

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 32 том 3

Одеса
2018

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету протокол 5 від 27.03.2018 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д.А. Зайцев**, д-р техн. наук, проф.; **В.М. Запорожан**, д-р мед. наук, проф., акад. АМН України; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **І.В. Ступак**, д-р філол. наук, доц.; **Г.П. Пекліна**, канд. мед. наук, проф.; **О.В. Токарев**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор **І.В. Ступак**

Відповідальний секретар – кандидат філологічних наук, доцент **Л.І. Морошану (Дем'янова)**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

Н.В. Бардіна, доктор філологічних наук, професор; **О.А. Жаборюк**, доктор філологічних наук, професор; **К.Б. Зайцева**, кандидат філологічних наук, доцент; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор; **Е. Пирву**, кандидат філологічних наук, професор; **Т.М. Корольова**, доктор філологічних наук, професор; **В.А. Кухаренко**, доктор філологічних наук, професор; **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор; **І.Б. Морозова**, доктор філологічних наук, професор; **Н.В. Петлюченко**, доктор філологічних наук, професор; **В.Г. Таранець**, доктор філологічних наук, професор; **Т.С. Шевчук**, доктор філологічних наук, професор.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету», допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2018

© Міжнародний гуманітарний університет, 2018

Аникина И. В.,

доцент кафедры славянских языков и зарубежной литературы
Уманского государственного педагогического университета имени Павла Тычины

НАИМЕНОВАНИЯ ЛИЦ, ЗАНИМАЮЩИХСЯ СБОРОМ УРОЖАЯ, В ПАМЯТНИКАХ РУССКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ XVI – XVII ВЕКОВ

Аннотация. В статье представлен лексико-семантический анализ наименований лиц, занимающихся сбором урожая, в памятниках русской письменности XVI – XVII вв. Выявлены инновации в составе сельскохозяйственной лексики русского языка исследуемого периода.

Ключевые слова: наименования лиц, занимающихся сбором урожая, вторичная номинация, агентив, инновация, гипероним.

Постановка проблемы. В словарном составе каждого языка наименования лица представлены развитой микросистемой языковых единиц, разнообразных в структурном, семантическом и функциональном отношениях. Эти единицы объединены универсальными категориальными семантическими признаками, которые «свойственны каждому народу, независимо от того, каким языком данная языковая общность пользуется» [1, с. 127]; они представляют различные сферы человеческой деятельности несколькими семантическими темами с той или иной степенью детализации, специфичной для каждого языка.

К актуальным направлениям лингвистических исследований последних десятилетий относится изучение механизмов вторичной номинации. Объектом особенно пристального внимания исследователей являются производные наименования лица как с формально выраженными какими-либо элементами номинации отношениями производности, так и не имеющие формальных показателей семантической мотивированности.

Анализ последних исследований и публикаций. Основные понятия ономазиологии наиболее полно разработаны в деривационной ономазиологии, или учении о номинации в сфере производных слов, развиваемом в трудах М. Докулила, Е.С. Кубряковой, И.С. Улуханова, Л.А. Капанадзе, Р.С. Манчуряна, К.Г. Городенской, Л.А. Шкатовой и др. Именно поэтому изучение словообразования «позволяет <...> сделать заключение о том, как членится нашим мышлением экстралингвистическая реальность, какими оказываются мотивы обозначения и какие ономазиологические категории получают отражение на словообразовательном, грамматическом или же лексическом уровнях» [2, с. 346].

Цель статьи – осуществить лексико-семантический анализ наименований лиц (далее – НЛ), занимающихся сбором урожая, в памятниках русской письменности XVI – XVII веков.

Изложение основного материала. Подгруппа наименований лиц, осуществляющих различные виды полевых работ по сбору урожая зерновых культур, их заготовке и хранению, в памятниках XVI – XVII вв. представлена исконными вторичными номинациями – общеславянскими *жнецъ* (*жнея*), *жатель* и собственно русскими лексемами *иматель*, *вьятель*, *косарь*, *косецъ*, *подсевальщикъ*, *сенокосецъ*, *копновозъ*, *кучевозъ*.

Так, в памятниках XVI в. впервые употребляются разнообразные по используемой номинативной технике агентивы

косарь, *косецъ*, *иматель*, *сенокосецъ*, *копновозъ*; в памятниках XVII в. лексические единицы *подсевальщикъ*, *кучевозъ*.

В текстах исследуемого периода употребляются и НЛ большей диахронической глубины (общеславянские, общевосточнославянские и раннего периода формирования русского национального языка XV в.). Остальные компоненты анализируемой подгруппы НЛ по признаку их диахронической глубины (по времени их первой фиксации в памятниках русской письменности) характеризуются следующим образом: X в. – *жнецъ*; XI в. – *жатель*; XV в. – *вьятель*; XVI в. – *жнея* (женский коррелят к *жнецъ*).

Объектом нашего анализа являются инновации XVII в. в подгруппе НЛ, занимающихся сбором урожая. Они представлены гиперонимом *иматель* и рядом видовых НЛ.

Иматель – «сборщик урожая» [3–6, с. 225]. Древнерусское образование возникло с помощью суффикса *-тель* от основы глагола *имать*, общеславянского по происхождению / др.-рус. *имати* восходит к праслав. *ǰmati* «братъ» Ср.: лит. *imti* – «братъ»; лтш. *emt*; др.-инд. *im̐t*; лат. *emere* – «братъ, приобретает, покупать» [4, с. 155]. Мотивирующий глагол *имати* в древнерусском языке передавал ряд значений: 1) братъ; 2) братъ в долг, занимать; 3) захватывать [5–1, с. 1091], ср. *Аже кто много режь ималь, то тому не имати* (Русская Правда Владимира Мономаха); *А онъ у васъ велитъ пошлыны имать тиуну своему* (Ввозн. Гр. Протас. 1508 г.); *Что есмь по два лѣта съ той земли хлѣбъ имали и в водѣ рыбы ловили* (Псков. 1 л. 6973 г.). В «Материалах» И.И. Срезневского фиксируется многозначное отглагольное существительное на *-ние имани~*. Первым в системе его значений И.И. Срезневский выделяет значение «сбор, жатва»: *имани~* 1) сбор, жатва: *Наче имани(я) винного* (Суд. VIII 2. по сп. XIV в.); 2) захват; 3) требование; 4) имущество [5–1, с. 1091].

Агентивное производное *иматель* со значением «сборщик урожая» впервые фиксируют памятники русской письменности рубежа XV – XVI вв., например: *Якожь побираемъ вслѣдь имателя винного на бѣвение доидахъ. И яко иматель насыпахъ точило* (Сирах XXXIII, 15–16, Биол. Генн. 1499 г.) [3–6, с. 225].

Лексема *иматель* не сохранилась в словарном составе современного русского языка, хотя номинат «сборщик урожая» не утрачивал своей актуальности в коммуникативных сферах сельского хозяйства на протяжении XVIII – XIX вв. Так, В.И. Даль приводит целый ряд вариантных номинаций, функционирующих в «живом русском языке» XIX в.: *иматель*, *имательница*, *имальщикъ*, *имальщица*, *имачъ*, *имачка* – «тот, кто берёт, ловит, собирает, берётся за что-то» [6–2, с. 42].

Подсевальщикъ. В текстах XVII в. впервые фиксируется производное наименование *подсевальщикъ* – «работник, который занимался посеванием-просеванием хлеба через особые решетки (грохоты) от сора» [3–16, с. 1654].

Г.П. Цыганенко полагает, что номинация в этом случае осуществляется префиксально-суффиксальным способом словообразования, интерпретирует словообразовательную структуру наименования *подсвальщикъ* как производное, образованное от основы древнеславянского глагола *сеять* с помощью приставки *под-* и суффикса *-льщикъ* [4, с. 377], т. е. по словообразовательной модели «приставка *под-* + основа глагола + суффикс *-льщикъ*». Представляется, что предложенная трактовка словообразовательной структуры агента *подсвальщикъ* нуждается в уточнении, так как, с одной стороны, формирование комплексного словообразовательного форманта, включающего префикс *под-* и суффикс *-льщикъ* (*под-...-льщикъ*), его деривационные связи в историческом словообразовании недостаточно изучены; в то же время исследования динамического аспекта словообразовательной системы русского языка XV – XVII вв., в том числе изменений в суффиксальном словообразовании существительных лица, показали, что морфема *-льщикъ* уже функционирует в текстах XVI в., специализируясь на оформлении глагольных основ несовершенного вида [7, с. 29]. С другой стороны, одно из процессуальных значений девербата *сьни~* – «просевание» [5–3, с. 906]: *Съни~мь решетьнымъ отстають отроуби* (Пчел. И. публ. б., 111).

И.И. Срезневский в «Материалах» лексему *подсвальщикъ* не отмечает. Термин впервые начинает использоваться в русском языке в XVII в. Приведём примеры из памятников письменности изучаемого времени: *Дворишко Стенки Терентьева подсвальщика, худъ и бѣденъ и ему платить обрѣкъ по десяти алтынъ на годъ* (Кн. п. Нижегород., 123, 1622 г.); *Двор Стенки Терентьева подсвальщика, оброку 10 алт.* (Кн. прих. Нижегород., II, 55, 1646 г.) [3–16, с. 1654].

Агентив *подсвальщикъ* в значении «промышленник, ходящий с грохотами по деревьям и очищающий хлеб» отмечается в «Толковом словаре» В.И. Даля [6–3, с. 208]. В словниках современных толковых словарей русского языка он отсутствует.

Косарь. Первую письменную фиксацию в текстах XVII в. получает агентивное значение деривата *косарь* – «работник, который косит сено». Собственно русское образование возникло с помощью суффикса *-арь* от праславянского корня *кос-* (*коса, косить*) [4, с. 192; 5–1, 12, с. 1294].

Предметное существительное *коса* известно по памятникам русской письменности с начала XIV в., нередко оно употребляется в составе устойчивых формул, в которые входят и другие наименования орудий сельскохозяйственного труда: *топоръ, соха, плугъ, серпъ*. Глагол *косити* чаще употребляется в текстах конца XIV в., ср.: *(Съ) серпом и со косами* (Жал. Гр. Гал. кн. Льв. д. 1301 г.); *Даль есми в домъ светаго Спаса и светаго Благовещня архимариту Малавѣю съ братією свою вотчинную пустошь селища Спасское... со вѣзмъ, покаместъ плугъ ходилъ и коса, и с бортнымъ ухажеемъ* (Дан. Гр. Ниж. Благ. Мон. ок. 1400 г.); *Кудъ топоръ ходилъ и коса и соха ходила* (Жал. Гр. Ферап. Пуст. 1450 г.); *Со вѣсми угоды, куда ходила коса и стѣкира* (Новг. Дан. XIV–XV в.); *Пахати, и косити, и орати* (Докл. м. Геронт. 1474 г.) [3–7, с. 355].

Как видно из приведенных примеров, объектную валентность глагол *косити* обычно реализует в синтагмах с существительными *сьно, лугъ*: *сьно косити*; как непереходный глагол употребляется в контексте глаголов той же лексико-семантической группы (*орати, пахати*): *пахати, косити и орати; лугы... ни косити, ни орати*.

И.И. Срезневский в «Материалах» лексему *косарь* не отмечает; она начинает употребляться в текстах XVI в. в предметном значении «лёгкий топорок с удлинённым лезвием, тяжелый нож на топорыше», например: *Коваль <...> четыре косаря да кляпикъ <...> дать три алтына* (Кн. Расх. Корел. м., № 937, 61, 1563 г.); *Косарь лучину щепать ц<ена> гривна* (Тов. цен. росп., 71, 1649 г.). В памятниках русской письменности XVII века лексема *косарь* передает и агентивное значение «тот, кто косит сено», например: *Дано косарямъ шесть алтын 4 де<нги>* (Южновеликорус. письм., 234, 1705 г.) [3–7, с. 357].

В текстах XVI в. в агентивном значении «тот, кто косит сено» употреблялось однокоренное производное *косецъ*, образованное с помощью суффикса *-ецъ* [4, с. 92; 5–1, с. 1294]. Например: *Старецъ Герасимъ Толстомъ на верхнихъ пожняхъ наимоваль казаковъ стьнокосцовъ, наиму дальъ косцомъ и копновозомъ и брусоносомъ 7 рублевъ 4 де<нги>* (Кн. прих.-расх. Кир. м., 9, 1581 г.). Это же агентивное значение лексема *косецъ* передает и в текстах XVII в.: *Старецъ Дмитрей Шаблікин на Олексье наволоке наимоваль косцовъ и гребцовъ и купилъ рыбы и луку и чесноку и огурцовъ и про косцовъ мяса тушню – говядины* (Кн. расх. Кир. м., № 381, 30, 1606 г.) [3–7, с. 358].

Словообразовательные варианты *косарь* и *косецъ* до настоящего времени сохранились в словарном составе русского языка. В «Толковом словаре» В.И. Даля фиксируются агентивы *косарь* и *косецъ* в значении «тот, кто косит траву, работает косяком», а также инструментальное значение деривата *косарь* – «большой, тяжелый нож для щепленья лучины, рубки костей, который делается из обломка косы» [6–2, с. 173].

В «Словаре русских народных говоров» приводится широкий набор инструментальных значений слова *косарь*: «большой нож для хлеба» (Новг. 1895, Иркут.); «обломок косы, употребляемый как нож» (Арх. 1907, Волог., Твер. 1968 г.); «топор» (Тул. 1900, Арх.); «отвал у сохи» (Южн.-урал. 1968); «инструмент для нарезов а створе сосны, что добывать смолу» (Юж.-урал. 1968); отмечаются два зооморфных значения «косарь – тетерев-самец» (Юж.-урал. 1968 г.); «рыба чехонь» (Влад. 1899) [8–15, с. 49].

Дериват *косецъ* в южных говорах передает «орнитологическое» значение «птица, тетерев-самец» (Юж.); в других – значение лица характеризующего типа – «разбойник, грабитель» (Смол. 1852) [8–15, с. 49].

Словари современного русского языка интерпретируют *косарь*¹ в агентивном и *косарь*² в инструментальном значениях как омонимы. Ср. «**косарь**¹, -а, м. Тот, кто косит траву, хлеба; косец; **косарь**², -а, м. Большой широкий нож с широким лезвием для щепания лучины, соскабливания чего-л. и т. п.» [9–2, с. 110]: *Петро молча глядел на косарей. Они шли по старинке – в ряд, одновременно взмахивая сверкающими на солнце косами* (Поповкин, «Семья Рубанюк»); *<Жена Ивана> наколола косарем от сухого полена лучины и развела на загнетке огонь* (Соколов-Микитов, «Пыль»); *Мать стояла перед плиткой и косарем соскребала с нее нагоревшую грязь* (Гладков, «Вольница»).

Однокоренное производное *косецъ* передает агентивное значение, синонимичное *косарь*¹ – «тот кто косит траву, хлеб». Значение агента *косецъ* в словарях современного русского языка описывается дефиницией отсылочного типа: «**косецъ**, -сца, м. То же, что **косарь**¹» [9–2, с. 110]. Синонимы *косарь* и *косецъ* употребительны в пределах одного и того же текста: *<Петра> не раз премировали как одного из лучших косцов* (Поповкин, «Семья Рубанюк»).

В текстах исследуемого периода впервые фиксируются композитные номинации лица – *сенокосецъ*, *копновозъ* (конец XVI в.), *кучевозъ* (середина XVII в.).

Сенокосецъ. Собственно русское образование *сенокосецъ* – «работник, который косит сено» – возникло с помощью сложения праславянских по происхождению основ существительных сено + косец [4, с. 192; 5–1, с. 896].

И.И. Срезневский в «Материалах» лексему *стынокосецъ* не отмечает. Первую письменную фиксацию она получает в текстах второй половины XVI в., примеры ее употребления в памятниках русской письменности немногочисленны: *Наимоваль Козаковъ стынокосцовъ на иму даль косцомъ и копновозомъ 7 рублев 4 де<нги>* (Кн. прих.-расх. Кир. м., 1581 г.) [3–1, с. 896].

В более поздних текстах НЛ *сенокосец* не употребляется, отсутствует и в словниках словарей современного русского общепотребительного языка. Как свидетельствует «Толковый словарь» В.И. Даля, в территориально и социально ограниченных сферах функционирования «живого русского языка» оно не выходило из употребления на протяжении XIX в. В.И. Даль в статье с заголовочным словом *сено* фиксирует *стынокосецъ* как агентивное наименование в значении «косец, кто косит сено» и как уменьшительную форму имени существительного *сенокось* [6–4, с. 380].

В словниках современных толковых словарей русского языка агентивное наименование *сенокосец*, получившее первую письменную фиксацию в текстах XVI в., отсутствует.

Въятель. Древнеславянское *въятель* («тот, кто веял зерно») образовано при помощи суффикса *-тель* от основы глагола *веять* праславянского происхождения [4, с. 57; 5–1, с. 503; 10–1, с. 10], т. е. по словообразовательной модели «основа глагола + суффикс *-тель*».

Впервые лексема *въятель* фиксируется в текстах XV в., употребляется в значении «лицо, которое веет зерно» [5–1, с. 503]: *Ликинин Въятель* (Жит. Фед. Стр. 11. Мин. Чет. февр. 346. XV в.).

В том же значении агентив употребляется и в текстах XVII в., например: *Пьяницы же и пропоицы... своему житню веятели явяхуся* (Праздник саб., 50 XVII в.) [9–2, с. 138]. В.И. Даль в «Толковом словаре» отмечает варианты словообразовательные номинации *въятель* и *въяльщикъ*: *Хозяину ворошокъ, а въяльщикомъ (а молотильщикомъ) каши горшокъ* [6–1, с. 336].

В современном русском языке в результате специализации словообразовательных морфем закрепился вариант с суффиксом *-льщик*, производящая основа которого синкретично выражает процессуальный и инструментальный признаки: *веять* – «очищать зерно от мякины» и *веялка* – «сельскохозяйственная машина для очистки зерна после молотбы от мякины и сора» [9–1, с. 161]; лексическое значение трансформируется: *веяльщикъ* – «тот, кто веет, очищает зерно от мякины и сора на ветру или при помощи веялки; тот, кто работает на веялке» [9–1, с. 161].

Жатель, жнецъ. Значение «тот, кто жнёт, жнец» в текстах XVI – XVII вв. передают варианты производные наименования *жатель* и *жнецъ*.

Собственно русское НЛ *жатель* образовано с помощью суффикса *-тель* от основы глагола *жать* праславянского происхождения (ср.: праслав. *žeti*; ст.-сл. *жти*) [4, с. 127; 5–1, с. 846; 10–1, с. 223]. Агентив *жатель* («жнец»), известный по памятникам письменности древнейшей поры (впервые употребляет-

ся в текстах XI в.), сохраняет свое значение и в исследуемый период развития русского языка. Ср. контексты его употребления в памятниках XI – XVII вв.: *Въ врьм жатьв рекъ жательмъ* (МО XIII. 30. Остр. св. Жателя. Дан. XIV, 32); *Быше си живыи въ земли свои, слоужителемъ люди своихъ* (Изб. 1073 г.) [5–1, с. 848], *Нивы угобзившея многихъ требуютъ жатель* (ВМЧ, Окт. 4–18, 1242, XVI в.); *И утгышивъ ю, повелъ ей ясти съ жатели и събирати классы посреди сноповъ невъзбранно* (Хроногр. 1512 г., 102) [3–5, с. 77].

В.И. Даль в «Толковом словаре» описывает его значение дефиницией «кто жнет, сымает хлеб серпом» [6–1, с. 528]; в «Словаре русских народных говоров» выделяется несколько значений: «кол, шест, которым прижимают солому, сено на возу» (Волог. 1887 г.); «человек, который нажимает, жмёт что-либо (н-р при гнущии полоза)» (Олон., Слов. Акад. 1897) [8–10, с. 86].

В современных толковых словарях общепотребительного русского языка словарные статьи с заголовочным словом *жатель* отсутствуют.

Наименование *жнецъ* образовано посредством суффикса *-ецъ* от основы глагола «жать, жну» старославянского происхождения (ср.: укр. «жнець, жати», бел. «жну, жаць», ст.-сл. «жън, жати», болг. «жъна, жну», сербохорв. «жнѐм, жѐти», словен. «žanjem, žeti», чеш. «žnu» [4, с. 127; 5–1, с. 887; 10–1, с. 223; 11–1, с. 60]), т. е. по словообразовательной модели «основа глагола + суф. *-ецъ*».

Лексема *жнецъ* («тот, кто жнёт») впервые начала употребляться в текстах XIII в.: *Приде ... къ жнецемъ свомъ и пер<е>жнуцимъ: гсъ съвами* (Палея Толк., 365, 1406 ~ XIII в.), *Идуцу ему къ жнецемъ съ брашномъ ись водою* (Дан. ш. нор., 101) [5–1, с. 887].

Как свидетельствуют тексты XVI – XVII вв., в исследуемый период слово *жнецъ* не претерпело семантических изменений, передавало то же агентивное значение, например: *Наимоваль жнецовъ жати крестьянского хлѣба овса* (Кн. Прих.-расх. Прил. м., № 88, 6, 1620 г.) [3–5, с. 121]. Кроме агентива *жнецъ*, в текстах середины XVI в. получает отражение функционирование в народной речи и его женского коррелята *жнея*, например: *Наимоваль казаковъ въ монастыр(ь) на страду и жнецъ въ деревню* (Кн. расх. Корел. м. № 935, 63 об, 1559 г.) [3–5, с. 121].

Лексема *жнецъ* без семантических трансформаций сохранилась в словарном составе современного русского языка. Ср. в «Толковом словаре» В.И. Даля *жнецъ* м. (жнея ж.) – «кто жнет, сымает хлеб серпом» [6–1, с. 528]; в современных словарях русского языка лексическое значение НЛ *жнецъ* описывается дефиницией «тот, кто жнёт хлебные злаки» [9–1, с. 488]. Совершенно очевидно, что различие приведенных дефиниций заключается в форме интерпретации одного и то же значения.

В отличие от коррелятивной пары наименований *жнецъ*, м. – *жница*, ж. (женск. к *жнецъ*), слово *жнея* в словарях современного русского языка сопровождается пометой «устарелое и областное». На протяжении исторического развития словарного состава русского языка лексема *жнея* «обрасталла» предметными (инструментальными) значениями, функционировала как частичный синоним предметного существительного *жнейка* – «жатвенная машина». Ср. «*жнея 2*. То же, что *жнейка* – жатвенная машина» [9–1, с. 488; 12, с. 186]: *Тут проехали все верхами жнею смотреть* (Л. Толстой, «Анна Каренина»).

Копновозъ. Собственно русское НЛ *копновозъ* («тот, кто возит копны с поля») образовано способом сложения основ

копна («копна сена», копна волоковая – «копна сена, которую можно перевезти волоком за один прием») [3–7, с. 297] и *возить* от основ имени существительного *копа* + суффикс *-н*, славянский по происхождению (ср.: укр. копа – «кладь хлеба из 60 снопов», болг. копа – «куча», сербохорв. копа – «стог», словен. кора – «куча») [11–1, с. 316] и основы существительного *воз*, славянского по происхождению (посредством чередования *е/о* создано от глагол. корня *вед* – сущ. *воз* («телега»), а от этого последнего – глаг. *возить*) [4, с. 51].

НЛ *копновозь* в «Материалах» И.И. Срезневского отсутствует. Впервые упоминается в русской письменности XVI в., например: *Наимоваль Козаковъ сънокосцовъ наиму даль косцомъ и копновозомъ... 7 рублевъ 4 де<ньги>* (Кн. прих.-расх. Кир. м., 9, 1581 г.) [3–7, с. 298].

В академических словарях русского языка XVIII, XIX и XX вв. НЛ *копновозь* не фиксируется.

Кучевозь. Впервые употребляется в текстах XVII в. Памятники русской письменности этого периода отражают многозначность производящего существительного *куча*: «1. Куча, ворох. 2. Единица исчисления сена и площади сенокосного угодья. 3. Кладь, скирд хлеба в снопах. 4. Сложенная в определенном порядке и имеющая определенный объем кладка дров» [3–8, с. 150–151].

Приведем примеры употребления: *Борновологи и кучовозы <...> недѣлю на полях боронили итого имъ дая 4 ал<тына> 4 де<ньги>* (Кн. прих.-расх. Ант. м., № 3, 32 об. 1646 г.); *Прикащику Семену Иголницину дано на жатьё хлѣба жнеямъ и сънокосамъ и гребеямъ и кучевозамъ денегъ рубль 22 алтын и 2 денги* (Кн. Расх. Холмог. арх. д., № 16, 52, 1710 г.) [3–8, с. 151].

В академических словарях русского языка XVIII, XIX и XX вв. НЛ *кучевозь* не фиксируется.

Выводы. В подгруппу наименований лиц, занимающихся сбором урожая, входят лексические единицы различной диахронической глубины, мотивируемые ономазиологическим признаком отношения к процессу труда; они представлены отглагольными именами существительными и композитными НЛ, формально-семантически связанными с объектными синтаксическими конструкциями.

Большинство инноваций исследуемого периода – названий лиц собственно русского происхождения – получают первую фиксацию в текстах XVI в.; круг новообразований XVII в. в рассматриваемой подгруппе менее разнообразен. В составе рассмотренной подгруппы НЛ получают отражение характерного для периода формирования национального русского языка явления языковой избыточности, выраженного рядами синонимических НЛ. Перспективным представляется дальнейшее исследование динамического аспекта агентивных наименований в русской сельскохозяйственной лексике.

Литература:

1. Степанов Ю.С. К универсальной классификации предикатов. Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. 1980. Т. 3, № 4. С. 35–44.
2. Комлев Н.Г. Компоненты содержательной структуры слова. М.: Изд-во МГУ, 1969. 192 с.
3. Словарь русского языка XI – XVII вв.: указатель источников в порядке алфавита сокращенных обозначений / АН СССР, Ин-т русского языка; сост. С.Ф. Геккер. М.: Наука, 1975.
4. Цыганенко Г.П. Этимологический словарь русского языка: более 5000 слов. 2-е изд., перераб. и доп. К.: Рад. школа, 1989. 511 с.
5. Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. М.: Императорская Академия наук, 1893–1912. Т. 1–3.
6. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / под ред. И.А. Бодуэна де Куртенэ. Репринтное воспроизведение издания 1903–1909 гг. М., 2000. Т. 1–4.
7. Хохлачева В.Н. Словообразование существительных со значением лица. Прокопович С.Н. Суффиксальное словообразование существительных в восточнославянских языках XV–XVII вв. М.: Наука, 1974. С. 11–58.
8. Словарь русских народных говоров / АН СССР, Ин-т русского языка; под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова, И.А. Попова. М.: Л.: Наука, 1965–2004.
9. Словарь русского языка: в 4 т. / под ред. А.П. Евгеньевой. Изд. 2-е, испр. и доп. М.: АН СССР, 1981–1984. Т. 1–4.
10. Преображенский А.Г. Этимологический словарь русского языка: в 2 т. М.: Типография Г. Лиссиера и Д. Совко, 1910–1914.
11. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / М. Фасмер; пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. 2-е изд., стер. М.: Прогресс, 1987. Т. 1–4.
12. Ожегов С.И. Словарь русского языка / гл. ред. С.П. Обнорский: 50000 слов. М.: Гос. изд. иностр. и нац. словарей, 1949. XVIII, 968 с.

Анікіна І. В. Назви осіб, які займаються збиранням урожаю, у пам'ятках російської писемності XVI – XVII ст.

Анотація. У статті здійснено лексико-семантичний аналіз назв осіб, які займаються збиранням урожаю, у пам'ятках російської писемності XVI – XVII ст. Виявлено інновації у складі сільськогосподарської лексики російської мови досліджуваного періоду.

Ключові слова: назви осіб, які займаються збиранням урожаю, вторинна номінація, інновація, агентив, гіперонім.

Anikina I. Names of persons engaged in harvesting, in the monuments of Russian writing of the XVI – XVII centuries

Summary. In the article lexical-semantic analysis of the names of persons engaged in harvesting, in the monuments of Russian writing of the XVI – XVII centuries was carried out. The innovations in the agricultural vocabulary of the Russian language of the investigated period are revealed.

Key words: names of persons engaged in harvesting, secondary nomination, innovation, agent, hyperonym.

*Архипенко Л. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян
Харківського національного
економічного університету імені Семена Кузнеця*

МОВНА ЕКСПРЕСІЯ В УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ (НА МАТЕРІАЛІ ЕКОНОМІЧНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ)

Анотація. У статті розглянуто проблему мовної експресії в українських ЗМІ. Проаналізовано фінансово-економічні англіцизми в україномовній пресі, з'ясовано механізми вираження експресії за допомогою різноманітних мовних засобів в економічних медійних текстах, особливості поєднання стандарту й експресії, підпорядкованого популяризації наукової тематики.

Ключові слова: мовна експресія, засоби вираження експресії, емоційно-виражальні засоби, економічна публіцистика, англіцизми.

Постановка проблеми. Сьогодні спостерігаємо неймовірний вплив англомовної культури на мови світу: англійська мова стала знаряддям міжнародного спілкування, стимулом розвитку інтернет-комунікацій, дипломатії, туризму, торгівлі тощо. Запозичення з іноземних мов і зокрема англіцизми визначають сучасну еволюцію медійних стилів, а процеси, що відбуваються в мові ЗМІ під впливом запозичень, особливо помітні в революційні періоди життя суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Новий ринковий життєвий устрій позначається на мові вітчизняних ЗМІ, зокрема й на мові економічної публіцистики, що відображає ділові зв'язки й товарно-грошові процеси в культурі. Прикладом є стрімке зростання кількості неологізмів у мові ЗМІ. Нині налічується понад тисяча новітніх фінансово-економічних понять, що з'явилися останніми роками й були включені до словників. В умовах глобалізації економісти вважають ділову комунікацію через мас-медіа й медійні тексти однією з найважливіших стратегій у міжнародних відносинах. Саме тому набуває актуальності питання мовної експресії в медійних текстах. Експресивно-виражальні засоби й способи їх реалізації досліджували такі мовознавці, як Ш. Баллі, О. Потебня, В. Виноградов, В. Русанівський, М. Пилинський, С. Єрмоленко, Л. Шевченко, В. Чабаненко. Експресивні засоби медійного дискурсу на матеріалі різних мов досліджені в роботах С. Коновець, Я. Мозгової, М. Ідзьо, Т. Коваль.

Мета статті – з'ясувати особливості мовних експресивно-виражальних засобів у економічних медійних текстах.

Виклад основного матеріалу. Одне з основних завдань мас-медіа – формування суспільної думки – неможливо виконати без дієвого, емоційно-виразного, експресивного мовного засобу, здатного реально й точно передати події, вплинути на емоції читача/слухача/глядача, зацікавити його, переконати в правильності тієї чи іншої точки зору, позиції, спонукати до співчуття тощо [13]. Публіцистична майстерність журналістів найбільшою мірою проявляється в їхньому вмінні поєднувати експресію та стандарт. Дослідження проблеми співвідношення стандарту й експресії в медійних текстах, створюваних в умовах інтенсифікації міжнародних зв'язків, пов'язане з розумін-

ням категорії «медійність» як спільного знаменника текстів, що поширюються за допомогою мас-медіа. Цей термін можна розуміти як універсальну властивість текстів бути стислим і зрозумілим для більшості повідомленням про актуальні й значущі події й факти з життя реальних людей. Концепт «медійність» можна трактувати і як новинно-комунікативну практику стандартного освоєння журналістами повсякденного життя за допомогою буденного досвіду й мови розсудливої людини. Ознакою медійності є також мас-комунікативна самоочевидність (конвенціональна аксіоматичність) висловлювання про первинні події й атомарні факти в соціумі. Останнє пов'язане з такою родовою специфікою медійної комунікації, як гетерогенність аудиторії, велика кількість випадкових споживачів, які можуть стати «клієнтами», постійними користувачами, а іноді й творцями медіапродукту. Пересічний читач ділової газети не завжди фахівець, а звідси й висновок: мова ЗМІ повинна тягити до спрощених способів вираження думки. Перенесення значення, зокрема метафоризація й метонімізація, допомагають робити мову образною й зрозумілою для невідготовленої аудиторії.

Медійність передбачає одночасно стандарт і експресію, які зливаються, подібно до сіамських близнюків, в амальгаму, у важко розкладне смислове й стилістичне ціле. Експресія й емоційність (у своєрідній «медійній» формі) потрібні й журналістам, і медіабізнесу, адже й газетний стиль, і медійний продукт існують в умовах жорсткої конкурентної боротьби в бізнесі, увагу читача треба не лише привернути, але й утримати. Потрібно формувати свою аудиторію за допомогою психолінгвістичних стратегій. Утримати аудиторію, звісно, можливо не тільки за рахунок маркованих текстів і мовних обігрань, але й за допомогою розумної аналітики, правдивого висвітлення подій. Мова економічних медійних текстів має бути адекватною до предмета обговорення, тому стандартів і стереотипів тут не уникнути [2].

Аналізуючи стилістику медійних текстів, вважаємо, що потрібно констатувати поширення в ділових виданнях так званої мови для спеціальних цілей. Лінгвіст І. Кудашев визначив мову для спеціальних цілей як «сукупність природних або природно-штучних мовних засобів, що використовується в будь-якій галузі знань і/або діяльності головним чином для передачі предметної інформації й що відбиває понятійний апарат, який не є надбанням більшості носіїв цієї національної мови» [7, с. 13].

Зазвичай економічна й особливо фінансова лексика в ЗМІ базується на прямих значеннях слів, термінологізовані словосполучення й терміни посилюють ефект достовірності й точності аналізу. В англійській мові для номінації окремих понять, що стали інтернаціональними й популярними, є такі слова подвійного вживання (у загальнонаціональній мові й у мові

спеціальній): *money* – гроші; *price* – ціна; *capital* – капітал; *market* – ринок; *value* – вартість; *rent* – рента тощо. Аналогічно пояснюється й уживання слова *менеджер (manager)* – керівник, директор. Воно стало одним із найпопулярніших термінів у статтях на економічні теми. Загалом добре відомі й звичні для нас такі запозичені спеціальні й загальнонаціональні слова: *акція, банк, бартер, брокер, гроші, дилер, інвестиції, маркетинг, монетаризм, ріелтор, спонсор, фінанси, фондова біржа, ціна* тощо. У той же час лексика економічних медійних текстів базується й на вузькоспеціальних термінологічних найменуваннях і мовних зворотах, узятих в іншомовних терміносистемах, наприклад: *абандон* – відмова страхувальника від прав на застраховане майно на користь страховика з метою отримання повної страхової суми; *аваль* – вексельна порука, щодо якої застосовується вексельне право; *дефляція* – вилучення державою з обігу частини надмірних грошових коштів із метою зниження інфляції; *трамта* – письмовий наказ векселедержателя (трасанта), адресований платникові (трасатові), про сплату вказаної у векселі суми грошей третій особі – першому утримувачеві векселя (ремітенту); *хедж* – біржова операція, що страхує ціни й прибутки під час здійснення ф'ючерсних угод.

Коли журналіст згадує депозитно-кредитні операції, він має на увазі сукупність короткострокових (від 1 дня до 1 року) операцій із розміщення вільних грошових залишків (*депозитні операції* – *deposits*) або із залучення недостатніх коштів в іноземних валютах (*кредитні операції* – *loans*) на певний термін під фіксований в угоді відсоток. Депозитно-кредитні операції проводяться на грошовому ринку. Непідготовлений читач повинен отримати мінімум пояснень, щоб усвідомити зміст тексту. Перевага прямих значень у бізнес-комунікації зумовлена прагматичними цілями комунікаторів, але в мас-медіа присутні й елементи естетичного спілкування, адже читачеві подобаються не лише точні повідомлення, але й цікаві деталі, яскравий стиль. Тому в газеті більше образних засобів виразності, ніж в офіційних документах чи в ділових переговорах. Автор, популяризуючи чужі ідеї, не лише висловлює своє ставлення до повідомлюваної інформації, але й висловлює думку певної соціальної групи людей (партії, руху тощо). У цьому полягає сутність публіцистики як виду суспільно-літературної діяльності.

Газетний економічний (діловий) текст, як відомо, насичений спеціальними термінами, стійкими професійними виразами, лексичними кліше, пов'язаними із соціально-політичним і фінансовим життям суспільства. Часто статті нагадують науково-популярний текст, але в них більше елементів експресивно-розмовної мови; нерідко (особливо в інтерв'ю) має місце питально-відповідний комплекс, а також риторичні запитання, еліпсис, парцеляція, іронія. Функціональне призначення цих прийомів часто підпорядковане популяризації наукової тематики, але важливим залишається й естетичний момент.

Дослідники мови М. Шанський, М. Фоміна, В. Костомаров, Г. Колшанський багато писали про функціонально-стильове розшарування газетної лексики й експресивно-стилістичне контекстне забарвлення звичайнісіньких слів, виділяючи в лексиці літературної мови розмовну лексику, міжстильову й книжну [12, с. 53]. У газетно-публіцистичному стилі переконання часто здійснюється шляхом прямого емоційного впливу на читача або слухача, хоча більший медіа-ефект досягається (особливо в ділових виданнях) за допомогою непрямих оцінок і аналітичної точності повідомлень. Переносні значення, як відомо, виникають на базі асоціацій за схожістю або за су-

міжністю й виступають вторинними значеннями слова, мотивованими основним значенням. Коли ми читаємо в газетах, що спостерігається «*втома ринку*», то бачимо авторське уподібнення ринку як системи стосунків і організацій до людського організму, тому розуміємо, що після періоду активності на ринку спостерігається затишся, спад активності.

В українських економічних виданнях популярним є прийом «мовної гри». Наприклад, в журналі «Гроші» восени 2014 р. з'явився поняття *кредитів комплекс*. У ньому реалізовано метафору-посилання: *кредитів комплекс* – *едипів комплекс*, що створює гру на базі прецедентного тексту (введено З. Фрейдом стійке термінологічне поєднання «едипів комплекс» пов'язане з діяльністю свідомості й підсвідомості, а також із відхиленнями в психіці). Цей фінансовий квазітермін є експресивним. *Кредитів комплекс* легко сприймають як фахівці, так і грамотні читачі, що розуміють небезпеку легких кредитів.

Цікавою видається й метафора «*рубль – це паперова нафта, а ціни на неї зараз спрогнозувати особливо складно*». Тут обіграється залежність російської валюти від світових цін на чорне золото.

Ще один варіант мовної гри: «*З одного боку, існує рецесія, що триває шість кварталів, і рекордний рівень безробіття, а з іншої – сумні ралі фінансових ринків*» («Еспресо», 17 лютого 2015 р.).

Спортивна метафора, що вживається фінансистами в неформальних діалогах й охоче використовується журналістами, базується на порівнянні ринкової діяльності й перегонів на стадіоні. Іронічно звучить визначення в ключовому словосполученні *сумні ралі*. Складні метафоричні утворення в медійних текстах повинні розглядатися в контексті загальних лінгвокультурологічних асоціацій комунікаторів-реципієнтів: щоб зрозуміти сенс багатьох метафоричних термінів, читачам потрібні спеціальні фонові знання. Розглянемо деякі приклади смислових труднощів такого плану. Так, у ЗМІ давно використовується словосполучення (ідіома) *золотий мільярд* (найзаможніші люди північної півкулі), опосередковано закріплене мовною системою цінностей у сфері товарно-грошових відносин («*Сюмар: Вітчизняні політики мають усвідомити, що Україна є надзвичайно цінною з позиції ресурсів. У нас є родюча земля, яка буде дуже цінуватися в наступні 20 років, є питна вода, через дефіцит якої світ уже страждає, і є людський потенціал. Якщо ми захистимо ці три базових ресурси, Україна зможе посісти місце серед держав «золотого мільярда», куди Росія вже не потрапить за жодних обставин*» («ОбозревательUA», 9 листопада 2017 р.)). Така ж і метафора *золоті наручники* (фінансовий стимул, що використовується з метою переконати фахівців не йти з фірми), що вже входить до терміносистеми в якості професійного жаргонізму чи сленгізму («*Крім зарплати, менеджери успішних фірм отримують також інші доплати. Саме ці бонуси в руках досвідчених роботодавців стають так названими «золотими наручниками» для багатьох менеджерів*» («Finance.UA», 23 березня 2007 р.)). Згадаємо ще вислів «*бізнес-ангел*» (приватна особа, що надає свій капітал одній або декільком компаніям-початківцям): «*Як повідомляє портал «ДЕЛО», з 20 червня офіційно розпочало роботу перше в Україні співтовариство бізнес-ангелів UAngel, яке покликане об'єднати підприємців та інвесторів, як вітчизняних, так і закордонних*» («Мій Бізнес», 24 червня 2014 р.). Цей жаргонізм перегукується з лексикою термінологічного поля «фінансовий бізнес», збагачуючи мову фінансистів-інвесторів. Цікаве й ек-

пресивне словосполучення *економічна (фінансова) бульбашка (financial bubble)*. В українських ділових виданнях стали звичними такі фрази: «На фондових ринках надувається «бульбашка», яка досить скоро лопне. Вважається, що однією з головних причин кризи було надування бульбашок на ринку. Щоразу, коли економіці загрожували неприємності, центробанк США поспішав на допомогу зниженням процентної ставки та вливанням ліквідності. Але замість того, щоб системно оздоровлювати економіку, грошові ін'єкції надували все нові бульбашки, які потім лускали й викликали чергову кризу» («Finance.UA», 13 липня 2017 р.); «У разі ж схлопування бульбашки, ознаки якої скептики бачать уже зараз, про криптовалюти забудуть так само швидко, як забули про гру з ловлею покемонів» («Finance.UA», 27 липня 2017 р.). Незважаючи на клішованість метафори, виділені нами стереотипні вирази зберігають свою експресивність на тлі нейтральної лексики; подібні фрази виділяються емоційною оцінністю та створюють контраст між стилем сухого повідомлення про факти й оцінкою з погляду пересічного читача.

Очевидною ознакою медійного тексту можна вважати прагнення до економії мовних засобів, скорочення різного плану. Так, наукове терміносполучення *емісійний цінний папір* має загальновідомий синонім *акція*. Для англійської й української терміносистем характерне прагнення до стислості вираження понять, що проявляється в наявності різного роду усічень і аббревіатур. Англіцизми допомагають зробити мову українських фахівців з економіки більш стислою й конденсованою. Так, українському терміну *роздрібна торгівля* відповідає в професійній мові поширеніший у ринковій економіці термін, що прийшов з Англії, – *ритейл*. *Ритейлер* – це роздрібний продавець, будь-яка компанія, що займається роздрібною торгівлею; ритейлер є позначенням суб'єкта ринку. Це слово не має точного відповідника в українській мові, тому тут не можна говорити про моду на іноземні слова як спотворення рідної мови. Те ж саме можна сказати й про слово *волатильність (volatility)* – мінливість, непостійність, нестійкість. В українській мові цей фінансовий термін є доречним. Він показує максимальну й мінімальну зміну цін за певний проміжок часу. Чим більша відстань між максимумом і мінімумом ціни за виділений проміжок часу, тим сильніша волатильність. Чим менша ця відстань, тим слабша волатильність: «Низька волатильність традиційних фінансових ринків спричинилася до того, що інвестори з Волл-стріт змушені шукати менш традиційні категорії активів, такі як біткойн, у пошуках кращого прибутку і, ймовірно, трохи більш сильнішого азарту від біржової гри» (CoinNews. 23 січня 2018 р.).

Скорочення слів особливо звичне в усному мовленні, наприклад, «кредитка» (кредитна карта). Велика кількість скорочень в українській мові виникла в процесі запозичення англійської лексики: *КС (консолідований рахунок)*, *СНІОР (страховий номер індивідуального особового рахунку)*, *ейчар (кадрова служба підприємства)*, *ДС (депозитні сертифікати)*. Пор.: *СА (Consolidated account)*, *INILA (Insurance Number of Individual Ledger Account)*, *HR (Human Resources)*. З англійської мови в професійну лексику багатьох економістів прийшло популярне поєднання *b2b*, що означає співпрацю між бізнес-підприємствами, буквально – «від бізнесу до бізнесу». Кілька разів у газетах траплялося скорочення *інкотермс* (від англ. International commerce terms – міжнародні правила, визнані урядовими органами, юридичними компаніями й комерсантами в усьому світі як тлумачення найбільш застосованих у міжнародній торгівлі термінів). В економічних словниках

подані такі аббревіатури, як *ККЛ (коефіцієнт короткострокової ліквідності, LCR)*, *ПБС (паралельна банківська система)*, *СФК (система фермерського кредиту)*.

Можна сказати, що подібні скорочення не завжди доречні в ЗМІ, адже тільки професіонали повністю розуміють їх значення. Не всі скорочення-запозичення прижилися в українській мові. Є приклади поодинокого вживання популярних на Заході термінів в українських ЗМІ: наприклад, рідко вживається аббревіатура *IR – Interest Rate* – «процентна ставка». Термін, що містить декілька елементів і лексем, як правило, у газетних текстах зазвичай пишеться повністю з указівкою подальшого скорочення.

Висновки. Отже, аналіз фінансово-економічної лексики в україномовній пресі показав, що експресивність стилю викладу стала нормою не лише в популярних виданнях, але й у солідних якісних газетах і журналах; такі видання сьогодні охоче поєднують стандарт і новачки, послуговуються словесною грою, винаходять нові слова, поєднують серйозний аналіз з іронією, актуальну тему й пародію. Журналісти всіх видань частіше звертаються до просторіччя й ідіом розважально-спрощеного змісту. Проте якісні ЗМІ не можуть обійтися без професійної галузевої лексики й термінології. Здійснений аналіз не вичерпує всі аспекти проблематики мовної експресії в українській економічній публіцистиці, але закладає перспективу подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Література:

1. Бойко Н. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: монографія. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. 552 с.
2. Добросклонская Т. Вопросы изучения медиатекстов: Опыт исследования современной английской медиаречи. М.: УРСС Эдиториал, 2005. 288 с.
3. Єрмоленко С. Нариси з історії української словесності. Стилística і культура мови. К.: Вища школа, 1999. 431 с.
4. Ідзьо М. Стилística засоби експресивізації (на матеріалі текстів сучасних польських ЗМІ). Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна. 2014. Вип. 44. С. 107–109.
5. Коваль Т. Засоби експресивізації українського газетного дискурсу початку ХХІ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Запоріжжя, 2011. 19 с.
6. Космеда Т., Халіман О. Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична іграма (теоретичне осмислення дискурсивної практики). Дрогобич: Коло, 2013. 228 с.
7. Кудашев И. Место переводных терминологических словарей в универсальной классификации словарей. Лексика и лексикография: сб. науч. тр. Вып. 14. М., 2003. С. 92–103.
8. Мартине А. Основы общей лингвистики. Новое в лингвистике. М.: Изд-во иностранной литературы, 1963. Вып. 3. С. 366–566.
9. Маслова В. Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста. Минск: Вышэйшая школа, 1997. 156 с.
10. Чабаненко В. Асоціація як універсальний чинник мовного розвитку. Мовознавство. 2005. № 3–4. С. 132–137.
11. Чабаненко В. Стилística експресивних засобів української мови. Ч. I. Запоріжжя: Вид-во ЗДУ, 1993. 216 с.
12. Шанский Н. Лексикология современного русского языка. М.: URSS-ЛИБРОКОМ, 2014.
13. Шаповалова Г. Інноваційні процеси в сучасному медіатексті (функціонально-лінгвістичні аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.08 «Журналістика». К., 2003. 20 с.
14. Rutkowski M. Nazwy własne w strukturze metafory i metonimii. Proces deonimizacji. Olshtyn, 2007. 200 s.

Архипенко Л. М. Языковая экспрессия в украинских СМИ (на материале экономической публицистики)

Аннотация. В статье рассмотрена проблема языковой экспрессии в украинских СМИ. Проанализированы финансово-экономические англицизмы в украиноязычной прессе, определены механизмы выражения экспрессии с помощью различных языковых средств в экономических медийных текстах, особенности соединения стандарта и экспрессии, направленные на популяризацию научной тематики.

Ключевые слова: языковая экспрессия, способы выражения экспрессии, эмоционально-выразительные средства, экономическая публицистика, англицизмы.

Arkhyenko L. Language expressions in Ukrainian mass media (based on material of Ukrainian journalism)

Summary. This article considers the problem of the language expressions in the Ukrainian mass media. Financial-economic Anglicisms in the Ukrainian media are analyzed and mechanisms of expressions are established with the assistance of various language methods in economic media texts. Peculiarities of combined standards and expressions subordinated to the promotion of the scientific themes are exposed.

Key words: language expression, methods of expression, emotional expressive methods, economic media, anglicisms.

Бибик С. П.,
 доктор філологічних наук, професор,
 провідний науковий співробітник
 відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики
 Інституту української мови НАН України

ТЕРМІН «ПЕРЕСЕЛЕНЕЦЬ»: ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ І ДИСКУРСИВНИЙ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню актуалізованого економічного, історичного, соціального та юридичного терміна «переселенець», а також синонімічних із ним термінологічних словосполучень. За тлумачними загальномовними та спеціалізованими словниками, енциклопедичними виданнями простежено зміни в тлумаченні поняття. За матеріалами засобів масової інформації, зокрема інтернет-публікаціями в правових соцгрупах, проаналізовано функціонування сучасного терміна «переселенець», що вживається стосовно представників населення України.

Ключові слова: термін, термінологічне словосполучення, юридичний дискурс, засоби масової інформації, лексикографія.

Постановка проблеми. У зв'язку з накладанням у реальній комунікації складників інших дискурсивних практик, їх «перетіканням» з однієї в іншу, чого вимагають умови спілкування, повідомлення, оцінки й т. ін., виникають питання взаємодії функціонально-стильових сфер, що найбільше виражається в політематичному середовищі засобів масової інформації.

Один із векторів цієї взаємодії – це «вживлення» в широке інформаційне середовище юридично-правових понять, термінів, кваліфікацій тощо. Самі ЗМІ є сферою, через яку вузькофахові поняття входять у широкий загальний вжиток, у повсякденну комунікативну культуру. Час і суспільно-політичні, суспільно-економічні зміни актуалізують ті чи інші поняття, оновлюють, розширюють зміст усталених термінів, дають поштовх для модифікації їхньої внутрішньої форми.

Отже, і теоретичним, і практичним завданням є відстеження динаміки лексико-семантичних трансформацій українського словника – як загальнонавчального, так і вузькофахового; вивчення змістової й аксіологічної динаміки таких змін за нефарбованими текстами, зокрема засобів масової інформації, інтернет-комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ці проблеми здавна знаходяться в колі уваги лінгвоукраїністики. Найбільше теоретичні засади й практика дослідження процесів взаємодії мови публіцистики й мови науки, художньої практики, офіційно-ділового спілкування на всіх рівнях мовної структури представлені в монографічних академічних працях [1–4]. Проте це системні дослідження 70–80-х рр. минулого століття, що охопили матеріал, який став історією писемної літературно-мовної практики. Найсучасніші спостереження з означеного питання виконують О.А. Стишов [5], М.І. Навальна [6] та ін.

Якщо говорити лише про книжні одиниці (терміни різних галузей знань і сфер діяльності спільноти), то їхнє місце в мові мас-медіа обґрунтоване як сталим інформаційним розширенням текстів, так і «прагненням до логізації викладу, раціона-

лізму, певного стандарту, місткості», а в останні десятиліття ХХ ст. – «також активним проникненням і вживанням у загальнонародній мові термінів із найрізноманітніших галузей науки, техніки, медицини, екології, спорту, мистецтва та ін.» [5, с. 35–36]. Зміни суспільно-політичного життя, інформаційні запити спільноти на різні вектори повідомлення впливають і на входження юридичних понять до текстів ЗМІ, відбиваючи динаміку лінгвокультури інформування читачів [7]. Серед аспектів дослідження зазначених термінів можуть бути як всеохопне вивчення процесу входження складників однієї концептосфери в іншу (у цьому разі – мас-медійну), так і явища актуалізації певних лексичних одиниць, якою, наприклад, стала номінація «переселенець».

Мета статті – дослідити зміни в лексико-семантичній структурі терміна/поняття «переселенець» за лексикографічними джерелами, а також у мові ЗМІ, зокрема в актуальних юридично-правових групах соціальних комунікацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слово «переселенець» актуалізоване впродовж останніх років у зв'язку з подіями на Сході України та в Криму. Воно набуло іншого юридичного змісту, ніж це було зафіксовано у відповідних джерелах до 2014 р.

Лексикографічний і дефінітивний портрет терміна «переселенець». Якщо взяти за відправну точку фіксації словники ХІХ ст., то поняття *переселенець* засвідчив «Толковий словарь великорусского языка» В. Даля: «переселившийся куда, выселившийся с родины и поселившийся на новом месте» [8, VI, с. 82]. Приблизно в той самий час у писемних джерелах, а згодом і в «Словарі української мови» за ред. Б. Грінченка ця ж лексема використовується як засіб тлумачення іншої словоформи – *переселець, переселянин*, «переселенець» [9, II, с. 136]. Українська за формою номінація закріплена в лексикографічних реєстрах: «Словнику синонімів української мови», «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (Перун, 2005 р.), в «Орфографічному словнику української мови». Але термінологізувалося поняття за формою «переселенець», тобто ідентичною з російськомовною (очевидно, тому, що більшість юридичних актів, історико-культурних джерел відповідної проблематики була зорієнтована на російськомовну одиницю як загальноновизнаний термін).

Історичні словники як інформаційні додатки до підручників з історії України дають стислі відомості про активні з кінця ХVІІІ ст. масові переселенські рухи на нашій території. Тому зі статей уже названих словників дізнаємося, що переселенці йшли на степи, переселенці були з Курської губернії, були смоленські переселенці, на Волго-Дон, Амур (пор. за [10, IX, с. 878]: російська назва *переселенець* фіксується в писемних джерелах з 1792 р., а *переселенка* – з 1847 р.).

Словники ХХ ст. й «Українська радянська енциклопедія» містять інформацію про термінологізацію загальноживаного слова. Воно вже означає не лише «того, хто переселився, переселяється на нове місце або переселений куди-небудь» [11, VI, с. 273], а й особу, пов'язану з історичними, економічними, соціальними, демографічними процесами, що об'єднує поняття *переселення*: «пересування великої кількості людей на значні відстані» [11, VI, с. 273] – *переселення народів, переселення на Далекий Схід, на Амур* тощо. Оскільки в період СРСР процес масового переселення, як правило, стимулювався чи організовувався державою, то він отримав і відповідне фахове тлумачення: «*Переселення – в СРСР здійснюваний Радянською державою планомірний захід по переміщенню населення з густонаселених у малонаселені райони. Спрямований на найповніше освоєння природних багатств для подальшого розвитку продуктивних сил країни. Переселення в інші місця здійснюється на засадах добровільності*» [12, VIII, с. 256]. Щодо осіб-учасників цього процесу, то їм дається найзагальніша кваліфікація за соціальним ранжуванням: переселенцями можуть бути робітники, службовці, колгоспники, яким держава надає матеріальну допомогу і влаштовує на місцях поселення [12, VIII, с. 256]. Отже, енциклопедичне джерело того часу відбиває державний підхід до переселення, фіксує його позитивну соціально-економічну мотивацію. Але за відомостями з історії України ми знаємо, що не всі акти з переселення мали позитивне заохочення, багато було й примусових, трагічних процесів. Тому сформувалися дві термінологічні сполуки: *добровільне переселення* й *обов'язкове (примусове) переселення* (депортація, евакуація); диференціюють типи переселень за мотивацією. Наприклад, за «Юридичною енциклопедією», «крім *традиційного сільськогосподарського переселення* (під час проведення сталинської аграрної реформи в Росії. – С. Б.), у роки 1-ї та 2-ї п'ятирічок (1929–1937 рр.) набуло розвитку *промислове переселення*. У 30–40-х рр. ХХ ст. як каральний захід відбувалися масові *примусові переселення* за дискримінаційною національною ознакою, куркулів тощо. 1944 р. мала місце депортація окремих народів (кримських татар та ін.). У 70–80-х рр. переселення в СРСР здійснювалося згідно з міжреспубліканськими планами, затвердженими РМ СРСР» [13, V].

Отже, синонімічний ряд понять, об'єднаних концептом «ПЕРЕСЕЛЕННЯ», із розвитком цивілізації, формуванням юридичного міжнародного права розширювався. Зокрема, під впливом міжнародного права (ще у зв'язку з подіями Другої світової війни) і властивих йому термінопозначень в українському юридично-правовому словнику поширюється поняття *переміщені особи*, від англ. *displaced persons*, акронім DP (у трансліті «Ді-Пі»). Цей термін об'єднав, крім представників інших країн і національностей, вивезених із території колишнього Радянського Союзу понад 4 млн людей, з яких 2,4 млн – українці. Частина з них здобула статус *репатріантів*, тобто «повернутих на батьківщину, із поновленням їх громадянських прав, військовополонених і цивільних осіб».

Крім наведених термінів *депортація* й *евакуація* додалася *еміграція*. Серед найбільш пам'ятних для сучасних поколінь є *переселення* (евакуація), пов'язане з техногенною й екологічною катастрофою в Україні – на ЧАЕС 26 квітня 1986 р., а також повернення *депортованих* кримських татар на історичні землі Криму. Нові історичні події спричинили появу в українському інформаційно-правовому полі юридичних понять, об'єднаних гіперонімом *новітні «переміщені особи»*: «особи/громадяни,

які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «потерпілі від Чорнобильської катастрофи», які охопили й тих, кого названо *евакуйованими, відселеними особами* (згідно із Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», 1991 р.); *депортованими особами* (згідно із Законом України «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою», 2014 р.). Як юридичний термін слово *переселенець* зафіксоване в «Українсько-англійському словнику правничої термінології».

Нові соціально-політичні й економічні події в Україні 2014 р. актуалізували поняття «переміщена особа», яке прийнято вживати стосовно тих, хто вимушений був змінити місце постійного мешкання, перетнувши державний кордон, і опинився в становищі, подібному до становища біженців, але залишився під захистом свого уряду, і тих, хто хоча й залишився в кордонах своїх країн, був вимушений покинути місце свого постійного мешкання або припинити звичайну економічну діяльність через те, що їхнє життя, безпека або свобода опинилися під загрозою внаслідок насильства, збройного конфлікту чи внутрішнього безладдя. Цей поняттєвий зміст відбивають енциклопедичні лексикографічні джерела («Енциклопедія історії України», 2003 р.; «Українська дипломатична енциклопедія», 2004 р.; «Політична енциклопедія», 2011 р.). Але ці відомості неповні, адже узагальнені на основі тих подій в історії, що вже віддалені в часі від нинішніх процесів на Донбасі та в Криму.

Новітні реалії України актуалізували термін *внутрішньо переміщені особи* (акронім ВПО) і зафіксували його в нормативно-правових актах, законах. За статтею Вікіпедії, це категорія «біженців і вимушених переселенців російсько-української війни», тобто «громадян України, іноземців чи осіб без громадянства, котрі були змушені покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту на частині території Донецької й Луганської областей України або внаслідок окупації Автономної Республіки Крим» (https://uk.wikipedia.org/wiki/Біженці_та_вимушені_переселенці_російсько-української_війни). Виник термінологічний ланцюжок «внутрішньо переміщені особи» (ВПО) – «вимушені переселенці» – «переселенці». Отже, «внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах і має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити чи покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» (Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», 2015 р., ст. 1). Цей статус підтверджує документ «довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи», створені відповідні реєстри (*Єдина інформаційна база даних про внутрішньо переміщених осіб*).

Як бачимо, не всі субтерміни, які об'єднує гіперонім або ж юридично-правовий концепт *переселенець*, увійшли до словників. Проте і юридично-правові тексти доповнюють уявлення про зміст ключового й похідних понять.

Мас-медійний портрет терміна «переселенець». Якщо йти за сучасним матеріалом і зосереджуватися на актуальному змісті поняття «переселенець», то варто звернутися до текстів, авторами яких є урядові та неурядові громадські організації, що надають правову допомогу *внутрішньо переміщеним*

особам (ВПО). За нашими спостереженнями, тексти ЗМІ, зокрема й соцмережі Facebook, віддають перевагу скороченому вживанню терміна (*переселенець*), який позначає саме осіб, що виїхали з непідконтрольних із 2014 р. урядові України територій. У ЗМІ поширене вживання зазначених вище термінів і понять у сполуках *захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб; призначення пенсій переселенцям; переселенець зареєстрував своє місце проживання на підконтрольній території; нагальні проблеми переселенців; інтеграція вимушено переміщених осіб у громаду Львова; успішна адаптація ВПО в нових громадах; грантовий проект «Зміцнення самозабезпечення переміщених осіб і громад, що постраждали від конфлікту в Україні»; регіональна програма по вирішенню проблем ВПО; Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб на період до 2020 р. і под.; а також у назвах громадських об'єднань, наприклад, ГО «Переселенці Криму та Донбасу» (2014 р.), ГО «Громадський Рух Переселенців Донбасу» (2015 р.), ГО «Всеукраїнська Організація зі справ вимушених переселенців» та ін.*

Якщо проаналізувати тексти соціальних мікрогруп – громадських об'єднань, поширених у Facebook, адресованих *переселенцям*, то впадає в око, що ключовими в них є слова з позитивною емоційно-оцінною семантикою – *підтримка, допомога, турбота* («*Ваш співробітник, Приходько Олена, допомогла мені зібрати увесь необхідний пакет документів, скласти позов до суду, а також була зі мною на засіданні суду 27.11.2017*»; «*До уваги переселенців у Северодонецьку! Якщо ваші права були порушені, не зволікайте й звертайтеся за кваліфікованою юридичною допомогою до офісу БФ «Право на захист»*» (сторінка БФ «Право на захист»); «*Активісти Донбасу створили координаційний штаб для допомоги мешканцям Донбасу – тим, хто залишився, і тим, хто змушений був залишити домівку через бойові дії*» (сторінка «Донбас SOS»)). Наскрізними є негативні оцінні тематичні маркери – *важкі умови, заручник ситуації, сніжний ком проблем* («*Дозвольте висловити свою вдячність за ту роботу, яку ви робите для нас. Життя переселенців складається в надзвичайно важких умовах, ми намаємося побудувати своє життя з нуля, але це вдається дуже важко*»; «*ВПО знову стануть заручниками ситуації, коли банк, до якого вони прив'язані нормами законодавства і в який мають обов'язково звернутися щонайменше один раз на рік, зникне з їхнього населеного пункту чи району*» (сторінка БФ «Право на захист»); «*Організації, що опікуються в Україні постраждалими внаслідок тимчасової окупації та збройного конфлікту, організують масштабну акцію «Сніжний ком проблем переселенців. Четвертий рік без відлиги*» (сторінка «Донбас SOS»)); суд, судовий розгляд, обмеження у виплаті пенсій, адресна допомога, відшкодування збитків («*адвокат БФ «Право на захист» Сергій Шкрамада і старший стратегічний юрист Олег Тарасенко доводили колеги суддів, що **приниження виплати пенсії внутрішньо переміщеній особі на підставі так званих «списків СБУ», а також Постанови КМУ № 365 від 13.06.2016 р. є незаконним***»; «*Варто зазначити, що в понад 95% судових справ щодо **обмеження пенсіонерів-ВПО в доступі до їхніх пенсійних прав суди стають на бік переселенців***»; «*Під час комітетських слухань БФ «Право на захист» підняв питання **відшкодування шкоди за пошкоджене або зруйноване житло внаслідок бойових дій***» (сторінка БФ «Право на захист»); «*Підтвердженням такої позиції є **проблеми переселенців із нарахуванням і поновленням пенсій і соціальних виплат; отриманням паспортних послуг; працевлаш-***

туванням і житлозабезпеченням ВПО; свободою пересування (адміністративна межа з Кримом та лінія розмежування на Сході України) тощо, які нараюються одна на одну, наче сніжний ком» (сторінка «Донбас SOS»)); мілітарний лексикон («*Монітори БФ «Право на захист» повідомляють, що сьогодні приблизно о 10:15 на КПВВ «Гнутове» було чути два гучних **#вибухи***» (сторінка БФ «Право на захист»)) і под.

Тексти ЗМІ виявляють хитання щодо орфографічних норм у написанні терміна ВПО; наприклад, на одному із сайтів зафіксовано варіант написання через дефіс: «Житлове питання зібralись вирішувати наші *внутрішньо-переміщені* співгромадяни з Криму та Сходу України» (<http://lutsk.rayon.in.ua/news/>).

Висновки. Юридичний дискурс тісно взаємодіє з публіцистичним, у результаті актуальні терміни адаптуються як поняття повсякденної практики, що «обрастають» емоційно-оцінною семантикою, можуть змінювати свій склад із тенденцією до скорочення за законом економії мовних зусиль і в результаті частотного вживання того чи іншого поняття в конкретний відрізок часу.

Аналіз лексикографічного, дефінітивного та мас-медійного портретів терміна «переселенець» засвідчили його динамізм у плані варіативності денотатів на тлі збереження негативної конотації. Соціально-культурні та суспільно-політичні, економічні зміни в спільнотах зумовили формування термінологічного гнізда концепту «ПЕРЕСЕЛЕННЯ».

Перспективи заявленої проблеми дослідження пов'язані з розширенням лексикографічної бази та залученням різноманітних за жанрово-стильовими й часовими параметрами текстів ЗМІ, науково-популярних історичних джерел, які б виявили аксіологічну динаміку терміна «переселенець».

Література:

1. Науково-технічний прогрес і мова / відп. ред. В.М. Русанівський. К.: Наук. думка, 1978. 196 с.
2. Білодід І.К., Пилинський М.М., Ленець К.В. та ін.. Мова сучасної масово-політичної інформації. К.: Наук. думка, 1979. 249 с.
3. Жовтобрюх М.А., Колесник Г.М., Ленець К.В. та ін. Взаємодія усних і писемних стилів мови / під заг. ред. М.М. Пилинського. К.: Наук. думка, 1982. 180 с.
4. Пилинський М.М., Дзюбишина-Мельник Н.Я., Ленець К.В. та ін. Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови. К.: Наук. думка, 1990. 216 с.
5. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. 388 с.
6. Навальна М.І. Динаміка лексику української періодики початку ХХІ ст. К., Інститут української мови : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 328 с.
7. Мамич М.В. Вербальний контент журналу «Жінка» в аспекті лінгвокультурології та медіастилістики. О.: Астропринт, 2015. 528 с.
8. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. Репринт. восп. изд. 1880–1882 гг. М., 1979–1980.
9. Словарь української мови Бориса Грінченка (з додатком власного матеріалу): в 2-х т. К.: Довіра, 1997. 573 с.
10. Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. М.; Л.: АН СССР, 1950–1966.
11. Словник української мови: в 11 т. К.: Наук. думка, 1970–1980.
12. Українська радянська енциклопедія: в 12 т. / голов. редкол.: М.П. Бажан (голов. ред.) та ін. К.: Голов. ред. УРЕ, 1977–1985. Т.8: Олєфіни – Поплін. К.: Поліграфкнига, 1982. 529 с.
13. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 5. URL: <http://leksika.com.ua/legal/>.

Бибик С. П. Термин «переселенец»: лексикографический и дискурсивный аспекты функционирования

Аннотация. Статья посвящена исследованию актуализированного экономического, исторического, социального и юридического термина «переселенец», а также синонимических с ним терминологических словосочетаний. По материалам толковых общеязыковых и специализированных словарей, энциклопедических изданий прослежены изменения в толковании понятия. Проанализированы материалы средств массовой информации, интернет-публикаций в правовых соцгруппах, отражающие функционирование современного термина «переселенец», употребляемого в отношении представителей населения Украины.

Ключевые слова: термин, терминологическое словосочетание, юридический дискурс, средства массовой информации, лексикография.

Bybyk S. The term “migrant”: lexicographic and discursive aspects of functioning

Summary. The article is devoted to the study of the current economic, historical, social and legal terms “migrant”, as well as synonymous with it terminological phrases. Traced through interpretive general and specialized dictionaries, encyclopaedic editions, changes in the interpretation of the concept. It is analyzed on the basis of materials of the mass media, Internet publications in legal social groups, functioning of the modern term “migrant”, which is used in relation to representatives of the population of Ukraine.

Key words: term, terminology, legal discourse, mass media, lexicography.

Брайченко С. Л.,

доцент кафедри інформаційної діяльності та медіа-комунікацій
Одеського національного політехнічного університету

ЕКЗОТИЧНІ ЖІНОЧІ ОСОБОВІ ІМЕНА В КОЛІ СУЧАСНИХ АНТРОПОНІМІЧНИХ УПОДОБАНЬ МЕШКАНЦІВ ОДЕЩИНИ

Анотація. Статтю присвячено лінгвістичній інтерпретації одного з основних класів антропонімів – особових імен, що функціонують у розмовному середовищі українців Одещини. Антропоніми вивчаються в соціолінгвістичному аспекті: аналізуються не реально вживані імена, а ті, що подобаються й суб'єктивно оцінюються як найкращі. Зосереджується увага на рідко вживаних жіночих іменах, аналізуються причини їх непопулярності. Результати дослідження дають можливість прогнозувати майбутню динаміку реального ім'язжитку.

Ключові слова: мовознавство, ономастика, антропоніміка, особові імена, антропонімічні вподобання, соціолінгвістичне вивчення, неофіційні форми імен, прогнозування, майбутня динаміка особових імен, екзотичні найменування.

Постановка проблеми. Останнім часом у дослідженнях антропонімістів, які вивчають особові імена статистично, визначаючи темпоральні зміни в часі й структурі іменника, із тривогою констатується загальна тенденція до концентрації: дедалі менша кількість найменувань обслуговує більшу кількість новонароджених. Статистична структура сучасного іменника дозволила дійти висновку, що основна його риса – функціональна завантаженість, компактність, яка виявляється в зменшенні загальної кількості імен протягом останнього часу; «істотно звузилося коло рідкісних (одиничних) антропонімів» [1, с. 93].

У нашому дослідженні проаналізовано не статистику вжитків, а сучасні антропонімічні вподобання мешканців Одеської області [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська антропоніміка за порівняно короткий період досягла значних успіхів. Активно вивчається клас особових імен, зокрема такими мовознавцями, як С.П. Бевзенко, П.П. Чучка, М.Л. Худаш, Л.Л. Гумецька, В.О. Горпинич, І.Д. Сухомлин, Р.Й. Кестра, М.О. Демчук, Г.П. Півторак, Л.Т. Масенко, Л.В. Кракалія, Л.О. Белей та ін. Чимало праць присвячено аналізу реально вживаних імен, що їх люди офіційно отримують при народженні.

Мета статті – проаналізувати рідкісні, екзотичні жіночі найменування за ступенем їх суспільної оцінки, подаючи комплексний соціо- та психолінгвістичний аналіз факторів, що впливають на ставлення до імен сучасних українців різного віку.

Виклад основного матеріалу. Ми зупинимося на різноманітному та різнобарвному «репертуарі» раритетних жіночих імен, які в списках антропонімічних уподобань осіб певних вікових груп згадуються не більше десяти разів.

Розглянувши імена за ступенем їх суспільної оцінки, ми виявили, що в сукупності представники різних вікових груп назвали 1010 непопулярних антропонімів: із них 542 – жіночих, що становить 89,7% загального обсягу симпатій, причому майже половина з них – разові імена. Наявність серед сучасних ан-

тропонімічних уподобань такої великої кількості непопулярних найменувань підтверджує думку про те, що «загальноновживаних і загальновідомих імен не так уже й багато» [3, с. 5]. З іншого боку, сам факт наявності численного списку таких непопулярних онімів треба розцінювати позитивно, бо збільшення кількості сучасних іменників відбувається головним чином за рахунок одиничних і рідкісних найменувань, адже коло вживання імен останнім часом розширюється мало. Усе це підтверджується великою стійкістю моди, причини якої дотепер залишаються не дуже зрозумілими дослідникам. Досить цікавий і різноманітний репертуар, який пропонують сучасні респонденти в наших матеріалах, якоюсь мірою сприятиме зменшенню концентрації збідного нинішнього іменника в майбутньому.

За своїм складом антропоніми, віднесені нами до непопулярних, виявилися дуже різноманітними: серед них найбільше зареєстровано старих календарних імен, їх народних варіантів, що зафіксовані в офіційних (повних) і неофіційних формах. У сукупності ступінь їх ужитку становить 57,1% усього обсягу вподобань. Переважна більшість таких онімів згадується однаковою мірою як представниками старших поколінь, так і сучасною молоддю: *Агаф'я, Алевтина, Ангеліна, Анфіса, Дарина, Єфросинія, Кіра, Оріся, Павлина, Серафіма, Стефанія, Устина, Фаїна*.

Проте серед старих календарних імен є й такі, що серед осіб похилого віку користуються порівняно більшим авторитетом: *Варвара, Євдокія, Килина, Оріся, Параска, Степанида, Явдоха, Соломія, Ярина*. Такі імена не отримали належної підтримки серед осіб молодшого покоління, але в списках уподобань, хоч і в одиничних випадках, усе ж згадуються, що спричинено сімейними традиціями, а також наявністю таких антропонімів у літературі, що й сприяє їх збереженню. Але серед них є й чимало так званих архаїзмів, які залишилися зовсім поза увагою молоді: *Гортина, Глафіра, Докія, Мотря, Лукія, Секлетта, Текля, Федора, Фросина, Федосія, Фекла*. Їх місця зайняли такі календарні імена, більшість яких, навпаки, відсутня серед уподобань респондентів старшого покоління: *Регіна, Віринея, Євпраксія, Іраїда, Конкордія, Муза, Неоніла, Сусанна, Руфіна*.

Отже, як бачимо, чимало старих календарних імен і їх народних форм користуються авторитетом серед сучасної молоді. У наш час вони нікому не нав'язуються, але не забуті молоддю, пройшли кризу «бурі», витримали конкуренцію нових імен. Це дає підставу прогнозувати певну їх популярність у майбутньому ім'язначенні. Цілком можливо, що сьогодні більшість із тих людей, кому свого часу були дані незвичайні імена, ставши дорослими й зіткнувшись із проблемою вибору імені для своїх дітей, відмовляться від фантазій своїх батьків і віддадуть перевагу одному з давніх церковних найменувань. На цьому наполягає й О.В. Суперанська, рекомендуючи батькам «давати новонародженим в основному імена традиційного календарного списку» [4, с. 21].

Особові імена побутують в усному розмовному середовищі в численних варіантах. Їх дуже багато, і вони досить різноманітні.

Одним із найактивніших способів творення неофіційних найменувань (гіпокористики) є усичення. Тут представлені моделі, утворені шляхом скорочення тільки повних антропонімів, що супроводжується опущенням різних частин імені: початкової (*Вета, Грета, Дана, Лана, Ліка, Ляна, Нора, Рина, Мила, Рита, Тіна*), кінцевої (*Олекса, Варя, Гала, Гафа, Геля, Катря, Мотя, Ната, Поля, Рузалья, Руся, Степаня, Уля, Харитя, Христя*), початкової й кінцевої водночас (*Лера, Ліза, Ліна*).

Широко представлені в наших матеріалах демінутиви, які є основною групою неофіційних імен.

Сучасні антропонімічні вподобання, зібрані на Одещині, характеризуються наявністю чималої кількості російських народних форм імен. Більшість реципієнтів віддають перевагу *Катюші* над *Катрусєю*, *Аннушці* над *Ганнусею*. Важко сказати, чому їм виявилися не до вподоби лагідні й милозвучні ласкаві українські імена. Б. Антоненко-Давидович розцінює надмірне захоплення іменами іншого народу як своєрідну моду, якоюсь мірою «схожую з так званим стиліяжництвом», і покладає великі надії на широке використання українських імен [5, с. 53].

Активно залучені до складу сучасних антропонімічних симпатій й імена з виразно іншомовним забарвленням, що становлять 32,7% реєстру непопулярних імен. Але не всі вони прижилися серед антропонімів, які подобаються особам різного віку, однаковою мірою. Переважна частина їх складу – разові імена, що здебільшого трапляються в списках уподобань осіб молодшого віку: *Альбертіна, Альміра, Барбара, Вірджинія, Ванна, Джейн, Джоанна, Івона, Кет, Лючія, Сінді, Шарлотта*. Але серед іншомовних запозичень є чимало таких, що частіше трапляються в репертуарі непопулярних серед уподобань респондентів різних вікових груп: *Агата, Аделіна, Альвіна, Евеліна, Ельвіра, Елеонора, Жанетта, Лаура, Лейла, Луїза*.

Такий досить об'ємний фонд виразних іншомовних запозичень, зокрема їх присутність серед симпатій сучасної молоді, свідчить про те, що залучення іншомовних імен до нашої мови – цілком природний і виправданий процес. Він не заважає існуванню традиційних календарних імен. Наявність тих та інших в антропоніміконі шліфує нові найменування, які асимілюються іменними моделями нашої мови.

Репертуар зібраних нами антропонімічних уподобань характеризується наявністю нових онімів, що становлять 10,2%. Більшість із них – так звані «революційні імена»: *Іскра, Леніна, Сталіна, Декабриня, Ноябриня, Октябриня, Революція, Нінель*. Майже всі вони – разові найменування, що трапляються в реєстрах уподобань різних вікових груп.

Вивчаючи зібрані матеріали, ми помітили виразне зростання симпатій молоді до нових за побутуванням імен, таких, як *Белла, Віталіна, Сніжана, Анжеліка, Руслана, Інга, Інеса, Карина, Майя, Крістіна, Віола, Стелла, Аліса, Неля*. Усі вони майже зовсім не користуються популярністю серед осіб найстаршого віку, які розмістили їх у розряді одиничних, зате помітну кількість прихильників вони знайшли серед молодшого покоління, і активність їх із часом зростатиме й далі.

У складі непопулярних часто трапляються й генетично слов'янські імена, зокрема й давньоруські князівські – *Богдана, Борислава, Влада, Владислава, Злата, Зореслава, Лада, Любава, Любомира, Милана, Рада*. Такі імена виявилися до вподоби респондентам різних вікових груп, і коло їх популярності розширюватиметься й у майбутньому, зокрема й тому, що вони не

викликають заперечень із погляду звукової форми. Кожне з таких імен має зрозумілий без лексиконів і тлумачень зміст.

Цікавим є факт наявності серед сучасних антропонімічних уподобань досить значної кількості нових за побутуванням імен, які, хоч і в одиничних випадках, але трапляються в наших матеріалах. Їх поширенню сприяли популярні твори художньої літератури, преса, радіо, кіно. Щодо якісного складу, ці раритетні імена можна розглядати в таких категоріях:

– ушановуючи пам'ять видатних людей минулого, мешканці Одещини вважають найкращими особові імена політичних діячів, учених, письменників тощо (*Крісті, Ванда, Клеопатра, Роксолана*);

– імена улюблених персонажів із літературних творів (*Аеліта, Ассоль, Лоліта, Ярославна, Джульєтта, Марго, Ізоolda, Кармен, Сільва, Джемма, Джейн, Есмеральда*);

– численною виявилася група імен відомих акторів і героїв кінофільмів (*Гіта, Зіта, Ізаура, Лаура, Мірабелла, Санта-на, Джоанна, Естер*), артистів сучасної естради (*Азіза, Едіта, Лайма, Марія, Джесіка, Сандра, Саманта*);

– імена з грецької та римської міфології (*Аврора, Афіна, Афродіта, Юнона, Венера, Гера*).

Такі імена найчастіше трапляються серед уподобань молодшого покоління.

Аналогічний контингент рідкісних найменувань констатують і чоловічі імена [6].

У наших матеріалах зареєстровано низку жіночих разових імен, що утворені від відповідних їм чоловічих (*Анатолія, Герасима, Валер'яна, Едуардсія, Вікторина, Володимира, Юхимія, В'ячеслава, Євгена, Леоніда, Саїда, Людвіга, Романія, Святослава*), демінутиви *Костянтинка* й *Панаска*.

Висновки. Таким чином, ми виявили, що сучасні антропонімічні вподобання характеризуються появою цілої низки імен, більша частина яких, хоч і не користується популярністю, але представлена у великій кількості. І все ж загальна тенденція сучасних симпатій консервативна, що дозволяє старим календарним іменам вистояти проти спроби їх відтиснути, замінивши їх іменами-неологізмами. Вони лише дещо розширили своє коло, прийнявши до свого складу ті антропоніми, що найкраще вписуються в нашу мову. Такі результати дають підстави стверджувати, що в майбутньому реальний іменник значно розширюватиметься як за рахунок нових імен, так і завдяки збереженню в ньому церковно-календарних найменувань і їх народних форм, відбираючи з них найкращі, більш милозвучні.

Література:

1. Петрова Р.В. Динамика мужского именина г. Херсона. VI Республиканская ономастическая конференция. Тези доп. і повід. Одеса, 1990. Ч. 2. С. 90–95.
2. Брайченко С.Л. Антропонімічні уподобання мешканців Одеської області України: лінгвістичний аналіз: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 1999. 18 с.
3. Карпенко Ю.А. Современное развитие русской ономастической системы. Актуальные вопросы ономастики. К, 1988. С. 3–14.
4. Суперанская А.В. Имя – через века и страны. М.: Наука, 1990. 189 с.
5. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо і як треба говорити. Нью-Йорк, Філадельфія, 1980. 241 с.
6. Брайченко С.Л. Непопулярні чоловічі імена мешканців Одещини. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наук. праць / укл. І.В. Ковальчук, Ю.О. Костюк. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2016. Вип. 60. С. 19–21.

Брайченко С. Л. Экзотические женские личные имена в кругу современных антропонимических предпочтений жителей Одесской области

Аннотация. Статья посвящена лингвистической интерпретации одного из основных классов антропонимов – личных имён, функционирующих в разговорной речи украинцев Одесской области. Антропонимы изучаются с социолингвистической точки зрения: анализируются не реально употребляемые имена, а нравящиеся людям и субъективно оцениваемые как самые лучшие. Внимание сосредоточено на редко употребляемых женских именах, анализируются причины их непопулярности. Результаты исследования дают возможность прогнозировать будущую динамику реального употребления имён.

Ключевые слова: языкознание, ономастика, антропонимика, личные имена, антропонимические предпочтения, социолингвистическое изучение, неофициальные формы имён, прогнозирование, будущая динамика личных имён, экзотические женские имена.

Braychenko S. Exotic feminine personal names among modern anthroponymic preferences of inhabitants of Odessa region

Summary. The article dwells upon linguistic interpretation of one of the main classes of anthroponyms – personal names that function in common usage of the Ukrainian in Odessa region. Anthroponyms are studied from the sociolinguistic point of view; not really used words are analyzed but the words that people prefer as well as the words that are subjectively considered to be the best. The primary focus is on rarely used female names and the reasons of their unpopularity are analyzed. The research of the modern anthroponymic preferences allows finding out social importance of names and their role in the national anthroponymic fund enrichment.

Key words: study of language, linguistic, onomatology, anthroponimics, personal names, anthroponymic preferences, sociolinguistic study, informal forms of names, forecasting, future dynamics of personal names infrequent female names, exotic feminine personal names.

*Василенко (Колесова) О. П.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри інформаційної діяльності та медіа-комунікацій**Одеського національного політехнічного університету**Сікорська В. Ю.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри інформаційної діяльності та медіа-комунікацій**Одеського національного політехнічного університету*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ЖУРНАЛІСТИКА» ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Анотація. У статті розглянуто особливості розвитку критичного мислення як необхідної складової частини сучасної освіти. Наведено засоби інтерактивних технологій навчання, подано базову модель трьох стадій організації навчального процесу («виклик – осмислення – міркування (рефлексія)») і прийоми розвитку критичного мислення.

Ключові слова: критичне мислення, інтерактивні технології навчання, прийоми розвитку критичного мислення.

Постановка проблеми. Прискорення темпів зміни умов життєдіяльності людини не дозволяє їй замикатися в межах заданого стійкого світогляду. Визнання обмеженості своїх поглядів і уявлень про суспільство та можливість їхнього перегляду, самостійність мислення у вирішенні економічних, соціальних і політичних проблем стає важливою частиною життєдіяльності сучасної людини, адже рішення, які людина постійно приймає і як приватна особа, і як член суспільства з різних приводів (економіка, природні ресурси, трансгенні продукти, альтернативні види палива тощо) не тільки впливають на неї особисто, але й визначають вектор розвитку всього людства, здійснюють вплив на рівень цього розвитку та навіть виживання загалом. Розуміння того, що будь-яка діяльність пов'язана з діями інших людей, потреба в узгодженні інтересів, в оцінці наслідків своїх рішень для інших, а не просто у виборі кожним вигідного для себе варіанта, призводить до висновку про необхідність розвитку відповідного мислення.

Одним із результатів бажаного зрушення, що відповідає апробованому досвіду демократичних країн, є традиція критики або критичного мислення [5, с. 7], адже у вільному демократичному суспільстві на перше місце виходить здатність і готовність оцінювати ситуацію критично, але без упередження, відокремлювати істину від неправди, самостійно знаходити рішення й захищати істину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретико-методологічних засад у формуванні професійних компетентностей фахівців розглянуто в роботах таких науковців, як В. Байденко, О. Дубасенюк, Е. Зеєр, І. Зимня, В. Луговий, О. Овчарук, О. Пометун, М. Пустовий, Л. Хоружа та багато інших, оскільки застосування зазначеного підходу вже понад десять років поспіль є не лише європейською, а й світовою інституційно закріпленою тенденцією розвитку освіти. Проте аналіз наукової літератури свідчить, що бракує робіт, які б мали

прикладну спрямованість. Крім того, формуванню професійних компетентностей фахівців-журналістів присвячені лише поодинокі праці [9].

Вітчизняні вчені К. Корсак, Л. Києнко-Романюк, О. Неприцький та ін. [1, с. 3] відзначають факти, які гальмують розв'язання означеної проблеми в нашій державі:

- необґрунтоване звинувачення точних наук в «антигуманності» й значне скорочення наукових досліджень;
- безперервність «гуманізації й гуманітаризації» навчального процесу шляхом примітивного скорочення кількості точних дисциплін у середніх і вищих школах із розширенням обсягу вивчення «правильних історій»;
- припинення чи значне скорочення видання книг і журналів із переважної більшості точних наук, витіснення багатьох науковців за кордон;
- виключення з «масової культури» будь-яких елементів наукових знань.

Мета статті полягає в тому, щоб дослідити й продемонструвати, як на практиці втілюються технології критичного мислення і якими саме засобами формуються професійні компетентності фахівців-журналістів на практичних заняттях з української мови за професійним спрямуванням.

Виклад основного матеріалу. У результаті розвитку економіки, соціально-політичного й культурного життя інтелектуальна праця буде розглядатися як майстерність виявляти, спостерігати, розрізняти, класифікувати, оцінювати, критично аналізувати, моделювати, робити висновки, приймати продумані рішення. Очевидно, що ці вміння повинні формуватися під час здобуття освіти.

Завдання навчальних закладів XXI століття – готувати не лише вузько підготовлених конкретних спеціалістів. В умовах, коли робоча сила є надзвичайно рухливою, потрібні спеціалісти, які можуть швидко змінювати професію. Для цього їм потрібні не стільки знання, скільки вміння «переключитися», зайнятися маловідомою справою, уміння думати й діяти самостійно. Спрямованість освіти змінюється в напрямі переходу від конкретних знань (так званого «сухого залишку») до забезпечення можливості адаптуватися в умовах «інформаційного вибуху», стимулювання критичного мислення, запасу «плавучості». Актуальним є такий вираз: «Освіта – це те, що залишається після того, як усе вивчене вже забуде». І сьогодні в розумінні багатьох педагогів «знання – це те,

що ви можете зробити, використовуючи одержану інформацію, а освіта – це не те, що людина знає й пам'ятає, а те, що постійно визначає поведінку» [2].

Тому найважливішим завданням учнів, студентів є навчитись сприймати нову інформацію, контролювати її, ставити під сумнів, об'єднувати, переробляти, адаптувати чи відкидати. Інакше кажучи, одним із головних завдань у становленні особистості демократичного суспільства є формування та розвиток критичного мислення [4].

Розвиток критичного мислення залежить від форм і методів організації навчально-виховного процесу. Основними й дієвими в цьому процесі є сучасні педагогічні технології, інтерактивні методи навчання, інформаційні комп'ютерні технології, презентації, які забезпечують активні форми діяльності тих, кого навчають, залучають їх до творчого процесу пізнання, дослідження й розв'язання проблем, формування власної думки та самореалізації. Є багато засобів інтерактивних технологій навчання, найчастіше в літературі трапляються такі: «бій», «захист», «естафета», «мандрівка», «рольова гра» тощо. Наприклад:

- схема «бою»: декілька команд ставлять одна одній запитання, окреслюють завдання;
- схема «захисту»: кожна команда показує програму, яка захищає щось (державу, професію, науку...);
- «естафета» близька до «захисту», але для «захисту» порядок виступу команд не має значення, а для «естафети» потрібна визначена послідовність;
- схема «мандрівки»: команди, переходячи від «станції» до «станції», одержують на них завдання, запитання від організаторів «мандрівки» відповідно до її теми.

Останнім часом у літературі ці методи знайшли своє місце під загальною назвою «технології критичного мислення». Конструктивну основу «технології критичного мислення» становить базова модель трьох стадій організації навчального процесу: «Виклик – осмислення – міркування (рефлексія)» [6].

Стадія виклику. Виклик уже наявних знань із досліджуваного питання, активізація студентів, мотивація для подальшої роботи. Із пам'яті «викликаються», актуалізуються наявні знання й уявлення про досліджуваний предмет або явище, формується особистий інтерес, визначаються цілі. Ситуацію виклику може створити педагог уміло заданими питаннями, демонстрацією несподіваних властивостей предмета, розповіддю про побачене, створенням ситуації «розриву стереотипу» у способі рішення навчального завдання; у тесті на стадії виклику працюють «введення, анотації, що мотивують приклади». Можна перерахувати багато прийомів, але головним тут є їх призначення для мотивування студентів до роботи, включення їх в активну діяльність. Студент «згадує», що йому відомо з досліджуваного питання (робить припущення), систематизує інформацію до її вивчення, ставить запитання, на які хотів би одержати відповідь.

Методи:

- складання списку «відомої інформації», розповідь;
- припущення за ключовими словами;
- систематизація матеріалу (графічна): *кластери*, таблиці;
- правильні й неправильні твердження;
- переплутані логічні ланцюжки й т. д.

Інформація, отримана на першій стадії, вислуховується, записується, обговорюється, робота ведеться індивідуально, у парах і групах.

Стадія осмислення (або реалізації змісту). Як правило, ті, хто навчається, вступають у контакт із новою інформацією. Відбувається її систематизація. Студент одержує можливість задуматися про природу досліджуваного об'єкта, вчиться формулювати питання в міру співвіднесення старої й нової інформації. Відбувається формування власної позиції. Дуже важливо, що вже на цьому етапі за допомогою низки прийомів можна самостійно відслідковувати процес розуміння матеріалу. Відбувається збереження інтересу до теми при безпосередній роботі з новою інформацією, поступове просування від знання «старого» до «нового». Студент читає (слухає) текст, використовуючи активні методи читання, робить позначки на полях або веде записи в міру осмислення нової інформації.

Методи активного читання:

- маркування з використанням значків «v», «+», «-», «?» (у міру читання ставляться на полях праворуч);
- ведення різних записів типу подвійних «щоденників», «бортових журналів» та ін.;
- пошук відповідей на поставлені в першій частині заняття запитання й т. д.

Безпосередній контакт із новою інформацією (текстом, фільмом, мультимедійними презентаціями, матеріалом параграфа в підручнику), робота ведеться індивідуально або в парах.

Стадія міркування (рефлексії) характеризується тим, що студенти закріплюють нові знання й активно «перебудовують» власні первинні уявлення для того, щоб додати до них нові поняття. Отже, відбувається «привласнення» нового знання й формування на його основі особистого аргументованого уявлення про досліджуваний об'єкт. Аналіз власних розумових операцій становить серцевину цього етапу. Протягом роботи інформацію опановують різними способами, відбувається її інтегрування, розвиваються вміння формулювати власну думку на ґрунті осмислення різного досвіду, ідей і уявлень, формулюються умовиводи й логічні ланцюги доказів, виражаються власні думки, розвиваються вміння ясно, упевнено й коректно висловлювати думки з урахуванням сприйняття оточуючих.

Студенти повертаються до первісних записів – припущень, вносять зміни, доповнення, формулюють творчі, дослідницькі чи практичні завдання на основі вивченої інформації, співвідносять «нову» інформацію зі «старою», використовуючи знання, отримані на стадії осмислення.

Методи:

- заповнення кластерів, таблиць, установлення причинно-наслідкових зв'язків між блоками інформації;
- повернення до ключових слів, правильних і неправильних тверджень;
- відповіді на поставлені запитання;
- організація усних і письмових «столів»;
- організація різних видів дискусій;
- написання творчих робіт (п'ятивірші – синквейни, есе);
- дослідження з окремих питань теми й т. д.

Творче перероблення, аналіз, інтерпретація вивченої інформації, робота ведеться індивідуально, у парах, у групах.

Є багато прийомів розвитку критичного мислення. Це такі прийоми, як «Кластер», «Бортовий журнал», «Таблиця «тонких» і «товстих» питань» [1, с. 8], «Інсьорт» та ін.; наприклад, прийом «кластер» («грона»), зміст якого поля-

гає у виділенні значеннєвих одиниць тексту й графічному оформленні їх у певному порядку у вигляді грона. Він є найбільш популярним із сучасних методів. Використовувати цей прийом можна на всіх етапах заняття: на стадії виклику, осмислення, рефлексії або як стратегію заняття в цілому. Відмітимо, що графічне структурування тексту для багатьох студентів є необхідним у силу специфіки їхнього способу сприйняття інформації.

Кластер (від англ. – *cluster* – «грона») – це спосіб графічної організації матеріалу, що дозволяє зробити наочними ті розумові процеси, які відбуваються під час занурення в той або інший текст. Іноді такий спосіб називають «наочним мозковим штурмом». Думки розташовуються в певному порядку. Багато викладачів порівнюють цей прийом із моделлю Сонячної системи або «асоціативним кущем».

Система кластерів охоплює більшу кількість інформації, ніж можна одержати під час звичайної письмової роботи (конспектування). Студенти легко використовують цей прийом. Організація роботи починається з пропозиції озаглавити значеннєві блоки або відповіді на готові запитання. Досить 2–3 рази провести подібну роботу, щоб цей прийом став технологічним. Майбутні фахівці інженерно-технічних спеціальностей із задоволенням використовують кластери. Правила дуже прості: виділити центр – це тема, від неї відходять промені – великі значеннєві одиниці, а від них – відповідні терміни, поняття.

Послідовність дій під час побудови кластера проста й логічна:

1) у центрі чистого аркуша (дошки) необхідно написати ключове слово або тезу, що є «серцем» тексту;

2) навколо «накидати» слова чи пропозиції, які виражають ідеї, факти, образи, що підходять для цієї теми (модель «планета і її супутники»);

3) по мірі запису слова, що з'явилися, з'єднуються прямими лініями з ключовим поняттям. У кожного із «супутників» теж з'являються «супутники», устанавлюються нові логічні зв'язки.

У результаті виходить структура, що графічно відображає міркування, визначає інформаційне поле тексту. «Майстри» роботи з текстами радять у роботі з кластерами дотримуватися таких правил:

1) не боятися записувати все, що спадає на думку, дати волю уяві й інтуїції;

2) продовжувати роботу, поки не скінчиться час або ідеї;

3) постаратися побудувати якнайбільше зв'язків; не рухатися за задалегідь визначеним планом.

Поради до організації роботи з «гронами» для викладачів і студентів.

1. Оцініть текст, з яким будете працювати. Чи потрібна в цьому разі розбивка на «грона»? Чи можна виділити в тексті більші й менші значеннєві одиниці?

2. Якщо виникли сумніви та труднощі з виокремленням цих значеннєвих одиниць, допомогти можуть запитання, ключові слова або фрази.

3. Зробіть презентацію записів.

4. Установіть зв'язки між «гілочками» «грона» і поясніть зв'язки, що виникли.

5. Якщо ви хочете зупинитися на якомусь значеннєвому блоці, зробіть цю «гілочку» яскравішою.

Відмітимо, що кластерна схема не є строго логічною й дозволяє охопити надлишковий обсяг інформації. Кластер є відбиттям *нелінійної форми мислення*. У подальшій роботі, аналізуючи кластер як «поле ідей», варто конкретизувати його в напрямку розвитку теми. Можливі такі варіанти: укрупнення чи деталізація значеннєвих блоків (за необхідністю); виділення декількох ключових аспектів, на яких буде зосереджена увага в окремій схемі.

Висновки. Розбивка на кластери використовується як на етапі виклику, так і на етапі рефлексії, може бути способом мотивації розумової діяльності до вивчення тем або формою систематизації інформації для підсумування вивчення матеріалу. Залежно від мети педагог може організувати індивідуальну самостійну роботу або колективну діяльність у вигляді загального спільного обговорення. Застосування в навчальному процесі означених засобів інтерактивних технологій сприяє розвитку критичного мислення й дає можливість особистісного зростання, розвитку індивідуальності.

Література:

1. Василенко О. Застосування засобів інтерактивних технологій навчання при викладанні української мови за професійним спрямуванням майбутнім фахівцям інженерно-технічних спеціальностей. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Філологічні науки. Випуск 44. 2017. 378 с.
2. Громовий В. Уроки реформування американських шкіл. Школа, школа... К.: Плянди, 2004. С. 265.
3. Києнко-Романюк Л., Неприцький О., Корсак К. Формування навичок критичного мислення в українських школярів і підготовка вчителів загальноосвітніх шкіл. URL: http://democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005/section_20/Neprytsky,Kyuenko-Romanyuk,Korsak.doc.
4. Савченко Г. Формування критичного мислення студентів при дослідженні математичних моделей економіки. URL: <http://users.kpi.kharkov.ua/lre/MicroCAD/mcad2000/22.htm>.
5. Сікорська В. Комунікативний вплив художнього тексту на формування інформаційного простору. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Філологічні науки. Випуск 44. 2017. 378 с.
6. Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів / наук. ред., передм. О. Пометун. К.: Плянди, 2006. 220 с.
7. Тягло О. Як розбудувати громадянську освіту в Україні? Наукові записки Києво-Могилянської академії. Т. 18. К.: Політичні науки, 2001. С. 84–89.
8. Федотовская Е. Методика развития критического мышления как важного фактора формирования иноязычной коммуникативной компетенции в специализированных вузах (на примере общественно-политической тематики, английский язык): дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.02. М., 2005. 260 с.
9. Чемерис І. Формування професійної компетентності майбутніх журналістів засобами іншомовних періодичних видань: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». К., 2007. 20 с.

Василенко (Колесова) Е. П., Сикорская В. Ю. Особенности развития критического мышления у студентов специальности «Журналистика» при изучении украинского языка профессиональной направленности

Аннотация. В статье рассматриваются особенности развития критического мышления как необходимой составляющей современного образования. Указаны средства интерактивных технологий обучения, подана базовая модель трех стадий организации учебного процесса: «вызов – осмысление – размышление (рефлексия)» и приемы развития критического мышления.

Ключевые слова: критическое мышление, интерактивные технологии обучения, приемы развития критического мышления.

Vasylenko (Kolesova) O., Sikorskaya V. Features critical thinking in students specialty “journalism” at the study Ukrainian language for professional purposes

Summary. This article examined the features of critical thinking as a necessary component of modern education. An interactive means of learning technologies, basic model contains three stages of the educational process: “the challenge – thinking – reasoning (reflection)” techniques and critical thinking.

Key words: critical thinking, interactive learning technologies, techniques of critical thinking.

Гандзюк О. М.,
доцент кафедри української мови
Східноєвропейського національного університету

СЕМАНТИКА ВІДНОСНИХ АТРИБУТИВНИХ СИНТАКСЕМ У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ДРОЗДА «ІРІЙ»

Анотація. У статті йдеться про семантику відносних атрибутивних синтаксем у романі Володимира Дрозда «Ірій». Найчастіше в тексті роману функціонують відносні атрибутивні синтаксеми, виражені відносними прикметниками, які вказують на матеріал і призначення. Найрідше відносні атрибутивні синтаксеми в романі мають семантику часу, яку передає інфінітив.

Ключові слова: синтаксис, просте ускладнене речення, синтаксема, атрибутивна синтаксема, відносна атрибутивна синтаксема.

Постановка проблеми. Атрибутивні відношення в граматичній системі мови становлять «специфічний тип відношень, що поєднують у собі формально-синтаксичні й наближені до формально-синтаксичних семантико-синтаксичні ознаки» [1, с. 157].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження синтаксем перебуває в центрі уваги лінгвістів. Вивченням синтаксем, зокрема відносних, займаються такі лінгвісти, як І.Р. Вихованець [1; 2], А.П. Загнітко [3], О.Г. Межов [4] та інші дослідники. Але оскільки кожен письменник по-своєму використовує атрибутивні відносні синтаксеми, вважаємо, що тема нашого дослідження є актуальною.

Мета статті полягає в аналізі семантики відносних атрибутивних синтаксем, використаних у романі Володимира Дрозда «Ірій». Завдання роботи: 1) виявити в структурі роману відносні атрибутивні синтаксеми; 2) дослідити їх семантику.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай у ролі відносних атрибутивних синтаксем уживають прикметник. Із конкретною предметною співвіднесеністю відносних прикметників пов'язана їхня властивість передавати лише незмінну, сталу щодо міри вияву ознаку [5, с. 182]. У романі вони мають таку семантику: будівля та її частини: «...ступив із **сінешніх** стінків на залитий окропом **ранішнього сонця** рундук...» (с. 5); «...**тітка** з дядьком **втрапляли до своїх покоїв через причількове вікно**» (с. 26); призначення: «...до **зоряної череди** вплив з-за **ірійської пожежної вежі** місяць...» (с. 70); «З **останньої бочки** валка скидалася на **чудернацьку похоронну процесію**...» (с. 53); «...чи не **приземлився за вишеньками космічний корабель**...» (с. 54); місцевпорядкування: «...і **залягли [вовки]**<...> далі від **вуличних ліхтарів**...» (с. 70); населений пункт: «...щоб не **мати клопотів з сільським ветеринаром**...» (с. 64); «Той **дух** вирізняв **асенізаційну валку з-поміж узвичасного міського мурашника**...» (с. 53); специфіка реалії: «Того **літа** я **прочитав щедру ілюстровану книгу про акторів пересувного театру**...» (с. 11); розміщення: «Під **беретом** розквітли **очі, великі й світлі, мов дві водяні лілії**...» (с. 71); «Він [дядько] **припав обличчям до річкового дзеркала**...» (с. 65); розташування в просторі: «Я **вмостився на задньому сидінні автобуса**» (с. 71); «Дядько **Денис** **слухав матір з пройма кімнатних дверей**...» (с. 98); атмосферні реалії: «...я **ури夫ками** **милувався зоряним небом, яке**

потроху хмарніло» (с. 71); «...вона [корова] **об'їдалася росяною трави**...» (с. 66); «...і в **Ірії** **ще довго теревенили про непередбачене астрономами сонячне затемнення**...» (с. 49); «По **небу** <...> **пливли білі снігові оболони**» (с. 87); час: «Якби **сьогоднішній вечір** **почався спочатку, я би вчинив так само**» (с. 71); «**Повоєнна весна** **була голодна**...» (с. 72); «**Минулої** **весни** **готувався освідчитись однокласниці в коханні**...» (с. 47); «...ніж його [нападника] **в останню хвилину** **басамнув по моїх грудях**» (с. 49); «**Цьогорічні сумні прогнози** **авторитетно підпира** **ла Біблія**» (с. 39); «...дід **Єврась** **наказав бабі притьма** **подати учораїшній суп**...» (с. 39); «А **винним у нічному переполосі** **Солом'яників** **було миршає пакульське лисиченя**...» (с. 63); «...і **крізь сіру світанкову млу** **забобванів над розорою ошийник** **Нерона-Балалайки**...» (с. 65); «...вона [курява] **затьмарила ранішнє сонце**...» (с. 48); «Валка **задумливо, меланхолійно вервечилася вулицею**...» (с. 53); пори року й місяці: «Удосвіта, **ледве мжичка осіннього дня** **просіялася крізь ніч, ми без задніх ніг** <...> **погналися за втікачем**» (с. 65); «За **вікнами згасав зимовий день**...» (с. 106); «З **неба на мокрих парашутиках** **хмар спускався на Ірій листопадовий вечір**» (с. 68); предмет: «...**пряла [мати]** **біля каганця із жовто-червоної снарядної гільзи**» (с. 71); установи й організації: «...на **лугу за селом** **будується новий колгоспний двір з корівниками**...» (с. 72); матеріал (метал): «**Кілька разів на день** **півня урочисто зважували, клали на тарілку з золотою облямівкою**...» (с. 64); «**Гучномовець на майдані перед сільмагом** **вмовк і повернув назустріч нам алюмінієву пацеку**...» (с. 129); «**Крила із срібної іконної фольги** **лагідно шелестіли за спиною**» (с. 14); «**Андрій Гнида** **ковзнув по бляшаному крутосхилу на плаский дах собору**...» (с. 28); «За **кілька кроків від ляд з того паркану** **виштрикувалася металева труба**...» (с. 86); призначення: «У **крихітній кімнатулці** **стояв широкий двотумбовий стіл зі старезною, проте гонористою друкарською машинкою на горбу**...» (с. 22); «Тільки на **розі Солом'яної та Піщаної трое** **п'яничок** **підпирали вимареними в глину плечима стіни продуктової** **крамнички**...» (с. 26); «...**слухняно [тітка]** **відімкнула шафу з парадним одягом**» (с. 99); транспорт: «**Першою на бульвар з автобусної** **сходинки** **ступила тітка Дора**» (с. 27); «І в **цей момент** **за мою спиною радісно, переможно прогучав паровозний гудок**» (с. 103); будівельні матеріали: «**Місяць** **ще не вибрався з-за шиферних дахів Солом'янки**...» (с. 49); «...**голомозі асфальтові** **хідники** **парували**...» (с. 116); тканина: «...**напередодні суботи** **вилізав дядькові парусинові черевики**...» (с. 47); «...а мені – **пожованого фетрового капелюха**» (с. 48); «...**кінчики пишних вусів** **були засунуті за широкий брезентовий пояс**...» (с. 51); «...**над парканом** **вихляля взуті в парусинові черевики на гумовій підшаві** **ноги солом'янського фотографа, який забрався в чорного маторчатого рукава**...» (с. 125); «**Тітка** **була в новому крeдeшиновому платті**...» (с. 25); «**Саме підскачили ціни на хутрянні шапки**...» (с. 38); напої: «...**кисляком** **дихнув молочний павіль**»

йон...» (с. 50); «**Винний** дух витав над обійстям...» (с. 86); рослина: «...[вороння] падало в **соснове** верховіття» (с. 65); «До причілка, маскуючись оболочками **тютюнового** диму, тулився Жук із жучками» (с. 66); «А Жук тим часом підважив **дубову** колоду...» (с. 67); «Тут дядько знову дихнув на мене **часниковим** духом» (с. 50); «...в гніткий дух бибральні влівся запах **березового** диму» (с. 52); «...і вже війнуло <...> весняним настоєм із **березових, тополиних та кленових** бруньок...» (с. 119); «...постать баскетболіста бовваніла між темних **кленових** стовбурів...» (с. 119); «Чорнильниця бубнявіла, наче квасоля чи **гарбузове** зерно...» (с. 10); «...багатозначно зазирнув у прозорі, буцім краплі роси на **трояндових** пелюстках, очі секретарки» (с. 22); «**Пшеничним** ланом з серпами в руках ішли могутні люди...» (с. 83); «...дядько ж Денис ще й після **яблучного** вина не очухався» (с. 95); обсяг: «...**повноводний** Стрижень відкрився нашим смутним очам» (с. 65); професія: «...бо ранком мусив здавати [дядько] **бухгалтерський** звіт за квартал...» (с. 48); «Або я стану першою бочкою **асенізаційної** валки, або – прощайте» (с. 50); «...закінчити університет і скінути в якомусь Пакулі на **вчительській** ставці» (с. 50); «Людя мого – **акторського** – фаху не випадає глибоко вкорінюватися» (с. 11); належність: «...я підстрибом майнув у **шкільні** ворота» (с. 116).

Дієприкметники, ужиті у творі, мають значення вихідного для них дієслова: «...і безбатченкам у **шкільному** буфеті варили солодкуватий, з **підмерзлої** картоплі суп» (с. 72); «Після Нерона-Балалайки жертвою **оскаженілого** кабана стала зелена корова Манька...» (с. 64); «...**припнуті** [аеростату], лежать нерухомо у видолку, між пагорбів...» (с. 65).

В атрибутивній позиції також широко використовують прийменникові форми іменників. Атрибутивні синтаксеми, виражені прийменниково-відмінковою конструкцією, характеризують предмет за низкою ознак [5, с. 311].

Широко представлені в тексті відносні атрибутивні синтаксеми у формі родового відмінка із такою семантикою: члени угруповання: «Хмара **вороння**, передчуваючи кривавий герць, висіла над дядьком...» (с. 100); джерела звуку: «...тонкий, протяглий, наче далекий згук **сурми**...» (с. 5); «...чути ніжно-роздумливий голос **рояля або скрипки**...» (с. 73); «...шепотів до мене [дядько] під торохкотіння **коліс** по бруківці...» (с. 53); «На скрип **дверей** дід Єврась озирнувся...» (с. 106); «Пробудили мене до життя лунке, яскраво-синє цівкання **синиць** на осокорах, щебетливий гамір горобиної зграї на полі стадіону...» (с. 116); «гуркіт **автобусів і машин, шерехт** підшов об асфальт, буденність людських **голосів** і вереск очманілої від протепла **дітвори** пливли повз мене...» (с. 118); форми реалії: «...а майдани лежали під нами ошатні й святкові, наче плеса **озер**...» (с. 70); «...зробив [дядько] бутерброд з трьох буханців **хліба**...» (с. 48); «Гору **грошей** можна нагребти...» (с. 50); «Ланцюжок **школярів** ще не сягнув людей ідальні...» (с. 109); «В актовій залі уже стояла **шеренга** дев'ятикласників, від «А» до «Е» (с. 117); «Хмара **вороння** <...> висіла над дядьком...» (с. 100); «...він [глобус] замерехтів синіми цятками **океанів**...» (с. 11); ємності реалії: «Я наберу корзину **картоплі**...» (с. 34); будівлі та їх частини: «Дівчина в білому береті **перебігла** двір і хряснула **дверима веранди**» (с. 71); «До шибки лікарняної **палати** тулилися пласкі обличчя однокласників...» (с. 49); «Ганок **сільмагу** темнів од чоловіків у крилатих вовняних **галіфе**...» (с. 128); містовпорядкування: «...на розі **бульвару**, під годинником, продавали синювато-білі проліски...» (с. 116); частини одягу та взуття: «А тим часом під підшовами наших **шкарбанів** уже шаруділо

капустяне **ошмаття** ринку...» (с. 50); складові частини предмета: «...кінчик **ланцюга** зблиснув та зник у твані...» (с. 66); «Легіони вишикувалися і стояли напоготові, стискаючи руків'я **списів** і бронзових **щитів**...» (с. 68); «Стрілки **годинника** показували **чверть** на другу...» (с. 116); «Кум Цекало спроквола наблизився до **передка машини**...» (с. 126); частини тіла людини: «... а подушечки **пальців** німіли від хвилювання...» (с. 83); вигляд рослини: «...і я стану куцем **калини**...» (с. 67); наповнення: «а це поклав [дядько] до сумки піввінка цибулі, миску кислих **огірків**...» (с. 48); призначення: «...халабуда **тітчиної** пивниці височіла над **торговими** рядами...» (с. 50); «Це була вона: в **коричневій** шкільній формі...» (с. 23); «...мати на **радоцях** купила мені **лижного** костюма...» (с. 24); професії: «...услід нам докірливо зирич учитель **креслення**...» (с. 121); «...автобус випадково надібав контролер **електроконтори**...» (с. 35).

Родовий відмінок із прийменником у ролі відносних атрибутивних синтаксем у тексті твору має таку семантику: локалізації: «...а одного дня до моєї могили **прийде** дівчина з **календаря**...» (с. 68); «...Снів тільки акторством і промовляв цитатами з **тої книги**» (с. 11); адресанта: «...переказуватиму пакульцям гроші від невідомого **адресата**...» (с. 12); «Назавтра листоноша приніс листа від **матері**» (с. 94); мети: «Хліб для **кабана** рано-вранці привозив шофер **тітчиної** пивниці...» (с. 43).

Семантика знахідного відмінка обмежується значенням об'єкта думки: «Від самої думки **про неї** [Клаву] **серце** випорхувало з **грудей**...» (с. 116).

Орудний відмінок наділений такою семантикою: особливості будівлі: «...вони [люди] **житимуть** у білих мармурових будинках із **сферичними** скляними **стелями**...» (с. 73); «...старим дісталася корова Манька, а молодим – **гараж** із **кабаном**» (с. 40); наповнення ємностей: «Лисичена **пірнуло** в бочку з **водою** і зникло без сліду» (с. 63); локалізація: «Замість **будинку під Лірою** я втратив суботнього вечора до **асенізаційної** валки» (с. 48); «сідав на край залізної бочки з водою над **причілком**...» (с. 44); «...моїм **ирієм** було місто за Собакеревою **горою**» (с. 8); специфіка предмета: «...я завважив <...> його [луня] **краватку** з **посрібленою заціркою**...» (с. 117); місце впорядкування: «Центральні, чітко розграфлені квартали з **мурашиником** залізниці, з білими **коробками** театрів, шкіл, контор, з **корпусами** фабрик та заводів лежали довкола Валу вузькою оторочкою...» (с. 120); специфіка перебігу руху: «Це була **навдивовижу** довга подорож з частими **перепочинками** на викинутих повіддю і підсушених пнях...» (с. 123); загальний вигляд істоти: «Мати з **корзиною** в руці **проводжала** нас за село...» (с. 130); специфіка напою: «Найчастіше нас **пригощали** **какао** з **молоком**...» (с. 60); наповнення реалії: «...я **простяг** **гостеві** **корзину** з **плодами**...» (с. 9); «...Дядько Денис **добув** з **портфеля** пляшку з **соком**...» (с. 101); «...стінами їм [людям] **слугувати** **муть** **стелажі** з **книгами**...» (с. 73).

Відносні атрибутивні синтаксеми в тесті твору мають таку семантику: загальний вигляд істоти: «...листочки **здрігнули** ся й стали руками в **зеленій** газонній **кофтині** з **мереживними** **оборками**...» (с. 22); «Голос **писарка** у **мундирі** з **блищками** **віддався**...» (с. 85); «Ми вже були біля двору дівчини в **білому береті**...» (с. 70); загальний вигляд предмета: «...а це ті люди майбутнього **читатимуть** **старезні** **книги** в **грубих** **шкіряних обкладинках**...» (с. 73).

Порядковими числівниками в тесті вказується на порядок предметів при лічбі: «Я **першим** **ступив** на **промінь**...» (с. 70); «...а з Клавою **прийшло** **ще** **троє** хлопців, **незнайомих** мені, **чет-**

вертий – колишній кандидат у благородні гугнзми, геніальний теоретик Славко Пасічник» (с. 114); «Десяті класи <...> дивилися на нас меланхолійно й гордовито...» (с. 117); «Восьмі каси юрмилися біля дверей...» (с. 117).

Займенники в структурі роману мають семантику належності: «На мій голос дно ріки відлунило жалібним глухуватим дзвкотінням» (с. 66); «...оце навчаю свого племінника розуму...» (с. 50); неозначеності: «...у нас будь-яка професія почесна» (с. 50); означальності: «...з неї [з гори] продивлялося усеньке наше село...» (с. 72); вказівки: «...церква височіла на тій же горі...» (с. 72); «– Я все одно врятую цю дівчину!» (с. 67); «і я <...> не прагнув в такім вбранні здибати однокласників...» (с. 49).

Інфінітив у тексті роману, поєднуючись з іменниками, указує на характеристику часу: «І тут я подумав, що настала слухна мить сказати те, над чим я стільки розмірковував в останні дні...» (с. 124); «По тому наставляв час годувати кабана...» (с. 43).

Висновки. У романі роль відносних атрибутивних синтаксем відіграють відносні прикметники, іменники в родовому, знахідному, орудному й місцевому відмінках, дієприкметники, деякі розряди займенників, інфінітив. Найчастіше в тексті роману функціонують відносні атрибутивні синтаксеми, виражені відносними прикметниками, які вказують на матеріал, призначення, рослину. Зрідка відносні атрибутивні синтаксеми в романі мають семантику часу, яку передає інфінітив.

Література:

1. Вихованець І.Р. Нариси з функційного синтаксису української мови: монографія. К.: Наук. думка, 1992. 224 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис: підручник. К.: Либідь, 1993. 368 с.
3. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: монографія. Донецьк: Дон НУ, 2001. 662 с.
4. Межов О.Г. Типологія мінімальних синтаксичних одиниць: монографія. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
5. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І.К. Білодіда. К.: Наук. думка, 1969. 583 с.

Гандзюк А. М. Семантика относительных атрибутивных синтаксем в романе Владимира Дрозда «Теплые края»

Анотація. Стаття посвящена описанию семантики атрибутивных синтаксем в романе Владимира Дрозда «Теплые края». Чаще всего в тексте романа функционируют относительные атрибутивные синтаксеми, выраженные относительными прилагательными, которые указывают на материал и назначение. Реже относительные атрибутивные синтаксеми в романе имеют семантику времени, которое передает инфинитив.

Ключевые слова: синтаксис, простое усложненное предложение, синтаксема, атрибутивная синтаксема, относительная атрибутивная синтаксема.

Handziuk O. The semantics the of attributive syntaxems in the novel by Vladimir Drozd “Warm lands”

Summary. The article has been devoted to the description of the semantics of attributive syntaxems in the novel by Vladimir Drozd “Warm lands”. Often, in the text of the novel, there are relative attribute syntaxemes, expressed by relative adjectives, which point to the material and purpose. Not often, the relative attribute syntaxes in the novel have the semantics of time that the infinitive transmits.

Key words: syntax, simple complicated sentence, syntaxem, attributive syntaxem, relative attribute syntaxem.

Данилюк Н. О.,

доктор філологічних наук, професор кафедри української мови
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ПЕРИФРАСТИЧНІ НАЙМЕНУВАННЯ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ У МОВІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто перифрази на позначення п'яти Президентів України в текстах ЗМІ. З'ясовано, що перифрастичні одиниці виконують такі функції: нейтральну номінативну (назва посади, політичної сили), емоційно-образну (зі збереженням прямих значень), художньо-образну (з уживанням переносних метафоричних або метонімічних значень). Вони можуть мати позитивне й негативне забарвлення, набувати іронічного змісту, містити лексику високого й низького стилів. Описові найменування за структурою можуть бути однокомпонентні (виражені іменниками), двокомпонентні (виражені іменниками з прикметниками) і багатокомпонентні (виражені словосполученнями й реченнями).

Ключові слова: перифраз, перифрастичне найменування, пряме значення, переносне значення, стилістичне забарвлення, структура.

Постановка проблеми. Політичний дискурс привертає посилену увагу сучасних науковців (праці Т. ван Дейка, О. Ісерс, В. Карасика, Г. Почепцова, Л. Масенко, М. Степаненка, Л. Нагорної та ін.). Мовні особистості політиків, їхні мовні портрети вивчають у рамках комунікативної лінгвістики, лінгвістичної політичної лінгвістики, лінгвоперсоналогії (Р. Водак, Дж. Лакофф, О. Зарецький, В. Корнієнко, С. Денисюк, Л. Славова, А. Загнітко, М. Степаненко, Н. Деренчук та ін.). Із приходом до влади нових політичних діячів, нових політичних сил і організацій видозмінюються норми політичної культури спілкування, що впливає й на систему найменувань сучасних політиків. Потреба вивчення номінацій сучасних політичних діячів України в текстах ЗМІ зумовлює актуальність нашої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про специфіку політичного дискурсу як об'єкта лінгвістичного дослідження писали в статтях В. Дем'янков (2002 р.) і Т. Ващук (2007 р.), у монографіях – Л. Масенко (2004 р.) і Л. Нагорна (2005 р.). Окремі жанри цього різновиду вивчав у монографії О. Зарецький (2008 р.) (інтерв'ю, полеміка, промова, дебати); у дисертації – М. Діденко (2001 р.) (політичний виступ); О. Билінська (2007 р.) розглядала агітаційні жанри. Мовні засоби політичного впливу розглянуто у статті К. Карасьова (2014 р.), використання метафор – у дисертації Х. Дацишин (2005 р.). Мовна особистість, мовний портрет сучасного політика стали предметом аналізу українських учених К. Глуховцевої (2012 р.), Н. Деренчук (2018 р.) та ін. Опубліковано кілька монографій С. Потапенка (2004 р.), Н. Петлюченко (Одеса, 2009 р.), Л. Славової (2010 р.) про формування мовного іміджу політичного діяча. Наші науковці здебільшого досліджували мовні особистості закордонних політиків: про лейбористів Великої Британії писала Г. Жуковець (2001 р.), про Б. Обаму – Н. Коробова (2010 р.), про Ф.Д. Рузвельта – О. Луньова (2014 р.) й ін. Однак мовні

образи українських політиків ще не були в центрі уваги сучасних учених. Винятком є монографія М. Степаненка «Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон» (Х., 2017 р.), у якій схарактеризовані лексичні зміни в українській мові за роки незалежності, зумовлені суспільно-політичними та соціально-економічними трансформаціями, особливо після Майданів 2004–2005 і 2013–2014 рр. Дослідник виокремив низку оказіоналізмів на позначення державних діячів, як от *Президчук* (Президент + Кравчук), *Презучма* (Президент + Кучма), *Презуценко* (Президент + Ющенко), *Президович* (Президент + Янукович); *Пасічник*, *Мазурик* (путінська назва) (В. Ющенко); *Бандюкович* (бандюга + Янукович), *Лжевіктор* (за аналогією до Лжедмитрія, що видавав себе за сина І. Грозного), *Йолкович* (йолка + Янукович), *П'янукович* (п'яний + Янукович), *Ханукович* (хан + Янукович), *Проффесор*, *Шапкокрад*, *Федорич*, *Януковоч* (Янукович + овоч), *Ян*, *Янук* (В. Янукович); *Порох*, *Порошок* (П. Порошенко) [1, с. 46–47]

Мета статті – окреслити перифрастичні найменування політиків найвищого рангу – Президентів України за семантикою, структурою й функціями.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі є кілька варіантів назви й тлумачень грецького терміна «перифраз», «перифраза», «парафраз», «парафаза». О. Селіванова визначила його так: «стилістична фігура, заміна знака певного поняття описовим найменуванням або навмисно іншим знаком» [2, с. 457–458]

За допомогою кількох висловів підкреслено роль Л.М. Кравчука в розпаді Радянського Союзу: *підписант Біловезької угоди, учасник розвалу СРСР, один із руйнівників СРСР, символ розвалу СРСР*, напр.: «*Леонід Макарович гордий з того, що він учасник розвалу СРСР*» (Яворівський В. На майдані. *Літературна Україна*. 2006. 12 січня. С. 3); «*Колишній ідеолог ЦК, який мав вести боротьбу з рухівцями, став символом розвалу СРСР*» (Леонід Макарович святкує 78-річчя. *Історична правда*. 2012. 10 січня. URL: <http://www.istpravda.com.ua/short/2012/01/10/68311/>).

Чимало перифраз пов'язані з комуністичним і депутатським минулим Президента, мають нейтральне, іронічне чи негативне забарвлення (*колишній секретар ЦК, кар'єрний функціонер, колишній ідеолог ЦК, головний пропагандист*): «*Колишній секретар ЦК «славної» комуністичної партії України*» (Ткачук Н. «Бомбага» таки коштує? *Україна молода*. 2004. 17 червня. С. 10); «*Кар'єрний функціонер Комуністичної партії України, депутат Верховної Ради УРСР кількох скликань, 56-літній Леонід Кравчук зайняв обережну позицію...*» (Лук'янюк В. Цей день в історії. *День*. 2015. 12 листопада. URL: <http://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/m/tm.pl?Month=12&Day=05&a=P>). Тривалість перебування в політиці засвідчують

найменування *ветеран української політики, аксакал української політики*. Про розрив із комуністичною партією сигналізує негативно маркована одиниця з переносним значенням (*зрадник ідеалів комунізму*): «Для багатьох він став найбільшим розчаруванням в новій історії нашої країни. Для одних як *зрадник ідеалів комунізму*...» (Поляк, співучасник здачі Криму чи...: Ким насправді є Леонід Кравчук? Невідомі та приголомшливі тасмніці з життя першого Президента. URL: <https://korupciya.com/polyak-spivuchasnik-zdachi-krimu-chi-kim-naspravdi-ye-leonid-kravchuk-nevidomi-ta-prigolomshlivi-tayemnitsi-z-zhittya-pershogo-prezidenta/>). Принагідно зауважимо, що в назві цитованого джерела є кілька упереджених і образливих, на наш погляд, найменувань Президента: *поляк, співучасник здачі Криму*, які виникли, очевидно, унаслідок прагнення автора заволодіти увагою читача будь-якою ціною. Неприпустимим вважаємо цитоване висловлювання колишнього спікера ВРУ В. Литвина про Л. Кравчука на порталі «Герої»: «*Леонід Макарович – патентована професійна політична повія, яка б мала помовчати, оскільки вона зрадила всіх і все, що тільки можна зрадити у нашому житті*» (Леонід Кравчук – перший Президент України. URL: <http://heroes.profi-forex.org/ua/kravchuk-leonid-makarovich>).

У текстах ЗМІ виявлено чимало перифрастичних найменувань другого Президента України *Леоніда Даниловича Кучми* (1994–2005 рр.). Його названо низкою одиниць: *Президент України, экс-президент, рятівник держави, Гарант законності*, напр.: «*Чомусь це переважно факти, «незручні» для створеного автором образу Кучми – рятівника держави*» (Довженко О. Не просто апологія Кучми. *Детектор Медіа*. URL: <http://detector.media/kritika/article/44270/2009-03-10-ne-prosto-apologiya-kuchmi/>); «*Який саме закон мав на увазі Гарант законності, зважаючи на наведені у звіті КВУ факти – невідомо*» (Антонова А., Павленко Р. Кінець епохи Кучми. «Цокатися не будемо». *Українська правда*. 2004. 3 вересня. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2004/09/3/3002202/view_print/). Частина номінацій мають іронічне забарвлення, що підкреслено виділенням лапками, як-от *вічний «гарант», «батько нації»*: «*Литвин проінформував вічного «гаранта» про зустріч із провідними українськими письменниками*» (Литвин проти Медведчука. *Україна молода*. 2004. 9 червня. С. 3); «*...або треба списувати цю тезу Кучми на неякісну роботу його інформаторів, ба навіть на історичну амнезію «батька нації»*» (Антонова А., Павленко Р. Кінець епохи Кучми. «Цокатися не будемо». *Українська правда*. 2004. 3 вересня. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2004/09/3/3002202/view_print/).

Кілька перифразів указують на зв'язки з іншими Президентами: *наступний Леонід* (наступник Л. Кравчука), (перен., ірон.) *Батько Ющенко* (назву «син» використав сам В. Ющенко в інтерв'ю), (ірон.) «*шеф*» Януковича, напр.: «*Батько Ющенко – Кучма!*» (Є заперечення? *Цензор. Нет*. 2007. 10 серпня. URL: https://censor.net.ua/forum/2370186/batko_yuschenkakuchma_zaperechennya); «*Янукович ніколи не назве справжніх убивць, оскільки сам замішаний у справі Александрова, а його «шеф»*» (Л. Кучма. – Н. Д.) – у *вбивстві Гонгадзе*» (Борис Олійник пише новому президенту. *Голос України*. 2014. 11 листопада. С. 2).

Те, що Л. Кучма представляв промислово-політичні верхи Сходу і його вважали проросійським президентом, засвідчують такі номінації: *ставленик промислово-політичних кланів, справжня креатура Кремля й промоскальських сил в Україні*, напр.: «*А от наступний Леонід – це вже була справжня кре-*

атура Кремля й промоскальських сил в Україні» (Шпіцер. В. Наступного Президента маємо готувати вже сьогодні. *Слово Просвіти*. 2016. 18–24 серпня. С. 6).

Атрибут *рудий* у найменуваннях *рудий «Тато»* і *рудий хазяїн*, що загалом вказує на світлий колір волосся Л. Кучми, у наведених метафорах набуває негативно-іронічного відтінку: «*Виїжджає рудий «Тато» на білому коні і рятує державу*» (Шовкун Л., Лиховій Д. Вуличне вогнище запалить молодь. *Україна молода*. 2004. 3 лютого. С. 5); «*Юрій Луценко зазначив, що Литвин <...> в ключових питаннях слухається свого рудого хазяїна*» (Село – і спікер відпочине. *Україна молода*. 2004. 10 червня. С. 3).

Третій Президент України *Віктор Андрійович Ющенко* (2005–2010 рр.) «удостоївся» багатьох перифрастичних найменувань. Одиниці *народний кандидат, народний Президент, Президент-патріот, наш Віктор* засвідчують факт усенародної підтримки його на виборах: «*Так!*» – *народному кандидату в Президенти В. Ющенку!*» (Фундзюк В. Обоє рябоє. *Україна молода*. 2004. 17 листопада. С. 10); «*Народного Президента*» *почула вся Україна*» (Є зв'язок. *Україна молода*. 2004. 21 вересня. С. 4). Незважаючи на недоліки в роботі, частина журналістів називає його *найкращим президентом*: «*Минуло вже немало часу, і про Віктора Ющенка можна сказати, що він був найкращим із чотирьох президентів*» (Шпіцер В. Наступного Президента маємо готувати вже сьогодні. *Слово Просвіти*. 2016. 18–24 серпня. С. 6). Разом із тим він отримав найменування *слабкий президент, недолугий третій Президент, найнеординарніший і найсуперечливіший президент* (*Коханки, дружини і «мамочка»: всі жінки в житті Віктора Ющенко і невідома правда про його першу половину. Корупція Інфо*. 2018. 19 лютого. URL: <https://korupciya.com/kohanki-druzhinimamochka-vsi-zhinki-v-zhitti-viktora-yushhenka-nevidomapravda-pro-yogo-pershu-polovinku/>). На політичну силу, очолювану В.А. Ющенко, указується в таких одиницях: *лідер «Нашої України», лідер «нашоукраїнець», головний «нашоукраїнець», лідер української опозиції* та ін., а колір її символіки передано у таких висловах: *лідер «помаранчевих», лідер помаранчевого Майдану: «...лідер «нашоукраїнець»* Віктор Ющенко висловився проти ухвалення офіційного законопроекту про вибори Президента» (Семків В. Накат березневих котів. *Україна молода*. 2004. 19 березня. С. 3); «*Кандидат від опозиції* Віктор Ющенко здобув приголомшливу перемогу в першому турі виборів» (Не програти Ющенко вже в першому турі влада спромоглася лише завдяки найманим фальсифікаторам. *Україна молода*. 2004. 2 листопада. С. 1). Звернемо увагу на оказіональний дериват від назви партії «Наша Україна» – *нашоукраїнець*, яким позначено члена цього формування. Крім того, номінація *Майдан*, написана з великої літери, означає «місце революційного протистояння» «помаранчевих» (мас, які підтримували В. Ющенко) і «біло-голубих» (прихильників В. Януковича), а також «велике зібрання людей, що відстоюють свої права» і навіть ширше – «український народ загалом». Про виняткову роль В.А. Ющенко, яку йому «приписували» в народі, сигналізує біблійна назва *Месія*, щоправда, написана з малої літери: «*Президентом-переможцем став наш Віктор, якого дехто в захопленні називав месією*» (Шпіцер. В. Наступного Президента маємо готувати вже сьогодні. *Слово Просвіти*. 2016. 18–24 серпня. С. 6). Зв'язок із попереднім Президентом Л.Д. Кучмою відображено в іронічно забарвлених одиницях *син Кучми, Кучма у вишиванці: «Ющенко – це Кучма*

у вишиванці» (Високий вал. 2005. 13 грудня. URL: <http://val.ua/uk/38286.html>). Про втрату колишньої політичної популярності свідчить метафора-перифраз *здута кулька*: «Луценко назвав Ющенка «здутою кулькою» (Українська правда. 2008. 12 листопада. URL: https://www.pravda.com.ua/news/date_12112008/).

На якісне виконання в минулому обов'язків Голови Національного Банку та Прем'єр-міністра України вказують такі перифрази: (перен.) *батько гривні, крацій знавець економіки, найуспішніший прем'єр за роки незалежності: «Батьком гривні в нас є Віктор Андрійович Ющенко...» (Юлі весело. Україна молода. 2005. 26 квітня. С. 4); «Цей ривок можна зробити з Ющенком – найуспішнішим прем'єром за роки незалежності» (Денисюк Г. «Ми збудуємо державу, в якій дамо роботу рукам і розуму кожного». Полтавська думка. 2004. 9 липня. С. 2). Чесність Президента засвідчує перифраз у такому контексті: «... обрати Президента-патріота, людину, яка не крастиме сама і не дасть красти іншим» (Яворівський В. Національна ідея. Спроба наближення. Україна молода. 2004. 14 квітня. С. 4).*

Захоплення В. А. Ющенка бджільництвом відображене в одиницях з іронічним забарвленням (*головний пасічник України, затятий пасічник*), напр.: «Головний пасічник України» Ющенко їздив дивитися на польських бджіл» (ТСН. 2015. 27 серпня. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/golovniy-pasichnik-ukrayini-yuschenko-yizdiv-divitisya-na-polskih-bdzhil-479914.html>).

В аналізованих джерелах зафіксовано найбільше перифраз на позначення четвертого Президента України **Віктора Федоревича Януковича** (2010–2014 рр.). Поряд із назвою *Президент* у текстах ЗМІ (особливо періоду виборів 2004 р. і після люневих подій 2014 р.) нерідко стоять прикметникові або іменникові означення, що мають негативний зміст, інколи – розмовно-просторічне забарвлення: *біглий Президент, малограмотний Президент, неадекватний президент, невдаха-президент, президент-зрадник*, напр.: «**Малограмотний Президент України не потрібен**» (Семків В. Як Януковича письма учили. Україна молода. 2004. 4 серпня. С. 3); «**Треба було терпіти президента-зрадника**» (Павличко Д. Вовк, але не з лісу. Слово Просвіти. 2015. 19–25 лютого. С. 5). Президента-втікача, який вважає себе легітимним, позначено іронічними найменуваннями вічно легітимний, вічно живий і легітимний, легітимний утікач: «**Вічно живий і легітимний**» Віктор Янукович знову виголосив промову в Ростові-на-Дону» (VPoltave.info. 2014. 14 квітня. URL: <http://vpoltave.info/post/29937-vichno-zhivij-i-legitimnij-viktor-janukovich-znovu-vigolosiv-promovu-v-rostovi-na-donu>). Вислів *гарант-картяр*, по суті, став оксимороном: «**Образ гаранта-картяра активно експлуатували багато моїх співрозмовників...**» (Рахманін С. Карті, гроші, два майдани. Firtka.if.ua. 2013. 22 листопада. URL: <http://firtka.if.ua/blog/print/karti-grosi-dva-majdani43673>). Про політичне минуле та промосковську орієнтацію В. Ф. Януковича свідчать такі перифрази: *колишній донецький губернатор, малоросійський Президент, проросійський представник донецького клану* та ін. Частина з них має знижено-лайливе забарвлення: *прислужник Москви, москальський прихвостень, путінський лакей, слухняна російська маріонетка, наприклад: «Івано-франківські депутати не погодилися з «язьком» «малоросійського президента» (Українська правда. 2012. 23 серпня. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2012/08/23/6971319/view_comments/page_14/); «Хижа Москва напала на нас у фатальні дні, коли **путінський лакей** <...> Янукович утік зі свого високого крісла в Росію» (Сидоренко Б. Потрібна перемога. Голос України.*

2016. 23 листопада. С. 10). Кримінальне минуле відбите в низці перифраз, до яких нерідко входять слова з тюремного жаргону: *безграмотний рецидивіст, двічі засуджений зек, єдиний кандидат від «зони», зек Яник, межигірський зек, межигірський пахан, кримінальний барон, пацан на районі масштабу країни, татуований кандидат від влади, фанат норкових шапок, «шестірка» донецького клану* та ін.: «**А кому ж було вірити? Безграмотному рецидивісту Януковичу – «шестірці» донецького клану?» (Яворівський В. На майдані. Літературна Україна. 2006. 6 липня. С. 3); «Я не кримінальний барон», – каже Дон» (В. Янукович. – Н. Д.) (Семків В. «Я не кримінальний барон», – каже Дон. Україна молода. 2005. 14 травня. С. 4). За пролиття крові на Майдані В. Янукович отримав найменування *Віктор II Кривавий* (за аналогією до титулування царів), *кривавий диктатор, кривавий Президент: «Як би сказав у цій ситуації Віктор II Кривавий, «вск свободи не відать» (Малко Р. Петровська доба: про Порошенка без ілюзій. Тиждень.ua. 2014. 29 травня. URL: <http://tyzhden.ua/Politics/111034>); «Янукович є кривавий диктатор» (Дацюк С. Статус влади та законності в Україні. Українська правда. Блоги. 2014. 19 лютого. URL: https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5304583679b43/view_print/).***

Низький рівень освіченості колишнього президента відображено в іронічно-саркастичній назві *П(н)рофесор*, спричиненій неграмотним заповненням анкети на пост Президента України 2004 р., що входить до низки таких словосполучень: *зек-«професор», липовий «професор» через два «ф», «професор» Моріарті, «професор од політичної філології», «професор шапкознімальних наук*, напр.: «**Путін уже вітав свого зека-«професора» з перемогою...**» (Шпіцер. В. Наступного Президента маємо готувати вже сьогодні. Слово Просвіти. 2016. 18–24 серпня. С. 6); «**...липовий «професор» через два «ф» <...> мав лише виконати роль детонатора ситуації» (Яворівський В. На майдані. Літературна Україна. 2006. 6 липня. С. 3). Чимало перифраз містять сполучник *тому що*, нерідко написаний із великої букви, за аналогією до виділеної піарниками одиниці *ТОМУ ЩО «вибір-2004»: тому що боягуз, тому що географф, тому що «професор»* та ін.: «**За версією Григорія Омельченка, <...> ТОМУ ЩО «вибір-2004» – боягуз, якого він не зустрів за все своє життя» (Лебідь Н. Кримінальне шило в президентському мішку. Голос України. 2004. 11 листопада. С. 5).****

П'ятого Президента **Петра Олексійовича Порошенка** (2014 р.) у пресі також позначено перифрастичними найменуваннями, що вказують на займані ним раніше посади та політсилу: *екс-голова ради Нацбанку, секретар Ради національної безпеки та оборони, екс-міністр економіки, екс-міністр закордонних справ, «наш українець», один зі стовпів «Нашої України»*, напр.: «**Рівно рік тому <...> колишній секретар Ради національної безпеки та оборони <...> переміг у першому турі президентських виборів» (Рік Президента – сказане та зроблене Петром Порошенком. Коло. 2015. 11–17 червня. С. 12). За перемогу в першому турі виборів його названо висловами *пан однотуровий, пан однотуровий Президент: «Так от, пане однотуровий Президенте, хлопці гинули на Майдані і зараз на війні...» (Фаріон І. Список мовних яничарів на чолі з президентом і прем'єр-міністром. Слово Просвіти. 2015. 11–17 червня. С. 2). Заможність П. Порошенка, кошти в офшорах спричинили появу одиниць *опозиційний олігарх, український олігарх, офішорний Президент*, як-от: «**У разі ж виборів – не допускати фальшувань, до яких може вдатися офішорний Президент» (Караванський С. Що робити*****

з Порошенком? *Літературна Україна*. 2016. 13 жовтня. С. 2). Як власника кондитерського бізнесу, главу держави описово називають *шоколадний мільярдер, шоколадний король, шоколадний магнат, цукерковий магнат*, а його сина – *шоколадне зайчєня*, напр.: *«Шокуючі подробиці про сім'ю Петра Порошенка: біографія та вся правда про «шоколадного короля» України» (Останній Bastion*. 2017. 15 березня. URL: <http://bastion.tv/news/shokuyuchi-podrobici-pro-simyu-petra-poroshenka-biografiya-ta-vsya-pravda-pro-shokoladnogo-korolya-ukrayini/>). Зважаючи на досить помірковану позицію, Президент отримав такі найменування: *перший колаборант, найбільший колаборант, політик, який балансує на грані війни і миру: «А, по-друге, Порошенко втратить свій величезний козир – досі він є політиком, який балансує на грані війни і миру» (Денисенко В. Новий план Медведчука почав втілювати Кравчук. Національне бюро розслідувань*. 2016. 31 серпня URL: <http://nacbu.org/20140>). Аналогія з називанням царів спричинила перифрази *Перший, Петро Перший: «Другий – це Віталій Кличко, <...> і звичайно Перший, він же Петро Порошенко» (Малко Р. Ніч у штабі Порошенка: веселий Перший, сумний Другий і декрет про нове життя. Тиждень.ua*. 2014. 26 травня. URL: <http://tyzhden.ua/Politics/110770>). За європейською традицією час перебування на посаді Президента названо *епохою правління: «Епоха правління Леонідів закінчилася в Україні мирною Помаранчевою революцією, епоха правління Вікторів – революцією кривавою, на черзі епоха Петровська, і яким буде її фінал, не знає ніхто. Усе тільки починається» (Малко Р. Петровська доба: про Порошенка без ілюзій. Тиждень.ua*. 2014. 29 травня. URL: <http://tyzhden.ua/Politics/111034>).

Висновки. Отже, у ЗМІ використані перифрази на позначення всіх Президентів України, однак переважають найменування В.Ф. Януковича з негативним змістом. Перифрастичні одиниці виконують такі функції: нейтральну номінативну (назва посади, політичної сили), емоційно-образну (зі збереженням прямих значень), художньо-образну (з уживанням переносних метафоричних або метонімічних значень). Вони можуть мати позитивне й негативне забарвлення, набувати іронічного змісту, містити лексику високого й низького стилів. За структурою описові назви можуть бути однокомпонентні (виражені іменниками), двокомпонентні (виражені іменниками з прикметниками) і багатокомпонентні (виражені словосполученнями й реченнями). Перспективи дослідження вбачаємо в розширенні фактичного матеріалу для аналізу, а також у вивченні описових найменувань інших українських політиків.

Література:

1. Степаненко М. Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон: монографія. Х.: Видавець Іванченко І., 2017. 616 с.
2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
3. Українська мова: енциклопедія / редкол. В. Русанівський (голова) та ін. 2-е вид., випр. і доп. К.: Укр. енцикл. ім. М. Бажана, 2004. 824 с.

Данилюк Н. А. Перифрастические наименования современных украинских политиков в речи средств массовой информации

Аннотация. В статье рассмотрены перифразы, используемые для обозначения пяти Президентов Украины в текстах СМИ. Установлено, что перифрастические единицы выполняют такие функции: нейтральную номинативную (название поста, политической силы), эмоционально-образную (с сохранением прямых значений), художественно-образную (с использованием переносных метафорических или метонимических значений). Они могут иметь положительную и отрицательную окраску, приобретать иронический смысл, содержать лексику высокого и низкого стилей. Описательные наименования по структуре могут быть однокомпонентные (выражены существительными), двухкомпонентные (выражены существительными с прилагательными) и многокомпонентные (выражены словосочетаниями и предложениями).

Ключевые слова: перифраз, перифрастическое наименование, прямое значение, переносное значение, стилистическая окраска, структура.

Danyliuk N. Paraphrastic names of modern Ukrainian politicians in the language of mass media

Summary. The article deals with the paraphrases that are used to name five Presidents of Ukraine in the mass-media texts. It has been found out that paraphrastic units perform the following functions: neutral nominative (name of the position, political power), emotional figurative (with the preservation of the direct meanings), and figurative (with the application of figurative metaphorical or metonymical meanings). They can have positive or negative connotations, obtain ironic meanings, and contain lexis of high or low styles. From the structural point of view, descriptive names can consist of one component (expressed by nouns), two components (nouns with adjectives), and many components (word combinations and sentences).

Key words: paraphrase, paraphrastic nomination, direct meaning, figurative meaning, stylistic colouring, structure.

Завальська Л. В.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Одеська юридична академія»

МАНІПУЛЯТИВНІ ТАКТИКИ В ІНТЕРАКТИВНОМУ СПІЛКУВАННІ ПОЛІТИКІВ (НА МАТЕРІАЛІ ТОК-ШОУ)

Анотація. У статті досліджено комплекс комунікативних тактик, за допомогою яких реалізовано комунікативну стратегію маніпуляції в українському політичному дискурсі. У центрі уваги перебуває спонтанне мовлення українських політиків, представлене в політичному інтерактиві – телевізійних ток-шоу політичної тематики. Розроблено авторську типологію маніпулятивних тактик, характерних саме для українського політичного інтерактиву.

Ключові слова: політичний дискурс, інтерактивна взаємодія, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, маніпуляція.

Постановка проблеми. Дослідження політичної комунікації (далі – ПК) в українському мовознавстві скеровані на актуалізацію лінгвопрагматичного й комунікативно-дискурсивного підходів, що зумовлює пріоритетне вивчення таких питань, як мовленнєва взаємодія учасників політичного дискурсу (далі – ПД). Найяскравіше український ПД представлений у формах спонтанної мовленнєвої взаємодії, а саме в політичних ток-шоу, де мовці-політики виявляють себе як мовні особистості. Зважаючи на це, доцільно проаналізувати стратегічний аспект їхньої мовленнєвої поведінки й визначити, якими стратегіями й тактиками вони послуговуються. Серед основних стратегій ПК визначальна роль належить маніпулятивній, що й подала в центрі нашої уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплекс прийомів маніпулятивного впливу ґрунтовно описаний у мовознавчій літературі (Т.Ю. Ковалевська, А.В. Ковалевська, Н.В. Куцуза, В.В. Різун, Н.Ф. Непийвода та В.М. Корнєєв, Н.В. Слухай, І.Ю. Черепанова та ін.), зокрема в межах одеської лінгвістичної школи. Проте маніпулятивний потенціал мовних засобів, представлених у ПД, потребує додаткової уваги й вивчення.

Об'єктом аналізу в нашій статті є політичне інтерактивне мовлення, що має маніпулятивний характер, а предметом – комунікативні тактики в межах маніпулятивної стратегії мовлення. Дослідження виконане на матеріалі стенограм українського політичного ток-шоу «Свобода слова» (2014–2015 рр.).

Мета статті – обґрунтувати маніпулятивний характер інтерактивного політичного спілкування та виокремити різновиди комунікативних тактик у межах категорії маніпуляції в українському ПД.

Виклад основного матеріалу. Маніпулятивна стратегія є риторичною за своєю сутністю, вона протиставлена в ПД риторичній стратегії аргументації, яка має логічно-раціональне підґрунтя й розрахована на адекватність учасників спілкування й аргументовану полеміку в межах ПК. Маніпулятивна стратегія так само використовується в аргументації, однак тут ідеться не про доведення істинності своєї позиції, а виключно про переконування аудиторії. О.Л. Михальова наводить таке

визначення маніпуляції, релевантне для ПД: «Маніпуляція – це різновид психологічного впливу, скерованого на спонукання адресата до здійснення визначених адресантом дій за допомогою прихованого структурування світу у свідомості адресата в результаті майстерного впровадження в його психіку цілей, бажань, намірів, настанов, що не збігаються з тими, які об'єкт впливу міг би сформувати самостійно» [1, с. 77]. Маніпуляція в ПД має різноманітні засоби репрезентації, проте в політичному інтерактиві насамперед фіксуємо специфічне подання інформації: перекручування, приховування інформації, маніпулювання зі способом і часом її подання, підпорогове подання інформації. Н.В. Слухай виокремлює прийоми маніпулятивного впливу: нав'язування інформації; узагальнення, або генералізація; викривлення інформації; незгадування інформації; упровадження псевдоінформації; роздмухування інформації й створення інформаційного шуму; примітивізація інформації; структурування інформації; мінімізація інформації; надання або акцентування емоційно-оцінного статусу інформації [2, с. 88]. Ми характеризуємо маніпулятивну комунікативну стратегію (далі – КС) у співвідношенні з аргументативною, кваліфікуючи обидві як риторичні: маніпулятивна скерована на ірраціональний вплив, а аргументативна – на раціональний. Риторичний характер маніпулятивної КС у ПД зумовлений тим, що мовець не стільки впливає на опонента й аудиторію, скільки ухиляється від прямих відповідей, заплутує співрозмовника, створює ефект «паралельної» комунікації, тобто різними способами будує квазідіалог. Отже, маніпулятивна КС скерована на ірраціональне сприйняття адресатами, на активацію правої півкулі головного мозку, тому що передбачає вплив на підсвідомість, що в ПД виражено через використання лексичних і граматичних засобів маніпулятивного характеру.

Серед маніпулятивних тактик основне місце посідає **КТ перетворення інформації** – звуження, розширення, перекручування, підміна тощо, тобто видозміна інформації в повідомленні, скерована на вплив на адресата з метою його переконання. У ПК тактика перетворення інформації передусім реалізована через підміну інформації: відповідаючи на поставлене запитання або коментуючи певну проблему, політик відхиляється від теми розмови, вдаючись до декларативних заяв або апелюючи до почуттів реципієнтів, напр.: «А. Куликов: *«Як ви пропонуєте захистити цих людей?»* Ю. Тимошенко: *«Я пропоную захищати Україну. Знаєте, тому що насправді... насправді сьогодні іде боротьба не за частину Донбасу. Повірте мені: сьогодні йде боротьба, бути Україні чи не бути Україні. От про що стоїть сьогодні питання. І на це питання не може відповісти жоден політик самостійно»* («Свобода слова», 22.09.2014 р.). Підміна інформації наявна тоді, коли політики не здатні дати вичерпну відповідь або аргументовано довести свою позицію,

за таких умов вони використовують емоційні аргументи, підставляючи їх замість доказів.

Трансформація інформації насамперед розрахована не на прямого адресата, а на загальну аудиторію – безпосередньо присутніх у студії учасників ток-шоу й телеглядачів. Зважаючи на це, реалізація цієї КТ представлена і в діалогічній взаємодії політиків із ведучим програми, а не лише між політиками-мовцями, напр.: «А. Левус – В. Рабіновичу: «...Чи вам не соромно сидіти поруч з людьми і вчити зараз нас моралі, коли у вас сидить, там, Бойко, да, з розкраденими мільйонами за вишки, коли сидять люди, які причетні і по лікоть руки у крові за Небесну сотню, винні за один закон... і за один закон вони проголосували...» А. Куликов: «А скажіть, будь ласка, пане Левус, в інших партіях, у тому числі й у вашій, таких людей немає зовсім?» А. Левус: «Я... дайте завершити запитання». А. Куликов: «Ні, ну все ж таки. Коли ми висуваємо звинувачення на адресу одних, то...» А. Левус: «Про що? Про вишки Бойка звинувачення? Це якийсь невідомий факт я сказав, десь із космосу?» А. Куликов: «Ні, ясно, що Бойка у вашій фракції немає». А. Левус: «Кримінальне провадження». А. Куликов: «А інші подібні діячі, які зовсім не причетні до корупції, так?» А. Левус: «Ну, нехай це докаже прокуратура. Дайте я завершу запитання». А. Куликов: «Так нехай докаже прокуратура і щодо Бойка» («Свобода слова», 20.04.2015 р.).

Формулюючи запитання, мовець насамперед звертається до аудиторії, а не до безпосереднього співрозмовника, при цьому вдається до ірраціональної аргументації й маніпулятивного впливу: апеляція до грошей, отриманих від населення, і загиблих Небесної сотні актуалізує підсвідомість реципієнтів, «умикає» механізм схвального сприйняття всього, що буде сказане далі. Проте ведучий утримується в ситуацію, намагаючись припинити маніпуляцію, що руйнує схему мовленнєвої поведінки мовця. Необхідність зміни регістру від риторичних запитань до відповіді змушує його плутатися й знову трансформувати інформацію, проте раціональні складники взаємодії тут знімають потужність маніпулятивного впливу. Ведучий також бере участь у маніпуляції, однак використовує мілтон-модель нейролінгвістичного програмування як «спосіб психологічного захисту від можливого маніпулювання свідомістю й підсвідомістю» [3, с. 120].

КТ ігнорування в політичному інтерактиві використовують у таких комунікативних ситуаціях, коли політик виконує КР адресата, спілкуючись або з журналістами, або з аудиторією, або з іншими політиками. Специфіка використання комунікативного ігнорування залежить від того, якими причинами зумовлене звернення до нього в межах стратегії маніпуляції.

Насамперед політики вдаються до тактики ігнорування, коли не розуміють предмета розмови або взагалі не володіють потрібною інформацією. Така мовленнєва поведінка характерна для мовних особистостей, які не бажають демонструвати низький інтелектуальний рівень або незнання загальновідомих фактів. Застосування тактики комунікативного ігнорування з метою зміни теми розмови належить до основних характеристик політичної комунікації. Адресат змінює тему, коли не лише не може, а й не хоче відповідати на поставлені конкретні запитання, напр.: «М. Добкін: «Послухайте, не вам вирішувати, що я буду робити. Але стояти я буду за свою Батьківщину. Прийде час, треба буде – встану». Ю. Тимошенко: «І де вона у вас?» М. Добкін: «Готові Ви бути медсестрою в нашому загоні – будь ласка. Сумку з медикаментами видамо» («Свобо-

да слова», 05.05.2014 р.). Тут ми бачимо інтерактивну взаємодію між політиками, що займають принципово різні політичні позиції, тому запитання одного з них сприймається іншим як провокативне, і адресат ігнорує його та продовжує свою репліку, нібито й не чує іншого учасника розмови. Комунікативне ігнорування в таких випадках дає змогу висловити свої думки й при цьому не зважати на те, що говорить політичний опонент.

Комунікативне ігнорування передбачає повне нівелювання реплік співрозмовника, небажання його слухати, неврахування його позиції, напр.: «С. Дацюк: «У вас політика така є публічна і зрозуміла? Чи немає?» М. Найєм: «Дослухайте... дослухайте, будь ласка. Є чітка позиція...» С. Дацюк: «Позиція не цікавить. Політика є?» М. Найєм: «Можна у вас спитати? Ви будете слухати чи будете перебувати?» С. Дацюк: «Тому що ви хочете заговорити питання». М. Найєм: «Ні, я хочу вам відповісти на питання» («Свобода слова», 23.03.2015 р.). Низку запитань мовця, адресованих М. Найєму, подано комплексно, усі разом, у кожній репліці по кілька запитань. Через це адресат не встигає на них зреагувати, більше того, відповіді мовцю й не потрібні, він намагається спровокувати відповідну реакцію адресата, пов'язану з вербальною агресією. А коли намір не реалізується, звинувачує адресата в тому, що той не відповідає на запитання. У наведеному прикладі адресат намагається досягти порозуміння, однак мовець не налаштований на кооперативну взаємодію й свідомо ігнорує всі спроби адресата знайти спільну мову.

Отже, КТ ігнорування характерна для таких ситуацій політичного інтерактиву: 1) коли політики не орієнтуються в предметі розмови або не мають бажання обговорювати відповідні проблеми; 2) коли політики замінюють діалог монологічним політичним виступом; 3) коли політики змінюють у процесі спілкування комунікативну стратегію переконування на стратегію самопрезентації; 4) коли наявна комунікативна провокація. Загалом ігнорування є одним із поширених механізмів відхилення від теми розмови й уникнення розкриття власного інтелектуального безсилля.

КТ метафоризації й іронізації передбачає використання комплексів образних засобів для впливу на політичного опонента. Х.П. Дацишин зазначає, що політична метафора виконує (разом з інформаційною, акцентуаційною, контактостановлювальною) і функцію впливу [4, с. 14]. У ПД, на нашу думку, функція впливу домінує. Метою тактики метафоризації є урізноманітнення мовлення, надання йому рис риторичності та посилення маніпулятивного впливу. Зважаючи на це, метафори в ПД є яскравими й образними, а не стергими, напр.: «Ю. Луценко: «Наше суспільство десятками років жило в пострадянському баракі, який просто перефарбували жовто-блакитним, але насправді порядки не мінялися» («Свобода слова», 6.10.2014 р.). Мовленню українських політиків метафора надає образності, риторичності, привертає увагу до мовця та виконує функцію впливу.

У межах додаткових КТ розглядаємо й прийоми мовної гри: В.А. Маслова зазначає, що «лексичне маніпулювання активно виявляє себе в політичному дискурсі або через зміну значення слова, або через вибір певних слів для позначення об'єктів» [2, с. 47]. В українському ПД часто вдаються до гри слів, що ґрунтується на актуалізації різних значень полісемічної лексики, напр.: «О. Семерак: «Мені шкода, що ви сидите в парламенті. І я думаю, що ви будете сидіти не в парламенті» («Свобода слова», 22.12.2014 р.). Така ж ситуація представлена й у наступному прикладі з полісемічною лексею «ходити»:

«А. Куликов: «Балога не йде офіційно від блока Петра Порошенка». Н. Шуфрич: «Ми знаємо, де Балога ходить. Ремарка приймається...» («Свобода слова», 13.10.2014 р.).

До додаткових КТ маніпулятивного характеру відносимо й іронізацію: співрозмовники коментують репліки своїх опонентів, ховаючи за нейтральною формою висловлення негативне ставлення, висміювання тощо, напр.: «А. Куликов: «Так а ви скажіть: у тому, що президента Кеннеді вбили і «Титанік» потопили, теж я винен?» Н. Шуфрич: «Пане Андрію, от у чому не винні – у тому не винні точно» («Свобода слова», 9.03.2015 р.). Іронія, що підпорядкована маніпулятивній меті, адресована безпосередньому співрозмовнику, а не аудиторії, а розпізнавання іронії репрезентує комуніканта як розвинену мовну особистість із належною комунікативною компетенцією. Отже, додатковими маніпулятивними тактиками вважаємо метафоризацію разом із порівнянням і грою слів, а також іронізацію.

Висновки. Маніпулятивна КС є риторичною разом з аргументативною, вона скерована на ірраціональний вплив: мовець не стільки впливає на опонента й аудиторію, скільки ухиляється від прямих відповідей, заплутує співрозмовника, створює ефект «паралельної» комунікації, тобто різними способами будує квазідіалог. КС маніпуляції охоплює КТ перетворення інформації, комунікативного ігнорування, метафоризації й іронізації.

Література:

1. Михалева О.Л. Политический дискурс: Специфика манипулятивного воздействия. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 256 с.
2. Слухай Н.В. Суггестия и коммуникация: лингвистическое программирование поведения человека: учебно-методическое пособие. К.: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2012. 319 с.
3. Різун В.В., Непийвода Н.Ф., Корнєєв В.М. Лінгвістика впливу: монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 148 с.

4. Дацишин Х.П. Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики): автореферат дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. н.: спец. 10.01.18 – журналістика. Львів, 2005. 20 с.
5. Маслова В.А. Политический дискурс: языковые игры или игры в слова? Политическая лингвистика. 2008. № 1 (24). С. 43–48.

Завальская Л. В. Манипулятивные тактики в интерактивном общении политиков (на материале ток-шоу)

Аннотация. В статье исследован комплекс коммуникативных тактик, с помощью которых реализована коммуникативная стратегия манипуляции в украинском политическом дискурсе. В центре внимания находится спонтанная речь украинских политиков, представленная в политическом интерактиве – телевизионных ток-шоу политической тематики. Разработана авторская типология манипулятивных тактик, характерных именно для украинского политического интерактива.

Ключевые слова: политический дискурс, интерактивное взаимодействие, коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика, манипуляция.

Zavalskaya L. Manipulative tactics in interactive communication of politics (on the talk-show material)

Summary. The article deals with a complex of communicative tactics, through which a communicative strategy of manipulation in the Ukrainian political discourse is implemented. The focus is on spontaneous broadcasting of Ukrainian politicians, presented in a political interactive – television talk show of political themes. An author's typology of manipulative tactics, which is typical for Ukrainian political interactivity, is developed.

Key words: political discourse, interactive interaction, communicative strategy, communicative tactics, manipulation.

Занько О. В.,

старший викладач кафедри іноземних мов № 1
Національного університету «Одеська юридична академія»

ТИПОВІ ПОМИЛКИ НОРМАТИВНОСТІ МОВЛЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті акцентується увага на небезпеці порушення нормативності мовлення в сучасній українській мові працівниками ЗМІ та іншими представниками гуманітарних професій.

Ключові слова: культура мови, рід іменників на означення посад, звань, вживання займенників *їх/їхній*, юридична терміносистема, кодифікація мови, лінгвістична компетенція.

Постановка проблеми. Важко переоцінити значення культури мовлення для нації і суспільства – це, як слушно зауважив Я. Радевич-Винницький у своїй праці «Мова і нація», найяскравіший показник стану моральності суспільства, його духовності й культури взагалі. А для багатьох категорій мовців плекання культури мовлення входить у професійні обов'язки. Це освітяни, працівники культури, державного апарату, засобів масової інформації, духовенство. І особлива відповідальність, як зазначає науковець, лежить на працівниках радіо і телебачення, мовлення яких часто не відповідає нормам сучасної української літературної мови. Вимагати від цих людей високої культури мовлення – право громадськості та відповідних керівних установ (міністерств та відомств) [3, с. 56].

Чи досягне людина успіху в певній сфері діяльності, якщо вона не дотримується в мовленнєвій діяльності усталених норм усної та писемної форм літературної мови, не використовує її виражальні засоби залежно від стилю, жанру? Безперечно, ні. А якщо і буде мати успішну кар'єру, то це свідчить, на жаль, про байдуже до своєї культурної спадщини духовно нездорове суспільство, що забезпечує таким «фахівцям» успіх.

Кожен студент, готуючись стати фахівцем у галузі юриспруденції, журналістики, соціології, політології та інших наук, вивчає мовознавчу науку – культуру мови.

Культура мови на основі даних лексики, фонетики, граматики, стилістики формує критерії усвідомленого ставлення до мови майбутнього спеціаліста та виробляє механізми нормування і кодифікації мови (фіксації мовних норм у словниках).

Мовна особистість формується в процесі вивчення наукової, культурної спадщини нації, відбувається вдосконалення мови, знайомство з кращими зразками мовної поведінки, що були відшліфовані в процесі більш як тисячолітнього культурного розвитку українського народу (X–XII ст. – написи на стінах Софії Київської – найдавніший приклад письменства українців) [7, с. 30]. Культура мовлення є свідченням особистісного рівня лінгвістичної компетенції кожного індивіда. Як відомо, на формування мовленнєвої культури особистості впливають не тільки граMATика і стилістична грамотність, володіння законами логіки, вміння висловлюватися доречно, лаконічно, зрозуміло, практичне використання законів милозвучності мови, а й, звісно, мовна освіта і загальна освіченість мовців. Передусім, ці вимоги стосуються вищезазначених майстрів слова (працівників ЗМІ, державних діячів, освітян), позаяк саме вони істот-

но впливають на загальний рівень освіченості суспільства, його мовної культури і масової національної свідомості в цілому.

Мета статті – привернути увагу до небезпечних для культури української мови мовленнєвих примітивізмів, вульгарщини та суржику, що лунають зі ЗМІ, навчальних аудиторій та судових зал.

Виклад основного матеріалу. За нашими спостереженнями, в сучасних ЗМІ набула поширення тенденція «утворювати» нові слова, вульгаризуючи вже існуючі в українській літературній мові. Таке «новоутворення» ведучих провідних каналів українського телебачення – слово «автівка» (1+1 «Сніданок» 18.01.2018; СТБ «Вікна» 19.01.2018; 24 канал «Новини» 28.01.2018, 15.00, «NEWSONE» 28.01.2018, 16.00...; а саме:

«...щоб дістати з автівки...» – 1+1 «ТСН», 13.02.2018;

«...дві автівки зіткнулися...» – «Україна», «Сьогодні», 15.02.2018;

«...автівки збиралися ще з ночі...» – «ICTV», «Факти», 19.02.2018, 12.53 тощо.

З поданих мовленнєвих конструкцій можна ідентифікувати семантичне значення «новоутворення» «автівка» – це автомобіль (чи скорочено – іншомовна загальноживана частка – *авто*) – іменник іншомовного походження, II відміни (ч.р.), м'якої групи. З погляду відмінювання іменники іншомовного походження поділяються, як зазначають вітчизняні науковці (тут наводимо думку проф. І.П. Ющука), на три групи:

1) іменники, що мають відмінкові форми однини і множини (автомобіль – автомобілі, Р.в. – автомобіля, автомобілів і т.д.);

2) іменники, що мають тільки відмінкові форми множини (Альпи – Альп, Альпами і т.д.);

3) невідмінювані іменники, що функціонують в українській мові в одній незмінній формі. Як правило, це іменники з кінцевими: *-а* (*бра, ампула..*), *-е* (*кафе, турне..*), *-і* (*таксі, колібри..*), *-у* (*урду, шоу..*), *-о* (*авто, кіно..*). Зауважимо для ведучих ЗМІ – на *авто*, немає *авто...*, виняток становить слово *пальто* (воно відмінюється) – немає *пальта*, на *пальті*, *пальтом*.

Оскільки слова *автомобіль*, *авто* належать до літературної української мови, використовуються в офіційно-діловому, публіцистичному і науковому стилях, то «новоутворення» із суфіксом *-к* вульгаризує, спрощує це поняття і переносить його в розмовний стиль мови, який є недоречним у ЗМІ (якщо це не цитата), хоча дане «новоутворення», на нашу думку, грубе і вульгарне навіть для розмовного стилю. Так само неправильним є вульгаризоване слово з розмовного стилю «*маршрутка*» (правильно для публіцистичного стилю (увага! ЗМІ) – *маршрутне таксі*). І подібних прикладів, на жаль, безліч [7, с. 310–311].

Як видно з наведених прикладів, треба уникати вживання в мові засобів масової інформації (тобто в публіцистичному стилі) слів із розмовного стилю із суфіксами збільшеності чи зменшеності, а саме: для іменників жіночого роду суфікс *-к* означає суб'єктивну оцінку для позначення здрібнілості і зневажливого ставлення (проф. Ющук І.П.). [7, с. 306]

Особливого значення ця аксіома українського правопису набуває у:

– назвах іменників на означення статусу, професій, посад, звань (у більшості випадків) вживаються без суфікса -к-та в чоловічому роді (вчені Юшук І.П., Погиба Я.Г., Грибіниченко Т.О., Баган М.П. та ін.):

неправильно	правильно	
юристка	юрист	1+1 «Сніданок» ТСН 08.02.2018
завідувачка	завідувач(+Р.в.)/ завідуюча(+О.в.)	СТБ «Факти» 13.02.2018
депутатка	депутат	«24 Канал» «Новини» 20.02.2018
ректорка	ректор	«24 Канал» 20.02.2018
канцлерка	канцлер	«ЗІК» 15.03.2018
експертка	експерт	Радіо «Ера» 02.02.2018, 21.15

Форми жіночого роду (але без суфікса -к-) набувають лише залежні займенники та дієслова, узгоджуючись із прізвищем, посадою, фахом тощо.

Наприклад: неправильно – «Викладачка відмовилася підписати папери» («24 Канал» «Новини» 20.02.2018) і правильно – «Викладач відмовилася підписати папери» [4, с. 182–183].

У цьому ключі, на нашу думку, є актуальним питання щодо практичного вживання (особливо в офіційно-діловому, науковому, публіцистичному стилях) займенників *їх/їхніх*.

Щодо вживання особового займенника *їх* (родовий відмінок (або знахідний) особового займенника *вони* – нема *їх*) і присвійного займенника *їхній* (відповідає на запитання *чий?*), як бачимо з численної навчальної літератури, «одностайної думки» у філологів-науковців немає.

Як слушно зауважує визначний майстер української літератури і знавець багатств української мови Борис Антоненко-Давидович, займенник *їх* звичайно є родовим або знахідним відмінком множини від займенника *вони*: «Товкло б їх отак головами!» (М. Рубашов). Цей займенник трапляється іноді й у функції присвійного займенника (XIX ст., період розвитку української мови, в поезії): «На їх окраденій землі...» (Т.Шевченко). Проте мова вдосконалюється і розвивається в бік унормованості, тобто логічно-правильної вживаності. Нині в художній літературі перевага надається, якщо це відповідає контексту, присвійному займеннику *їхній*, що, на думку багатьох науковців: Юшука І.П., Антоненка-Давидовича Б., Кримського А. та ін., найбільш точно передає зміст повідомлення [1, с. 47].

Наприклад: «Батьки ніколи не знають того, що одбувається в душі *їхніх* дітей» (А. Кримський); «*Їхня* кров ще гаряча на ранах; *їхні* рани горять ще в огні» (О. Олесь).

У наукових, зокрема юридичних, текстах та текстах ділових паперів, на нашу думку, особливо важливо передати точність та правдивість повідомлення і водночас зберегти принцип єдності терміносистеми юриспруденції. Саме з цієї причини ці два різних за лексичним значенням займенники не можуть вживатися паралельно в жодному контексті.

Наведемо приклад правильного доцільного вживання займенника *їхній* в юридичному тексті:

– для цивільних правовідносин у цілому характерно те, що:

а) *їхні* учасники стосовно одне одного виступають як юридично рівні суб'єкти;

б) *їхні* учасники виступають як носії цивільних прав і обов'язків...; ...незалежно від того, чи є суб'єкт особою публічного права чи приватного права, *їхня* участь у цивільних відносинах регулюється цивільним законодавством» [4, с. 85].

Безперечно, некоректним є висловлювання на сторінках підручників деяких авторів, що присвійний займенник *їхній* і особовий *їх* вживаються паралельно. Перший, вважають вони, має відтінок розмовності (*їхній*), другий (*їх*) – книжності. «Для уникання зайвого паралелізму, краще в діловому мовленні додержуватися Р. чи Зн. відмінків *їх*, ніж присвійного займенника *їхній*. Неправильно – *їхнє* обладнання. Правильно – *їх* обладнання...» [2, с. 208].

На нашу думку, в наведеному прикладі вживання особового займенника *вони* у Р.в. (*нема кого? їх*) замість присвійного (*чиє* обладнання? *їхнє*) – «класичний» приклад потворного суржику. Оскільки різні за семантичним значенням займенники не можуть бути використані паралельно або замінювати один одного в будь-якому стилі мовлення, а особливо – в офіційно-діловому стилі.

Отже, як слушно зазначає Б. Антоненко-Давидович, щоб уникнути зайвого паралелізму, який не поширює наших мовних можливостей, а навпаки, створює плутанину, краще в нашій усній і писемній мові додержуватися морфологічних норм української мови, а саме – присвійного займенника *їхній*, якщо цього вимагає контекст: «У *їхній* стороні й зимою сонце» (Леся Українка).

Наведене зумовлює актуальність звернення до майстрів слова, перш за все, представників гуманітарних професій, що підвищуватиме рівень нормативності мовлення, тому що стилістична виразність і комунікативна доцільність спираються на правильність.

Шляхи підвищення особистої культури мовлення:

- читати вголос, із дотриманням усіх норм літературної української мови;
- опанувати українське ділове мовлення, тобто офіційно-діловий стиль;
- вивчати мовлення майстрів слова (виписувати вдалі мовленнєві моделі, зачувати напам'ять уривки художніх або публіцистичних творів);
- систематично записувати власні думки та аналізувати записане на грамотність (самоаналіз і самоконтроль);
- і, нарешті:

«<...>Не бійтесь заглядати у словник:

Це пишний яр, а не сумне провалля;
Збирайте, як розумний садівник,
Достиглий овоч у Грінченка і Даля,
Не майте гніву до моїх порад
І не лінуйтеся доглядати свій сад».

М. Рильський, 1956 р.

Високий рівень культури мовлення – це не забаганка філологів-науковців, а життєва необхідність для громадян України. Неповага до мови знецінює її носіїв – мовців, знищує, принижує націю та її культуру.

Література:

1. Антоненко-Давидович. Як ми говоримо. Київ. Либідь, 1991. 256 с.
2. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова: підруч. для вищ. та серед. навч. закладів. 9-те вид., доп. та перероб. Х.: ФОП Співак Т.К., 2001. 400 с.
3. Іванішин В., Я. Радевич-Винницький. Мова і нація. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1994. 218 с.
4. Погиба Л.Г., Грибіниченко Т.О., Баган М.П. Складання ділових паперів. Практикум: навч. посібник. Київ: Либідь, 2002. 640 с.
5. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Видання четверте, перероблене та доповнене. Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. 1200 с.
6. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням: підручник. 3-тє вид., К.: Алерта, 2013. 696 с.
7. Ющук І.П. Українська мова: підручник. 3-тє видання. К.: Либідь, 2006. 640 с.

Занько А. В. Типичные ошибки нормативности речи в современном украинском языке

Аннотация. В статье акцентируется внимание на опасности нарушения нормативности речи в современном украинском языке работниками СМИ и другими представителями гуманитарных профессий.

Ключевые слова: культура речи, род существительных для обозначения должностей, званий, употребление местоимения их (в значении личного и притяжательного), юридическая терминосистема, кодификация языка, лингвистическая компетенция.

Zanko O. Typical errors of normality of linguistics in the current Ukrainian language.

Summary. The article focuses on the danger of violation of broadcasting standards in modern Ukrainian by media and other representatives of humanitarian professions.

Key words: language culture, nouns family for the definition of positions, titles, use of their pronouns / their, legal terminology system, codification of language, linguistic competence.

Зирка В. В.,
доктор філологічних наук, професор,
заведуюча Дніпровським відділенням
Центра наукових досліджень
і преподавання іностраних мов
НАН України

РЕКЛАМА – ВСПЫШКА ЭМОЦИЙ

Аннотация. Стаття посвящена мовним засобам переконання і маніпулювання в рекламному тексті, серед яких емотивна лексика займає важливіше місце. Різноманітний комунікативний феномен – рекламний текст (далі – РТ) – має кінцеву мету: пробудити людину до дії. Різноманітні мовні елементи допомагають виправдати цю мету. Студентам-перекладачам пропонуються моделі по створенню короткого смарт-тексту з використанням емоційно-фарбованої лексики. Уміння моделювати текстову звертання – це уміння ефективно задіяти весь експресивний інструментарій будь-якої мови.

Ключевые слова: емоція, емотивна лексика, реклама, моделювання, експресивний, смарт-текст, маніпулювання.

Постановка проблеми. В мовній картині світу існує цілий пласт лексических одиниць емоційно-образного ототожнення дійсності з конотацією різного плану, використання яких обумовлено національно-культурним контекстом, столь важним в рекламній комунікації. Передача стилістических, образних і емотивно-оціночних аспектів при створенні рекламного повідомлення грає не менше важливу роль, ніж передача предметно-логіческого змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, серед яких праці зарубіжних і українських лінгвістів (Е. Анопіна, Т. Ковалевська, В. Бугрим, Ф. Бацевич, В. Іванов, Н. Лисица, Н. Медведєва, Г. Почепцов, В. Зирка, Н. Слухай, Т. Хазагеров, Ю. Прохоров і др.), свідчать про те, що за допомогою слів, проявляючись в формі радості, страху, задоволення або незадоволення, реклама апелює до теми постійного оновлення, а рекламний текст, таким чином, *продає* красу, здоров'я, успіх, радість, владання і т. д., опираючись на прихований механізм впливу – на емоції споживача [1]. Підтвердженням цьому є рекламні звертання на англійському/російському/українському мовах, які пропонуються студентам-перекладачам для вивчення SMART-лексики, що відображає людські емоції, бо сила емоцій в мистецтві вироблення (а рекламний текст розглядається нами як мистецтве вироблення) заключається в привертанні уваги і в оволодінні аудиторії споживачів різноманітними емоціями.

“Now! Delicious homemade soup takes just 30 minutes.

New Soup Starter Quick Cook is the perfect answer to a busy life because all the hard work is done for you. We've already chopped up a delicious blend of garden vegetables, then combined them with just the right amount of herbs and spices. You simply add the meat, water-and thirty minutes later – delicious homemade soup that tastes like you spent the whole day making it”.

Емоція як суб'єктивна реакція людини на вплив внутрішніх і зовнішніх подразників, проявляючись в формі радості, задоволення, задоволення, приємних відчуттів, переживань, задоволення, достатку [3], в більшій ступені характерна для віртуального тексту або псевдотексту, правдоподібного, міфологіческого, сюрреалістического, таким і є рекламний текст.

Цель статьи – аналіз мовних засобів переконання і маніпулювання в рекламному тексті, серед яких емотивна лексика займає важливіше місце.

Изложение основного материала. С позиції мовного маніпулювання реклама – це звертання до споживача, «облаченне» в емоційно-оціночні знаки – маніпулятивні компоненти, призначені на основі виникаючих асоціацій давати волю уявленню, викликати і нав'язувати необхідні образи і бажання, в цілому привертати увагу аудиторії, щоб розкрити істинний зміст *реального* тексту [1]. Емоційно-оціночні знаки ми отождествляємо тут з емотивною лексикою – лексикою волновою, емоційною; возбуждаючою, викликаючою емоції, пов'язаною з емоціями, почуттями; виражаючою емоції; насиченою емоціями [6; 7].

Розглядаємих нами рекламних смарт-текстів, функціонуючих на території всього постсоветського простору останніх років, стали поширеними, ізолюваними, уверхованими, назойливими, нав'язливими, але креативними (в значенні «творческі успішними»), як і неуспішними, інтелектуальними, гуманними, добродійними і агресивними, так що вони поглинули все вільне оточуюче простору нашої життя. Все це змушує задуматися про могутній вплив реклами на формування мовної картини світу [4].

По нашим спостереженням, гра слів – один з найбільш поширених маніпулятивних прийомів при створенні заголовків, слоганів і самих рекламних текстів. Як і всі базові мистецтвенні прийоми, використовуємих в креативній рекламі (смарт-РТ), гра слів стоїть на сторожі комерческіх інтересів рекламодавця, тому вона включає в себе слово, означаюче значиму рекламну одиницю. Гра со значенням представляє собою словесну загадку, розгадавши яку, споживач відчуває себе гордим за свій інтелектуальний рівень, дозволивши йому розгадати цю загадку.

В якості прикладу, підтверджуючого сказанне, слугує автентичний англійськомий рекламний текст, справжній всплеск емоцій, надаваний студентам для творческіх робіт на заняттях по перекладу і моделюванню/створенню власного РТ.

*“Must have of November”
ICE-COLD EYE CREAM
Chill before use
Watch out eyes: eskimo cream ahead.
Say goodbye to puffiness and dark circles and
Wake up even the sleepest eyes every morning.
smoothes, illuminates, decongests
for all eyes”*

«Must have ноябрь»
Ледяной крем для глаз
(хранить в холодильнике)
К сведению глаз: на горизонте крем-эскимо.
Чтобы снять припухлости и темные круги под глазами
и разбудить даже самые заспанные глазки.
разглаживает, зажигает, снимает отечность;
для любых глаз».

Модель «must have» – модель обладания, на сегодняшний день – самая эмоциональная и популярная модель рекламного текста, своим воздействием направленная на женщину; модель, которая призвана привлечь внимание «посвященного читателя». По сути, это – эмоциональный призыв, и он успешно реализуется рекламодателями для “targeted consumers” – для целевого потребителя. Термин «модель» в языкознании – абстрактное понятие эталона или образца любой лингвистической системы. Моделирование текста, как и любое моделирование, дает возможность раскрыть закономерные связи явлений, определить внутреннюю структуру текста, его смысловое и композиционное содержание. В процессе моделирования появляется возможность выделить структурно-смысловую логику и последовательность текста [2; 5].

В представленном выше тексте обращаем внимание на побудительный мотив, который, как правило, рассчитан на предполагаемую адресантом реакцию потребителя (и это всегда скрытая мотивация). Он содержится в заголовке рекламного текста, и заголовок «*Must have ноябрь*» – не исключение. «*Ледяной крем для глаз*». Перед нами – заглавие-загадка, небанальное, неизбитое, неординарное, нескудное и, что самое важное для рекламного текста, идет к потребителю-женщине через эмоции, а не через разум. Заголовок всегда призван привлекать внимание аудитории, в данном случае заголовок-загадка соотносится с рекламным объектом, в качестве которого выступает варваризм «*Must have*», обеспечивающий адресата (женщину) фоновой информацией (крем, который «*обязательно должен быть*» у настоящей леди). Заголовок как доминанта смысла определяет и структуру смысла всего текста, предвосхищая отбор и организацию языковых средств (в том числе и манипулятивных). Своим коннотативным значением заголовок направляет ожидания потребителя, настраивает его на определенное восприятие. Развертывание смысла заглавия заложено в первой фразе-обращении к глазам как к самой женщине, что невозможно пропустить («к сведению глаз»), и в неожиданном для адресата продолжении фразы – «*на горизонте крем-эскимо!*».

Эмоции пересекаются с нереальностью и одновременно перекликаются с реальностью, выступая как средство выражения психологического начала. Словосочетания приобретают магическое значение: «*крем-эскимо <...> снять припухлости, темные круги, разбудить даже самые заспанные глазки...*». В нереальной картине в материальной форме воплощается непредметное («*ледяной крем*»), одушевляется неживая материя

(«к сведению глаз»), происходит выход за границы реальности («разбудить даже самые заспанные глазки»). Развертывание значения ключевого словосочетания «*must have ноябрь*» происходит путем конкретизации, выделения отдельных его составляющих. Основой создания образа «*ледяного крема*», передающего «*must have ноябрь*», является ощущение разных модальностей и различной степени интенсивности, чему служит глагольная лексика («*снять припухлости, разбудить глазки, разглаживает, зажигает, снимает отечность*»). Метафора («*на горизонте крем-эскимо*») не расширяет, а сужает значение словосочетания «*хранить в холодильнике*», конкретизируя семантику словосочетания «*ледяной крем*».

Концовка рекламы («*разглаживает, зажигает...*») вместе с заголовком составляет композиционное кольцо и соответствует тезису о том, «что воображение безгранично». Текст до конца остается интригующим.

Реклама (РТ) подобного типа воспринимается с интересом, она привлекает внимание аудитории как лингвальными, так и экстралингвистическими средствами. Однако необычные сочетания слов («*на горизонте крем-эскимо, разбудить заспанные глазки, разглаживает, зажигает*») не только «задерживают» дыхание у женской аудитории, но и вызывают улыбку. Манипулирование эмоциями женщины происходит с помощью оценочной, глагольной лексики, эпитетов, метафоры, варваризма, что не мешает ей (женщине) декодировать текст и выявлять его имплицитные смыслы, разгадывать настоящие намерения создателя этой рекламы.

Завершающим этапом творческого задания студентов по моделированию/составлению РТ (используя, в частности, модель «*must have*») является оценивание лучшей рекламы самими студентами среди составленных ими коротких РТ с использованием подобных словосочетаний: *must read, must see, must eat, must drink, must wear, must travel* и т. д.

На занятиях со студентами мы подчеркиваем, что успешная реклама всегда построена на обращении к эмоциям и основным мотивам. В большей степени склонным к восприятию эмоциональной аргументации считается женское население. Действительно, вся реклама женских товаров, как правило, строится на эмоциях (косметическая продукция, одежда, товары для детей и т. д.). Но доказательство эмоционального присутствия в рекламе легко найти и в «чисто мужских товарах» – автомобили, спортовары, мужская косметика, подарки, которые выбирают мужчины любимой женщине, алкоголь, сигареты и т. п. Поэтому утверждение об особой реализации рекламой женской «сверхэмоциональности» считаем условным.

Реклама обслуживает важнейшее из основных эмоциональных проявлений, побуждений человека – **стремление к обладанию**, являясь тем необходимым атрибутом, который предвосхищает непосредственное «обладание», всегда сопровождающееся положительным эффектом, то есть удовольствием. В исследовании лингвистических механизмов воздействия рекламы в контексте стремления к обладанию нами отмечена лексика, соответствующая всем типам обладания [1].

В представлении эмоциональной составляющей рекламы важную роль играют разного рода апелляции к потребностям человека, переводящие их в мотивацию покупки. Эмоциональные доводы вызывают к чувствам и ощущениям целевого потребителя, а эмоционально созданный РТ вызывает живую реакцию читателей. К основным мотивам (и потребностям) мы относим следующие:

- 1) здоровье: безопасность, удобство, комфорт, свобода действий и др.;
- 2) экономические интересы: выгода, прибыль, материальные блага, карьера, гарантии и др.;
- 3) семья и ее благополучие: репутация, авторитет, престиж, власть, непреложные ценности (честь, благородство, традиции), чувство собственного достоинства;
- 4) отдых: желания, мечты, чудеса, развлечения, игры, соревнования;
- 5) истина и справедливость: чувство долга, мораль, правда, истина, великодушие, сострадание и др.

Выводы. Ничто не отражает страну и эпоху лучше, чем реклама. Она – часть коллективного бессознательного страны. Создатели рекламы находят вдохновение в повседневной жизни, в менталитете, который отражает национальные особенности. Об идеалах нации говорят ее рекламные объявления. Посредством рекламы можно увидеть саму страну [4]. Поэтому мы подтверждаем мысль о том, что реклама – это отрасль, которая откликается на запросы и настроения общества, согласуется с состоянием общества и его стандартами, стремится пребывать в гармонии со взглядами, мнениями целевой аудитории потребителей; она несомненно оказывает громадное влияние на всю жизнедеятельность человека. Доказано, что реклама, играя роль орудия убеждения, воздействует на ценности и уклад жизни, в общем – на ментальность человека, на менталитет и общество в целом. Исследование языковых средств и конструктов, отображающих эмоциональную составляющую рекламного текста любого языка (русского, украинского, английского) с помощью креативных средств при создании или переводе SMART-текстов представляет перспективное направление для более детального изучения рекламной коммуникации.

Литература:

1. Зирка В. Манипулятивные игры в рекламе: лингвистический аспект. Изд. 2-е, испр. и доп. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2014. 256 с.
2. Лосев А. Введение в общую теорию языковых моделей. М.: МГПИ, 1968. 296 с.

3. Рубинштейн С. Основы общей психологии. СПб.: Питер. 1999. 720 с.
4. Тангейт М. Всемирная история рекламы. Альпина Бизнес Букс. М., 2008. 270 с.
5. Тураева З. Лингвистика текста. Учебн. пособие для студентов пед. ин-тов. М.: Просвещение, 1986. 127 с.
6. Oxford American Dictionary for learners of English. URL: https://elt.oup.com/.../oxford_american.../9780194399722.

Зірка В. В. Реклама – спалах емоцій

Анотація. Статтю присвячено мовним засобам переконання та маніпулювання в рекламному тексті, серед яких емотивна лексика займає найважливіше місце. Різноманітний комунікативний феномен – рекламний текст – має кінцеву мету: побудити людину до дії. Різноманітні мовні конструкції допомагають здійснювати цю мету. Студентам пропонуються моделі для створення короткого рекламного смарт-тексту з використанням емоційно забарвленої лексики. Уміння моделювати текстові повідомлення, включаючи короткий рекламний текст – це вміння ефективно задіяти весь експресивний інструментарій будь-якої мови.

Ключові слова: емоція, емотивна лексика, реклама, моделювання, експресивний, смарт-текст, маніпулювання.

Zirka V. An advertisement is a fit of emotion

Summary. The article deals with the language means of persuasion and manipulation in an ad, among which there are emotive lexis that take an important place in it. Heterogeneous communicative phenomenon – an advert – has its ultimate aim: to induce the recipient to act. Diverse language elements (means) help to justify the aim. Students are invited to examine some models of adverts in order to create their own smart-text using diverse affective lexis. Creativity could be defined as a set of linguistic devices and abilities: knowledge of stylistic devices, language play etc. The ability to model any text including an ad is the ability to effectively use of all the expressive means of any language.

Key words: emotion, emotive lexis, advertisement, modeling, expressive, smart-text, manipulation.

*Ільєнкова В. В.,
аспірант кафедри української мови
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди*

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ *ЩАСТЯ* (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ)

Стаття присвячена дослідженню концептосфери українськомовного рекламного дискурсу, а також характеристики місця концепту *ЩАСТЯ* в цій системі. Визначено фреймову структуру концепту *ЩАСТЯ* на матеріалі українських слоганів у телевізійній та друкованій рекламній продукції.

Ключові слова: рекламний дискурс, реклама, медіа, концептосфера, концепт, щастя.

Постановка проблеми. Реклама – це двигун просування будь-якого продукту на ринку праці. Вона має певні формули створення, механізми впливу, способи мовної організації, інтерпретації та перекладу. Більшість рекламних високів, аудіо- та відеороликів пропонують величезний різноманітний асортимент товару покупцям на будь-який смак та гаманець. На сучасному етапі інтерес наукового кола зріс до вивчення текстів масової комунікації, зокрема текстів реклами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам дослідження рекламного дискурсу присвячено чимало праць. Зараз комерційна реклама є об'єктом вивчення психолінгвістики, теорії комунікації та теорії мовленнєвого впливу. Не залишаються поза увагою дослідників і когнітивні аспекти рекламного дискурсу. У полі уваги цього дослідження – концептосфера українського рекламного дискурсу та концепт *ЩАСТЯ* в ній.

У сучасній науці питання *ЩАСТЯ* вже давно вивчають не тільки як фізичний та фізіологічний вияв природи людини, але й як психологічну, філософську, культурологічну й когнітивну категорію. В аспекті лінгвокультурології *ЩАСТЮ* як концепту приділяють недостатню увагу, адже в ньому закладено історичну, культурну, інтелектуальну й емоційну інформацію. *ЩАСТЯ* як концепт має відображення в об'єктивній реальності, впливає на фізичний і психоемоційний стан людини, містить ресурси логічного й чуттєво-образного пізнання світу, є естетичною й морально-етичною категорією. У мові концепт *ЩАСТЯ* реалізований в різних лексичних одиницях, словосполученнях, фразеологізмах та рекламних текстах. Концепт *ЩАСТЯ* українського рекламного дискурсу ще не було детально вивчено та досліджено, що й зумовлює актуальність і новизну нашої теми.

Мову ЗМІ, зокрема рекламних текстів, в яких оцінка є компонентом переконувально-спонукального впливу й засобом забезпечення його комунікативно-змістової цілісності, вивчали О. Балабанова, В. Зірка. Рекламний текст як предмет лінгвістичного дослідження є об'єктом аналізу таких зарубіжних і вітчизняних мовознавців, як: О. Медведєва, Г. Почепцов, Ю. Корнева, Ю. Сильвестров, І. Соколова, І. Лисичкіна, О. Ткачук-Мірошниченко, Ю. Булик та багато інших. З огляду на своєрідність його структури рекламний текст вивчали Т. Глинська, Г. Джинджолія, А. Загнітко, Н. Іншакова, Н. Кутуза, Н. Лиса, Д. Розенталь,

В. Чибісова, І. Шерстяних, семантику реклами досліджували Л. Абросімова, М. Крамаренко, Л. Машир, прагматики – І. Герасименко, О. Зелінська, Л. Киричук, Т. Лівшиц, І. Мойсенко, стилістики – М. Кохтев, В. Лейчик, О. Оленіна, дискурсивної своєрідності – Н. Волкогон, Т. Гулак, Т. Ковалевська та інші.

Мета статті – з'ясувати семантичну структуру концепту *ЩАСТЯ* в рекламних текстах українського медіаконтенту. Об'єкт дослідження – концептосфера рекламного українськомовного дискурсу, предмет дослідження – концепт *ЩАСТЯ*. Матеріалом для дослідження стали рекламні слогани, вилучені методом суцільної вибірки з вивісок магазинів, буклетів, білбордів, телевізійних та радіороликів, що загальною кількістю становлять 130 одиниць.

Виклад основного матеріалу. За визначенням О. Медведєвої, рекламний текст – це різновид масової комунікації, в якій створюються і розповсюджуються інформативно-образні, експресивно-сугестивні тексти однонаправленого та безособового характеру, які оплачені рекламодавцем і адресовані ним групам людей з метою схилити їх до потрібних рекламодавцю вибору чи дії [1, с. 4].

Рекламне повідомлення складається з двох основних частин: це вербальна та невербальна частини. Вербальна частина може бути як зображена у вигляді друкованого тексту в газеті чи журналі, так і звучати з екранів телевізорів та радіоприймачів. Вербальна частина рекламного повідомлення зазвичай складається з чотирьох блоків: слоган (реklamний лозунг), заголовки, основний рекламний текст, фраза-луна [2, с. 9].

На думку Ю. Степанова [3], Н. Баландіної [4], В. Карасика [5], одним із провідних засобів презентації концептів є текст. Відповідно, становить інтерес і структурування концепту *ЩАСТЯ* як культурно значущого в рекламних текстах.

Основним джерелом інформації про концепт є лексикографічні джерела, на основі яких визначаємо поняттєве ядро концепту. Ядром лінгвістичного дослідження є лексема *щастя*, приядерну зону складають усі похідні слова – *щасливий, щаслива, щасливі, пощастило*.

Для визначення поняттєвої складової зазначеного концепту звернемося до етимологічних та глумачних словників. В етимологічному словнику зазначено: *Щастя* – слово має праслов'янське коріння; праслов'янське **съчєстьє* виводять з **съ-*: давньоіндійське *su-* «хороший» і **чєстьє* «часть», тобто дослівно «хороша доля» [6, с. 665]. Церковнослов'янською *съчястьи* – причасний, якому випадає частина, отже, добра частина, добра доля [7, 523]. Первинне значення слова «добра частина (частка)»; *съ-* пов'язувалося також із префіксом *съ-* (український *с-*), за якого реконструювалося первісне значення слова «частка; спільна участь» [8, с. 501].

Як засвідчує тлумачний словник, слово *ЩАСТЯ* має такі значення: 1. Стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь. 2. Досягнення, успіх, удача. 3. Доля, талан [9, с. 573].

Серед мовознавців немає узгодженості щодо визначення структурних складників концепту. Так, Ю. Степанов виокремлює в структурі концепту три компоненти: активний шар, пасивний шар і внутрішню форму [3, с. 42–67]. На думку З. Попової, Й. Стерніна, варіанти побудови концептів, запропонованих більшістю авторів, можна подати трихотомічно: інформаційно, образно та інтерпретаційно [10, с. 104–115].

Досліджуючи матеріал вибірки, фіксуємо 130 випадків об'єктивації концепту *ЩАСТЯ* в рекламних текстах. Для аналізу було обрано рекламу як зовнішню, так і внутрішню. О.В. Медведєва пропонує класифікувати рекламу за каналом передачі й виділяє такі види: друкована реклама, реклама на радіо, реклама на телебаченні, інтернет-реклама [1, с. 7].

Однак аналіз мовного матеріалу нашого дослідження надає підстави згрупувати рекламу за такими каналами передачі: *відеореклама* (телебачення та інтернет), *радіореклама*, *реклама в періодичних виданнях* (газети, журнали), *зовнішня реклама* (розміщена на щитах, білбордах, стовпах, кіосках, вивісках магазинів, інформація на світлових екранах, неонових установках і лайтбоксах, оголошення), *пряма реклама* (листівки поштою, буклети, роздатки із рук у руки), *реклама на продукції* (безпосередньо на товарі).

Аналізовані рекламні тексти, що містять лексему «щастя», кількісно переважають у зовнішній рекламі – 60 разів (що становить 46,1%), у відеорекламі знаходимо 26 разів (20%), на продукції рекламу зафіксували 23 рази (17,7%), пряму рекламу бачили 13 разів (10,6%), у друкованій пресі рекламують 5 разів, що складає 3,8%, найменше почули реклами відповідного характеру на радіо – лише 3 рази (2,3%) (див. схему 1, таблиця 1).

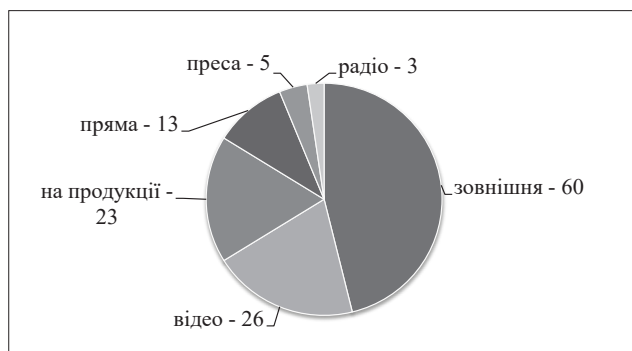

Схема 1. Категорії аналізованої рекламної продукції

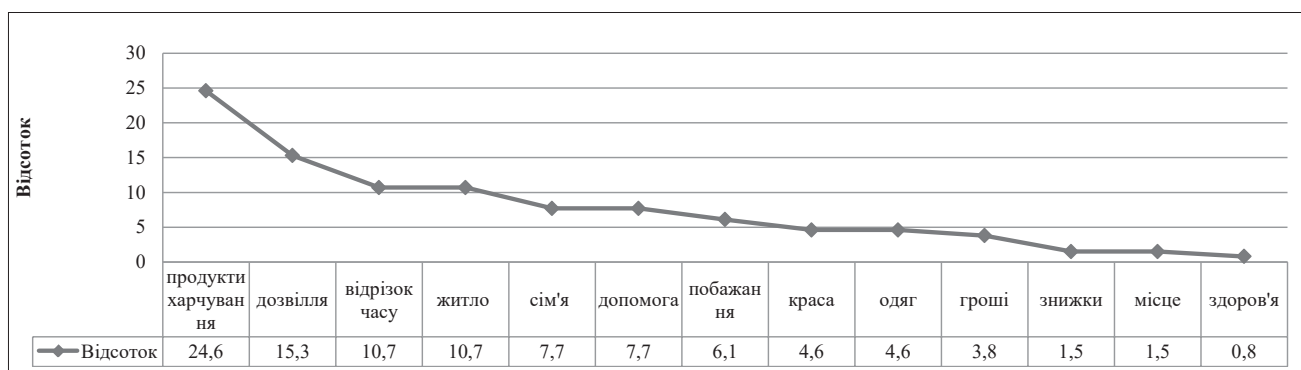

Схема 2. Категорії аналізованої рекламної продукції

Таблиця 1

№	Реклама	Кількість	Відсоток
1.	Зовнішня	60	46,1%
2.	Відео	26	20%
3.	На продукції	23	17,7%
4.	Пряма	13	10%
5.	Преса	5	3,8%
6.	Радіо	3	2,3%

Візуальна реклама, яка постійно трапляється у транспорті, на будівлях, вивісках, значною мірою привертає увагу людей і навіть опосередковано справляє вагомий вплив на свідомість та формування картини світу.

Аналіз концепту *ЩАСТЯ* в тексті реклами розглядається інтегративно з виокремленням ціннісного, інформаційного, образного, інтерпретаційного, значеннєвого складників. Через обмежений обсяг статті розглянемо лише інформаційну складову частину.

Інформаційний зміст концепту *ЩАСТЯ* містить 13 ознак. Реалізується він у рекламному дискурсі в контексті визначення змісту понять: продукти харчування – 32 рази (24,6%), дозвілля, що приносить щастя, рекламується 20 разів (14,7%), час та житло – по 14 разів (10,7%), цінність сім'ї та вміння допомагати – по 10 разів (7,7%), побажання та привітання – 8 разів (6,1%), засоби, що роблять людину красивою, а також одяг – по 6 разів (4,6%), рекламу грошей зустрічаємо 5 раз (3,8%), різні знижки та місця, що роблять людину щасливіше, по 2 рази (1,5%) та рекламу здоров'я лише 1 раз (0,8%) (див. схему 2 і таблицю 2).

Таблиця 2

№	Значення	Кількість	Відсоток
1.	продукти харчування	32	24,6%
2.	дозвілля	20	15,3%
3.	відрізок часу	14	10,7%
4.	житло	14	10,7%
5.	сім'я	10	7,7%
6.	допомога	10	7,7%
7.	побажання	8	6,1%
8.	краса	6	4,6%
9.	одяг	6	4,6%
10.	гроші	5	3,8%
11.	знижки	2	1,5%
12.	місце	2	1,5%
13.	здоров'я	1	0,8%

Американський психолог та засновник гуманістичної психології А. Маслоу припустив, що всі людські потреби вроджені й складаються з 5 рівнів [11]. В основі лежать фізіологічні потреби (це найнижчий рівень) – повітря, їжа, вода, одяг, прихисток. Далі йдуть потреби в безпеці – фізичній та фінансовій, а також здоров'я, наступний шар – соціальні потреби (дружба, любов, незалежність). Найвищий рівень піраміди – потреби в самовираженні, в розкритті потенціалу людини. Науковця найбільше цікавив верхній шар, адже піднімаючись по цій піраміді, люди стають щасливішими, більш реалізованими, а також отримують змогу досягти надзвичайності.

Рекламні ролики на в'язують думку про те, що, задовольнивши найнижчий рівень потреб, людина вже відчуватиме себе щасливою. Тобто йде певна підміна відчуття щастя та його поняття людиною.

Детальніше проаналізувавши рекламу, помічаємо, що найчастіше рекламуються продукти харчування: їжа та напої. Здебільшого слово «щастя» використовують у рекламі солодощів, фастфуду та спецій: «Правила щастя в Сашка на відмінно: «Агушу» дає йому мама постійно, що добре сприяє здоровому росту. Бути щасливим з «Агуша» так просто. «Агуша» – правило щастя здорових дітей» (ТМ «Агуша»), «Щастя дарувати радість» (ТМ «Світоч») (див. ілюстрацію 1), «Любиш курку? У нас для тебе є дещо цікаве. Соковитий та ніжний сандвіч МакЧікен. Робить сім'ю щасливою» (Мережа кафе швидкого харчування «McDonald's»), «Олейна» – щастя готується разом» (ТМ «Олейна»), «Торчин делікатесний» – рецепти щастя» (ТМ «Торчин») та напоїв (алкогольних та безалкогольних) – «Відкривай нову банку Соса-Сола та шир свій настрій. Щастя є. Ділись емоціями у новому форматі» (ТМ «Соса-Сола»), «Пий корисне і будь щасливий. Візьми щастя з собою» (Слоган кав'ярні «То го»), «Щастя не купиш, але можливо купити каву. Це одне й те ж саме» (вивіска на кав'ярні) (див. ілюстрацію 2), «...Ось воно – чоловіче щастя. «Первак» – чоловіче щастя» (ТМ «Первак»), «Є на землі місце, де знайомі стають друзями. Вода перетворюється на безкрає море, а гори – це місце для польоту. Тут у підвалах зберігають легенди. Музика – це кохання. А сонце тут солодке на смак. Коктебель – щастя є» (ТМ «Коктебель») (Ілюстрація 1, 2).

Далі за частотою вживання – реклама дозвілля, що представлена пасивним та активним відпочинком.

До пасивного відпочинку належить перегляд телебачення, інтернету: «К1 – канал щасливих людей» (ТК «К1»), «Щастя поруч» («Телевізійна служба новин» на ТК «1+1»), «Ніякі тимчасові речі не замінять щастя» (ТК «Радіо 24»), «Щастя є. Тисни. Світ найцікавішої інформації, порад і спілкування, новин культури і моди. Будь разом з порталом «Щаслива» (реклама порталу www.happy-journal.com).

Активний відпочинок – танці, малювання, фотографування, відвідування концертів: «Студія весільного танцю «Щастя» (вивіска), «Тролейбус щастя» (вивіска на тролейбусі м. Тернополя), «Розмальовка щастя – в гармонії із собою та світом» (розмальовка), «Тут виходять найщасливіші фото» (миттєве фото ТРЦ «Французький бульвар»), «Фокусємо на щастя» (вивіска над фотоапаратами у «Фокстрот»), «Щастя ближче, ніж здається» (банер «Жіночий журнал»), «Щастя створюють дрібниці, які ми помічаємо» (Concept store «Дерево щастя»).

Певний відрізок часу, за який варто встигнути щось купити або скористатися певною послугою, дуже часто помічаємо в кав'ярнях, магазинах, на білбордах – «Щасливі години з 11.00 до 22.00. Знижка на всі страви» (кафе «Два гуся»), «Усвідомлення щастя приходить з роками» (ТК «Радіо 24»), «Щасливі години з 8.00 до 9.00 та з 20.00 до 21.00. Чай та кави безкоштовно» (магазин «Будмен»), «Вічно щастити не буде» (білборд), «Щасливі години на льоду в ТРЦ «Караван». Катайтеся удвох за 60 грн» (білборд), «Кожного вівторка з 16.00 до 22.00 знижка 40% на смаченьке та розваги. Шукайте позначку «Щасливий вівторок» у партнерів акції» (ТЦ «Дафі»), «Щаслива середа. Кіно всього за 25 грн і 40 грн на ЗД» (Кінотеатр «Кронверк»).

Власне житло робить людей щасливішими – стверджується в українських рекламних текстах: «У дитинстві я мріяла про місце, в якому живе щастя. Поруч із щастям обов'язково жили любов, родинний затишок та безпека. І нарешті, я знайшла таке місце. Щасливі люди живуть у ЖК «Щасливий», адже саме тут дійсність наближається до мрії. ЖК «Щасливий» – щастя близько» (ЖК «Щасливий») (див. ілюстрацію 3), «Щастя в кожному квадратному метрі» (ЖК «Авеню»), «Увага! Акція! 3 1 по 3 березня з нагоди відкриття

Ілюстрація 1, 2

центру продажу ЖК «Щастя» діє акційна ціна...» (ЖК «Щастя»), «Правила щасливого життя» (ЖК «Лісовий квартал»), «Формула щастя: продайте свою 2-, 3-кімнатну квартиру + купуйте 2 квартири в ЖК «Олексіївські акварелі». В одній живе самі + другу здає. Дохід 4500 грн» (ЖК «Олексіївські акварелі»), «Обираючи житло, ми обираємо не просто квадратні метри. Ми обираємо нові емоції, враження, формуємо цілий світ. Ми обираємо місце, в якому втілюються наші мрії. Не відкладай життя на завтра. Власна оселя в Києві доступна, ніж здається. «Укрбуд» – щастя бути вдома» (УДБК «Укрбуд»).

Ілюстрація 3

Однакову кількість разів натрапляємо на соціальну та сімейну рекламу – «Щасливі діти – майбутнє сильної України» (білборд народного депутата України О. Гергега), «Щастя – відчувати мамине піклування. Щастя – робити мої перші відкриття. (Сервісний центр дитячого магазину «Сіссо»), «Клуб щаслива мама» (мережа магазинів «Ева»), «Щастя – це сім'я. Зроби перший крок уже сьогодні» (Шлюбна агенція «Mordinson»), «Любов – запорука щасливої родини» (організація АСЕТ), «Знайомство для щастя» (оголошення); «Допомоги дитині – щастя» (щорічна акція у McDonald's), «Щаслива дитина – незалежна країна» (слоган благодійної акції зі збору продуктів та засоби гігієни для дітей, які опинилися у складній життєвій ситуації), «Велике досягнення – бути щасливим. Величезне досягнення – робити щасливими інших» (банер), «Щастя. Ділюсь з тобою, а ти поділись з іншими» (оголошення),

«Відправляй щастя» (банер «Нової пошти»), «Мільйони людей по цілому світу давно розучилися бути щасливими. Але бути щасливим – просто» (соціальна реклама).

Привітальна реклама найчастіше трапляється в період перед святами на банерах – «Хай щастить. З Новим роком та Різдом» (білборд), «Щасливої Паски! Пропозиція на акційні товари в листівці дійсна з 8.04.2015 до 14.04.2015 включно» (магазин «Villa same на мій смак»), «Бажасмо щасливої дороги» (Укрзалізниця), «За мир і щастя в Україні» (слоган на карті України), «Листівка щастя» (лист), «8 березня – щастя, рівність, права, навчання, життя» (листічка), «Нехай щастить» (білборд), «Щастя, радості бажасмо! Змінюйся з Надією» (ТК «Надія»).

Реклама ювелірних виробів та косметики й одягу розрахована переважно на жіночу аудиторію, адже в текстах звертаються виключно до жінок або наголошують на перевагах статі («Щастя бути жінкою! Ти варта лише найкращого! Живи так, наче за вікном завжди весна, а кожен день – це свято! Легкий квітково-фруктовий аромат з нотами соковитого яблука, мімози і чуттєвого сандалу, що наповнить твою кожну мить щастям» (Avon), «Щасливий уїкенд. Знижка до – 50% на засоби догляду за обличчям та тілом, на всі лаки для нігтів, на всі колготки» (Магазин краси та здоров'я «proStor»). Також представлена реклама ювелірних виробів, де зображені каблучки, сережки, ланцюжки, які зазвичай носить жіноча аудиторія: «80 років щасливих подорожей» (Київський ювелірний завод), «Кохаси? Подаруй мить щастя» (ювелірний магазин «Заріна») (див. ілюстрацію 4), «Даруємо щастя! – 40% на другу прикрасу» (ювелірний магазин «Заріна»). У зображенні реклами одягу є як чоловіки, так і жінки: «Живи щасливо! Одягайся модно» (білборд ТРЦ «Дафі») (див. ілюстрацію 5), «Щастя – мати власний гардероб. Щастя – відчувати комфорт та безпеку в своєму гніздечку» (Сервісний центр дитячого магазину «Сіссо») (див. ілюстрації 4, 5).

Одним з аспектів рекламних текстів, що може зробити людину щасливою, є наявність грошей та отримання знижок у магазинах – «Щасливий кредит готівкою до 50 000 грн. Щастя – це коли тебе розуміють» (Кредитна спілка «Сімейна позика»), «Щаслива покупка. Виграй 200 000 грн» (М'ясокомбінат «Салтівський»), «Щасливий тому, що застрахований»

Ілюстрації 4, 5

(СК «Юпітер»), Національний благодійний фонд «Подаруй щастя», «Щастя не в грошах, а в покупках. Перекредитуйся на кращих умовах. Кредит готівкою до 100 000 грн» (Ідеабанк); «Щастя привалило. Мінус 20 % знижка» та «18 років щасливих історій. Зловіть щасливий чек» (магазин «Сільпо»).

Як свідчить аналіз рекламних текстів, щастя людині може принести і перебування в певному місці – «Радісне місто – щасливе місто» (ГО «Об'єднання Самопоміч»), «Мар те happy: додай щастя в своє місто» (банер).

Заклик до здорового життя майже не використовується у рекламі – «Щастя бути здоровим» (Медичний центр «Екомед»).

З аналізу рекламних текстів бачимо, що бути здоровим не настільки важливо, як бути ситим, хоча, як відомо, хороша їжа – крок до здорового життя. Слово «щастя» в рекламі продуктів харчування фігурує не в найкорисніших продуктах (солодощі, фаст-фуд, алкоголь), тому і слово «здоров'я» не вживається поруч.

Висновки. Категорія ЩАСТЯ є важливою ціннісною категорією в україномовній лінгвостійності. Концептосфера україномовного рекламного дискурсу представляє собою систему взаємопов'язаних концептів. Найвищий рівень цієї ієрархії займає концепт ЩАСТЯ. Внутрішня форма слова *щастя* етимологічно походить від праслов'янського – *хороша доля, частина*. До ядерної частини концепту відноситься така концептуальна ознака, як *задоволення, безмежна радість*. Саме ця концептуальна ознака втілювалась у рекламних слоганах продукції, задовольняючи в такий спосіб потреби українського народу.

Перспектива дослідження вбачається в порівнянні структури концепту ЩАСТЯ, репрезентованої в рекламних матеріалах зі структурою, представленою в мовній свідомості українського народу, й описаною на основі проведеного вільного асоціативного експерименту.

Література:

1. Медведева Е.В. Рекламная коммуникация. М.: Эдиториал УРСС, 2003. 280 с.
2. Оборіна О.В. Класифікація рекламних текстів як лінгвістична проблема. URL: <http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/pages/view/601> (дата звернення: 10.04.2018 р.).
3. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. М.: Академический проект, 2004. 838 с.
4. Баландіна Н.Ф. Навчальний текст: проблема визначення, типологія, функції. Філологічні науки. Вип. 14. 2013. С. 88–94.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва: Гнозис, 2004. 390 с.
6. Загоруйко О.Я. Великий універсальний словник української мови. Харків: Торсінг плюс, 2010. 768 с.
7. Митрополит Лларіон. Етимологічно-семантичний словник української мови: в 4 томах. Вінніпег, Канада: Волинь, 1994. Т. 4: П–Я. 536 с.
8. Етимологічний словник української мови: у 7 томах / уклад. Г.П. Півторак. К.: Наукова думка, 2012. Т. 6: У–Я. 568 с.
9. Словник української мови: у 11 томах / уклад. І.К. Білодід. К.: Видавництво «Наукова думка», 1980. Т. 11: Х–Б. 700 с.
10. Попова З.П., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. М.: АТС: Восток-Запад, 2007. 314 с.
11. Maslow A.H. Motivation and Personality. N.Y.: Harper & Row, 1954. 396 p.

Ильенкова В. В. Особенности вербализации концепта СЧАСТЬЕ (на материале современного украинского медийного дискурса)

Статья посвящена исследованию концептосферы украиноязычного рекламного дискурса и характеристике места концепта СЧАСТЬЕ в этой системе. Определена фреймовая структура концепта СЧАСТЬЕ на материале украинских слоганов в телевизионной и печатной рекламной продукции.

Ключевые слова: рекламный дискурс, реклама, медиа, концептосфера, концепт, счастье.

Ilyenkova V. Features of verbalization of concept of HAPPINESS (on the material of the modern ukrainian media discussion)

The article is devoted to the study of the concept sphere of Ukrainian-language advertising discourse and describes the place of the concept of HAPPINESS in this system. The framing of the concept HAPPINESS on the material of the Ukrainian slogans in television and print advertising products is determined.

Key words: advertising discourse, advertising, media, conceptosphere, concept, happiness.

Калита О. М.,

доцент кафедри стилістики української мови
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ІНТЕНСИФІКАТОРИ КОНЦЕПТІВ «ЗРАДА» І «ПЕРЕМОГА» В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ СЕГМЕНТІ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ FACEBOOK

Анотація. У статті проаналізовано інтенсифікатори ціннісно значимих концептів «зрада» і «перемога» на матеріалі дописів в українськомовному сегменті соціальної мережі Facebook. Виділено три групи інтенсифікаторів цих концептів: невербальні, вербальні й контекстуальні. Здійснено докладний опис інтенсифікаторів у кількісному і якісному аспектах, наголошено на аксіологічному протиставленні цих концептів, пояснено причини й механізми «знецінення» концепту «зрада».

Ключові слова: концепт, мова ЗМІ, мова соціальних мереж, інтенсифікатор концепту, концепт «зрада», концепт «перемога».

Постановка проблеми. У зв'язку з домінуванням у сучасній лінгвістиці атропоцентричної парадигми, в центрі уваги науковців перебувають різні аспекти вербалізації ментальних структур людської індивідуальної чи колективної свідомості. Ментальні структури фіксують найбільш стійкі інваріанти дійсності на предметному, операційному, мотиваційному і афективному/ціннісному рівнях. У відносно новій лінгвістичній галузі – когнітивістиці – такі структури описуються як концепти. Незважаючи на відносну стійкість, культурно значимі концепти змінюються, і динаміка цих змін пов'язана з динамікою суспільних процесів. У наш час ми спостерігаємо значні зрушення в усіх сферах суспільного життя, які призводять до кореляції шкали цінностей і, відповідно, до змін у мовній картині світу українців.

Однією з ознак, які вказують на важливість концепту в актуальній національній мовній картині світу, є його багаторазове повторення в різних дискурсах [1, с. 46]. У сучасному мовному просторі одними з таких повторюваних концептів є «зрада» і «перемога». Їх можна вважати центральними аксіологічними полюсами сучасної ціннісної концептосфери.

Соціальні мережі, зокрема Facebook, є такими майданчиками, де ці концепти реалізуються найбільш невимушено, безпосередньо, оскільки: 1) соціальні мережі фактично не підлягають цензурі; 2) репрезентують різноманітні соціальні відносини; 3) є місцем спілкування людей різних соціальних та професійних груп. Тому за джерельну базу дослідження було обрано саме дописи різних користувачів, груп та сторінок ЗМІ, незалежно від їхнього соціального статусу чи популярності у Facebook. Методом суцільної вибірки було створено картотеку з 137 контекстів уживання досліджуваних концептів (83 – «зрада», 42 – «перемога», 12 – «зрада і перемога»), що є достатньою базою для об'єктивних результатів аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існує значна кількість напрацювань як зарубіжних, так і вітчизняних учених з проблем когнітивістики. Центральною одиницею цієї мовознавчої галузі є концепт, а основним методом – концептуальний аналіз.

Одну з найбільш розгорнутих дефініцій концепту подає Ж. Краснобаєва-Чорна. На її думку, «концепт – багатомірне утворення, що характеризується такими диференційними ознаками: зв'язок з мовою, мисленням, пам'яттю та психікою, абстрагування, етнокультурне забарвлення, момент переживання, специфікація, узагальнення, автореферентність, безтілесність, відкритість, вічність, динамічний характер, гнучкість, множинність складників, потенційна суб'єктивність, тривалість і складність формування, стереотипність і константність, кодованість у чуттєво-образних уявленнях, відображення ментальної дійсності, і виконує пізнавальну функцію, функції збереження знань про світ, структурування знання, орієнтування у світі» [2, с. 41]. О. Селіванова вважає, що ознаками концепту є «неізоляваність, тобто зв'язаність з іншими концептами; відкритість як невичерпність їхнього змісту; наявність їх у межах певним чином організованих концептуальних сфер, які є фоном концепту; цілісність і нежорстка структурованість; динамізм і креативність як здатність змінюватися, поповнюватися новим знанням, уточнюватися» [3, с. 195–196].

Що стосується концептуального аналізу, то Л. Мунтян так визначає його об'єкт: «деривати ядра концепту, парадигматичні зв'язки, синтагматичні зв'язки, історична еволюція концепту, ключові слова, частотність мовних одиниць, дискурс, в якому досліджується даний концепт» [4, с. 103].

Стосовно стану дослідження концептів «зрада» і «перемога» в українській мові, можна виділити дослідження Л. Ясногурської, яка здійснила структурно-семантичний, когнітивний, лінгвокультурологічний і прагматичний аналіз концепту «зрада» в українській та англійській мовах із застосуванням корпуснобазованого підходу [5]. Проте досі на матеріалі мови соціальних мереж ці два концепти як ціннісна опозиція, яка може набувати різного ступеня інтенсивності, не досліджувалися.

Мета статті полягає у виявленні та описі інтенсифікаторів концептів «зрада» і «перемога» в українськомовному сегменті соціальної мережі Facebook.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо аналіз зі словникових визначень, тобто ядра концептів. «Словник української мови» в 11 томах фіксує три значення лексеми «зрада»: «1. Перехід на бік ворога; віроломство, зрадництво. <...>. 2. Порушення вірності у коханні, дружбі. <...>. 3. Відмовлення від своїх переконань, поглядів і т. ін. <...>» [6, 3, с. 696]. Цей же словник подає два значення лексеми «перемога»: «1. Повний успіх у бою, остаточна поразка військ противника. <...> // Успіх у двобойі, змаганнях, що закінчуються поразкою супротивника. <...>. 2. Успіх у боротьбі за що-небудь, здійснення чого-небудь у результаті боротьби, подолання якихось труднощів. <...>. // Ствердження, доведення своєї більшої в порівнянні з чимось сили, своєї вишості і т. ін.» [6, 6, с. 230].

У дописах соціальної мережі Facebook концепт «зрада» переважно функціонує в першому та третьому значеннях, а концепт «перемога» – у другому, хоча завдяки певним інтенсифікаторам та спеціальним контекстуальним умовам вони набувають додаткових значень, не зафіксованих словником. Крім того, аналіз свідчить, що інтенсифікація цих концептів може мати якісний та кількісний аспекти. Кількісний аспект реалізується як збільшення кількості вияву основної ознаки концепту; якісний аспект інтенсифікації веде до появи нових асоціативних смислів концепту.

Серед інтенсифікаторів досліджуваних концептів виявлено три основні типи: 1) невербальні, 2) вербальні, 3) контекстуальні.

1. Невербальні в соціальних мережах є дуже частотними інтенсифікаторами емоційних, оцінних, асоціативних та інших значень, часто виступаючи заміниками інтонаційних засобів, наявних в усному мовленні. Серед невербальних інтенсифікаторів виділяємо дві групи: пунктуаційно-інтонаційні й графічно-символьні.

1.1. Пунктуаційно-інтонаційні інтенсифікатори властиві не лише мережевому, а й писемному мовленню загалом. Серед пунктуаційних знаків таким інтенсифікатором є, насамперед, знак оклику, причому часто, для більшої інтенсифікації, автори дописів вживають кілька знаків оклику. Для підсилення також можуть використовувати комбінацію знака оклику і такого графічного засобу, як написання всього слова великими літерами («капслоком»): *ЗРАДА! Погляньте, ким вона буде на Інтері!* (Знай.ua, 17.11.2017); *Наша маленька велика #ПЕРЕМОГА!* (Лариса Саган, 7.03.2018). Значно рідше для інтенсифікації концепту з іронічним значенням вживаються лапки: *«Зрада» відміняється 😊 Всі за тиріжками!* (Хмарочос, 9.04.2018). Ще один зафіксований інтенсифікатор цього типу – знак питання, який вживається для привертання уваги, інтонаційного виділення й вираження сумніву.

1.2. Графічно-символьні інтенсифікатори властиві лише мові інтернету й варіюються залежно від можливостей, які надає соціальна мережа. По-перше, це різноманітні «смайлики», які для більшої інтенсифікації можуть дублюватися. Також це може бути використання кольорового фону, який привертає увагу й одночасно підкреслює важливість повідомлення. І останній з виділених графічно-символьних інтенсифікаторів – це використання хештегу (англ. *hashtag*, від *hash* – «символ ґратки») – символ «#», який дозволяє групувати схожі повідомлення і за допомогою пошуку отримувати набір повідомлень, які його містять. Хештег найчастіше використовується для значимих, ключових понять, тому є не лише інтенсифікатором концепту, а й демонструє частотність його використання та важливість для соціуму.

2. Вербальні інтенсифікатори концептів «зрада» і «перемога» поділяємо на три типи: 1) морфемні, 2) лексичні, 3) синтаксичні. Важливо зауважити, що інтенсифікатори цього типу переважно комбінуються з невербальними та контекстуальними, при цьому значення концепту набуває більшого кількісного вираження або зазнає якісних змін.

2.1. Морфемні інтенсифікатори – це різноманітні афікси, насамперед суфікси пестливості й згубності: *А це йому дозволили час від часу знімати електронний браслет. Певно, готуються виправдати. Зрада-зрадонька* (UA1.com.ua, 20.11.2017); *ЗРАААААДИСЬКО!* (Знай.ua, 31.11.2017). Обидва типи суфіксів інтенсифікують у концепті «зрада» іронічне значення, тобто

є інтенсифікаторами якісного рівня. По-друге, спостерігається утворення оказіональних прикметників від основи концепту «зрада» за допомогою наявних у мові словотворчих суфіксів: *Зрада зрадна* (Україна Онлайн, 1.01.2018); *Зрада зрадська* (<...>)) (Інна Іваночко, 7.01.2018). Також зафіксовано використання префіксоїда «анти-», який привертає увагу й створює уявну дискусію: *Де кілька слів про антизраду* (Вадим Войтик, 4.12.2017). Інший префіксоїд, «мега-», інтенсифікує, підсилює значення концепту: *то - мега-перемога!* (Олег Ушенко, 3.01.2018).

2.2. Лексичні інтенсифікатори концептів «зрада» і «перемога» демонструють найбільшу варіативність. Крім того, цей тип інтенсифікаторів найчастіше продукує якісно-сміслові зміни концептів. Насамперед, такими інтенсифікаторами є тропи: епітети, метафори, гіперболи. Епітети найчастіше кількісно інтенсифікують концепт «перемога», акцентуючи на ньому увагу, підкреслюючи його позитивне аксіологічне значення: *Чиста #перемога* – про успіх українських ІТ-компаній (Валерій Пекар, 20.02.2018); *Безкоштовні курси української запускають он-лайн ресурс. У перший день весни чоловіки-музиканти порадували новими кліпами <...>]. Суцільна #перемога* (Анжеліка Рудницька, 1.03.2018); *Яскрава перемога української парламентської дипломатії* (Тарас Шамайда, 6.10.2017); *Реальна і важлива #перемога* (Тарас Шамайда, 15.03.2017); *Чому закон про приватизацію є безумовна #перемога?* (Валерій Пекар, 19.01.2018).

Епітети ж до концепту «зрада» часто мають гіперболізований іронічний характер, їх метою є збільшити інтенсивність концепту до абсурду і таким чином знецінити його, «стерти» його значення: *Зрада тотальна* (NEWSONE TV, 5.02.2018); *Польська вікендова #зрада номер один* (Олена Бабакова, 21.01.2018). Близьким до цього є прийом гіперболізації концепту «зрада» шляхом повторення однокорених до нього слів, при цьому інтенсифікація теж відбувається в якісному напрямі – іронізування й знецінення: *Це зрада зради!* (Олександр Палій, 15.01.2018); *це буде усім зрадам #зрада* (Андрій Лозовий, 29.11.2017).

Іронічне значення концептові «зрада» надають дієслова, які утворюють парадоксальні висловлювання: *Хоче цього хтось чи не хоче, але #зрада в сфері авіації скасовується* (Володимир Омелян, 17.11.2017); *Ще одна «зрада» дуснула. Уряд призначив у наглядову раду «Нафтогазу» американця, канадця, британця і француза з крутих енергетичних компаній* (Олександр Палій, 23.11.2017); *АПД: Зрада відміняється. СБУ вже відкрило кримінальне провадження* (Антон Ходза, 6.07.2017); *Українська Зрада знову радує* (Український Наступ, 7.03.2018); *Зрада провалилася. ЄС не згортає процес модернізації кордону з Україною* (5 канал, 21.02.2018).

Інтенсифікатором якісного типу для концепту «зрада» є генітивна метафора, яка виділяє яексь одиничне явище з-поміж низки однорідних, тим самим акцентуючи увагу на тому, що явище зради дуже часте, повторюване, потребує уточнення, яка саме зрада мається на увазі. Іронічність таких сполук підкреслює контекст: *Зрада дня!* – щоденна рубрика видання (Знай.ua, 3.04.2018); *Моя персональна «зрада дня»* (Юрій Чихман, 5.01.2018); *Зрада року: Геращенко залишив Авакова* (UA1.com.ua, 15.11.2017).

Інтенсифікаторами лексичного рівня для аналізованих концептів також є вигуки, які переважно виражають здивування або радість: *ОЦЕ ТАК ЗРАДА ДНЯ!* (Знай.ua, 10.04.2018); *Он-на!*

Перемога! (Андрій Кокотюха, 12.02.2018); *Ура-ура, у нас невеличка перемога!*) (Оксана Пирожок, 29.06.2017).

І останній різновид лексичних інтенсифікаторів – це жаргонні слова, які є кількісними інтенсифікаторами завдяки тому, що належать до експресивної лексики, котра надає мовленню колориту розмовності, фамільярності, дотепності, ширості: *75% добродесних суддів у новому, переважаючому Верховному Суді – це круто, це перемога* (Валерій Пекар, 7.09.2017); *Україна відкрила дані про бенефіціарів компаній! Нереально крута #перемога* (Алексей Вискуб, 16.08.2017); *За результатами двох арбітражних проваджень у Стокгольмі Газпром має тепер сплатити \$2.56 млрд на користь Нафтогазу. Оце, пацани, справжня перемога!* (Юрій Винничук, 28.02.2018).

2.3. Серед синтаксичних інтенсифікаторів аналізованих концептів найчастотнішими є три: 1) парцельовані конструкції, в яких завдяки специфічній синтаксичній відокремленості, дещо штучній, логічний акцент падає на виділене слово чи фразу: *Нова зрада. Точніше стара, але нова.* (Aleksandr Martyniuk, 6.03.2018); *Ви можете ставитись до цього, як заведено. Але це – перемога* (Андрій Кокотюха, 21.02.2018); *Нинішній результат у прокаті для українського кіно – приємний прецедент. І перемога однозначно 😊* (Андрій Кокотюха, 6.09.2017); 2) введення ключових концептів у ряд однорідних членів речення, які уточнюють і підсилюють у ньому ті смисли, на яких хоче акцентувати автор: *І буде нам щастя, і буде нам перемога, і буде нам Україна!* (Марина Хаперська, 7.12.2017); *От мода в нашій країні: не розібравшись в ситуації, одразу почати кричати: «Караул! Зрада! І все пропало!..»* (Костянтин Єфименко, 3.04.2018); 3) риторичне питання: *От і маеш – поки всі чесні але полуп'яні ліворучі всенішні казяться в Києві, прокляті бариги розпочинають будувати спорткомплекс в Коломиї. Ну не зрада?* (Олександр Соловей 9.12.2017).

3. Контекстуальні інтенсифікатори функціонують переважно з концептом «зрада» для створення підтексту, який дозволяє декодувати його іронічне вживання. Можна виділити два типи контекстуальних інтенсифікаторів: 1) які для адекватного декодування вимагають ознайомитися з матеріалом, що додається до повідомлення у вигляді посилання на статтю, фото, відео, допис іншого користувача. Наприклад: *Так виглядає перемога!* + фото Джамали на Євробаченні (Володимир Рунець, 15.05.2016); *Знайомтеся. Зрада* + посилання на статтю про сучасне озброєння українського виробництва (Dmitro Vovnyanko, 6.11.2017); 2) другий тип контекстуальних інтенсифікаторів для їх адекватного декодування вимагає певних фонових знань у читача: *Знову зрада і знову Вінниця. Ну скільки можна!* – вимагає знань про те, що українські Президент і Прем'єр-міністр з Вінниці (Анатолій Ткачук, 18.03.2018); *Аваков, борделі і ЗРАДА – все, що потрібно для хорошого ранку* – вимагає знань умонастроїв українського масового користувача соцмереж, його прихильності до повідомлень, що містять «зраду» (UA1.com.ua, 22.11.2017); *<...> на Узвозі є пам'ятник Проні й Голохвастову, а є – Булакову, і це велика моральна перемога Старицького як митця* – вимагає знань про творчість Старицького (Євгенія Чуприна, 27.03.2017).

Висновки. Як демонструють результати аналізу, в реалізаціях концепту «зрада» майже завжди присутня іронія, «знецінення» цього поняття. Цьому сприяє й висока частотність його вживання – утричі вища, ніж концепту «перемога», котрий зберігає свою позитивну аксіологічну оцінку й значимість для мовців. Прикметно, що ці два концепти вживають різні групи

інтернет-користувачів: так звані «зрадофіли» й «свідки покращення», які часто вступають між собою в дискусії. Нерідко лексеми на позначення цих концептів вживають парно, підсилюють образи «своїх» і «чужих», зрадників і патріотів. При цьому вони є базою для творення похідних слів – оказіональних і загальнономовних неологізмів. Дослідження цих мовних явищ можуть стати предметом подальших досліджень.

Література:

1. Маслова В. Когнитивная лингвистика. Минск: ТетраСистемс, 2004. 256 с.
2. Краснобаєва-Чорна Ж.В. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці). Українська мова. 2009. № 1. С. 41–52.
3. Селіванова О. Концептуальний аналіз: проблеми та принципи. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». Херсон, 2006. Вип. 4. С. 194–197.
4. Мунтян Л.В. Концептуальний аналіз та методи дослідження вербалізованих концептів. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: «Філологічна». 2013. Вип. 33. С. 103–105.
5. Ясногурська Л.М. Концепт ЗРАДА: лінгвокультурний та корпуснобазований підходи (на матеріалі української та англійської мов): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 «Загальне мовознавство». Одеса, 2018. 22 с.
6. Словник української мови: в 11 т. / ред. коллег. І.К. Білодід (голова) та ін. К.: Наукова думка, 1970–1980.

Калита О. М. Інтенсифікатори концептів «зрада» і «перемога» в українськомовному сегменті соціальної мережі Facebook

Анотація. В статті проаналізовані інтенсифікатори цінносно значимих концептів «зрада» і «перемога» на матеріалі повідомлень в українськомовному сегменті соціальної мережі Facebook. Виділені три групи інтенсифікаторів цих концептів: невербальні, вербальні і контекстуальні. Осуществлено детальне описання інтенсифікаторів в кількісному і якісному аспектах. Акцентовано увагу на аксіологічному протипоставленні цих концептів, об'яснені причини і механізми «обесценення» концепта «зрада».

Ключові слова: концепт, мовна СМІ, мовна соціальних мереж, інтенсифікатор концепта, концепт «зрада», концепт «перемога».

Kalyta O. Intensifiers of the concepts «betrayal» and «win» in the Ukrainian-language segment of the social network Facebook

Summary. In the article the intensifiers of valuable meaningful concepts «betrayal» and «win» on the material of the posts in the Ukrainian-speaking segment of the social network Facebook have been analyzed. Three groups of intensifiers of these concepts have been singled out: nonverbal, verbal and contextual. A detailed description of the intensifiers in quantitative and qualitative aspects has been done. The axiological contrasting of these concepts has been accentuated attention, the causes and mechanisms of «depreciation» of the concept «betrayal» have been explained.

Key words: concept, media language, social networking language, intensifier of concept, concept «betrayal», concept «win».

Кісельова А. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЗПОВСЮДЖЕНІ МОВНІ ПОМИЛКИ В ТЕКСТАХ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Анотація. Стаття на матеріалі текстів судових рішень розглядає розповсюджені мовні помилки та класифікує їх. Виокремлено та описано чотири основні типи помилок, пов'язані з вживанням неправильних слів, ненормативним сполученням слів, застосуванням неправильних прийменників та ненормативним вживанням розділових знаків. Подано опис та приклади до кожного з наведених типів.

Ключові слова: мовна норма, судове мовлення, судове рішення.

Постановка проблеми. Постанова Кабінету Міністрів від 26 квітня 2017 року № 301 «Про організацію проведення атестації осіб, які претендують на вступ на державну службу, щодо вільного володіння державною мовою» стала ще одним кроком до зміни ситуації, що склалася протягом років незалежності в нашій країні, коли її громадяни, зокрема ті, які працюють на державній службі, мали володіти державною мовою лише «де-юре», «де-факто» ж послуговувалися російською чи «суржиком».

Зазначене актуально в тому числі й для сфери судочинства. Так, стаття 10 Конституції України визначає державною мовою в Україні українську мову, яка, відповідно до ст. 10 Закону № 3018-III, є й мовою судочинства. Таким чином, всі судові документи мають бути укладені українською мовою, зокрема послуговуючись офіційно-діловим її стилем, який має характеризуватися послідовністю і точністю викладу фактів, документальністю, емоційно-експресивною нейтральністю висловів та, безумовно, нормативністю мовних засобів на всіх рівнях мовної структури, наявних у письмовому мовленні – морфологічному, лексичному, синтаксичному та пунктуаційному. Однак судові рішення, що наявні в публічному доступі на сайті Єдиного державного реєстру судових рішень, у більшості випадків аж ніяк не відповідають вищезазначеним вимогам, оскільки містять істотну кількість помилок, пов'язаних із недотриманням мовних норм на всіх перелічених рівнях. Саме це й увиразнює актуальність нашої статті, яка акцентує увагу на елементах, яким досі не приділяли належної уваги, висвітлюючи лише окремі з наведених елементів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи наявні наукові праці, ми знайшли роботи З.В. Ромовської [1], присвячені значенням помилок та порушенню логічних зв'язків, О.В. Черноус [2] про питання пунктуаційних помилок, а також С.О. Шестакової, що пропонує короткий огляд загальних тенденцій. Цікавим у досліджуваному аспекті також видається «Посібник із написання судових рішень» [3], виданий в межах проектів «Справедливе правосуддя» Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), та «Підвищення рівня правової обізнаності стосовно прав людини та механізмів їхнього захисту» Координатора проектів Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) в Україні у співпраці з Національною школою суддів України. Проте роботи, яка зосереджувала-

ся б на класифікації та аналізі вживаних помилок на всіх мовних рівнях, ми не знайшли, що підкреслює новизну нашої розвідки. Звертаючись до аналізу судових рішень раніше, ми аналізували лише ті порушення норми, які викликані мовною інтерференцією. Наразі, проте, хочемо розширити своє дослідження.

Метою статті є класифікація та опис помилок у судовому мовленні.

Об'єктом дослідження є судове мовлення, предметом – знайдені в ньому випадки невідповідності нормам української мови.

Фактичним матеріалом стали тексти 50 судових рішень, представлених у широкому доступі на сайті «Єдиний державний реєстр судових рішень – автоматизована система збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень на офіційному веб-порталі судової влади України» [4]. Аналіз цих рішень дозволив виокремити цілу низку помилок, на таких рівнях мовної системи:

1. Морфологічний рівень, представлений помилками, що полягають у неправильній словозміні чи вживанні ненормативної форми певної частини мови:

– [*...громадянина України, одруженого, маючого двох малолітніх дітей, раніше не судимого, підприємця, зареєстрованого та проживаючого за адресою: АДРЕСА_1...*], що репрезентує частий випадок вживання активних дієприкметників теперішнього часу, які є неприродними для української мови;

– [*...але щодо яких суд вирішив питання про їх права та обов'язки...*] та [*...що після смерті ІНФОРМАЦІЯ_1 р. їх батька ОСОБА_3 відкрилась спадщина...*] як приклад нерозрізнення форми Родового відмінка особового займенника «вони» – «іх» та присвійних займенників «їхній, їхня, їхнє, їхній». Останні є нормативними для української мови, на відміну від російської;

– [*Судом встановлено...*], [*Протягом установленого строку заявником не виконано вимоги зазначеної ухвали...*] та [*...відповідачем до апеляційної скарги було надано докази сплати судового збору (квитанції від 29.12.2015 р. № 173), оскільки скаргником не було надано...*], що ілюструє розповсюджену практику помилково вживати в українській мові безособові форми дієслова на -но, -то в поєднанні з називанням діяча в орудному відмінку. В українській мові вживання таких форм доречно лише у випадку, коли дію виконує невідома або неназвана особа.

2. Лексичний рівень, тобто вживання слів, яких не існує в українській мові чи вживання слів у хибному значенні:

– [*Згідно з ч. 3 ст.105 ГПК України, постанова набирає законної сили з дня її прийняття...*], хоча нормативними є варіанти «набути законної сили» чи «набути сили закону», залежно від конкретного значення звороту;

– [*...відзив на позовну заяву з викладенням мотивів повного або часткового відхилення вимог позивача з посиланням на*

діюче законодавство...] (тут і далі — пунктуація та орфографія прикладів збережена), де слово «діюче» (від рос. «действующее») має бути замінено словом «чинне»;

– [*...та довідку про перебування у державному реєстрі відповідача на час розгляду справи...*] через неправильний переклад слова «пребывание», що в українській мові в цій ситуації краще було б замінити на «наявність»;

– [*...апеляційний господарський суд дійшов висновку про відсутність підстав для задоволення апеляційної скарги, з наступних підстав...*], де слово «наступних» (рос. – «следующих»), згідно з нормами, має бути замінено на «таких»;

– [*Слід зазначити, що скаргником невірно здійснюються арифметичні розрахунки...*], незважаючи на тлумачення слова «вірно» як «відданий, який не зраджує», але в даному випадку має бути заміненим на «правильно»;

– [*Роз'яснити право на подачу до апеляційного суду заперечень на апеляційну скаргу в письмовій формі в строк до 10 червня 2016 року ...*], оскільки «строк» – це «певний період у часі, зі впливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення» мало в даному випадку бути замінене «термін» («певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення»);

– [*...позивач зіслалася на те, що з 26.07.2010 року перебуває...*], де відбулося калькування слова «ссылаться» (рос.) замість «посилатись» (укр.);

– [*За таких обставин заява ФОП ОСОБА_1 підлягає поверненню...*] на місці «належить повернути» через хибне тлумачення слова «підлягає» («знаходиться під чимось»);

– [*...на протязі двох років...*] там, де належить вживати «протягом», бо «на протязі» (укр.) перекладається як «на сквозняке» (рос.);

– [*...виходячи з об'єктивних обставин, як-то майновий стан заявника тощо, та не являється обов'язком суду...*], що в українській мові слід замінювати на «є»;

– [*Зустрічний позов повинен бути взаємно пов'язаний з первісним...*] як ще один випадок калькування двох російських слів, замість вживання українського «взаємопов'язаний»;

3. Синтаксичний рівень, де переважають неправильне вживання прийменників та сполучення й узгодження слів із порушенням норм української мови:

– [*...документів, наданих в обґрунтування своїх позовних вимог...*], де прийменник «в» має бути замінений «на»;

– [*Заслухавши пояснення представника позивача та дослідивши письмові докази по справі, суд приходить до висновку...*] – у першому випадку варто вживати прийменник «у», а в другому – безприйменникову конструкцію «дійти висновку» замість калькування російського «приходить к выводу»;

– [*Справу просить розглянути у його відсутності...*] – в цьому контексті сполучення «у відсутності» (давальний відмінок) має інше значення, відмінне від «за відсутності» (родовий відмінок);

– [*...досудове розслідування здійснено у порушення вимог...*], де виставлено має бути замінений на «на порушення вимог»;

– [*Справу призначити до розгляду в засіданні 02.09.99 на П–25 год. по вул. Личаківська, 81...*] нормативним прийменником в цьому контексті є «на», проте в офіційно-діловому стилі конструкцію варто було б замінити на «за адресою».

– [*Відповідно адміністративного протоколу...*] та [*...у відповідності до ч. 2 ст. 194 КПК України...*] суперечать нормі, за якою незмінними прийменниковими конструкціями є «відповідно до» та «у відповідності з»;

– [*...може стати чинником для прийняття ним спроб уникнути відповідальності...*] – в цьому випадку слово «спроб» помилково поєднують зі словом «прийняття», замість нормативного «здійснення»;

– [*...перебіг строку подання касаційної скарги на постанову апеляційного господарського суду починається з наступного дня після прийняття відповідної постанови...*], що є дослівним перекладом «течение срока» (рос.), тоді як українське слово «термін» має значення «певний період у часі, зі впливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення» і не потребує в даному контексті додаткових слів;

– [*Як доказ неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права...*], де помилка є результатом комбінування українського «тих самих» (яке і є правильним варіантом) і російського «одних і тех же»;

– [*За таких обставин колегія не приймає до уваги наведене відповідачем у клопотанні...*], яке представляє одну з найпоширеніших помилок російсько-української інтерференції, бо в українській мові такі слова, як «увага» та «участь» сполучаються з дієсловом «брати»;

– [*Зобов'язати голову Соняченської сільської виборчої комісії, а в разі відсутності голову особу, яка відповідно до Закону здійснює повноваження голова...*], що ілюструє неправильний вибір слова із синонімічного ряду, який передає значення «осуществляет» (рос.), правильним варіантом є «виконує».

4. Пунктуаційний рівень, що представлений двома основними типами помилок – пропущеними розділовими знаками та вживанням розділових знаків у невластивих для них ситуаціях:

– [*Тобто, за наведеною нормою _ в касаційній скарзі слід наводити конкретні норми...*], де вставна конструкція відокремлюється комою лише з одного боку;

– [*Суддя господарського суду Черкаської області Х, розглянувши матеріали за позовом товариства з обмеженою відповідальністю «Станіславська торгова компанія» до приватного підприємства «Енергоремонт» про стягнення 1035742,38 грн. _ визнав подані матеріали достатніми для прийняття позовної заяви до розгляду] та [Відповідачі _ належним чином повідомлені телефонограмами про дату, час та місце розгляду справи, у судові засідання не з'явилися] як приклади неправильного оформлення дієприкметникових та дієприслівникових зворотів;*

– [*...відсвяткувати приїхав її чоловік з Запоріжжя _ де він працює...*] та [*...так як це був день народження _ то вживали спиртне...*] – нехтування правилами відокремлення підрядних частин від головних у складнопідрядних реченнях;

– [*...стосовно підготовки відповідними фахівцями науково-консультативної ради наукового висновку щодо норми права, яка неоднаково застосована судом касаційної інстанції, у справі № 908/4804/14...*] та [Суддя Х, розглянувши заяву товариства з обмеженою відповідальністю «Авіс Фінанс» про перегляд Верховним Судом України постанови Вищого господарського суду України від 23 грудня 2015 року у справі № 908/4804/14 за позовом товариства з обмеженою відповідальністю «Авіс Фінанс» до товариства з обмеженою відповідальністю «Восход», товариства з обмеженою відповідальністю «Донбас профінвест-2012», про визнання недійсним договору поруки від 12 грудня 2012 року № 897-БВ/П/12, встановив...] – вживання ком перед обставинами в поширених реченнях;

– [*...вирішується в кожному конкретному випадку на розсуд суду виходячи з об'єктивних обставин, як-то майновий стан заявника, тощо, та не являється обов'язком суду*] – як приклад вживання коми перед «тощо»;

– [*...яким внесено зміни до Закону № 3674-VI, зокрема, в частині розміру ставок судового збору...*] та [*...матеріали, додані до клопотання, зокрема, рапорти містять дані...*] – нерозрізнення вставного «зокрема» та «зокрема» на початку звороту, що уточнює зміст;

– [*...він може знищити, сховати або спотворити будь-яку з речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на свідків, перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином...*] – безпідставне вживання «;» на місці «,»;

– [*...суд – встановив...*], [*...суд, встановив...*] чи [*...суд, – встановив...*] як приклад вживання «–» між підметом та присудком, вираженим дієсловом, що суперечить нормам української мови.

Висновки. Наведений аналіз ілюструє ті аспекти мовної норми української мови, які й досі залишаються не зовсім зрозумілими для носіїв мови і, як результат, спричиняють велику кількість помилок під час укладання документів, зокрема такого рівня офіційності та стандартизованості, як судові рішення. Результати нашої роботи, таким чином, вважаємо перспективними для застосування у створенні програм різноманітних навчальних курсів з української мови (зокрема, за професійним спрямуванням) та для загального підвищення рівня володіння державною мовою працівниками різних судових установ, адже, як зазначає Керівник Проекту USAID «Справедливе правосуддя» Д.М. Вон, «якість судового рішення – основний критерій якості правосуддя, а чиста мова – це ознака професіоналізму судді».

Література:

1. Ромовська З.В. Секрети написання якісного вердикту криються не тільки в кодексах, а й у словниках. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>
2. Черноус О.В. Пунктуаційні помилки в текстах судових рішень. Дослідження з лексикології і граматики української мови. 2014. Вип. 15. С. 170–176.
3. Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень. К.: «Дрім Арт», 2013. 224 с.
4. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

Киселёва А. А. Распространённые языковые ошибки в текстах судебных решений

Аннотація. Стаття на матеріалі судових рішень розглядає речеві помилки, зустрічаючіся в українській судовій документації. Виділено і описано чотири основних типи помилок, пов'язаних з використанням неправильних слів, ненормативним поєднанням слів, використанням неправильних предлогів, а також ненормативним використанням знаків препинання. Опис кожного типу супроводжується прикладами.

Ключевые слова: мовна норма, судові рішення, мова в суді.

Kiseliova A. The most common lingual mistakes in the court's decisions

Summary. The main goal of the article is the classification and description of errors in Ukrainian court's decisions. To achieve this goal materials found in the actual examples of lingual mistakes were classified and explained. This work draws attention to four main groups of mistakes, such as the use of wrong word forms, the use of words in a wrong meaning, incorrect use of prepositions and irregular use of punctuation.

Key words: language standards, court's decision, legal speech.

Клярська Г. Ю.,
викладач кафедри
гуманітарних та соціально-економічних дисциплін
Військова академія (м. Одеса)
Тарасенко О. Д.,
викладач кафедри
гуманітарних та соціально-економічних дисциплін
Військова академія (м. Одеса)

ОСОБЛИВОСТІ МОВИ ІНТЕРНЕТ-СПІЛКУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНОМОВНИХ КОРИСТУВАЧІВ)

Анотація. Статтю присвячено вивченню мовних засобів під час спілкування в інтернеті україномовних користувачів. Розглянуто особливості такого спілкування, зокрема мережевий етикет, англіцизми мови інтернету, аббревіація, нехтування розділовими знаками та великою літерою, заперечення літературних норм, «перекручування» слів, написання хештегів, технічні помилки, пов'язані з використанням системи Т9, інтернет-сленг, використання смайликів, стікерів, GIF-зображень, письмова форма спілкування.

Ключові слова: особливості спілкування в інтернеті, інтернет-сленг, мова інтернету, помилки в мові інтернету, україномовний інтернет, інтернет-стиль спілкування, нехтування літературними нормами в інтернеті.

Постановка проблеми. Задля чого людині Інтернет? Задля розваги, швидкого пошуку інформації, відповідей на будь-які запитання за лічені секунди, для спілкування з безліччю інших користувачів, спроможності розкрити або змінити власну особистість за допомогою сторінки в соціальних мережах. Це лише невеликий перелік того, що інтернет надає людині...

Кількість інтернет-користувачів зростає щодня. Інтернет-спілкування тісно увійшло в життя сучасної людини, і такий вид комунікації все більше привертає увагу філологів і мовознавців, адже мовна інтернет-комунікація є важливим, але малодослідженим питанням у мовознавстві.

Мета статті – висвітлити особливості функціонування мови в мережі Інтернет (на прикладі україномовних користувачів), дослідити зародження нового стилю сучасної української мови. Завдання, що ми ставимо перед собою – наголосити на тому, що мова користувачів Інтернету має ознаки окремого стилю, і ці ознаки не притаманні жодному зі стилів сучасної української мови.

Об'єктом нашого дослідження є особливості спілкування та використання мови в Інтернеті серед україномовних користувачів, предметом – мовні засоби в сучасному україномовному інтернет-просторі.

Виклад основного матеріалу. Інтернет-спілкування становить особливий, не схожий на інші, вид комунікації, де можна знайомитись, продивлятися сторінки знайомих і незнайомих людей, висловлювати свою точку зору з будь-якого питання, дискутувати на найрізноманітніші теми і при цьому залишатись інкогніто (приховати своє ім'я, вік, стать, соціальний статус, місце проживання, професію тощо). За бажанням профіль можна змінити чи видалити. Мовлення такого простору має свої особливості. Наведемо їх:

- мережевий етикет: нехтування етикетними формулами, наявна грубість, лихослів'я;
- англіцизми мови інтернету (вплив найпоширенішої у світі мови – англійської);
- аббревіація;
- безграмотне написання, нехтування розділовими знаками та великою літерою;
- заперечення літературних норм, «перекручування» слів, написання хештегів;
- технічні помилки, пов'язані з використанням системи Т9;
- інтернет-сленг, нові мовні одиниці (притаманні лише віртуальному спілкуванню);
- використання смайликів, стікерів, GIF-зображень замість невербальних засобів спілкування;
- гіпертекстуальність, спонтанність мовлення;
- форма спілкування майже завжди – письмова, але наявний синтез з усною (розмовною формою), спілкування зазвичай діалочне.

Пропонуємо розглянути окремо кожен з наведених особливостей мови, що функціонує в інтернеті.

Мережевий етикет. Під час повсякденного спілкування людина безліч разів послуговується етикетними формулами (вітання, прощання, вибачення, подяки тощо). Ситуація ж у віртуальному світі дещо інша, особливо в режимі он-лайн. Спостерігається нехтування цими формулами (особливо прощання), можемо зустріти такі формули, як: «Гарного часу доби!», «Доброго часу доби, любі користувачі!», «Вітаю на своїй сторінці!», «Доброго раночку!». Формули ж прощання часто взагалі відсутні, це, на нашу думку, пов'язано з тим, що сприймання часу в соцмережі, на форумі або у приватному месенджері дещо відрізняється від реального, тому людина не прощається, оскільки може отримати ще повідомлення найближчим часом, хоча тема розмови вже обговорена. Лихослів'я і грубість частіше за все спрямовані на тих користувачів, з якими немає зв'язку в реальному світі, а отже, пояснюється анонімністю і перебуванням у своєрідній «безпечі», зоні комфорту, де можна говорити все, що спаде на думку.

Англіцизми мови інтернету. Створено інтернет було у США. Англійська мова першою почала функціонувати і якийсь час була єдиною мовою спілкування в інтернеті. Вона справила надзвичайний вплив на лексику інтернету й іншомовних користувачів, зокрема україномовних:

Донатити (від англ. to donate) – добровільно передавати гроші, жертвувати. *Донатнути* можна іншому гравцю (користувачу).

Акаунт (від англ. account) – обліковий запис у соцмережі, на сайті.

Бан (від англ. to ban) – обмеження прав інтернет-користувача як спосіб покарання.

Біткойн (від англ. bitcoin) – електронна (віртуальна) валюта, криптовалюта.

Бот (від англ. bot) – спеціальна програма, яка автоматично виконує ті ж дії, що і звичайні інтернет-користувачі.

Спойлер (від англ. spoiler) – передчасно розкрита важлива інформація, що псує враження, руйнує інтригу.

Флеш-моб (від англ. flashmob) – спланована масова акція, учасники якої виконують заздалегідь сплановані дії.

Хайп (від англ. hype) – активне обговорення, галас навколо якоїсь актуальної проблеми, події заради популярності.

Наведемо приклади новостворень з іншомовними словами:

Геймер (від англ. game) – гравець,

сорі (від англ. sorry) – вибач,

арув (від англ. agree) – підтвердження, згода,

забанити (від англ. to ban) – закрити доступ,

не флуди (від англ. flood), *флуд* – велика кількість однакових або безглузких повідомлень,

хай (від англ. hey) – привіт,

веб-розробник (від англ. web) – людина, що створює і розробляє сайти,

тревел-блог (від англ. travel) – блог про подорожі,

румтур (від англ. room tour) – екскурсія кімнатою або будинком,

лайкнути (від англ. like) – ставити лайк,

влоговий (від англ. vlog) – що містить тільки влоги,

веб-серфінг – пошук в інтернеті необхідної інформації або просто перегляд сайтів без чітко окресленої мети,

SEO-ефект (від англ. SEO search engine optimization) – оптимізація і просування сайтів.

Утворення аббревіатур. Тяжіння до аббревіатур пов'язано з тим, що коли спілкування в інтернеті тільки почало набирати обертів, перебування в режимі он-лайн оплачувалося погодинно, тому люди економили свій та чужий час і почали найбільш уживані фрази скорочувати до аббревіатур:

ОМГ (від англ. OMG Oh, My Gad!),

AFAIK (від англ. as far as I know) – наскільки мені відомо,

АТМ (англ. at the moment) – на даний момент,

b4 (англ. before) – до,

ВВ (англ. Bye-bye) – до побачення,

GL (англ. good luck) – щастя.

Такі аббревіатури користуються популярністю. Іноді за цим принципом створюють аббревіатури у своїй мові:

НМД – на мою думку

КСП — казав сліпий: побачимо

ПТЧ — під три чорти

НТСЯГ – не так сталося, як гадалось

СРГ – суцільний регіт й гогіт

ФБ – Facebook

ВК – Вконтакте.

Гіпертекстуальність, спонтанність мовлення. Оксана Тищенко зазначає [1], що мові в режимі он-лайн «властиві невимовність, спонтанність, ситуативність – ознаки усної мови». Така мова має особливу форму реалізації: уявне усне мовлення, що миттєво фіксується в друкованій формі. Вікторія Руденко у своїй статті «Особливості віртуальної комунікації (Мовний аспект)» [2] доходить висновку, що «мовленнєвий стиль вірту-

альної комунікації перебуває в тісному взаємозв'язку з традиційним розмовним стилем, потребує окремих ґрунтовних наукових досліджень, оскільки є специфічним стилем розмовного мовлення переважної більшості молоді».

Наведемо декілька прикладів такого емоційного мовлення в інтернеті:

«Хі-Хі - Ха-Ха - Хи-Хи, Гі-Гі - Га-Га - Гу-Гу»;

«Пишов...»;

«Йди ти...»;

«Що ви на це скажете?»;

«Якщо «нічого нема» та ще й «не жалко», то про що мова?»;

«А раптом є»;

«Ляшко думає що він всі розуми поїв він бачить чуже підлісом а небачить свого підносом Боже, як цей клоун всіх дістав. Як народу України здихатися цих тупих паразитів, які знищують країну»; «Ну маркетологи, ну видають»...»;

«ОЦЕ БРЕХНЯ»

(Приклади наведені з коментарів у соцмережах. Орфографія авторів збережена).

До появи Інтернету спонтанна мова виявлялася, насамперед, у своїй усній формі, яка була одномоментною. В Інтернеті спонтанна розмовно-усна мова неминуче повинна бути зафіксована в письмовій, а точніше, у друкованій формі.

Використання смайликів, стікерів, GIF-зображень замість невербальних засобів спілкування. Варто після не дуже доречного жарту поставити смайлик – і він буде сприйматися по-іншому. Смайлики зазвичай ставлять у кінці речення (рідше словосполучення), чим надають додаткової інформації. Стікери та GIF-зображення (або гіфки) частіше використовують у коментарях або месенджерах. Їх наявність пов'язана, перш за все, з тим, що користувачі інтернету позбавлені таких допоміжних засобів, як інтонація, тембр, гучність, емоційне забарвлення, жести, міміка, пози та ін. Тяжіння до цих засобів говорить про бажання доповнити свій текст емоціями, ясніше висловитись, а іноді просто для жарту. Розробники месенджерів та соцмереж постійно вдосконалюють та поповнюють набір стікерів та смайликів, деякі навіть можна купити за гроші, це свідчить про надзвичайну популярність цих додаткових немовних засобів спілкування.

Технічні помилки, пов'язані з використанням системи Т9:

Т9 – предикативна система набору текстів для мобільних телефонів, яка сама підбирає слова (словосполучення, речення, розділові знаки), які друкує користувач.

Програма постійно вдосконалюється та пристосовується до вашого особистого словника. У 90% випадків правильно підбирає необхідні слова, але погано справляється зі сленгом або власними назвами. Деякі користувачі, на жаль, впевнені, що ввімкнувши подібну функцію, людина вже не зобов'язана засвоювати літературні норми та правопис.

Приклади:

Лак ти? (замість *Як ти?*)

Купити курку (замість *Купити куртку*).

Я люблю себе (замість *Я люблю тебе*).

Безграмотне написання, нехтування розділовими знаками та великою літерою. В інтернеті мова миттєво фіксується у вигляді повідомлень та коментарів, тому всі помилки також зберігаються. Цікавим є те що, деякі користувачі зізнаються, що поза межами інтернету пишуть і говорять правильно, намагаються не робити помилок, але в мережі нехтують літера-

турними нормами задля швидкості, легкості і наголошують на тому, що так їм комфортніше і подобається відчуття того, що не потрібно дотримуватися ніяких «правил»:

«Ну правильно вони оп'ятають думають за себе, прижене чувак круту тачку за 20, 30, 40, 50 штук євро»

«ви серйозно?... сама лише україномовність зовсім не робить «з лайна цукерку»... шкода... викинуті гроші... прогноую абсолютний провал... бо рейтинг сам собою викине це «кіно» у смітник... тую»;

«таке враження, що анал плюс коломойського, взяли сценарії їх новин, долучили сюди сценаристів з кварталу зеленського і відзняли це лайно. єдине, що сподобалось в рекламі цього серіалу, це трек.»;

«ніфіга собі, нігр також по українськи розмовляє?»; «Доброго дня) підскажіть, пліз, виконавців цих колядок. Вельми Дякую»);

«ФСБук контролюється Кремлем, бо з 2011 року Кремль вкладає сотні мільйонів нафтобаксів «в развітіє соцсеті» і 5% акцій належить Кремлю. Це звичайна УКРАЇНОФОБНА кремлядська соцмережа, така ж як ВК і ОК. Що можна хотіти від ворожої кремлядської соцсеті?»;

«не треба боротися, люди завжди говорять на суржиках. можливо це пройде через пару десятиліть. До того, в кожній країні світу, в різних регіонах розмовляють на різних суржиках, але мовою своєї країни. Друге діло навчання, повинно проводити на літературній чистій мові.»

(Приклади взято з коментарів у соцмережах. Орфографія авторів збережена).

Оскільки в розмовній мові існує глобальна проблема використання російських слів на український манер (суржик), то в мові інтернет-спілкування він теж наявний в дуже великій кількості, але тут він фіксується в друкованій формі. Найпоширеніші помилки: нехтування розділовими знаками, великою літерою. Розділовими знаками нехтують близько половини всіх користувачів. Велику літеру не використовують іноді навіть під час написання власного прізвища та імені в нікнеймі.

Заперечення літературних норм, «перекручування» слів, написання хештегів.

Заперечення літературних норм більш характерно для російськомовних користувачів, оскільки в російській мові головним принципом написання є морфологічний, а не фонетичний.

Був період у російськомовному Інтернеті, коли перекручувати написання слів було надзвичайно популярно та модно: *много букафф* (рос.), *ни асилл* (рос.), *аффтатр жжжот* (рос). Українські користувачі іноді теж використовували спотворені слова російською мовою. Сьогодні вже навмисно не спотворюють написання слів, але ситуація, коли інтернет-користувач робить орфографічні помилки, стала нормою в цьому просторі.

Хештег – одне і більше слів без пропусків (пишеться завжди разом, з маленької літери), перед якими обов'язково стоїть позначка #. Використовують його для позначення окремих повідомлень, що відносяться до якої-небудь групи, а також як приналежність до певної теми. У звичайному тексті такі позначки та написання всіх слів разом не зустрічаються. Отже, матеріал, позначений таким чином, легко буде знайдений іншими користувачами за визначеною цим хештегом тематикою. Але слід зазначити, що з точки зору мовознавчої науки це – нехтування літературними нормами, яке сприяє безграмотності серед інтернет-користувачів, особливо шкільного віку, оскільки в школі діти тільки починають засвоювати правила

написання слів за правописом і водночас активно застосовують хештеги, які вимагають написання всіх слів разом з маленької літери: #макіяжльвів, #санфранциско, #моягордість, #дійствізі-кимспитьфреймут.

Інтернет-сленг, виникнення нових мовних одиниць (притаманне лише віртуальному спілкуванню). Дослідниця С.В. Зайцева зазначає: «Користувачами інтернет-сленгу є здебільшого молодь, яка часто на позначення нового предмета та поняття не знаходить відповідної лексеми в літературній мові та її діалектах, чи останні інколи не надають можливості висловити думку стисло й емоційно, або існує потреба у спеціалізованій лексиці» [3].

Сорянич (від англ. sorry) – вибачай
 таска – (від англ. task) – задача, завдання
 ася, аська – програма для обміну повідомленнями ICQ
 бродилка – гра, в якій необхідно ходити і виконувати різні дії юзер (від англ. user) – користувач
 стрім (від англ. stream – потік) – трансляція відео наживо через інтернет,

фейспалм (від англ. face-palm «обличчя-долоня») – використовують тоді, коли хтось каже (робить) дурниці
 даблфейспалм (від англ. double face-palm) – подвійна «обличчя-долоня»

нет (від англ. internet) – всевітня мережа Інтернет
 загулити (від англ. Google) – зробити запит у пошуковій системі Google

чатитись (від англ. to chat) – спілкуватися, переписуватися в чаті

постити (від англ. to post) – поділитися вже готовою інформацією на своїй сторінці

перетумачить (префікс пере + «too much») – занадто перебільшити

плізду (від англ. «please do») – прохання

лижі – продукція фірми LG

баян – контент, який вже є відомий та нецікавий, те, що було актуально та смішно колись, а тепер – ні.

Форма спілкування майже завжди – письмова, але наявний синтез з усною (розмовною формою), спілкування зазвичай діалогне.

Реаліями мови в інтернеті є письмова фіксація усної форми спілкування.

«Сумно... але не розчув що він питав?! Не підкажете.»;

«Ну правильно вони оп'ятають думають за себе, прижене чувак круту тачку за 20,30,40,50 штук євро і заплатити 500 євро за розтаможку круто да, а пенсіонери і нормальні люди приженуть за штуку чи дві і все одно заплатять 500 де справдливівість»;

«@ Nataliya Ostrovska дівчатам хоч би дякую написали.фу.. брідко»;

«Доброго дня ніколи не думала що буду сюди писати. Шахраї це сайт V-obiv. Кутила в інтернеті ссилку вирішила розпочати продаж взуття через інтернет. Замовила(V-obiv.com.ua) перший раз на 1200 грн, все відправили. Наступного разу замовила на 520 грн, спочатку казали завтра відправлять чекаю вже тиждень. Тепер смс повідомлення ігнорують на дзвінки не відповідають. Будьте уважні. Моде ще хтось так попав??»

А.С. Глухова у своїй роботі, присвяченій Інтернету як лінгвістичному феномену, зазначає, що «письмова розмовна мова визначається як своєрідна суміш письмового літературного та усного розмовного стилів мови» [4].

Висновки. З огляду на всі особливості мови спілкування в інтернеті, які ми розглянули у своїй роботі, можемо зробити висновок, що мова такого спілкування набуває рис окремого стилю, головною особливістю якого є усно-розмовна манера спілкування, де ми бачимо розмовний стиль, зафіксований у друкованому вигляді. Характерними особливостями такого стилю можна назвати: бажання додавати немовні засоби спілкування (смайлики, стікери); створення аббревіатур для економії часу; надзвичайно велика швидкість спілкування і, як результат, нехтування літературними нормами, правилами правопису; велика кількість помилок, зокрема технічних; перебування мовця в зоні комфорту та нехтування правилами етикетними формулами, можливість висловлюватися на будь-які теми; вплив на лексику інтернет-сленгу англійської мови.

Література:

1. Тищенко О. Мова інтернет-спілкування: стиль, норма, освіта. Слово. С. 35–39.
2. Руденко В. Особливості віртуальної комунікації (мовний аспект). Мовознавчий збірник. Збірник наукових праць. № 14. С. 298–302.
3. Зайцева С. Інтернет-сленг в україномовному медіа-просторі. Збірник наукових праць; за редакцією д-ра філол. наук, академіка АН ВО України, проф. Ю.О. Шепеля. URL: <http://lingvodnu.com.ua/archiv-nomeriv/lingvistika-lingvokulturologiya-2011/internet-sleng-v-ukra%D1%97nomovnomu-media-prostori/>
4. Глухова А. Функціональні особливості та різновиди мови інтернету. 2008. № 137. С. 100–104.
5. Маковецька-Гузь Ю. Українська мова у соціальних мережах. С. 658–663.
6. Чемеркін С. Українська мова в інтернеті: позмовні та внутрішньо-структурні процеси. Київ, 2009. 240 с.

Клярская А. Ю., Тарасенко О. Д. Особенности языка интернет-общения (на примере украиноязычных пользователей)

Аннотация. Статья посвящена изучению языковых средств при общении в интернете украиноязычных пользователей. Рассмотрены особенности такого общения, в частности сетевой этикет, англицизмы языка интернета, аббревиация, пренебрежение знаками препинания и большой буквой, отрицание литературных норм, «перекручивание» слов, написание хештегов, технические ошибки, связанные с использованием системы Т9, интернет-сленг, использование смайликов, стикеров, GIF-изображений, письменная форма общения.

Ключевые слова: особенности общения в интернете, интернет-сленг, речь интернета, ошибки в речи интернета, украиноязычный интернет, интернет-стиль общения, пренебрежение литературными нормами в интернете.

Klyarska G., Tarasenko O. Features of Internet communication (for example, Ukrainian-speaking users)

Summary. The article is devoted to the study of linguistic means when communicating on the Internet Russian-speaking users. Features of such communication, in particular network etiquette, English language Internet language, abbreviation, neglect of punctuation marks and a large letter, denial of literary norms, «twisting» of words, writing hashtags, technical errors associated with the use of the T9 system, Internet slang, the use of emoticons, stickers, GIF-images, a form of communication – written.

Key words: features of communication on the Internet, Internet slang, Internet speech, errors in Internet speech, Ukrainian-language Internet, Internet-style communication, disregard for literary norms on the Internet.

Кондратенко Н. В.,
*доктор філологічних наук,
 професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики
 Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

ПОЛІТИЧНЕ ІНТЕРВ'Ю ЯК ВЕРБАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ІМІДЖУ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИКА

Анотація. Статтю присвячено дослідженню групи інформаційних мовленнєвих жанрів українського політичного дискурсу – політичним інтерв'ю. Розглянуто репрезентативні форми політичних інтерв'ю, запропоновано класифікацію діалогічних текстів інформаційного типу та проаналізовано політичні інтерв'ю з огляду на презентацію в них іміджевих характеристик українських політиків. Виокремлено інформаційні, іміджеві, аргументативні та провокаційні різновиди політичних інтерв'ю.

Ключові слова: політичний дискурс, мовленнєвий жанр, політичне інтерв'ю, політичний імідж, мовленнєва взаємодія.

Постановка проблеми. Проблема розроблення типології мовленнєвих жанрів політичного дискурсу (далі – ПД) залишається наразі нерозв'язаною, проте потреба створення такої типології не викликає заперечень, оскільки поліфункційність і поліжанровість політичної комунікації вимагає увиразнення рис кожного типу мовленнєвої взаємодії – як діалогічної, так і монологічної. Потрачання політичного інтерв'ю як мовленнєвого жанру ПД передбачає врахування його текстових ознак, детермінованих функціонуванням як у політичній, так і в мас-медійній комунікації. З одного боку, політичне інтерв'ю є засобом презентації політичного іміджу, а з іншого – засобом повідомлення актуальної й оперативної інформації від імені конкретної особи-політика. Специфіка політичного інтерв'ю зумовлена його оптимізованим характером: політик не лише відповідає на запитання з'ясувального характеру, а й подає передусім оптимізовану інформацію, представляючи себе як політичну персону, що визначає жанрові особливості тексту інтерв'ю та потребує ґрунтовного аналізу. Поширення цього жанру в інформаційному просторі пов'язане з домінуванням електронних форм комунікації та збільшенням довіри до міжособистісного спілкування, що має персоналізований характер (на відміну від масової комунікації), хоча кінцевим адресатом політичних інтерв'ю є саме масовий адресат. Така амбівалентність жанру політичного інтерв'ю й визначає актуальність нашої наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема виокремлення та характеристики мовленнєвих жанрів була порушена в працях М. Бахтіна, який визначав жанр як особливий тип висловлення, що має типізовані ознаки на тематичному, композиційному й стилістичному рівнях [1, с. 198]. У сучасній лінгвістиці ця проблема перебуває в колі зацікавлень лінгвопрагматики (Т. ван Дейк, А. Вежбицька, Ф. Бачевич, В. Демент'єв, Г. Почепцов, К. Седов, Т. Шмельова та ін.), а різні групи мовленнєвих жанрів політичної комунікації досліджені в наукових розвідках Л. Стрій (ритуальні жанри ПД), О. Билінської (агітаційні жанри), Л. Завальської (агональні жанри тощо). Л. Славова зазначає, що комунікативна діяльність «мовної осо-

бистості політика детермінується специфікою жанру, у межах якого вона діє» [2, с. 79]. Проте інформаційні жанри, зокрема інтерв'ю, висвітлені фрагментарно. Ми порушували питання типології, виокремлюючи іміджево-презентаційні, інформаційні, ритуальні, агітаційні й агонально-аргументативні жанри [3] і характеризуючи групу інформаційних мовленнєвих жанрів українського ПД [4]. Однак політичне інтерв'ю вимагає ґрунтовного аналізу як комплексний жанр, що функціонує в межах політичного й мас-медійного дискурсів.

Об'єктом дослідження слугував український ПД, а предметом – мовленнєвий жанр політичного інтерв'ю, представлений в українській політичній комунікації. Матеріал дослідження охоплював інтерв'ю із сучасними українськими політиками (Д. Ярошем, В. Гройсманом, О. Ляшком, Г. Москалем, Ю. Тимошенко, О. Єфремовим, А. Яценюком та ін.), що представлені на інтернет-порталах і в електронних версіях газетних видань упродовж 2014–2018 років).

Мета статті – проаналізувати політичні інтерв'ю, визначити їх жанрові особливості та розробити типологію політичних інтерв'ю в межах жанрової групи інформаційних політичних текстів.

Виклад основного матеріалу. Ми відносимо політичне інтерв'ю до інформаційних мовленнєвих жанрів разом із заявою та повідомленням. Політичне інтерв'ю має діалогічний характер і становить вербальну репрезентацію розмови, бесіди журналіста з певним політиком, звідси й пріоритет таких критеріїв визначення, як тема розмови та її мета. Тематично «політичне інтерв'ю висвітлює проблеми політичного життя, а за функцією призначене для подання актуальної інформації про певні події та характеристику цих подій політичним суб'єктом від власного імені» [4, с. 190]. На відміну від інтерв'ю як журналістського жанру, політичне інтерв'ю скероване на експлікацію іміджевих характеристик політичного суб'єкта (як позитивних, так і негативних). Якщо завданням журналіста є створення позитивного іміджу політика й отримання актуальної інформації, то в інтерв'ю будуть представлені переважно з'ясувальні питання та прямі відповіді, напр.: «У Києві триває судовий процес щодо державної зради Віктора Януковича. Чи пропонувало вам слідство співпрацю, аби ви там свідчили?» О. Єфремов: «Юрій Луценко публічно запропонував співпрацю зі слідством, я йому публічно відповів. Можна співпрацювати, якщо в тебе є з чим. Коли хтось щось на тебе вигадує, а потім каже – маєш щось вигадати на іншого, то вибачайте, я в такому участі не братиму» (О. Єфремов. Українська служба BBC. 20.04.2018). Проте специфікою політичного інтерв'ю є його опосередкований характер: співрозмовник-політик дає відповіді, але не завжди знімає цим неозначеність питання й говорить саме те, чого вимагає журналіст. Навіть в інтерв'ю інформаційного характеру політики дуже рідко допускають прямі коментарі

й відверті висловлення, напр.: *«Ви з Президентом спілкуєтесь?»* Ю. Тимошенко: *«Як лідер опозиційної партії, я не можу нав'язати Президенту своє спілкування. «То спілкуєтесь чи ні?»* Ю. Тимошенко: *«Ми не спілкуємося з Президентом, і я вважаю, що Президент не лише зі мною не спілкується, а й зі своєю нацією»* (Лівий берег. 11.11.2016). У цьому прикладі на з'ясування питання, що потребує однозначної ствердної чи заперечної відповіді, поданий коментар від політика, який змушує журналіста повторити запитання. І лише вдруге було отримано заперечну відповідь, але Ю. Тимошенко цим не обмежилася, а додала характеристику дій Президента, висловивши власну позицію. Саме такий тип спілкування характерний для політичних інтерв'ю: політик-адресат більшою мірою представляє власну політичну позицію та створює власний позитивний імідж, ніж розкриває питання чи подає актуальну інформацію. Зважаючи на це, типологічними ознаками політичного інтерв'ю вважаємо оптимізований характер, інтимізованість викладу, мінімізацію інформативності та псевдодіалогічність. Оптимізований характер зумовлений пріоритетним зображенням політика з позитивного погляду; інтимізованість викладу передбачає художньо-публіцистичну стилістику й надання переваги розповіді над документальністю; мінімізація інформативності пов'язана з підвищеною декларативністю тексту, псевдодіалогічність указує на відсутність семантичного зв'язку й цілісності між реплікою-стимулом і відповіддю співрозмовника.

Грунтуючись на функційному критерії, пропонуємо поділяти політичні інтерв'ю на інформаційні, іміджеві (портретні), аргументативні та провокаційні.

1. Інформаційне інтерв'ю має на меті одержання від політика новинної, актуальної й оперативної інформації з певних питань, при цьому важливим є інформаційний привід. Здебільшого інформаційні інтерв'ю мають місце в кризових умовах або є реакцією на загострення політичних проблем. Тоді політик, який виступає експертом у відповідному питанні, дає авторитетний коментар, напр.: *«А яку позицію ви зайняли в той момент, коли Ігоря Валерійовича вичищали з влади? Чи приїжджав, чи були якісь спільні переговори, чи дзвонив він вам? Де ви були в цій історії?»* А. Яценюк: *«Рішення про відставку Ігоря Коломойського приймалося в Адміністрації Президента на засіданні за моєї участі. У цей час ми були в кабінеті Президента. Президент після цього рішення ще записав, якщо пам'ятаєте, розмову між Коломойським і ним, коли глава держави подякував Коломойському за роботу»* (А. Яценюк. Цензор.Нет. 10.11.2016). Тут журналіст ставить комплекс запитань, намагаючись отримати й прямі відповіді, і коментар від співрозмовника. А. Яценюк, відповідаючи на запитання, обирає лише той ракурс висвітлення проблеми, який вважає за потрібне. Так, він уникає відповіді щодо власної ролі в ситуації, окреслюючи основну ситуацію, щодо якої й ведеться розмова.

Позиція політика є основою для інформаційного інтерв'ю, оскільки він не подає нової інформації, а коментує певну новину чи проблему, напр.: *«Як ви оцінюєте наслідки різкого підвищення мінімальної заробітної плати із січня 2017 року? На думку Мініфіну та МВФ, наразі можливості для продовження такої політики відсутні. Йдуть дискусії. Якою є ваша позиція?»* В. Гройсман: *«Ми зробили дуже системний крок, який, на мій погляд, відкрив ще одну можливість, а саме розморозити в цілому заробітні плати. Можна сказати, що ми розпочали повертати борги працюючим українцям, тому*

що їх праця довгий час була недооціненою» (В. Гройсман. Інтерфакс. 2.05.2018). Політик обирає в цьому інтерв'ю специфічну форму подання інформації: він живає граматичну форму множини займенників і дієслів, начебто об'єднуючи себе із владою загалом. Для інтерв'ю такий принцип вербалізації не є властивим, політики здебільшого відповідають на запитання від власного імені, використовуючи відповідні граматичні форми. Обраний підхід указує на узагальненість позиції політика-мовця та нівелювання його особистої думки, натомість на перший план висунуто загальну позицію влади, а не конкретного політика. Узагальненість в інформаційних інтерв'ю сприяє їх декларативності й оптимізованості, напр.: *«Україна зараз займається новим законом про освіту. І так збіглося, що й Латвія також упроваджує новий варіант свого закону про освіту. Чи обговорювалася ця проблема?»* А. Парубій: *«Обговорювалася в тому аспекті, що наші колеги привітали нас із прийняттям такого закону. Сказали, що мріють, аби в них так само були надійно артикульовані норми закону про освіту. У свою чергу, ми їм також побажали успіху в освітній реформі»* (А. Парубій. Інтерв'ю України. 13.12.2017). Наведений приклад містить пряму відповідь, поєднану з авторитетним коментарем, де політик-співрозмовник є основним експертом у зазначеному питанні. Отже, інформативне інтерв'ю характеризується прямими відповідями, підвищеною узагальненістю й авторитетністю позиції співрозмовника-політика.

2. Іміджеве (портретне) інтерв'ю відрізняється тим, що в тексті переважає оптимізована інформація: політик постає як видатна особистість, а всі відповіді скеровані на висвітлення його позитивних рис. Такі інтерв'ю нагадують розгорнуті політичні біографії та програми, тому в мовленні домінують декларативні мовленнєві акти, напр.: *«Яка ваша особиста історія, чим ви займаєтесь у житті?»* Д. Ярош: *«Я провідник Всеукраїнської організації «Тризуб» імені Степана Бандери. Займаюсь громадською діяльністю уже протягом 25 останніх років. Сам із Дніпродзержинська, Дніпропетровської області. Піднімав перший синьо-жовтий прапор у квітні 1989 року в Дніпродзержинську...»* (Д. Ярош. Українська правда. 4.02.2014). Тут інтерв'ю має характер біографічного тексту: журналіст лише формулює запитання сигнального типу, за якими адресат розповідає про себе. Діалогічність іміджевих інтерв'ю імпліцитна, оскільки відповіді є цілісним текстом, що можна було б визначити як автобіографічну розповідь, а питання лише членують текст і виступають маркерами його структурування. Оптимізованість іміджевих інтерв'ю посилюється позитивними характеристиками політика та вказівками на такі факти його життя, що створюють образ ідеалізованого політичного діяча. З огляду на це в іміджевих інтерв'ю політик постає як непересічна особистість, політик-легенда [5], усі його відповіді скеровані на створення легендарного образу, звідси й увага до особистого життя й конкретних біографічних фактів, напр.: *«Сьома ранку, вихідні. Що ви робите тут?»* Ю. Тимошенко: *«Те, що роблю майже кожен день. На цій доріжці бігаю свої 10 кілометрів. Для мене – це як вранці молитва. Не помолитися не можна і не побігати не можна. Десь років 30 я це роблю»* (ТСН. 12.03.2017). Цей діалогічний комплекс має на меті повідомити читачеві про те, що політик веде здоровий спосіб життя, займається спортом, а також є релігійною людиною. Ю. Тимошенко тут насамперед представлена не як політик, а як звичайна людина, однак з ідеалізованими рисами. Її політичні якості та політичне життя залишаються поза увагою, а на перший план виступають

іміджеві риси. Зважаючи на це, в іміджевих інтерв'ю фіксуємо здебільшого інтимізований тип викладення інформації, а текст насичений образними засобами.

Політик-співрозмовник посилює власні іміджеві характеристики, актуалізуючи разом із поданням потрібної інформації й свою роль у вирішенні проблеми, напр.: *«Дивує ваше дуже лояльне й спокійне до неї ставлення з огляду на бойовничість міністерства стосовно вас»*. О. Богомолець: *«Я буду країну. І у мене на цьому шляху є супутники, є однодумці, є опоненти. Але як тільки я буду якісь особисті речі переносити в роботу, я не зможу працювати. Я не борюся проти Уляни. Я борюся за Україну»* (О. Богомолець. Цензор.Нет. 22.06.2017). У такому разі іміджеве інтерв'ю підпорядковане завданню створення позитивного іміджу політика та представленню його програмних положень. Отже, іміджеве інтерв'ю тяжіє до іміджево-презентаційних жанрів, зокрема до політичної біографії, що представляє політика-легенду й має риси оптимізації політичного образу.

3. Аргументативне політичне інтерв'ю має характер презентації міркування політичного діяча з приводу певного актуального питання, тому передбачає таке формулювання запитань, що експлікують думки співрозмовника, напр.: *«Чи згодні ви, що якби українська влада й ви особисто як виконавчач обов'язків президента тоді відбили атаку на Крим, війни на Донбасі не було б?»* О. Турчинов: *«Ця теза потребує докладного з'ясування. Власне, в чому претензія? У тому, що безлічі жертв не було? От якби їх було багато, ну і так далі... Проблема в тому, що зворотного відліку історія не має. <...> Знаєте, я з величезним задоволенням розбив би армію Путіна під Сімферополем або Ялтою, але для цього необхідно було мати боєздатну армію. На превеликий жаль, її у нас тоді не було, а те, що кров не пролилася...»* (О. Турчинов. Гордон. 11.04.2018). У відповідях О. Турчинова фіксуємо вербалізовані міркування, його позиція не подана однозначно й категорично, а має внутрішню суперечливість і дискусійність. Відповідаючи на запитання журналіста в аргументативному інтерв'ю, політик демонструє здатність до логічного викладення інформації. Тут він уже не експерт, який знає чіткі відповіді на запитання, а аналітик, який шукає відповідь разом зі співрозмовником.

В іміджевих інтерв'ю частотною є апеліяція до власної думки, позиції політика, який не претендує на істинність в останній інстанції, напр.: *«Одна з останніх подій, теж достатньо жваво й гаряче обговорюваних, це сутички під Верховною Радою. На жаль, вони вже стають якщо не правилом, то непоодинокими випадками й щоразу вони стають усе жорсткішими. Ви вірите в те, що це набуде таких крайніх агресивних форм? Чому? Ви вважаєте, що цих людей можливо контролювати?»* М. Найєм: *«Я думаю, що насправді й реакція людей у цей раз, і реакція людей в останні рази, вони показують, що такі речі будуть і політично засуджуватись, і суспільством будуть засуджуватись, а головне, – можливо, я скажу контраверсійну річ, – але мені подобається реакція Національної поліції»* (М. Найєм. Інтерв'ю з України. 18.03.2018). Тут фіксуємо такі конструкції суб'єктивно-модального типу, як «на мою думку», «я вважаю» тощо. У наведеному прикладі М. Найєм висловлює непопулярну думку, що є досить суперечливою, і намагається її аргументувати.

Аргументативне інтерв'ю у своїй основі має не розповідь, як у попередніх випадках, а роздум, що передбачає невпевненість, презентацію ходу міркувань тощо, напр.: *«То що ж зараз*

можна зробити із ситуацією на Донбасі?» Л. Кравчук: *«Зараз знову ж таки потрібно повернутися до Будапештського меморандуму і вказати, що Мінські угоди – це етап до вирішення питання на більш високому рівні. Я повторюю: не відкинути зовсім і сказати, що вони не діють, непотрібні і т. д., – це помилка, треба сказати, що це просто етап»* (Л. Кравчук. Обозреватель. 28.01.2016). Тут політик виступає виключно від власного імені, як людина, що має право на помилку й намагається розібратися в проблемі разом зі співрозмовником. Отже, міркування як підгрунття аргументативного інтерв'ю вказує на наявність логічних зв'язок, доказів, ілюстрацій у текстах цього жанрового різновиду, тому текст є презентацією суб'єктивного погляду політика на певну проблему.

4. Провокаційне політичне інтерв'ю має менш частотний характер в українському ПД, воно здебільшого має місце лише під час журналістських бесід із політиками, які демонструють епатажну мовленнєву поведінку. Мовними маркерами таких діалогів є стилістично знижена лексика, особистісні нападки, звинувачення, вербальна агресія тощо, напр.: *«Давайте повернемося до історії з Рубаном. Що ви думаєте про роль в ній Надії Савченко та звинувачення в підготовці терактів?»* Г. Москаль: *«Люди добрі, вона фактично дезертирувала, менше двох літрів водки не випивала в день! З її вини загинули 15 людей. П'яна впала з бронетранспортера, її забрали бойовики російські... До вас, журналістів, питання: як ви переплутали стюардесу з льотчицею?»* (Г. Москаль. Українська правда. 26.3.2018). У наведеному прикладі журналіст ставить запитання, характерне для аргументативного інтерв'ю: його цікавить думка політика з приводу конкретної ситуації й людини. Проте Г. Москаль, відомий комунікативною епатажністю, перетворює свою відповідь на звинувачення на адресу журналістів, а також подає розгорнутий коментар зі стилістично зниженою лексикою. Провокація пов'язана з негативними характеристиками іншого політика, принизливими висловленнями на його адресу, що зумовлює представлення Г. Москаля як політика-провокатора. При цьому позиція журналіста цілком нейтральна, вона позбавлена оцінності й мовленнєвої агресії.

Іншим варіантом провокаційного інтерв'ю є активна позиція журналіста, який свідомо ставить запитання, що мають викликати негативну реакцію в політика або принижують його. Яскравим прикладом є інтерв'ю Р. Скрипіна в ефірі «Громадського телебачення» з О. Царьовим, коли журналіст у досить агресивній формі намагався отримати від політика відповідь на запитання «Коли розпочалася II Світова війна?», але адресат узагалі не розумів, про що йдеться, тому ставив безглузді зустрічні запитання «Що?». Метою журналіста було продемонструвати низький інтелектуальний рівень політика, що йому вдалося. За таких умов провокація полягає в експлікації негативних іміджевих рис політика, а інтерв'ю є лише засобом такої демонстрації. Отже, провокаційне інтерв'ю має місце в разі журналістської бесіди з одіозними політиками та передбачає мовленнєву провокацію або з боку журналіста, або з боку політика, наслідками чого є мовленнєвий конфлікт із використанням відповідних мовних засобів.

Однак провокаційні інтерв'ю є й своєрідною інтелектуальною грою між журналістом і політиком: взаємні провокації часто дають читачам змогу одержати нову інформацію й представляють політиків у новому світлі, напр.: *«Останнім часом ви знову багато говорите про проблеми села... Там ваш виборець?»* О. Ляшко: *«Бо я вийшов із села, але село не вийшло*

з мене. Символ нашої партії – вила. І я переконаний, щоб без нашого села не буде України». «Тобто якщо ми вміємо доїти корову, – у партію до вас шлях відкритий?» О. Ляшко: «Недостатньо доїти корову. Треба ще вміти тримати биків за яйця... Тих, що при владі» (О. Ляшко. Главком. 9.09.2016). Тут кожний із учасників розмови намагається спровокувати іншого, але разом вони створюють образ активного політика-провокатора, яким і представлений О. Ляшко. У цьому прикладі фіксуємо поєднання рис провокаційного інтерв'ю з іміджевим, що взагалі характерно для політичних інтерв'ю, які мають поліфункційний характер.

Висновки. Політичне інтерв'ю має комплексний характер, тому в одному тексті наявні елементи різних жанрових різновидів: інформаційного й аргументативного, іміджевого й аргументативного тощо. З огляду на поліфункційність політичних текстів говорити про реалізацію одного з визначених типів політичного інтерв'ю не можна, оскільки переважно представлені риси різних репрезентативних форм інтерв'ю. Основними типами політичного інтерв'ю є інформаційне, іміджеве (портретне), аргументативне та провокаційне. Перспективи дослідження полягають у створенні типології мовленнєвих жанрів інших груп текстів українського ПД.

Література:

1. Бахтин М. Проблема речевих жанров. Собрание сочинений. М.: Русские словари, 1996. Т. 5. С. 159–206.
2. Славова Л. Мовна особистість лідера у дзеркалі політичної лінгвоперсонології: США – Україна: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 360 с.
3. Кондратенко Н. Типологія мовленнєвих жанрів українського політичного дискурсу. *Studia Philologica* (Філологічні студії): зб. наук. пр. / редкол.: І. Буніятова (голов. ред.), Л. Белехова, О. Бондарева та ін. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. Вип. 9. С. 18–22.
4. Кондратенко Н. Інформаційні мовленнєві жанри українського політичного дискурсу. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія «філологічні науки». 2017. Вип. 44. С. 187–191.
5. Черепанова И. Заговор народа: Как создать сильный политический текст. М.: КСП+, 2002. 464 с.

Кондратенко Н. В. Политическое интервью как вербальная репрезентация имиджа украинского политика

Аннотация. Статья посвящена исследованию группы информационных речевых жанров украинского политического дискурса – политическим интервью. Рассмотрены репрезентативные формы политических интервью, предложена классификация диалогических текстов информационного типа и проанализированы политические интервью с учетом презентации в них имиджевых характеристик украинских политиков. Выделены информационные, имиджевые, аргументативные и провокационные разновидности политических интервью.

Ключевые слова: политический дискурс, речевой жанр, политическое интервью, политический имидж, речевое взаимодействие.

Kondratenko N. Political interview as a verbal representation of the image of Ukrainian politics

Summary. The article is devoted to the study of the group of informational speech genres of Ukrainian political discourse – a political interview. Representative forms of political interviews are considered, the classification of dialogical texts of the informational type is proposed, and political interviews are analyzed in view of the presentation of the image characteristics of Ukrainian politicians in them. Information, image, argumentative and provocative varieties of political interviews are singled out.

Key words: political discourse, speech genre, political interview, political image, speech interactivity.

Кочан І. М.,

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри українського прикладного мовознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка

ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛІНГВІСТИКИ

Анотація. У статті здійснено огляд наукових праць з юридичної термінології, що охоплює дисертації, підручники, посібники, монографії та термінологічні словники за період від 2000 р. й до сьогодні. Це дало змогу оцінити відродження й удосконалення національних правничих терміносистем, розширення сфери функціонування в них державної мови.

Ключові слова: українська мова, фахове мовлення, юридична термінологія, посібники, монографії, дисертації, словники юридичних термінів.

Постановка проблеми. Юриспруденція як один із підрозділів наукової сфери має свою мовну специфіку, оскільки охоплює низку самостійних наукових галузей і практичних дисциплін. Правознавство об'єднує низку окремих юридичних наук, до яких належать такі: *теорія держави й права, історія вчення про державу й право, конституційне, цивільне, адміністративне, кримінальне право*, а також низка міжгалузевих наук, серед яких *криміналістика, кримінологія, судова психіатрія* й інші, утворені на стику різних напрямів. Окремо стоїть *міжнародне право*. Кожна із цих правових галузей має свою мовну, логічну та графічну основи. Мовна основа повинна бути точною, простою й зрозумілою. Однозначність і максимальна точність інформації в правових актах досягається за рахунок логічної послідовності викладення думки, її смислової завершеності, використання єдиних способів формулювання приписів, використання термінів із чітким змістом, визначення слів і виразів у прямому й безпосередньому їхньому значеннях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальнений огляд дисертаційних досліджень із позицій юридичної лінгвістики за період 2003–2004 рр., а також статей у наукових юридичних часописах здійснив Юрій Прадід [1; 2], про мову права та юридичну термінологію писала Наталія Артикуца [3]. Етапи становлення та розвитку української юридичної термінології проаналізовано в дисертаціях українських філологів, про які йтиметься у статті.

Мета статті – розглянути лінгвістичні дослідження правничої термінології, утілені в дисертаціях, підручниках і посібниках, термінологічних словниках, що з'явилися від 2000 р. й дотепер. Цей період позначений цілою низкою серйозних праць як лінгвістів, так і юристів.

Виклад основного матеріалу. У роки незалежності українська мова набула статусу державної. Вона стала провідною в усіх сферах нашого життя, зокрема й у юриспруденції. Утвердженню фахового мовлення в цій царині сприяють дисертаційні праці такого напрямку, уведення в навчальний процес дисципліни «Українська мова за фаховим спрямуванням», що зумовило появу навчальних книжок, написання наукових праць про мову цієї науки й зокрема термінології, створення синкретичної дисципліни «Юридична лінгвістика», укладання термінологічних словників. Розглянемо їх у цій статті.

У зазначений період захищено чимало **дисертацій** про правничі терміносистеми. Це, наприклад, наукова праця

М. Вербенец «Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування» (Київ, 2004 р.) [4]. Автор наукової праці зазначає, що інтенсивні трансформаційні процеси кінця ХХ – початку ХХІ ст. у Центрально-Східній Європі, безпосереднє сусідство України з європейськими державами та намагання наблизитися до єдиної європейської системи права вимагають відповідних змін у системі чинного українського законодавства й у регулюванні правових відносин. Довготривале функціонування в українському законодавстві й судочинстві не лише української, але й російської мови зумовило поняттєву неузгодженість термінів, що призводить до неточності формулювань. Отже, характерною в наш час (і не лише в Україні) є оптимізація робіт з аналізу національного різновиду субмови права, яким є мова законодавства (порівняймо, зокрема, з пол. „język prawny”). Оскільки питання українських мовних взаємин зі слов'янськими мовами (за винятком російської) у сфері субмови права не розглядалося, то робота викликала велике зацікавлення саме таким ракурсом дослідження.

Уперше на засадах лінгвістики права аргументовано й розроблено принципи укладання українсько-польського та польсько-українського словника юридичної термінології філологічного типу, що корелює обсяг правової дефініції з лінгвістичними характеристиками словоформи.

Правничу *термінологію в законодавчих актах* України детально розглянула **С. Толста** (Київ, 2006 р.) [5], адже актуальною є потреба багатоаспектного системного аналізу всіх складників лексичної системи української мови, особливостей їх структурних взаємозв'язків і функціонування. Увага дослідниці була зосереджена на дериваційних процесах формування правничої термінології, семантичному полі та функціональних особливостях правничої термінології української мови. Учена виявила українські загальноновживані слова як дублети правничих термінів, порушила проблему семантичної інтерпретації правничих термінів у юридичному дискурсі.

У 2009 р. про *українську правничу термінологію у ХХ ст.* написала дисертацію **Н. Трач** [6] і захистила її в Чернівецькому університеті. У роботі окреслено основні тенденції добору термінів: джерела їх формування, особливості запозичень, проблему синонімії, місце терміна в словниковій статті тощо. Окрему увагу приділено опису галицьких вкраплень у загальноукраїнській правничій термінології, механізмів русифікації термінології в 30–80-х рр. ХХ ст., питанням розвитку української правничої термінології в період незалежної України.

М. Паночко з Дрогобицького національного педуніверситету в 2013 р. захистив в Івано-Франківську кандидатську дисертацію на тему «Розвиток української юридичної термінології в Західній Україні (1772–1918 рр.)» [7]. Період від 1773 до 1918 рр. у розвії національної правничої терміносистеми ще не був об'єктом детального наукового опису.

Дисертант обрав його, зосередивши свою увагу на території Галичини, оскільки в цей період вона стала осередком відродження національної культури. Саме тут розвивалося українське адвокатство, судівництво й інші напрями правничої сфери. Цей період згаданий лише фрагментарно в багатьох наукових розвідках, але глибокого, детального аналізу цього періоду в розвитку юридичної термінології ще не було. Джерельною базою наукової праці стали західноукраїнські словники правничої термінології та загальномовні перекладні словники, правничі часописи, юридичні праці, художні твори цього часу, де героями є люди юридичних професій. Унаслідок революційних подій у Європі в другій половині XIX ст. саме в Галичині, що входила до складу Австро-Угорщини, склалися сприятливі умови для розвитку науки українською мовою. Тому закономірно, що саме тут починає розвиватися національна правнична наука. Провідною тенденцією творення правничих термінів аж до перших десятиліть XX ст. було орієнтування на народну основу, проте відчутною була й тенденція до залучення міжнародної лексики та міжнародних компонентів до галузевих спеціальних одиниць.

П. Луцько зацікавився *термінологією конституційного права* й у дисертації здійснив всебічний її аналіз (Львів, 2014 р.) [8]. Дослідник зазначив, що ця термінолексика займає провідне місце в системі національного права України, закріплює демократичні принципи організації публічної влади, взаємовідносин влади та громадянського суспільства. Джерельною базою дисертації стали термінологічні тлумачні словники й енциклопедії з конституційного права, а також навчальні посібники із цього юридичного напрямку. На їхній основі П. Луцько виявив розбіжності в поданні й трактуванні деяких термінів у лексикографічних працях. Детально й поетапно простежив молодий учений процес формування цієї терміносистеми.

Л. Гапонова своє дослідження присвятила формуванню української криміналістичної термінології (Запоріжжя, 2012 р.) [9]. Вона простежила процес розвитку терміносистеми та виявила її особливості на сучасному етапі, що полягають у наявності значної кількості синонімів, специфічних тематичних і лексико-семантичних груп, а також у своєрідних способах номінації понять.

Оскільки правничі сфера сьогодні тісно переплітається з іншими науковими галузями, у результаті чого утворюються нові напрями досліджень, то не дивно, що саме їм молоді лінгвісти-термінологи також приділяють належну увагу. Так, **О. Шпильківська** детально проаналізувала термінологію *фінансового права* (Київ, 2010 р.) [10]. Вона виявила особливості цієї терміносистеми, її структурну організацію, систематизацію лексичних одиниць, їхню роль у формуванні мовної картини світу.

Майже кожна робота містить рекомендації щодо мовного вдосконалення термінів, тож не дивно, що пропозиції, висловлені в дисертаціях, узяли на озброєння фахівці й наполегливо впроваджують їх у життя.

Серед нефілологів правничу термінологію досліджувала **О. Каленюк** [11]. Тема її наукової праці – «Розвиток української правничої термінології на західноукраїнських землях наприкінці XIX – на початку XX століття» (Київ, 2015 р.). Тема дисертації ніби продовжує дослідження М. Паночка, показуючи тяглість української історичної традиції. Тема є актуальною у зв'язку з проведенням правової реформи в сучасній Україні. Праця О. Каленюк дозволяє глибше зрозуміти специфіку державно-правового розвитку українського народу

та з'ясувати наступність розвитку національного права, яке має власне історичне коріння.

Дослідниця досить активно працює в царині юридичної терміносистеми. Серед її публікацій – «Створення словників української правничої термінології в Галичині наприкінці XIX – на початку XX століття» (2011 р.).

В Україні з'являються й дисертаційні роботи з юридичної лінгвістики, авторами яких є юристи. Це дисертації **З. Тростюк** «Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України» [12], **С. Кравченка** «Мова як фактор правотворчості й законотворчості» [13], **В. Радецької** «Мова науки криміналістики» [14] та ін. Знов-таки спостерігаємо, що не всі терміносистеми правознавства охоплені таким аналізом, тобто попереду багато роботи.

На жаль, сьогодні ще немає єдиного покажчика наукових праць і дисертацій із термінознавства. Глибоко й усебічно не описана жодна терміносистема, бо це неможливо здійснити в одній дисертації (та й не під силу одній людині). Назріла нагальна потреба у відновленні Інституту української наукової мови, який би займався не лише проблемами термінології, а й удосконалював науковий стиль.

Оскільки в багатьох вишах сьогодні читають курси термінознавства, то це зумовило написання відповідних навчальних книжок (підручників і посібників). Від 2000 р. їх вийшло чимало. Проблема *правничої* термінології присвячено такі посібники: «Правова термінологія» (укл. **Л. Наумовська** (2001 р.) [15], «Мова права і юридична термінологія» **Н. Артикуци** [16] (2002 р.), «Криміналістична термінологія» **М. Скригонюка** (2003 р.) [17], «Українська правничі термінологія» **Л. Чулінди** (2010 р.) [18], «Українська мова для юристів» **Г. Янковської** (2011 р.) [19] та ін. Зупинимось на деяких із них.

Н. Артикуца в посібнику «Мова права і юридична термінологія» (2002 р.) зазначила, що *юридичне термінознавство* розробляє загальнотеоретичні питання терміна, термінології, терміносистеми права, визначає ключові поняття й категоріальний апарат своєї галузі, зокрема вивчає природу правового терміна; співвідношення правового явища (денотата), юридичного поняття (сигніфікату) і термінологічної одиниці (мовного знака); способи номінації спеціальних юридичних понять; місце юридичної термінолексики в системі загальнолітературної та спеціалізованої мови; стратифікацію термінологічної лексики права з різних позицій (семантичних, стилістичних, нормативності/ненормативності, уживаності, кодифікованості/некодифікованості, інформаційної насиченості тощо); системність термінології права та її дихотомічний характер; загальні параметри класифікації юридичних термінологічних одиниць (за структурою, генетичними, семантичними, словотвірними й функціональними характеристиками тощо); генезис, історичний шлях і перспективи розвитку юридичної термінології в українській мові; співвідношення національних й інтернаціональних елементів у терміносистемі права; продуктивність/непродуктивність моделей і способів юридичного термінотворення; закономірності й специфіку розвитку термінологічної системи права.

Створення наукової теорії юридичного терміна й термінології сприятиме реалізації практичних аспектів юридичного термінознавства, спрямованих на розроблення принципів систематизації, упорядкування й уніфікації юридичної термінології, створення державних стандартів для термінів і терміно-

логічних словосполучень, кодифікацію термінологічних одиниць у новому законодавстві України.

Про юридичну термінологію йдеться також у посібниках **А. Токарської** й **І. Кочан** «Культура фахового мовлення правника» (2003 р.) [20] і в підручнику «Українська мова фахового спрямування для юристів» (2008 р.) [21], де є цілий розділ про терміни й фахову лексику. У ньому здійснено екскурс в історію правничої термінології, окреслено будову сучасної терміносистеми (ядро й периферія), подано характеристику юридичних термінів за походженням. Конкретизоване також поняття «правнича термінологія» – це сукупність номінацій, що позначають правові явища й поняття, притаманні правничим наукам, до яких належать законодавство, судочинство й т. д. [21, с. 65].

Від початку нового тисячоліття з'являються підручники **Р. Кацавця** «Мова в професії юриста» (Київ, 2000 р.) [22], **А. Корж** «Ділова українська мова для юристів» (Київ, 2002, 2009 рр.) [23], **Л. Чулінди** «Українська правнича термінологія» [24], **А. Нелюба** «Професійна мова юриста» (Харків, 2009 р.) [25], **Г. Янковської** «Українська мова для юристів» (Київ, 2011 р.) [26].

У посібнику «Ділове мовлення правоохоронця», який написали **Р. Пашук**, **Н. Поліщук** і **Н. Таран** (Луганськ, 2011 р.) [27], має місце продуманий підхід до відбору методичного апарату, його узгодження з предметом і метою дослідження, органічне поєднання методів і робочих прийомів, що слугують надійними методологічними орієнтирами на шляху до всебічного вивчення такого складного об'єкта, яким є юридична термінологія.

На початку 2003 р. побачила світ перша в Україні монографія з юридичної лінгвістики «Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України» **З. Тростюк** [28]. У передмові до цієї роботи доктор юридичних наук, професор **В. Навроцький** пише: «Проблеми, пов'язані з термінологією законодавства, належать до тих, актуальність яких безсумнівна. Адже від їхнього правильного рішення залежить не тільки дозвіл теоретичних дилем, але й рішення питань правозастосування – долі конкретних людей. Визначальною є роль дослідження термінологічних проблем для теорії й практики карного права. Саме в цій галузі ціна слова, а іноді навіть букви або розділового знака, надзвичайно висока» [29, с. 3].

У цьому ж році з'являється й оригінальна робота **В. Демченко** «Органічна й неорганічна українська мова» [30], де в діахронному й синхронному плані автор аналізує природні й штучні риси юридичного субстилю української мови. Продовженням роботи з узагальнення творчих досягнень учених в галузі юридичної лінгвістики є складений **Ю. Прадідом** тематичний бібліографічний довідник, у якому нараховується понад 500 позицій. Відзначимо, що цей перелік є далеко не повним, адже через об'єктивні й суб'єктивні обставини в нього не увійшла низка робіт, опублікованих за межами України. Власне праці цього вченого свідчать про глибоке проникнення філологів у юридичну сферу. Подібні процеси є типовими для розвитку науки наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. у цілому. У 2005 р. світ побачила монографія **М. Любченко** «Юридична термінологія: поняття, особливості, види» [31], присвячена загальнотеоретичній характеристиці юридичної термінології. Автор виявила особливості підходів до розкриття ролі юридичної термінології у функціонуванні права. Проаналізовано роль законодавчих наукових

і юридичних термінів, особливості їх формування й основні напрями взаємодії між собою. Автор сформувала вимоги, яким мають відповідати законодавчі терміни, і проаналізувала нормативно-правову базу України на відповідність їм. Ця праця доповнила роботи українських учених, юристів і лінгвістів **Н. Артикуци**, **С. Кравченко**, **А. Токарської**, **В. Радецької**, **О. Юрчук** та ін.

Велику допомогу в опануванні мови фаху надають термінологічні словники й енциклопедії. Допмагають у навчальному процесі, а також у практичній діяльності словники правничих термінів. Вони акумулюють наукові надбання, виражені в термінах, показують розвиток термінолексики за певний період, стан опрацьованості тієї чи іншої галузі знань.

Серед термінологічних словників юридичного спрямування слід виділити словники *тлумачного типу*, у яких розкрито зміст поняття та значення термінів. До таких належать лексикографічні *праці загального спрямування*, наприклад, «Юридичні терміни. Тлумачний словник», автори – **В. Гончаренко**, **П. Андрушко**, **Т. Базова** та ін. (2003) [32], «Великий енциклопедичний юридичний словник» за ред. акад. НАН України **Ю. Шемшученка**. (2007 р.) [33], «Правознавство. Словник термінів» **В. Гончаренка** (2007 р.) [34], «Тлумачний словник найсучасніших юридичних термінів» **О. Белікова** (2011 р.) [35], «Популярна юридична енциклопедія», укладена **В. Гіжевським**, **В. Головченко**, **Е. Демським** та ін. (2003 р.) [36], а також праці *вузького спрямування*: **В. Шенітько** «Криміналістика: Словник термінів» (2004 р.) [37], **Г. Кучма** «Термінологічний словник із загальної теорії держави та права» (2006 р.) [38]; «Місцеве управління. Поняття, терміни, визначення: словник-довідник» (2006 р.) [39], «Словник термінів із правової конфліктології» (2006 р.) [40]; **В. Гапотій**, **О. Мінкова** «Системно-правовий термінологічний словник-довідник з окремих галузей права» (2012 р.) [41], «Адміністративне право України: законодавчі визначення: словник-довідник», укл. **В. Калужний**, **С. Петков** (2009 р.) [42] тощо.

Невід'ємним складником навчання є лексикографічні праці *перекладного типу*. Серед них найбільш відомі такі: **Г. Онуфрієнко** «Навчальний російсько-український словник фахової термінолексики для правників» (2001 р.) [43], **Б. Шлоер**, **І. Соїко** «Німецько-українсько-російський коментований словник з адміністративного права» (2003 р.) [44], **В. Бабак**, **О. Корченко** «Інформаційна безпека та сучасні мережеві технології: англо-українсько-російський словник термінів» (2003 р.) [45], **В. Карабан** «Англо-український юридичний словник. English-Ukrainian law dictionary» (2004 р.) [46], **Л. Мисик** «Українсько-англійський та англо-український словник правничої термінології» (2005 р.) [47], «Французько-український словник правничої термінології» за ред. проф. **С. Ківалова**, проф. **Н. Петлюченко** (2016 р.) [48], «Англо-український словник міжнародного, порівняльного і європейського права» (2009 р.) [49] тощо.

Висновки. Як бачимо, за неповні 20 років правнича термінологія зробила значний крок уперед щодо впровадження державної мови в юриспруденцію, навчання майбутніх юристів українською мовою, детального опрацювання мови права й зокрема багатогалузевої юридичної термінології. На перетині правознавства й лінгвістики з'явилася нова галузь – юридична лінгвістика, яка займається детальним дослідженням мови права. Однак не всі галузі правознавства детально описані лінгвістами. Тому в перспективі є велика робота як для лінгвістів, так і для правників.

Література:

1. Прадід Ю. Проблеми юридичної лінгвістики у дисертаційних дослідженнях українських учених. Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. 2003. № 3. С. 55–62.
2. Прадід Ю. Юридико-лінгвістичні проблеми в дисертаційних дослідженнях українських учених-правознавців. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. 2004. Вип. 5. С. 167–180.
3. Артикуца Н. Мова права та юридична термінологія. Київ: Б. в., 2012. 200 с.
4. Вербенець М. Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2004. 15 с.
5. Толста С. Правничі термінологія в законодавчих актах України: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київський національний університет внутрішніх справ. К., 2006.
6. Трач Н. Українська правничі термінологія в ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Чернівці, 2009. 20 с.
7. Паночко М. Розвиток української юридичної термінології в Західній Україні (1772–1918 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Івано-Франківськ: Б. в., 2013. 21 с.
8. Лунь П. Термінологія конституційного права України: історія становлення та системна організація. Львів, 2014. 21 с.
9. Гапонова Л. Формування української криміналістичної термінології: автореф. дис. канд. філол. наук 10.02.01. Запоріжжя, 2012. 20 с.
10. Шпильківська О. Українська термінологія фінансового права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2010. 22 с.
11. Каленюк О. Розвиток української правничої термінології на західноукраїнських землях наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ 2015. 19 с.
12. Тростюк З. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2000. 20 с.
13. Кравченко С. Мова як фактор правоутворення та законотворення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2000. 20 с.
14. Радецька В. Мова науки криміналістики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 18 с.
15. Наумовська Л. Правова термінологія. Київський інститут адвокатури, 2001. 48 с.
16. Артикуца Н. Мова права та юридична термінологія. Київ: Б. в., 2012. 200 с.
17. Скригонюк М. Криміналістична термінологія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. 124 с.
18. Чулінда Л. Українська правничі термінологія: навч. посібник. Київ: Магістр ХХІ сторіччя, 2009. 112 с.
19. Янковська Г. Українська мова для юристів. Київ: КНТ, 2011. 367 с.
20. Токарська А., Кочан І. Культура фахового мовлення правника. Львів: Світ, 2003. 310 с.
21. Токарська А., Кочан І. Українська мова фахового спрямування для юристів. Київ: Знання, 2008. 316 с.
22. Кацавеш Р. Мова у професії юриста. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 303 с.
23. Корж А. Ділова українська мова для юристів: лекції та комплексні завдання: навч. посіб. Київ: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2009. 296 с.
24. Чулінда Л. Українська правничі термінологія: навч. посібник. К.: Магістр-ХХІ сторіччя, 2009. 112 с.
25. Нелюба А. Професійна мова юриста. Харків, Харківське історико-філологічне товариство, 2009. 224 с.
26. Янковська Г. Українська мова для юристів. К.: КНТ, 2011. 367 с.
27. Пашук Р., Поліщук Н., Таран Н. Ділове мовлення правоохоронця. Луганськ, РВВ. ЛАВС, 2011. 218 с.
28. Тростюк З. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія. Київ: Атіка, 2003. 144 с.
29. Навроцький В. Проблема, яка завжди злободенна. Тростюк З. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: Монографія. Київ: Атіка, 2003. С. 3.
30. Демченко В. Органічна та неорганічна українська мова. Херсон, 2003. 188 с.
31. Любченко М. Юридична термінологія: поняття, особливості, види монографія. Харків: Право, 2015. 280 с.
32. Юридичні терміни: Тлумачний словник / за ред. В. Гончаренка. Київ: Либідь, 2003. 320 с.
33. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. Шемшученка. Київ, 2007. 990 с.
34. Правознавство. Словник термінів / за ред. В. Гончаренка. Київ: ТОВ «КНТ», 2007. 636 с.
35. Беліков О. Тлумачний словник найсучасніших юридичних термінів. Харків: Прапор, 2011. 320 с.
36. Гіжевський В., Головченко В., Демський Е. та ін. Популярна юридична енциклопедія. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 527 с.
37. Шепітько В. Криміналістика: Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український). Харків: Право, 2001. 554 с.
38. Кучма Г. Термінологічний словник із загальної теорії держави та права (для молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів). Львів: ЛІ МАУП, 2006. 45 с.
39. Лазор О., Лазор О. Місцеве управління. Поняття, терміни, визначення: словник-довідник: навч. посіб. Рекомендовано МОНУ. Київ: Дакор, 2006. 352 с.
40. Словник термінів з правової конфліктології: науково-довідкове видання / за ред. М. Панова. Х.: Одиссей, 2006. 208 с.
41. Гапотій В., Мінкова О. Системно-правовий термінологічний словник-довідник з окремих галузей права: навч. посіб. для студ. заоч. форми навч. вищ. навч. закл. Мелітополь: Вид. будинок ММД, 2012. 350 с.
42. Адміністративне право України: законодавчі визначення: словник-довідник / укл. В. Каложний, С. Петков. Запоріжжя: КПУ, 2009. 220 с.
43. Навчальний російсько-український словник фахової термінології для правників (понад 2200 терміноодиниць) / уклад. Г. Онуфрієнко та ін. Запоріжжя: ЗІОУ МВС України, 2001. 124 с.
44. Німецько-українсько-російський коментований словник з адміністративного права / укл. Б. Шлоер, І. Сойко; заг. ред. Б. Шлоера та Ю. Зайцева. К.: Український центр правничих студій, 2003. 464 с.
45. Бабак В., Корченко О. Інформаційна безпека та сучасні мережеві технології: англо-українсько-російський словник термінів. Київ: НАУ, 2003. 670 с.
46. Карабан В. Англо-український юридичний словник. English-Ukrainian law dictionary. Вінниця: Нова Книга, 2004. 1088 с.
47. Мисик Л. Українсько-англійський та англо-український словник правничої термінології. Київ: Ін Юре, 2005. 299 с.
48. Французько-український словник юридичних термінів / за заг. ред. проф. С. Ківалова, проф. Н. Петлюченко. НУ ОЮА. Одеса: Гельветика, 2016. 372 с.
49. Англо-український словник міжнародного, порівняльного і європейського права / за ред. В. Муравйова, Л. Шевченко. Київ: Арії, 2010. 608 с.

Кочан И. Н. Юридическая терминология сквозь призму лингвистики

Аннотация. В статье сделан обзор научных работ по юридической терминологии, охватывающий диссертации, учебники, пособия, монографии и терминологические словари за период с 2000 г. и по сей день. Это позволило оценить возрождение и совершенствование национальных правовых терминосистем, расширение сферы функционирования в них государственного языка.

Ключевые слова: украинский язык, профессиональная речь, юридическая терминология, пособия, монографии, диссертации, словари юридических терминов.

Kochan I. Legal terminology through the prism of linguistics

Summary. The article reviews scientific works on legal terminology, which include: theses, textbooks, manuals, monographs, and terminological dictionaries for the period from 2000 to the present. This made it possible to assess the revival and improvement of national legal term systems, expansion of the sphere of the functioning of the state language in them.

Key words: Ukrainian language, professional speech, legal terminology, manuals, monographs, theses, dictionaries of legal terms.

Леонт'єва О. О.,
старший викладач кафедри української філології
Придніпровського державного університету імені Т. Г. Шевченка

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРЕДИКАТІВ ІЗ СЕМАНТИКОЮ ВКЛЮЧЕННЯ ДО КЛАСУ АБО ВИКЛЮЧЕННЯ З КЛАСУ ОБ'ЄКТІВ

Анотація. Статтю присвячено опису одного з найактуальніших питань сучасної лінгвістичної теорії – проблемі вивчення структурно-семантичного аспекту функціонування продуктивного семантичного типу предикатів зі значенням включення до класу або виключення з класу предметів. У дослідженні описуються семантичні підтипи, а також презентується повний спектр засобів вираження аналізованої категорії. Автором пропонуються критерії диференціації предикатів із семантикою включення до класу або виключення з класу предметів та предикатів тотожності/нетотожності.

Ключові слова: суб'єкт, предикат, семантична класифікація, включення/виключення, тотожність, вербалізатор.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми детермінується необхідністю детального аналізу відношень включення до класу або виключення з класу об'єктів та засобів їх синтаксичної репрезентації, а також важливою роллю аналізованого семантичного типу в комунікативній, творчій та когнітивній діяльності homo loquens, оскільки будь-який суб'єкт об'єктивної дійсності характеризується можливістю віднесення його до того чи іншого більш широкого класу об'єктів. Цей факт пояснює високу продуктивність речень з предикатами досліджуваного семантичного типу у всіх стилях сучасної української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами експлікації предикатів з аналізованим значенням займалися Н.Д. Арутюнова, Є.М. Ширяєв, І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, А.П. Загнітко, О.І. Леута, Г.В. Ситар, О.Г. Межов, К.О. Косенко та інші.

Мета роботи – дослідити та описати структурно-семантичну специфіку функціонування предикатів зі значенням включення до класу або виключення з класу об'єктів у сучасній українській мові.

Поставлена мета вимагає реалізації таких завдань:

- описати систему семантичних відтінків та засобів вербалізації аналізованого семантичного типу предикатів;
- виявити диференційні характеристики предикатів із семантикою включення до класу або виключення з класу об'єктів та тотожності.

Виклад основного матеріалу. Складність аналізу обраної теми зумовлена й тим чинником, що в сучасній лінгвістичній теорії не існує єдиної номінації для предикатів із семантикою включення суб'єкта до класу або виключення з класу об'єктів. Одні вчені називають їх предикатами включення/виключення (І.Р. Вихованець [1, с. 41, 55], К.Г. Городенська [2, с. 95], К.О. Косенко [3, с. 94–105]), другі – предикатами класифікації або кваліфікації (О.І. Леута [4, с. 170], А.П. Загнітко

[5, с. 121–122], О.Г. Межов [6, с. 115; 7, с. 89–90]), треті – таксономічними (Н.А. Герасименко [9, с. 27], Н.Д. Арутюнова [10, с. 10]), четверті – предикатами входження/належності (Г.В. Ситар [11, с. 161]).

На нашу думку, наведені терміни не є еквівалентними, оскільки предикати кваліфікації та класифікації співвідносяться з предикатами включення/виключення як окреме та загальне.

О. Г. Межов відносить до речень кваліфікації іменні форми предикатів, що при модифікації в дієслова презентують професію суб'єкта [6, с. 115; 7, с. 89–90]: *Батько – керівник. / Батько керує. Макар – кравець. / Макар кравцює.*

Предикати із семантикою класифікації виражають «належність конкретного живого організму (особини) до певного біологічного виду, типу, класу тощо або на входження якогось предмета як складника до відповідної сукупності, певного класу предметів» [3]: *Ті тридцять срібних теж були грошима* (Л. Костенко).

На думку О.І. Леути, суть предикатів зі значенням класифікації полягає в «підведенні одного класу предметів – конкретних – (суб'єктів) під інший клас предметів чи ознак – узагальнених – (предикатів)» [4, с. 170]. До аналізованого семантичного типу автор включає синтаксичні одиниці за зразком: *Хлор – хімічний елемент. Брат – учитель. Кішки – це хижакі. Він є членом Спілки письменників. Цей рід належав до бояр* (Г. Пагутяк). Таким чином, лінгвіст відносить до семантичного типу класифікації предикати не тільки власне класифікаційного значення, а й кваліфікації та включення суб'єкта до класу однотипних об'єктів.

Як засвідчує проведене нами дослідження, незважаючи на те, що предикати із семантикою включення до класу або виключення з класу об'єктів мають комплекс суттєвих специфічних ознак, проблема їх виділення та чіткого розмежування досі лишається актуальною. Так, наприклад, А.П. Загнітко пропонує інтерпретувати речення типу *Кім – домашня тварина* як речення класифікації, а речення *Ця квітка називається ромашкою* – як речення номінації [5, с. 121–122]. Речення за зразком *Сестра – лікар* інтерпретуються науковцем як речення зі значенням ідентифікації (тотожності). Такий підхід до досліджуваних синтаксичних одиниць суперечить самій природі речень тотожності: «сутність речень номінативної тотожності полягає у встановленні еквівалентності імен за тотожністю їхнього денотата» [8, с. 5]. Таким чином, відношення тотожності реалізуються тільки між кореферентними поняттями або об'єктами дійсності, які збігаються за повним комплексом притаманних їм характеристик (*Гіпопотам – це бегемот. Мовознавство – це і є лінгвістика*).

Конструкції типу *Син – водій. Дочка – вихователь* І.Р. Вихованець [1, с. 41, 55], К.Г. Городенська [2, с. 95], К.О. Косенко [3, с. 94–105] інтерпретують як предикати входження (включення).

Виділяючи предикати зі значенням входження та належності, Г.В. Ситар характеризує відношення включення як «входження одного класу до іншого (відношення «вид – рід»), а входження елемента до відповідного класу трактується як відношення належності (відношення «предмет/особа – клас»)» [11, с. 161].

Аналіз ілюстративного матеріалу, наведеного І.Р. Вихованцем, демонструє прагнення науковця узагальнити в семантичному типі предикатів включення/виключення класи кваліфікації та класифікації, тобто мовознавець інтерпретує аналізований клас як певну сукупність, що включає до свого складу об'єкти з комплексом спільних характеристик.

Такий погляд на класифікацію аналізованого семантичного типу предикатів, на нашу думку, характеризується об'єктивністю, оскільки виділення предикатів включення/виключення, класифікації та кваліфікації базується на спільних принципах родо-видових відношень між об'єктами дійсності. Підкреслимо, що і предикати кваліфікації, і предикати класифікації в узагальненому виді можуть інтерпретуватися як входження конкретного суб'єкта до групи подібних до нього об'єктів. Таким чином, пропонуємо об'єднати їх у семантичний клас предикатів включення суб'єкта до класу однорідних предметів або виключення з певного класу. До цього семантичного типу відносимо конструкції з предикатами, що презентують і характеризують суб'єкт за такими ознаками:

– біологічна систематика: *Ластівка – це птах* (газ.). / *Вбивці вже не люди* (газ.);

– національна або расова приналежність: *Його подруга – японка* (розм.). / *Вони були відповідно європеїдами та монголоїдами* (Л. Костенко). / *По той бік світу вона вже ж не ляхка* (Л. Костенко). ... *Якби українці не були нацією, то вони давно були б уже не українці* (Л. Костенко). *Ці люди не німці* (розм.).

– знак зодіаку або китайський календар: *Дружина у мене Риба, інтуїтивістка* (Л. Костенко). / *Мені достатньо, щоб він не був Драконом* (Л. Костенко);

– релігійна приналежність: *Європейці у більшості своїй християни* (газ.). / *Я ж не православний* (І. Негреску);

– приналежність до певного соціального руху, культурного напрямку або політичної партії: *Хто ліві, хто праві, хто «червоні», не розбереш* (Л. Костенко). / *Я не катастрофіст* (Л. Костенко);

– соціальний статус: *...Я графиня, а Олекса граф* (Л. Костенко). / *Я сам поміщик* (В. Винниченко). / *Ти ж не якийсь розніжений паночок* (Л. Костенко);

– професія або діяльність: *Я системний програміст* (Л. Костенко). / *Я не військовий і не політик* (Л. Костенко);

– часова віднесеність: *Оба ровесники, ще дуже молоді* (Л. Мартович). / *Він уже їм не сучасник* (газ.);

– характер стосунків між людьми: *Я тобі друг* (розм.). / *Нікому я тепер не партнер* (Л. Костенко);

– родинні стосунки: *Щодо мого батька, я його син* (Л. Костенко). / *Я вам не онука!* (І. Негреску).

Одним із найпоширеніших є підтип предикатів, що характеризує суб'єкт, презентуючи його об'єктивну дефініцію безпосередньо через вказівку на входження до певного класу предметів: *Ініціація* (від лат. *initiatio* – *посвята*) – *обряди, що супроводжують перехід молоді в групу дорослих* (енцикл.). *Взагалі-то щоденник – жанр особистих записів* (Л. Костенко).

Найпродуктивніше семантичний підтип включення до класу або виключення з класу об'єктів функціонує в науковому стилі, мета якого – визначити місце та статус предмета або явища, включити його до того чи іншого родового класу: *Контекстний аналіз – визначення мовленнєвих умов, у яких реалізується актуальне значення досліджуваної мовної одиниці*. Такі конструкції найчастіше вживаються на початку тексту, виконуючи текстотвірну функцію, або в кінці тексту, підсумовуючи та узагальнюючи основну думку.

Предикати зі значенням виключення з класу об'єктів часто виражаються займенником *інший* або сполученням *інша річ* (*діло*): *А кохання – це інше* (Л. Костенко). *Старанність – то інша річ* (розм.).

Для предикатів зі значенням виключення з класу об'єктів характерне частотне використання зв'язкових компонентів: *це не, не є* тощо. Предикати аналізованого типу слід відрізнити від іменних форм предикатів зі значенням нетотожності. Порівняймо: *Україна – не Грузія* (Л. Костенко). *Шекспір – це не Шекспір, а його однофамілець* (О. В. Падучева). У наведених синтаксичних одиницях предикат презентується власною назвою, виражаючи не клас об'єктів, а одиничний об'єкт дійсності з комплексом тільки для нього типових ознак. Переконані, що в аналізованих реченнях слід говорити про предикати зі значенням нетотожності суб'єкта та предиката як двох різних об'єктів дійсності з різним комплексом типових ознак.

Слід також зупинитися на аналізі речень, в яких одночасно функціонують предикати включення до класу або виключення з класу об'єктів: *Ми воїни, не ледарі, не лежні* (Л. Костенко). *Ти не людина, ти – ярчук* (Л. Костенко). Побудовані на антитезі, такі синтаксичні одиниці характеризуються більшим ступенем експресивності та динамічності.

В експлікації предикатів із семантикою включення до класу або виключення з класу об'єктів домінуючими засобами вираження є субстантиви в називному та орудному відмінках. Менш поширеним засобом вираження є прийменниково-відмінкова сполука: *серед + родовий відмінок іменника, субстантизованого прикметника або займенника*: *Серед туристів є іммігранти із СНД* (газ.) та синтаксичні конструкції: *один з, головний з, найважливіший з + родовий відмінок субстантива*: *Головний з принципів – партнерські стосунки* (газ.).

У складі предикатів із семантикою включення до класу об'єктів також функціонують слова: *рід, вид, клас, група, число, система, член* тощо: *Журавець, або герань (Geranium) – рід рослин родини геранієвих* (енцикл.). *Подальша робота – це особливий вид дипломатії* (газ.).

Окремого аналізу заслуговують конструкції, в яких суб'єкт презентує родові поняття, а предикат – видові: *Ця тварина – олень* (розм.). *Такими містами були Ереду (крайній південний захід месопотамської рівнини), поряд з ним Ур...* (Л. Костенко). Такі конструкції суттєво відрізняються від речень з предикатами, що виражають семантику включення до класу об'єктів. Наведені синтаксичні одиниці слід кваліфікувати як речення з предикатами, що експлікують значення **виділення суб'єкта з класу однотипних об'єктів**. Найпродуктивнішими засобами їх експлікації, як і предикатів із семантикою включення до класу або виключення з класу об'єктів, є називний або орудний відмінок.

Аналізовані речення є значно менш частотними, їх функціонування зумовлюється роботою свідомості у процесі пізнання оточуючого світу від загального до окремого шляхом конкретизації відомих понять.

Висновки. Таким чином, результати дослідження показали, що предикати кваліфікації та класифікації доречно об'єднати в один семантичний клас предикатів із семантикою включення до класу або виключення з класу однорідних об'єктів, оскільки основа їх виділення ґрунтується на спільному філософському принципі включення окремого до складу загального. Незважаючи на однотипність засобів вираження предикатів аналізованої семантики, вони мають достатньо широкий спектр семантичних відтінків.

Іменні форми предикатів із семантикою включення суб'єкта до класу або виключення з класу однотипних об'єктів є важливим семантичним типом, презентуючи співвідношення філософських категорій окремого та загального мовними одиницями синтаксичного рівня.

Література:

1. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови; відп. ред.: К.Г. Городенська; АН України, Ін-т української мови. К.: Наукова думка, 1992. 222 с.
2. Городенська К.Г. Кореляція синтаксичних категорій предикатності і предикативності в українській мові. Проблеми сучасної функційно-категорійної граматики: зб. наук. праць. Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2010. 391 с.
3. Косенко К.О. Предикатна основа та семантико-граматична диференціація дієслівних зв'язок в українській мові: дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2009. 192 с.
4. Леута О. Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові. К.: Такі справи, 2008. 208 с.
5. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.
6. Межов О. Речення невластне станової семантики в сучасній українській мові. Типологія та функції мовних одиниць: наук. журн; редкол.: Н.М. Костусяк (гол. ред.) та ін. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 1 (5). С. 110–121.
7. Межов О.Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць: монографія. Луцьк: Волин. нац. ун. ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
8. Горголюк Н.Г. Речення тотожності в сучасній українській мові: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2005. 20 с.
9. Герасименко Н.А. Предложения с таксономическим значением в русском языке. Педагогическое образование и наука, 2012. № 11. С. 27–29.
10. Арутюнова Н.Д., Ширяев Е.Н. Русское предложение. Бытийный тип. М.: Русский язык, 1983. 197 с.
11. Ситар Г.В. Моделі речень із предикатами відношення частини й цілого в українській мові: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2007. 238 с.

Леонтьева Е. А. Структурно-семантический аспект функционирования предикатов с семантикой включения в класс или исключения из класса объектов

Аннотация. Статья посвящена описанию одного из актуальнейших вопросов современной лингвистической теории: проблеме изучения структурно-семантического аспекта функционирования продуктивного семантического типа предикатов со значением включения в класс или исключения из класса предметов. В исследовании описываются семантические подтипы, а также презентуется полный спектр средств выражения анализируемой категории. Автором предлагаются критерии дифференциации предикатов с семантикой включения в класс или исключения из класса предметов, предикатов состояния и происхождения.

Ключевые слова: субъект, предикат, семантическая классификация, включение/исключение, тождество, вербализатор.

Leontieva E. Structural-semantic aspect of the functioning of the productive semantic type of predicates with the meaning of inclusion in the class or exclusion from the class of objects

Summary. The article is devoted to the description of one of the most urgent issues of modern linguistic theory: the problem of studying the structural and semantic aspect of the functioning of the productive semantic type of predicates with the meaning of inclusion in the class or exclusion from the class of objects. The study describes the semantic subtypes, as well as presents a full range of means of expression of the analyzed category. The author proposes criteria for the differentiation of predicates with the semantics of inclusion in the class or the exclusion from the class of objects, predicates of state and origin.

Key words: subject, predicate, semantic classification, inclusion/exclusion, identity, verbalize.

*Лефтерова О. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

АНТИЧНА ІСТОРИЧНА МОНОГРАФІЯ: ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ПІДХІД

Анотація. Статтю присвячено аналізу римської історичної монографії в контексті сучасних герменевтичних студій. Обґрунтовується необхідність формування дослідницьких стратегій на основі аналізу глибинних структур античних текстів. Аналіз глибинних структур тексту античної історичної монографії не лише відтворює його своєрідну природу, а й дає змогу вийти на новий рівень дослідження античної ментальності.

Ключові слова: герменевтика, інтерпретація тексту, історична монографія, антична історіографія.

Постановка проблеми. Сьогодні, коли зникають кордони між державами та закономірно виникає питання про внутрішнє зближення між народами, стає значущим та актуальним звернення до літератури, яка заклала основи розвитку європейської цивілізації. Антична література не завжди дає відповіді на сучасні запитання, проте постановка проблеми й методи, які відтворюються в текстах латинських авторів, їх роздуми та міркування досі залишаються для наших сучасників шляхом до самостійного мислення й духовної свободи. Робота з античними текстами в руслі міждисциплінарного підходу на основі сучасних наукових досягнень у галузі лінгвістики тексту, текстології, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, семіотики є актуальною та результативною, оскільки має на увазі не лише вивчення мовних засобів, що функціонують у давньому тексті та забезпечують його побудову, а й дослідження соціально-історичного, культурного та літературного контекстів античності, а отже, мовної особистості, її світобачення в контексті сучасної наукової, філософської й культурної парадигми.

Дослідження мовної картини світу авторів античної доби на рівні герменевтичного аналізу стає важливим складником у контексті сприйняття творчості митця, його мовної особистості в руслі культурних традицій [1, с. 40], дає змогу визначити місце цієї особистості в макроконтексті світової культури.

Герменевтичний аналіз художнього тексту орієнтований на розкриття мовного втілення змісту твору, його цільової настанови, системи образів, змістових властивостей формальних елементів різних рівнів, виявлення нових функцій мовних одиниць у його художньо-естетичній структурі. Він має надзвичайну евристичну цінність і розуміється як мистецтво читання та майстерність розуміння й інтерпретації художнього твору. На основі герменевтичного дослідження тексту здійснюється також відтворення так званої «творчої історії» авторського доробку в макроконтексті культури, що є дуже важливим для актуалізації історико-функціонального висвітлення «життя» твору в різні епохи його існування. Проте традиційна герменевтика подає опис характеру античного світосприйняття в його завершеності, що приводить до пев-

ного суб'єктивізму. Те, про що пишуть римські автори, є для них настільки очевидним, що вони не вважають за потрібне коментувати деякі аспекти античного життя. Навіть якщо вдається заглибитися в предмет дослідження (завдяки широкій фоновій інформації), то загальноприйняті знання більше приховують, ніж висвітлюють неповторну особливість римського письменника та його творчий здобуток. У межах сучасних герменевтичних студій античні тексти варто розглядати як результат рефлексії античних мислителів різного спрямування на теми, що пов'язані з римським духом і римською ментальністю.

Метою статті є спроба прочитання синхронічно усталеного тексту римської прозової літератури в контексті сучасних герменевтичних студій, що дасть змогу не тільки отримати уявлення про динаміку тексту, глибше зрозуміти його зміст, а й реконструювати індивідуально-авторську картину світу письменника, створюючи інтерполяцію, збільшуючи число досліджуваних об'єктів.

Матеріалом дослідження слугували тексти античної історичної монографії, зокрема твори Саллюстія та Тита Лівія.

Виклад основного матеріалу. У сучасних роботах із лінгвістики текст тлумачиться як цілісне комунікативне утворення, якому притаманні структурно-семантична, композиційно-стилістична й функціональна єдність та певний набір категоріальних ознак (текстових категорій). У низці робіт, які присвячені різнобічним аспектам дослідження тексту (розвідки А.А. Потебні, М.М. Бахтіна, Ю.М. Лотмана та інших учених), текст визначається або як результат відображення фрагмента дійсності [1, с. 46], або як процес породження змісту [2], або як мовний твір, який складається з назви й низки особливих одиниць, об'єднаних різними типами зв'язку, що мають визначене цілеспрямованість та прагматичну настанову [3, с. 18]. Огляд досліджень у галузі лінгвістики тексту виявляє, що об'єктом аналізу найчастіше є художній текст, де основні ознаки тексту у формі мовленнєвої діяльності представлено більш виразно. Крім того, у межах традиційної моделі художній текст розглядається не просто як певний зафіксований на письмі зміст, матеріальний об'єкт, розташований у двовірній площині та заповнений особливими графічними формами, а як «авторський текст» – інформаційний продукт, що виконує певні соціально-культурні функції та має певні специфічні властивості [4, с. 10]. Художній текст як носій культури певного народу, наділений значним національно-культурним потенціалом, являє собою сукупність певних лінгвістичних та екстралінгвістичних ресурсів, які експлікують фрагмент концептуальної картини світу автора та відображають художньо втілену в тексті своєрідність національної дійсності.

Художня мова літературного твору відтворює образну картину світу письменника та художній світ персонажів, тому в авторському творі реалізуються одночасно декілька індивідуальних картин світу, а саме автора та його персонажів. Однак оскільки стосунки між автором і його персонажами є, безумовно, опосередкованими, то все в тексті твору, зрештою, відображає лише ту картину світу, яка постає у творчій свідомості автора [5, с. 87–88].

Розбіжності між поняттями «картина світу» та «мовна картина світу» мовця увиразнюються у світлі уявлень про герменевтику тексту. Картина світу носія мови є способом бачення дійсності, відображенням дійсності в мисленні, а ширше – у свідомості. Картина світу античної людини зумовлена специфікою латинської та інших давніх мов (зокрема, грецької), особливостями концептосфери, індивідуальною специфікою концептів у мовній свідомості. Тому інтерпретація античного тексту зумовлюється як чинниками, що можуть мати загальний або світоглядний характер, так і конкретними методиками та техніками. Читання й тлумачення античного твору передбачає вміння читати текст, відтворюючи його глибинні смисли.

Одну зі стратегій інтерпретації античного тексту пропонує сучасна герменевтика. При цьому важливо враховувати те, що процес пізнання, механізми й принципи, за якими відбувається розуміння авторського твору, залежать від специфіки конкретної історичної доби, специфіки гуманітарної дисципліни, у межах якої відбувається процес інтерпретації тексту та авторських інтенцій. Важливими складниками стають такі чинники, як історичне тло, соціальний устрій, рівень розвитку конкретної формації, суверенітет культури, психологічний розвиток особистості тощо, які формують процес пізнання та визначають його засоби.

Низку конкретних правил можна виявити в роботах Г.-Г. Гадамера – одного із засновників сучасної філософської герменевтики. Найбільш важливі герменевтичні процедури, що постають із текстів Г.-Г. Гадамера, – це «герменевтичне питання» та «герменевтичне коло». Правило герменевтичного питання зводиться до усвідомлення того, що наша мова завжди мотивована [6], а для розуміння тексту важливо вивчити контекст, у якому він створювався. Пояснення контексту в сучасній герменевтиці набуває значення закону.

Під час тлумачення античного тексту важливим є розрізнення «смислу/сенсу тексту» (або «предметного сенсу») та «авторського сенсу», який визначається авторським світоглядом, що зумовлюється як історичними процесами, які відбуваються в сучасному автору суспільстві, так і етико-моральними настановами, що формують систему авторських поглядів.

Зміст будь-якого тексту може розкритися через виявлення концептуальних моделей, основоположних онтологічних, ціннісних і гносеологічних передумов. Незважаючи на різноманітність концептуальних моделей у текстах, суть кожної з них може бути описана певними формальними елементами: основними об'єктами з їх характеристиками (ідеальні та/або матеріальні), основними суб'єктами з властивостями (як правило, людськими індивідуумами або надприродними істотами, перетвореннями тощо).

Основні елементи концептуальної моделі античного тексту можуть бути представлені через уточнення й заповнення простору за двома фундаментальними координатами: Добро – Зло (моральні оцінки) і Сила – Слабкість (високий/низький соці-

альний статус або впливовість), що надзвичайно яскраво реалізується в античних творах історичного спрямування. Основні елементи концептуальних моделей такого тексту співвідносяться з різними світами (сферами буття) – соціосферою, психосферою, культуросферою, а іноді й трансцендентною сферою (простором існування надприродних істот і сутностей). Часто трансцендентна сфера в тексті античної історичної монографії не відділяється від культуросфери, як, наприклад, в історичній монографії «Ab urbe condita» Тита Лівія. Античний текст як текстова парадигма розгортається в певному культурному просторі. Семантичний простір античного тексту може трактуватися як ментальне утворення, зумовлене інтенцією автора в межах віртуального простору та інтерпретацією цього тексту читачем у межах актуального семантичного простору [7, с. 52].

Отже, античний прозовий текст є комплексним явищем мистецтва слова (мистецьким і психологічним, інтелектуальним і соціальним), це своєрідний мовленнєво-словесний акт між автором та читачем, що реалізується впродовж багатьох століть через слово.

З огляду на вищесказане плідними для герменевтичного аналізу античного прозового тексту стають складники глибинної герменевтики, генетично пов'язаної з ідеями Ф. Шлегеля про об'єктивну й суб'єктивну інтерпретацію тексту, у структурі якої виділяють такі герменевтичні риси, як онтологічне та цільове розуміння тексту, інтерпретативна діяльність, оповідний характер тощо. Такі «герменевтичні» риси утворюють багатоаспектний комплекс дослідження на рівні герменевтичного, лінгвістичного, історичного та культурологічного [6].

Важливим для дослідження тексту античної монографії в структурі складників глибинної герменевтики є ідея так званого «вільного діалогу» зі своїм читачем [8]. Формат «вільного діалогу» своєрідно й неповторно відтворює внутрішній світ автора, який зумовлюється як зовнішніми чинниками, що формують світоглядний простір античної людини, так і власне особистісними характеристиками. Це положення стає надзвичайно актуальним у межах дослідження латинської історіографії як певного діалогу (іноді суперечки) у межах римського суспільства, мета чого – проаналізувати та передати напрацьований історичний і політичний досвід. Наприклад:

Facturusne operae pretium sim si a primordio urbis res populi Romani perscripserim nec satis scio nec, si sciam, dicere ausim, quippe qui cum veterem tum volgatam esse rem videam, dum novi semper scriptores aut in rebus certius aliquid allaturos se aut scribendi arte rudem vetustatem superaturos credunt [9].

Ця форма й тема сама по собі є первинним вираженням специфіки внутрішнього світу мовця, тому під час дослідження цього текстологічного матеріалу з опертям на запропоновані теми й лінгвостилістичні структури можна робити припущення щодо специфіки функціонування внутрішнього світу оповідача та зовнішніх чинників, які вплинули на формування особистості автора.

Римські історичні та біографічні монографії відзначаються також своєрідним нарративним складником, який на граматичному рівні відтворюється за допомогою зміни особи оповідача (перехід від першої особи до третьої), що означає відсторонення автора від своєї оповіді. Наприклад:

Res est praeterea et immensi operis, ut quae supra septingentesimum annum repetatur et quae ab exiguis perfecta

initii eo creverit ut iam magnitudine labore sua; et legentium plerisque haud dubito quin primae origines proximaque originibus minus praebitura voluptatis sint, festinantibus ad haec nova quibus iam pridem praevalentis populi vires se ipsae conficiunt. Ego contra hoc quoque laboris praemium petam, ut me a conspectu malorum quae nostra tot per annos vidit aetas, tantisper certe dum prisca tota illa mente repeto, avertam, omnis expers curae quae scribentis animum, etsi non flectere a vero, sollicitum tamen efficere posset [10].

Певною мірою це може свідчити про деякі протиріччя між внутрішнім світом оповідача та тими подіями, які він переказує, що дає можливість сучасному досліднику, який відділений від античного автора часовими межами, виділити та описати не лише *equilibrium prodistinata* (базову реальність), а й характер відхилення від неї.

Усі сучасні спроби перетлумачити першопочаткову функцію діалогу як ставлення власного «Я» до самого себе або собі подібного в самодостатній внутрішній замкнутості внутрішнього процесу, що відбувається в душі людини, приречені на невдачу [11, с. 43]. Проте в римських авторів простежується постійне звертання до внутрішнього діалогу або монологу. Античний письменник під час своєї оповіді передає власні суб'єктивні переживання, тому його розповідь здебільшого зумовлена чинниками, що сформували його внутрішній світ.

Так, розмірковуючи про важливість і складність написання історичної праці, Саллюстій говорить: «*Sed in magna copia rerum aliud alii natura iter ostendit*» [10] – «Природні здібності *Sed in magna copia rerum* одному вказують один шлях, іншому – інший». Протиставний сполучник *sed*, який починає цей фрагмент, не суперечить ідеї, яка передує тому, що виражене на початку: природа вказує різні способи самореалізації. Функція слова «*sed*» полягає в тому, щоб підготувати появу в тексті двох *is* (той, хто) та *alii* (деякі, інші); Саллюстій чітко вказує на те, що одна людина не може все зробити, навпаки, кожен повинен займатися своїм. Це підтверджується парним сполучником *vel... vel* у фразі «*vel bello clarum fieri licet*» [10]. Історик наголошує на тому, що слава, якої прагне людина «*clarum fieri*», може бути здобута в тій чи іншій ситуації, а не лише в одній; окрім слави, є «*licet*», тобто йдеться про те, що «належить» чинити згідно зі своєю природою. У цьому пошуку найкращого шляху до слави саме природа вирішує – «*in magna copia rerum aliud alii natura iter ostendit*» [10]. Думку про різноманітні шляхи до слави наголошено подвоєнням «*aliud alii*», а акцентована позиція слова «*natura*» в середині групи вказує на причини цих розбіжностей. При цьому відображаються внутрішні процеси творення суб'єктивної авторської оцінки, які на текстовому рівні реалізуються у формі уявного діалогу. Важливо зазначити, що саме на лексичному рівні формуються життєві асоціації автора. Персональна мовна реальність є тим простором, у якому абстрактна думка трансформується в чуттєвий образ, який можна розглядати як архітектонічну цілісність із трискладовою структурою (герменевтика): 1) переживання, пов'язані із життєвим досвідом; 2) переживання, пов'язані зі зміною настрою, ситуативними змінами, їх іманентне сприйняття; 3) лексичне вираження настрою в тексті оповіді.

Усі наведені елементи не лише пояснюють характер творення тексту, а й відтворюють траєкторію руху авторської думки від моменту зародження ідеї твору до результату її ре-

алізації в авторському творі. Тому об'єктивна інтерпретація авторських інтенцій у тексті античної монографії має зворотний шлях – від лексичного вираження до асоціацій, чуттєвого образу й прихованих смислів. Такі фрагменти тексту в аспекті глибинної герменевтики мають просторово-тимчасове обмеження та можуть розглядатись як певні сценарії. Наприклад, фрагмент тексту історичної монографії, де текст просувається відповідно до часових маркерів, які показують зміну в усіх сферах римського життя:

Qui labores, pericula, dubias atque asperas res facile toleraverant, iis otium, divitiae, optanda alias, oneri miseriaeque fuere. Igitur primo imperi, deinde pecuniae cupido crevit; ea quasi materies omnium malorum fuere.

Протиставляючи «*otium*» (вчені заняття) «*divitiae*», а потім «*pecuniae*» та «*imperii cupido*», Саллюстій вказує на причини занепаду моралі «*omnium malorum*», протиставляє справжність минулого «*ingenium bonum*» загальному лицемірству сучасної йому дійсності. Автор наводить приклади, у яких люди виявляють себе брехливими та фальшивими: «*Ambitio multos mortalis falsos fieri subegit, aliud clausum in pectore*» [10]. Вислів «*civitas immutata est*» показує поступові зміни в політичній діяльності: республіканські інститути ще зберігають видимість функціонування, проте Рим уже змінюється, влада та військова могутність панівної верхівки стають нестерпними. Таким чином, завдяки «*коловому руху*» та своєрідному маятниковому ефекту «*saevire fortuna ac miscere omnia coepit*» [10], «*cuncta maria terraeque/omnia miscere*» [10], з одного боку, відтворюється велич римської влади (гіперболи, прикметники, що характеризують народи, дієслова, вислів «*ab stirpe*», що нагадує про вимогу Катона «*delenda est Carthago*»), а з іншого – вказують на мінливість долі.

Висновки. Отже, тлумачення тексту з позицій глибинної герменевтики потребує так званого «вживання» в текст, що є неможливим без створення спільного з автором послідовного співпереживання, емпатії, перцепції, дивінації, що знаходить своє вираження в певних значущих для мовця засобах як на мовному, так і на позамовному рівнях. Без такого «вживання» в текст досить складно виявити глибинні причинно-наслідкові зв'язки розвитку сюжету й характерів у тексті античної історичної монографії. Складність цього процесу полягає в різниці індивідуальних культурних діалектів автора та сучасного дослідника тексту, що потребує додаткової інтерпретації культурних кодів, які належать різним часовим проміжкам і є виразниками об'єктивного духу своєї доби.

В аспекті сучасних герменевтичних студій «*коловий рух*» дослідження через нарощування смислів виводить на розуміння глибинних рівнів не лише авторського тексту, а й античної ментальності загалом, а сама історична монографія перетворюється на артефакт, де римська античність начебто поза власним бажанням «проговорюється» про себе та розкриває свої «секрети».

Література:

1. Потебня А.А. Теоретическая поэтика. М.: Высшая школа, 1990. 344 с.
2. Лотман Ю.М. Двойственная природа текста. Текст и культура. Общие и частные проблемы. М.: Наука, 1975. С. 3–20.
3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М.: Наука, 1981. 138 с.
4. Субботин М.М. Навигация в информационном пространстве как новый способ чтения и письма. Научно-техническая информация.

Серия 2 «Информационные процессы и системы». 1993. № 10. С. 11–15.

5. Поповская Л.В. Лингвистический анализ художественного текста в вузе: учеб. пособие для студ. филол. фак-тов. 2 изд., доп. и перераб. Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. 512 с.
6. Міщенко М.М. Розуміння та тлумачення в психоаналізі: філософсько-герменевтичний підхід. URL: <https://www.kpi.kharkov.ua/archive/Автореферети/2011/Міщенко%20М.М.%20-%20Розуміння%20та%20тлумачення%20в%20психоаналізі%20філософсько-герменевтичний%20підхід.pdf>.
7. Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. Лингвистический анализ художественного текста: учебник-практикум. М.: Флинта; Наука, 2005. 495 с.
8. Филь В.А. Герменевтический метод Альфреда Лоренцера в контексте изучения автобиографического романа. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=25944138>.
9. Titus Livius. Ab urbe condita. URL: <http://www.thelatinlibrary.com/livius/praefatio.pdf>.
10. Sallustius. Bellum Catilinae. URL: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3>.
11. Фон Альбрехт М., Любжин А. История римской литературы от Андроника до Боэция и ее влияния на позднейшие эпохи: в 3 т. М.: Греко-латинский кабинет, 2003–2005. 2001 с.

Лефтерова О. Н. Античная историческая монография: герменевтический подход

Аннотация. Статья посвящена анализу римской исторической монографии в контексте современных герменевтических студий. Обосновывается необходимость формирования исследовательских стратегий на основе анализа глубинных структур античных текстов. Анализ глубинных структур текста античной исторической монографии не только воспроизводит его своеобразную природу, но и позволяет выйти на новый уровень исследования античной ментальности.

Ключевые слова: герменевтика, интерпретация текста, историческая монография, античная историография.

Lefterova O. The historical monograph of antiquity: hermeneutic approach

Summary. The article is devoted to the analysis of the Roman historical monograph in the context of modern hermeneutic studies. The necessity of formation of research strategies based on the analysis of the deep structures of ancient texts is substantiated. Analysis of the deep structures of the text of the ancient historical monograph not only reproduces its peculiar nature, but also allows us to reach a new level of study of the ancient mentality.

Key words: hermeneutics, interpretation of text, historical monograph, antique history.

Лисенко О. М.,

викладач кафедри українознавства

Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова,

здобувач Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

СУМІЖНІСТЬ ПОНЯТЬ У ДИСКУРСОЛОГІЇ

Анотація. У статті розглянуто теорії щодо визначення суміжності понять у межах дискурсології у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві. Узагальнено основні характеристики інституційного та професійного дискурсів. Проаналізовано співвіднесеність понять «інституційний дискурс», «професійний дискурс», «субдискурс», «дискурс соціального інституту», «дискурс на робочому місці» та з'ясовано критерії взаємодії цих понять у лінгвістиці.

Ключові слова: дискурсологія, інституційний дискурс, професійний дискурс, дискурс соціального інституту, професійна комунікація.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень.

Дослідження типології дискурсу – один з актуальних напрямів у сучасному мовознавстві. У цьому аспекті базовими вважаються праці Т.А. ван Дейка [4], В.І. Карасика [7], Г.Г. Почепцова [12] та ін. Широко провадять лінгвістичні дослідження в напрямі дискурсології та в рамках професійної різногалузевої комунікації, яка розглядається як інституційний дискурс. Це роботи таких мовознавців, як: Л.С. Бейлінсон [1], І.Р. Корольова [9], Н.Н. Миронова [10], А.П. Наумова [11], О.Ф. Русакова [14], О.І. Шейгал [15]. Проте серед сучасних вітчизняних праць немає ґрунтовного теоретичного дослідження концептуальних засад дискурсології, суміжності понять у ній, що й зумовило актуальність запропонованої розвідки.

З огляду на це метою статті є аналіз співвіднесеності понять професійного та інституційного дискурсів, дискурсу соціального інституту, субдискурсу, дискурсу на робочому місці.

Виклад основного матеріалу. В лінгвістичних працях значну увагу приділяють дослідженню різних видів інституційних дискурсів, зокрема: педагогічного, юридичного, політичного, релігійного, наукового, військового, газетного, рекламного, театрального та ін. В.І. Карасик визначає *інституційний дискурс* як стандартизовану форму комунікації, що відбувається в межах статусно-ролевих відносин із дотриманням суспільних норм, за участю нерівноправних або рівних представників, яким притаманні етнічні цінності суспільства та соціальних груп, що об'єднуються в інститути [7, с. 203–204]. А його дослідження потрібно здійснювати за такими напрямками: «1) учасники, 2) хронотоп, 3) мета, 3) цінність (з урахуванням головних концептів), 5) стратегії, 6) матеріали (тематика), 7) різновиди та жанри, 8) прецеденти (культурогенні) тексти, 9) дискурсивні формули» [6].

О.Й. Шейгал визначає інституційний дискурс «як дискурс, що здійснюється в суспільних інститутах, в яких спілкування є складовою цих організацій» [15, с. 59]. Під *професійним дискурсом* О.Й. Голованова розглядає «опосередковану комунікацію, як процес контрольованої взаємодії суб'єктів професійної дії, яким властивий певний комплекс норм, стереотипів мислення та поведінки» [3, с. 32].

Л.С. Бейлінсон розглядає професійний дискурс як сукупність текстів, що створюються під час комунікації, уміщують досвід, здобутий в певній галузі та тематично пов'язаний із професійною метою; комунікативний процес між представниками однієї галузі або з людьми, що звертаються за професійною консультацією чи кваліфікованою допомогою [1, с. 23, 29]. На думку дослідниці, важливою складовою частиною професійного дискурсу є хоча б один із кваліфікованих представників, що має теоретичні знання або практичні навички, та комунікація з яким здійснюється в межах відповідної спеціалізації [2, с. 9]. П. Лінелл у професійному дискурсі визначає такі його види: *інтрапрофесійний* – комунікація здійснюється в рамках однієї професійної спільноти; *інтерпрофесійний* – учасники належать до різних соціально-професійних верств; *професійно-непрофесійний* – комунікація відбувається між фахівцями та нефхівцями [20, с. 143].

Як зазначає Л.С. Бейлінсон, у дослідженні професійного медичного дискурсу визначальними є такі його аспекти: з погляду *соціолінгвістики* професійний дискурс – це інституційна комунікація, що відбувається між особами, які володіють спеціалізованими знаннями, що використовуються в певній діяльності, а його дослідження варто здійснювати з опорою на інституційні, профільні та предметні характеристики; визначальною ознакою професійного дискурсу в площині *прагмалінгвістики* є мета; у *структурно-семантичному* плані професійний дискурс розглядають як особливості мовлення фахівця у процесі професійної діяльності, зокрема такі, як: фонетичні (чіткість, темп, гучність та інтонавання мовлення), лексико-фразеологічні (неперевантаженість термінологією, невживання лексики в переносному значенні) і текстуально-граматичні (опис у спілкуванні має перевагу над розповіддю та міркуванням, увиразнення головної інформації, вживання особових та неозначених займенників) [2, с. 5–7].

На думку О.Й. Голованової, професійний дискурс є родовим поняттям для інституційного та суспільно-орієнтованого дискурсів, а кількість професійних дискурсів безпосередньо залежить від професійних сфер діяльності. Відповідно до цього вона виділяє медичний дискурс як професійний дискурс, а фармацевтичний та клінічний – як субдискурси, тобто як його різновиди [3, с. 32–33]. А.П. Наумова зазначає, що незважаючи на те, що між професійним дискурсом як різновидом інституційного виду комунікації та соціальним інститутом можна спостерігати певну взаємодію, все ж таки варто їх розмежовувати, оскільки до соціального інституту відносять поняття родини, освіти, які не належать до професійного дискурсу [11, с. 105]. Цієї самої думки дотримується Н.І. Яценко, визначаючи соціальний інститут як стабільну групу людей, об'єднану спільною діяльністю. Це передусім родина, школа, армія, трудові колективи та ін. [16, с. 609]. Б.А. Райзберг відносить до соціальних

інститутів «органи державного управління, що регулюють соціальні процеси та відносини» [13, с. 491], а інститут родини, шлюбу, релігійні організації перебувають у постійній залежності від політичних, правових, економічних, культурних інститутів, тому можуть об'єднуватися з ними [Там само].

На суміжність понять «інституційний», «професійний дискурс» та «дискурсу на робочому місці» в зарубіжних дослідженнях указує А.П. Наумова, проте виокремлює з цього ряду *діловий* та *бізнес-дискурси* як різновиди економічного виду діяльності [11, с. 105]. Відповідно, П. Дрю та Дж. Херітедж надають дискурсу статусу інституційного, якщо хоча б один з учасників комунікації є представником певної установи [17, с. 3].

На думку С. Саранджі та С. Робертса, в рамках термінологічного аналізу інституційний дискурс є видовим щодо професійного дискурсу та синонімічним стосовно дискурсу на робочому місці. На їхню думку, отождолення понять «професійний» та «інституційний дискурс» неможливе, оскільки перший репрезентують фахівці, люди, що мають знання та володіють навичками, а другий – це устрій із властивими правилами, правами, обов'язками та зобов'язаннями [21, с. 15–19]. А. Кьостер розглядає дискурс на робочому місці як форму комунікації, що повноцінно реалізується у взаємодії в межах професійної діяльності [19, с. 5].

Аналізуючи поняття «професійний дискурс», О.В. Єрченко вказує на те, що йому властиві «єдність форми вираження інформаційного матеріалу» та представники, які належать до одного професійного дискурсу й «оперують тими когнітивно-прагматичними та риторичними засобами, які визначені дискурсивною спільнотою» [5, с. 36]. З. Харріс указує на те, що наше письмо, відтворення інформації, відображення поглядів, стимулювання діяльності відбувається відповідно до рамок певної спільноти, до якої належить індивід, а тому доцільно вважати, що інтенція написання є не лише виявом особистості, а також реалізацією думки спільноти, до якої належить кожен із нас [18, с. 12].

О.В. Єрченко оперує характеристиками Дж. Свейлза, щодо ідентифікації осіб як представників дискурсивної спільноти: «1) володіє широким спектром цілей; 2) має механізми інтеркомунікації серед своїх членів; 3) використовує заздалегідь визначені такою спільнотою механізми, передусім для надсилання й отримання інформації; 4) обробляє і в такий спосіб використовує один чи більше жанрів у просуванні до своїх цілей; 5) формує власну специфічну лексику, якою оперують члени дискурсивної спільноти в процесі спілкування в її межах (наприклад, професійної); 6) належить до певної дискурсивної спільноти членів, які відповідають її вимогам і володіють відповідною дискурсивною компетенцією» [5, с. 37].

У структурі інституційного дискурсу А.П. Наумова (за П.П. Халеевою) виокремлює такі його складники: «1) статусно-кваліфіковані учасники; 2) локалізований хронотоп; 3) конвенційно обумовлена в межах певного інституту мета; 4) ритуально зафіксовані цінності; 5) інтенційно затвердженні стратегії (послідовність мовленнєвих дій у типових ситуаціях); 6) обмежена номенклатура жанру; 7) чітко обумовлений арсенал прецедентних феноменів (імен, висловлень, текстів, ситуацій)» [11, с. 105].

Основними функціями інституційного дискурсу Л.С. Бейлінсон вважає: 1) *перформативність*, що втілюється в діях, які відображають певний різновид інституту; 2) *нормативність*, яка полягає у «встановленні та збереженні норм і правил поведінки між інститутом та суспільством, між агентами і клієнтами та між агентами всередині інституту» [2, с. 8]; 3) *презен-*

таційна – відповідає за формування іміджу установи та його працівників; 4) *парольна*, що «встановлює межі між агентами та клієнтами» [Там само, с. 8].

Розглядаючи питання побудови професійного дискурсу, І. А. Колеснікова виділяє такі його складники: «1) інформативність, інформаційний коефіцієнт; 2) компетентивність учасників комунікації; 3) логічність; 4) верифікаційність; 5) непарадоксальність вихідних та кінцевих постулатів; 6) професійна нормативність; 7) аргументованість; 8) достовірність; 9) діалогічність» [8, с. 7]. Вона розглядає професійний дискурс як «текст, занурений у професійне життя» [Там само, с. 4] і визначає такі його критерії: «професійна спрямованість, антропоцентризм, креативність, верифікація, мультидисциплінарність, непропорційність розвитку, діалогічність, селективність, замкненість, нециклічність, дидактизм, динамізм, мовна нормативність та стилістична розшарованість» [8, с. 4–5]. Досліджуючи побудову професійного дискурсу, І.А. Колеснікова виділяє такі його компоненти, як: інформативність, інформаційний коефіцієнт, компетентність учасників комунікації, логічність, достовірність, непарадоксальність вихідних і кінцевих постулатів, професійна нормативність, аргументованість, достовірність, діалогічність [Там само, с. 7].

Висновки. Із розглянутих характеристик інституційного, професійного та суспільного дискурсів можна зробити висновок щодо суміжності цих понять, оскільки вони, інтерпретуючись у соціумі, перебувають у тісній взаємодії та залежні один від одного, проте ці поняття не можна вважати синонімічними, оскільки кожному з них властиві різні способи репрезентації та реалізації. Інституційний дискурс є ширшим поняттям, аніж професійний дискурс, який є його складником. Перспективою подальших досліджень вважаємо цілісне вивчення професійного медичного дискурсу як різновиду інституційного.

Література:

1. Бейлінсон Л.С. Профессиональный дискурс: признаки, функции, нормы. Волгоград: Перемена, 2009. 266 с.
2. Бейлінсон Л.С. Профессиональный дискурс: признаки, функции, нормы (на материале коммуникативной практики логопедов): автореф. дис. ... на соискание уч. степени доктора филологических наук: спец. 10.02.19 «Теория языка». Волгоград, 2009. 36 с.
3. Голованова Е.И. Профессиональный дискурс, субдискурс, жанр профессиональной компетенции: соотношение понятий. Вестник Челябинского государственного университета. Серия «Филология». Искусствоведение. 2013. Вып. 73. № 1 (292). С. 32–35.
4. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация: сб. работ; пер с англ., сост. В.В. Петрова; под ред. В.И. Герасимова. М.: Прогресс, 1989. 312 с.
5. Єрченко О.В. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості сучасного англомовного медичного дискурсу (на матеріалі американської англомовної журнальної періодики (1992–2001 р.р.)): дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Львів, 2015. 269 с.
6. Карасик В.И. О типах дискурса. Языковая личность: институциональный и персональный дискурсы: сб. науч. тр. Волгоград: Перемена, 2000. С. 5–20. URL: <http://www/xies.ru/65990/2/>
7. Карасик В.И. Языковой круг: личности, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
8. Колеснікова І.А. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри професійного дискурсу: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора філологічних наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство. К., 2009. 27 с.
9. Корольов І.Р. Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві: визначення, структура, типологія. Studia linguistica. 2012. Вып. 6 (2). С. 285–305. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis.64.exe

10. Миронова Н.Н. Структура оценочного дискурса: автореф. дис. ... на соискание научн. степени доктора филол. наук: 10.02.19, 10.02.04. М., 1998. 44 с.
11. Наумова А.П. Институциональность профессионального дискурса переводчиков. Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2 «Языкознание». 2013. Вып. № 2 (18). С. 104–109.
12. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. М.: «Релф-бук», К.: «Ваклер», 2001. 656 с.
13. Райзберг Б.А. Современный социоэкономический словарь. М.: ИНФРА-М, 2009. 629 с.
14. Современная теория дискурса: мультидисциплинарный анализ. Екатеринбург: Издательский Дом «Дискурс-Пи». Серия «Дискурсология». 2006. Вып. 1. 177 с. URL: discourse-pm.ur.ru/avtor6/books/std.doc
15. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.01, 10.02.19. Волгоград, 2000. 440 с.
16. Яценко Н.Е. Общественный словарь. 4-изд., испр. и доп. СПб.: Лань, 2009. 784 с.
17. Drew, P. Analysing talk at work: An introduction. *Talk at Work*; ed. By P. Drew, J. Heritage. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. P. 3–65.
18. Harris Z. *Language and Information*. New York: Columbia University Press, 1988. 120 p.
19. Koester, A. *Workplace discourse*. Cornwall: MPG Books, 2010. 191 p.
20. Linell P. Discourse across boundaries: On recontextualizations and the blending of voices in professional discourse. *Text* Walter de Gruyter. 1998. № 18 (2). P. 143–157 p.
21. Sarangi, S., Roberts C. *Talk, Work and Institutional Order*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1999. 535 p.

Лысенко Е. Н. Смежность понятий в дискурсологии

Аннотация. В статье рассмотрены теории по определению смежности понятий в пределах дискурсологии в отечественном и зарубежном языкознании. Обобщены основные характеристики институционального и профессионального дискурса. Проанализированы соотношенность понятий «институциональный дискурс», «профессиональный дискурс», «субдискурс», «дискурс социального института», «дискурс на рабочем месте» и выяснены критерии взаимодействия этих понятий в лингвистике.

Ключевые слова: дискурсология, институциональный дискурс, профессиональный дискурс, дискурс социального института, профессиональная коммуникация.

Lysenko O. Convergence of concepts in discourse

Summary. The article deals with the theory of the definition of the adjacency of the concepts within the framework of discourse in native and foreign linguistics. The main characteristics of institutional and professional discourse are generalized. The correlation between the concepts of «institutional discourse», «professional discourse», «subdiscourse», «the discourse of the social institute», «discourse in the workplace» and the criteria for the interaction of these concepts in linguistics are analyzed.

Key words: discourse, institutional discourse, professional discourse, discourse of the social institute, professional communication.

Макарець Ю. С.,
доцент кафедри української мови
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕВІАТИВНІСТЬ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ЗМІ (НА ПРИКЛАДІ ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ «УКРАЇНСЬКА ПРАВДА»)

Анотація. Стаття присвячена проблемі функціонування української мови в Інтернеті, зокрема в інтернет-ЗМІ. Основні лінгвальні девіації проаналізовані на матеріалі текстів, які пропонує своїй читачській аудиторії інтернет-видання «Українська правда».

Ключові слова: мовна політика, інтернет-видання, інтернет-ЗМІ, лексичні девіації, граматичні девіації.

Постановка проблеми. В умовах віртуалізації комунікативного простору й збільшення часу, який сучасна людина проводить у режимі он-лайн, зростає значення кількісних і якісних показників присутності мови в інтернет-середовищі для зміцнення її позицій в суспільстві і тим більше – для її просування. Тому забезпечення належного функціонування національної мови в Інтернеті має бути невід'ємним складником національної мовної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми комунікації у віртуальному середовищі уже неодноразово ставали предметом наукового інтересу. Лінгвістів цікавлять, з одного боку, стратегії й тактики її побудови, з іншого – її вербальні особливості та девіативні й помилкобезпечні явища. Вивченню лінгвостилістичних та лінгвокомунікативних особливостей спілкування в Інтернеті присвятили наукові розвідки А. Белова, Н. Білан, С. Гладковський, О. Дмитрієва, С. Зайцева, М. Каратаєва, С. Козиряцька, Л. Компанцева, Л. Пономаренко, О. Рибалко, О. Тищенко, С. Чемеркін та ін. Увагу громадських активістів і журналістів сьогодні привертає питання популярності й захищеності мови у віртуальному просторі, про що свідчать численні проведені ними соціологічні опитування та дослідження (О. Ільків [1], А. Михальченко [2], А. Рибка [3], С. Свідлов [4] та ін.). Разом із тим стан екології української мови в Інтернеті та державна мовна політика свідчать про потребу подальшого дослідження мовного виміру УАнету.

Метою статті є дослідження стану української мови у вітчизняних інтернет-ЗМІ, зокрема аналіз лексичних і граматичних девіативних явищ у повідомленнях та виявлення їхніх причин.

Виклад основного матеріалу. За даними проекту W3Techs, який фіксує статистику щодо використання веб-технологій, станом на 10 квітня 2018 року українська мова посідає 29-те місце (в рейтингу 42 позиції) за поширеністю в Інтернеті: її використовують 0,18% сайтів (статистика складена на основі аналізу топ-10 000 000 веб-сайтів за даними Alexa). Потрібно відзначити хоч і незначне, але зростання показника: на 1 січня 2017 року він становив 0,13%. Лідерами рейтингу очікувано є англійська (51,2%) та російська (6,8%) мови. Непокоїть те, що українську в цьому рейтингу випереджають чеська, грецька, угорська, данська, словацька, болгарська тощо [5] – мови країн, які Україна значно випереджає за кількістю користувачів Інтернету [6].

Головним важелем, який дав би змогу вплинути на ці показники й покращити їх, має стати продумана державна мовна політика і як один з її важливих проявів – національно орієнтоване мовне законодавство. Однак чинний до 2018 року Закон України «Про засади державної мовної політики» замість зміцнити позиції української мови фактично скасував будь-яку регламентацію мовного формату засобів масової інформації. Відповідно до п. 3 ст. 24 «телерадіоорганізації України можуть на власний розсуд вести мовлення державною мовою, регіональними мовами або мовами меншин, мовами міжнародного спілкування та іншими мовами – як однією, так і кількома мовами», а «мова друкованих засобів масової інформації визначається їх засновниками відповідно до установчих документів» [7]. Про мову інтернет-ресурсів взагалі не йдеться. Як наслідок, українська мова не має належного представлення в мережі ні в кількісному, ні в якісному вимірах.

28 лютого 2018 року Закон України «Про засади державної мовної політики», що в 2012 році значно розширив сферу використання регіональних мов в Україні й фактично уможливив офіційну двомовність регіонів, був визнаний неконституційним на підставі порушення процедури його прийняття. Тож, до ухвалення нового мовного закону мовні відносини в Україні регулює тільки ст. 10 Конституції України, яка визначає українську мову єдиною державною. Очевидно, що подібний законодавчий вакуум має бути заповнений. Наразі у Верховній Раді зареєстровані кілька законопроектів, що стосуються мовних відносин в Україні: законопроекти № 5556 («Проект Закону про мову в Україні» від 19.12.2016 р.) [8], № 5669 («Проект Закону про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні» від 19.01.2017 р.) [9], № 5670 («Проект Закону про державну мову» від 19.01.2017 р.) [10] та № 5670-д («Проект Закону про забезпечення функціонування української мови як державної» від 09.06.2017 р.) [11]. З них тільки у двох останніх згадано окремо про регулювання функціонування мов у інтернет-середовищі, в решті ж саме поняття всевітньої мережі відсутнє, можливо, на підставі припущення, що інтернет-магазини, інтернет-видання, інтернет-представництва тощо мають підпадати тим самим нормам, що й їхні невіртуальні відповідники.

У законопроекті № 5670-д від 09.06.2017 р. передбачено, що інтернет-представництва (зокрема інтернет-сайти, сторінки в соціальних мережах тощо) органів державної влади, підприємств, установ і організацій державної та комунальної власності, зареєстрованих в Україні ЗМІ, юридичних осіб приватного права та фізичних осіб-підприємців, які реалізують товари й послуги в Україні, мають бути виконані державною мовою (п. 6 ст. 23) [11]. Також зазначено, що ці веб-сторінки можуть мати й версії іншими мовами, але саме українськомовна має

завантажуватися за замовчуванням і мати не менший обсяг інформації, ніж інші. Прийняття такої норми мало би вирішальне значення для ствердження позицій української мови у вітчизняному секторі Інтернету. Про таку необхідність свідчить і статистика. Так, наприклад, аналіз сайтів 55 провідних інтернет-магазинів, послугами яких користуються українці, засвідчує, що їх українськомовна версія здебільшого є вторинною (на березень 2018 року тільки російськомовну версію сайту мали інтернет-магазини «Abo», «Aks.ua», «Avic», «Bigl», «Bonprix», «BT-SHOP», «DENIKA», «Easybay», «EXPOFREE», «F.ua. Тот самый магазин», «FISHKI», «FOTOMOST», «FUNDUK», «laModa», «MANZANA», «MEDMAG», «Mobilluck.ua», «Modnakasta», «Moю», «PALLADIUM», «Pampik», «Patifon», «Price.ua», «Red, Repka», «STORM», «Stylus», «TABLETka», «TeleMart», «TOPTV», «VCENE.com», «База автозвука», «Цитрус»). Можливість обрати також українськомовну версію своїм користувачам пропонували «27.ua», «5ок», «City.com», «Clasno», «Comfy», «Foxtrot», «FULLhouse», «ITbox», «Kedoff.net», «KLONDAYK», «Kyivstar», «leBoutique», «Makeup», «NEO24», «Prom», «Rozetka», «specinstrument», «Алло», «Ельдорадо», «Інтертоп», «Клуб сімейного дозвілля»). Жоден з розглянутих сайтів не підтримує тільки українськомовну версію, натомість більше 63% доступні тільки російською, решта двомовні, в яких першою вантажиться російськомовна версія.

Мова інтернет-магазинів – показник використання мови в бізнесі, її економічної вартості. Соціальний статус мови найяскравіше демонструє її позиція в ЗМІ. Станом на 10 квітня 2018 року більшість інформаційних і новинних порталів УАнету залишаються російськомовними. Серед досліджених 25-ти з них, які є провідними постачальниками новин для українських користувачів, 40% – російськомовні («Hronika.info», «Newsoboz», «Newsyou.info», «Буквы», «Капитал», «Контракты», «Остров», «Реалист», «Фокус»), 36% мають і українську, і російську версії («Newsonе», «UNN», «ZIK», «Інтерфакс-Україна», «Сегодня», «ТСН», «Укрінформ», «Українська правда», «Уніан», «Цензор.НЕТ»), 12% – українськомовні («Zaxid.net», «Експрес», «Український тиждень») й ще 12% – двомовні, що друкують матеріали і російською, і українською мовами паралельно без перекладу («Багнет», «ПЛ» («Публичные люди»), «Хвиля»).

Серед інформаційних порталів значна частина таких, що пропонують користувачам і українськомовну, і російськомовну версії. Однак це не означає, що вони є тотожними: деякі матеріали доступні тільки однією з цих мов, переважно російською, а українськомовна версія часто залишається неповною (як, наприклад, у випадку «УНІАН»). До того ж у більшості випадків спочатку вантажиться російськомовна версія, українську ж можна обрати як опцію. Якщо портал друкує матеріали і російською, і українською, то не йдеться про пропорційне використання обох мов. Наприклад, портал «Newsonе» пропонує користувачам можливість обрати українську мову, але при цьому в перекладі можна побачити тільки назви рубрик, а на «двомовних» сайтах «Хвиля» та «Багнет» повідомлень українською трапляється 2–3 протягом дня.

Інтернет-видання «Українська правда», за даними LiveInternet, є одним із десяти найвідвідуваніших сайтів України. У середньому щодня протягом трьох перших місяців 2018 року сайт відвідували 497,5 тис. осіб [12]. Користувачі можуть обрати за бажанням українську або російську версію сайту. Однак не всі матеріали, які пропонує інтернет-видання

своїм читачам, доступні українською мовою, особливо це стосується блогів та колонок: часто в українській версії можливий переклад тільки заголовку, тоді як сама стаття подана російською мовою. Тексти ж, написані українською, часто мають високий рівень девіативності. Показово, що більшість помилок, які трапляються, – саме ті, проти яких застерігають поради з культури української мови Б. Антоненко-Давидовича («Як ми говоримо»), С. Караванського («Секрети української мови»), «Пошук українського слова, або Боротьба за національне «Я», «До зір крізь терня, або Хочу бути редактором» та ін.), О. Сербенської («Антисуржик»), О. Пономарева («Культура слова: Мовностилістичні поради»), Р. Вихованця («Розмовляймо українською»), К. Городенської («Українське слово у вимірах сьогодення»), І. Фаріон («Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей)») та про які йдеться в «Словнику-довіднику з культури української мови» (Д. Гринчишина, А. Капелюшного, О. Сербенської, З. Терлака). Це дає підстави стверджувати, що основна причина лексичної і граматичної девіативності текстів інтернет-видань – недостатня увага працівників інтернет-медіа до культури мовлення та неналежна фахова підготовленість редакторів. У зв'язку із цим суржикізовані граматичні форми й лексичні одиниці легко потрапляють у тексти видань, читацька аудиторія яких починає сприймати анормативи як належне, що зрештою веде до закріплення їх у мовленнєвій практиці українців.

Лексична девіативність текстів «Української правди» виявляється, перш за все, в значній кількості кальок з російської мови, наприклад: *Депутати Верховної Ради з кількох спроб так і не змогли включити до порядку денного законопроекти про відтермінування та скасування декларування для громадських активістів... (5); Цей процес включає також підготовку особового складу... (9); Також знайдено окремі елементи відтисків і штампів українською і польською мовами... в тому числі і підроблені бланки... (11); Родичі загиблих і постраждалих під час зустрічі з Бастрикіним попросили оцінити дії пожежних (13); Для громадських активістів, які отримують кошти, майно в рамках реалізації в Україні програм (проектів) технічної або іншої, в тому числі безповоротної, допомоги у сфері запобігання, протидії корупції... (15); Наприкінці минулого року він повернувся до Києва і в даний час під ім'ям Женя Таковський... поєднує викладання йоги з буддистськими практиками (28); Про це важливо не забувати всякий раз, коли заходиш всередину (30); Тут багато таких же зелених покажчиків, що ведуть, в кінцевому рахунку, до трьох виходів/входів у комплекс і на підземний паркінг (30); У першу чергу, вони стежать за користувачами для створення ефективної реклами (37); Таким чином Волкер відреагував на інцидент, який стався 5 квітня біля окупованого населеного пункту Кременець (43); У ключового гравця ринку Дмитра Фірташа говорять про патріотизм, а фермери бояться монополізації ринку і росту цін (38). Натомість правильно було би: внести до порядку денного, процес передбачає, зокрема замість в тому числі, пожежники замість пожежні, за програмами чи в межах програм замість в рамках реалізації програм, тепер чи сьогодні замість у даний час, щоразу замість всякий раз, таких самих замість таких же, врешті замість в кінцевому рахунку (а краще й взагалі без цього вставного компонента), перш за все замість у першу чергу, так або в такий спосіб замість таким чином, зростання цін замість ріст цін.*

Сучасні автори помітно зловживають і запозиченнями з англійської мови, що набувають все більшої популярності. Фактично англіцизми перетворилися на один із «мовних трендів», оскільки мають нібито засвідчити знання англійської мови тими, хто їх вживає: Близько місяця тому публічні звинувачення в *харасменті* прогрімали і на пострадянському просторі (32); *І комісія з етики, по суті, визнала нормою можливість сексуальних домагань до журналістів з боку ньюзмейкерів* (32); *Що встигли «набирати» про вас і на основі яких показників вас таргетують, можна переглянути* (37).

Хибують тексти й на неправильне слововживання, зумовлене нерозумінням семантичних відтінків слів або й відношень між позначуваними поняттями. Наприклад: *Як пише у Facebook речниця лідера «Свободи» Олега Тягнибока Христини Равлюк, орієнтовний графік маршруту – хода до Кабміну, ВР і АП* (7; маршрут ходи); *Як відомо, увечері 18 жовтня 2017 року в Харкові сталася смертельна аварія за участю автомобіля Lexus, який їхав на червоне світло і від зіткнення з Volkswagen Touareg вилетів на тротуар та перекинувся. Аналіз показав присутність у сечі Зайцевої опіатів у момент скоєння ДТП* (12; яку спровокував; наявність опіатів; у момент ДТП); *Керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури Назар Холодницький пояснює, що як процесуальний керівник у кримінальних провадженнях має право сам вирішувати, яку кількість інформації розкривати* (14; обсяг інформації); *Британські чиновники вважають, що напад такого типу міг бути виконаний лише людиною (або кількома людьми), спеціально навченими...* (23; напад могли скоїти або вчинити); *Тобто складається традиційна картина – всі хочуть демократії, порядку, справедливості і так далі, але не бажають починати з себе* (31; вимальовується картина); *Посилюються свідчення на користь того, що інцидент не був терористичною атакою* (39; отримують або стає все більше свідчень).

Мають тексти видання й низку граматичних аномалій. Перш за все, привертає увагу зловживання пасивними формами дієслів із постфіксом -ся, разом з якими іноді вживають іменник на позначення об'єкта у формі називного відмінка (а часом – й іменник на позначення суб'єкта в орудному відмінку), що властиво книжним стилям російської мови, але нетипово для української мови. Проте повідомлення «Української правди» рясніють формами *повідомляється, зазначається, згадувалося, уточнюється, очікується, наголошується* тощо. Їх уживання стало масовим явищем: *Спецслужбам якої країни вони мали намір передати секретні документи, також не уточнюється, – йдеться в повідомленні* (1); *Повідомляється, що один з них раніше притягувався до відповідальності за державну зраду* (1); *...Наказ про підвищення тарифів Мінінфраструктури це погоджується причетними відомствами. Про це повідомляється на сайті Укрзалізниці* (2); *Холодницький застеріг, що записи, які приховано велися у його кабінеті, можуть бути використані для спекуляцій проти нього...* (3); *У плані зазначалися імена ватажків проросійських заворушень...* (8); *Раніше у розслідуванні програми «Схеми» зазначалося, що...* (9); *Наголошується, що проти кору не мають щеплень 83% хворих* (10); *У суді зазначили, що якщо ця інформація підтвердиться, її врахують...* (12); *...Передбачається звільнити зазначених осіб від адміністративної та кримінальної відповідальності... Проектом закону пропонується встановити, що дія Закону України «Про запобігання корупції» не поширюється на громадських активістів... Передбачається, що зазначені*

особи не будуть притягатися до кримінальної відповідальності... Раніше повідомлялося, що НАЗК підтримує скасування електронного декларування... (15); *...Це ставка оренди, яка встановлюється і вираховується державою...* (16); *...Відділ зі зв'язків з громадськістю ГУ МВС України... повідомив, що інформація... не підтвердилася* (18); *...Відповідний допит очікується після 11 квітня* (19); *...«Гіві» вважається загиблою особою. Але... факт смерті підтверджується свідоцтвом про смерть, яке видається органом РАГСу* (21); *...Озвучувалися різні прізвіща фаворитів Адміністрації президента* (27).

Частими в аналізованих текстах є й помилки керування, зумовлені то впливом російської мови, то простим незнанням норм української літературної мови, або й недоглядом: *Бурбак також запевнив, що його фракція проголосує скасування електронного декларування до антикорупційних активістів* (6); *...Проливають світло на приховані кампанії та гібридну війну з чітким зазначенням фінансування кібернападів, розповсюдження фейкових новин, хабарі, проплачені акції і навіть конкретну «ціну» за повалення української влади в регіоні* (8); *...Муратов пропонував вкласти \$181000 на поширення проросійського заколоту далі на захід від Донбасу* (8). Традиційними є також помилки у вживанні прийменників згідно з та відповідно до: *Зазначається, що 4G надається всім абонентам Київстар без додаткової плати згідно діючих тарифних планів* (36).

Вплив російської мови на українськомовний текст виразно виявляється в помилках узгодження, коли головне слово має різне значення роду в українській та російській мовах (а також при координації підмета й присудка, коли різною є родова належність іменника, що виступає в ролі підмета): *...Раніше громадська організація «Загальноукраїнське бюро розслідування» подала до суду позов з вимогою визнати протиправним бездіяльність Міністерства юстиції...* (25); *Нетаньяху у відповідь написав..., що армію його країни не повинні «повчати ті, хто протягом багатьох років бомбардує мирне населення», маючи на увазі Туреччину і її операції проти курдів в Сирії, Іраку і самої Туреччини* (26); *Десятки тисяч палестинців... зібралися... уздовж обгородженого 65-кілометрового кордону, де було розгорнуті наметові містечка...* (26). Подібні помилки свідчать, що відбувається дослівний переклад російськомовного тексту, при цьому той, хто перекладає, не має навичок фахового перекладача, оскільки не враховує зміну граматичних значень слів у мові-джерелі й мові перекладу. Під впливом російської мови в українськомовному тексті з'являються й неправильно утворені відмінкові форми іменників, традиційно переважно йдеться про форми місцевого відмінка множини й родового відмінка однини іменників чоловічого роду другої відміни, наприклад: *Президент Туреччини Реджеп Ердоган назвав главу уряду Ізраїлю Біньяміна Нетаньяху «загарбником» і «терористом»* (26); *Двері виходять на сходовий майданчик та вихід на широкий поздовжній балкон, звідки можна спуститись на перший поверх по залізним драбинам* (30); *Пожежа в торгово-розважальному центрі російського Кемерова, яка забрала життя десятки невинних дітей* (30).

Сучасні граматики української мови та поради з культури української мови одноголосно стверджують: українській мові не властиві форми активних дієприкметників теперішнього часу на -уч (-юч), -ач (-яч), а масова поява їх у словниках, укладених за радянських часів, стала наслідком ідеологічної боротьби на «мовному фронті» та курсу на наближення української мови до російської. Тому вітчизняні лінгвісти пропону-

ють численні способи заміни цих форм, що дало би змогу позбутися наслідків штучної деформації норм української мови. Натомість тексти новин продовжують ними ряснити: *Зазвичай такий ретрит триває 3 роки, але київському практикуючому цього терміну здалося мало...* (28); *І якою б тривожною думка не була, в її корені, в самій її суті завжди є сяюча порожнеча* (28); *Інколи йому легше дочекатись нового президента, ніж виконувати команди діючого* (29); *Вказівників або просто немає, або вони направлені на закритий чи навіть неіснуючий вихід* (30); *Напередодні власник ТРЦ Гарік Корогодський у Facebook... запросив бажаних поспостерігати за навчаннями... Всередині ТРЦ розпитуємо відпочиваючих підлітків...* (30); ...Обізнаність може допомогти уникнути фатальної трагедії як вам, так і *оточуючим* (30).

Досить часто трапляються в «Українській правді» й прикметникові форми на -очн(ий), утворені від іменників жіночого роду на -к(а) з попереднім приголосним. Вони також увійшли в словники української мови за радянських часів і мають питомо українські відповідники, які, однак, автори текстів не враховують: *Як відомо, оціночна вартість усіх активів... сягнула 568,9 мільйона гривень* (22); *Там буде реалізована двостороння галерея і дві злітно-посадочні смуги* (34); *Затримане судно із командою відконвоювали до порту Бердянська для проведення подальших перевірочних та процесуальних дій* (35). Тексти засвідчують й інші девіативні деривати, наприклад: *У березні з'ясувалося, що в кабінеті глави САП Холодницького була встановлена прослушка* (3); *У трьохповерховому комплексі площею 166 тис. квадратних метрів...* (30); *Відтепер на телебаченні діють квоти на україномовний продукт* (46).

Подекуди автори матеріалів, опублікованих на новинному порталі, порушують норми побудови синтаксичних конструкцій (як простих, так і складних речень), не дотримуються закономірностей структурно-семантичної організації речень в українській мові, наприклад: *І ще одною квартирою у столиці з такою ж площею володіє її колишній чоловік, якою керівниця Держаудиту має право безоплатного користування* (20); *Британські чиновники вважають, що напад такого типу міг бути виконаний лише людиною (або кількома людьми), спеціально навченими поводженню з «Новічком»* (23); *Працівник книгарні на третьому поверсі запрошує пройти стелажми з книгами* (30); *Весняною повинню підтоплено частину міста Охтирка Сумської області* (24); *З початку акцій протесту 30 березня, коли десятки тисяч людей вийшли на прикордонну територію з Ізраїлем, з вимогою забезпечити право на повернення палестинських біженців, в даний час застрелено 31 палестинця* (41).

Висновки. Наведений перелік девіативних явищ може бути продовжений, адже тексти рясніють і невинуватими тавтологіями, не враховують вимог евфонії, в них часто не дотримані норми української пунктуації тощо. Основна причина цього – недостатня увага до культури мовлення працівниками інтернет-видання або й їхня фахова невідповідність. Новинні портали пропонують читачам чималу кількість повідомлень ледь не цілодобово, а тому часто нехтують їхньою якістю, зважаючи тільки на інформативність та новизну інформації, що дає їм змогу, як кажуть журналісти, «виграти новину», тобто опублікувати її першими. При цьому не зважають на те, що девіативний текст сприяє закріпленню лексичних і граматичних девіацій у мовленні українців (а у випадку, якщо читач розпізнає девіативні явища, – знецінює сам текст повідомлення, а отже, й україномовну версію сайту), замість того, аби представляти на загал мову в її

найкращих зразках. Тож, подальші дослідження варто спрямувати на розроблення питання мовної сертифікації інтернет-видань, що дало би змогу зробити їх дієвим інструментом національноорієнтованої мовної політики в Україні.

Література:

1. Ільків О. Як громадська ініціатива виплинула на створення україномовного сайту. URL: http://tvoemisto.tv/news/yak-gromadska-initsiatyva-vplynula-na-stvorennya-ukrainomovnogoy-saytu_81607.html
2. Михальченко А. Чи українським є інтернет-простір в Україні? URL: <http://zrada.today/prognози-i-dumki/cikavo-znati/chukrayinskim-ie-internet-prostir-v-ukrayini>
3. Рибка А. Українська мова й комерція : несумірність чи перспектива. URL: <http://language-policy.info/2016/03/ukrajinska-mova-j-komertsiya-nesumirnist-chy-perspektyva/>
4. Свідлов С. Становище української мови в українському сегменті інтернету. URL: <http://language-policy.info/2016/10/stanovysche-ukrajinskoji-movy-v-ukrajinskomy-sehmenti-internetu/>
5. Usage of content languages for websites. URL: https://w3techs.com/technologies/overview/content_language/all
6. Internet Users by Country (2016). URL: <http://www.internetlivestats.com/internet-users-by-country/>
7. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03.07.2012 (втратив чинність). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>
8. Проект Закону про мови в Україні № 5556 від 19.12.2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60750
9. Проект Закону про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні № 5669 від 19.01.2017 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60952
10. Проект Закону про державну мову № 5670 від 19.01.2017 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60953
11. Проект Закону про забезпечення функціонування української мови як державної № 5670-д від 09.06.2017 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61994
12. LiveInternet (рейтинг сайтів). URL: <https://www.liveinternet.ru/rating/uk/#geo=ua>
13. Белова А.Д. Віртуалізація комунікативного простору. URL: http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/52/10.pdf
14. Петровець О. «Закон Ківалова-Колесніченка» скасовано. Що далі? URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/03/7/17173902/>
15. Тищенко О. Мова інтернет-спілкування: стиль, норма, освіта. Дивослово. 2012. № 11. С. 35–39.
16. Чермеркін С. Українська мова в інтернеті. URL: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk/index.php?page=rm26_05

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/3/7176605/>
2. <https://www.epravda.com.ua/news/2018/04/3/635628/>
3. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/3/7176603/>
4. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/3/7176600/>
5. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/3/7176598/>
6. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/3/7176591/>
7. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/3/7176590/>
8. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/3/7176579/>
9. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/3/7176568/>
10. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/3/7176562/>
11. <https://www.epravda.com.ua/news/2018/04/2/635601/>
12. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/2/7176546/>
13. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/2/7176553/>
14. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/3/7176614/>
15. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/2/7176529/>

16. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/2/7176531/>
17. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/2/7176521/>
18. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/2/7176519/>
19. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/2/7176517/>
20. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/2/7176514/>
21. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/2/7176496/>
22. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/2/7176502/>
23. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/2/7176493/>
24. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/2/7176482/>
25. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/2/7176498/>
26. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/2/7176453/>
27. <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/03/30/7176208/>
28. <http://life.pravda.com.ua/society/2018/03/30/229876/>
29. <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/03/29/7176123/>
30. <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/03/28/7176011/>
31. <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/04/6/7176871/>
32. <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/04/6/635737/>
33. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/6/7177012/>
34. <https://www.epravda.com.ua/news/2018/04/6/635783/>
35. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/6/7177007/>
36. <https://www.epravda.com.ua/news/2018/04/6/635775/>
37. <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/04/6/635755/>
38. <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/04/6/635688/>
39. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/7/7177079/>
40. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/7/7177071/>
41. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/7/7177074/>
42. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/04/7/7080060/>

43. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/7/7177066/>
44. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/7/7177061/>
45. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/7/7177065/>
46. <https://www.pravda.com.ua/news/2017/10/13/7158217/>

Макарець Ю. С. К вопросу о девиативности текстов украинских интернет-СМИ (на примере интернет-издания «Українська правда»)

Аннотация. Статья посвящена проблеме функционирования украинского языка в Интернете, в частности в интернет-СМИ. Основные лингвальные девиации проанализированы на материале текстов, которые предлагает своей читательской аудитории интернет-издание «Українська правда».

Ключевые слова: языковая политика, интернет-издание, интернет-СМИ, лексические девиации, грамматические девиации.

Makarets Yu. On the issue of the deviation of Ukrainian Internet media texts (on the example of Internet edition «Ukrayinska Pravda»)

Summary. The article is focused on the problem of functioning of the Ukrainian language in the Internet, in particular in Internet media. The main linguistic deviations are analyzed on the material of the texts, which are offered to its readership by Internet edition 'Ukrayinska Pravda'.

Key words: language policy, Internet edition, Internet media, lexical deviations, grammatical deviations.

*Мамич М. В.,
доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Одеська юридична академія»,*

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В ЖУРНАЛЬНІЙ ПЕРІОДИЦІ ДЛЯ ЖІНОК (НА МАТЕРІАЛІ ВИДАННЯ «РАДЯНСЬКА ЖІНКА» / «ЖІНКА»)

Анотація. У статті проаналізовано гендерні стереотипи, засвідчені в журналі «Радянська жінка»/«Жінка». Визначено їхню типологію за лексико-семантичними, структурними, виражальними параметрами. Диференційовано ціннісні, поведінкові, діяльнісні, предметні гендерні стереотипи. Сконцентровано увагу на динамічних аспектах змін у соціокультурній конотації засвідчених стереотипів, їхньому співвідношенні зі складниками ціннісної картини світу жінок. Відзначено, що формою вираження гендерного стереотипу можуть бути як окремі лексеми, так і кліше, фразеологізми побутового та офіційно-ділового стилістичного різновидів.

Ключові слова: жіночий журнал, гендерний стереотип, мовна свідомість.

Бурхливий розвиток соціолінгвістичних аспектів стилістики пов'язаний з розширенням її взаємозв'язків з комунікативною, прагматичною, гендерною лінгвістикою, психолінгвістикою, генологією, культурологією тощо. Зокрема параметри аналізу текстів спричинюють увагу до засобів вираження мовної поведінки представника статі в соціокультурному середовищі, означеному певними часово-просторовими маркерами, а також до засобів номінування чоловіків чи жінок.

Увага українських дослідників у контексті лінгвістичної гендерології сконцентрована на дослідженні: 1) лексико-фразеологічних і граматичних особливостей мови жінок і чоловіків як репрезентантів певних соціолектів/діалектів (Л. А. Булаховський [1], Л. О. Ставицька [2], О. О. Тараненко [3], О. В. Халіман [4]), 2) особливостей «чоловічого» та «жіночого» словотворення, зокрема й у компаративному плані (А. М. Нелюба [5], А. М. Архангельська [6], К. В. Брітікова [7]), 3) психолінгвістичних аспектів мовної поведінки представників різних статей (О. М. Холод [8]), 4) соціолінгвістичних параметрів сучасного мовного життя з урахуванням аспектів взаємин статей (О. І. Семиколєнова [9]), 5) образних маркерів функціонування концепту «жінка» (Т. М. Сукаленко [10], Н. А. Карпенко [11]), 6) дискурсивних практик письменників як сфери реалізації гендерних вимірів мовної свідомості художника слова, комунікації та номінування об'єктів дійсності (Л. О. Ставицька [12], Т. А. Космеда [13], Л. М. Саліонович [14] та ін.), 7) гендерно маркованої вербальної та невербальної комунікації (Т. Ф. Осіпова [15]) та ін.

Якщо брати до уваги типологію текстів як мовного матеріалу для наукових студій, то впадає в око, що це мова газет, щоденникового, прозового, поетичного дискурсу, фольклору. Уявлення про гендер як символ статі пов'язане з гіпотезою про особливості мовомислення, про розбіжності у ціннісних картинах світу чоловіка і жінки. Саме на цих аспектах гендерних стереотипів наголошують і дослідники мови журнальної публіцистики.

В українській лінгвістиці поки що невелика кількість робіт про мову українськомовних жіночих і чоловічих журналів. Натомість активно опрацьовують цю проблематику в контексті журналістикознавства. У публікаціях О. Ю. Поди [16], М. Скорик [17], О. М. Сушкової [18] та ін. конкретизовано історіографію преси для жінок, визначено основні теми, висвітлювані у виданнях, окреслено гендерні стереотипи у слововживанні, притаманні для преси 20–30-их рр. ХХ століття (жіночі журнали «Коммунистка» (як ідеолог компартії Радянського Союзу в питанні роботи з жіноцтвом у всіх республіках виходить з 1920 р.), «Комунарка України» (друкований орган партійної структури по роботі з жінками в Україні виходить у 1920 р.), «Жіноча доля» (західноукраїнський часопис, у якому відбивалися ідеологічні засади жіночого руху, зокрема, на території Галичини виходить у 1925 р.), «Радянська жінка»/«Жінка» (початок виходу часопису – 1920 р.). У такий спосіб загальний соціокультурний образ жінки вписаний у гендерну характеристику доби, образів-шаблонів, гідних для наслідування сучасницями.

Узагальнений дослідницький матеріал засвідчив, що основна увага зосереджена на вивченні назв жінок за професією, родом заняття, статусом у спільноті в конкретний період історії України, на дослідженні онімної лексики. У зв'язку з цим, на нашу думку, постають нові аспекти подальших досліджень мови журналу «Радянська жінка»/«Жінка» в контексті гендерології: 1) продовження роботи щодо виявлення та опрацювання гендерних стереотипів, сконцентрованих в інформаційних мікрожанрах, жанрах журнального інтерв'ю, гедоністичних мікрожанрах тощо у 50-ті рр. ХХ століття – перші десятиліття ХХІ століття; 2) встановлення типології гендерних стереотипів в українськомовній жіночій періодиці.

Отже, мета дослідження – аналіз основних гендерних стереотипів у мові журналу «Радянська жінка»/«Жінка», досягненню якої сприятиме розв'язання низки завдань: опрацювання мовного матеріалу з погляду встановлення в його змісті, граматичному оформленні, ціннісному наповненні ознак гендерної належності; структурування гендерних стереотипів – лексем, фразеологізмів, афоризмів, висловлень – за семантичними та формальними ознаками; встановлення лексико-тематичних ознак часово-просторової динаміки гендерних стереотипів.

На нашу думку, система гендерних стереотипів, зокрема у поведінці жінки, закріплена в концептуалізованій ціннісній картині світу. Цінності не існують об'єктивно, вони лише об'єктивовані і становлять концептуалізацію бажаного. За шкалою цінностей М. С. Бургіна та В. І. Кузнецова, у першій шкалі – абстрактні властивості (предметні цінності, цінності навколишнього середовища, індивідів, груп, суспільства, людства, логосу), у другій – спрямованість цінностей (самоорієнтовані цінності – ергативні,

біосоціальні; орієнтовані зовні цінності – особистісно-групові, соціально-особистісні, особистісно-загальнонародські, суспільно-групові), у третій – різновиди корисності (тілесні, економічні, соціальні, юридичні, моральні, когнітивні, естетичні, інтелектуальні, професійні) [20: 118–121]. Усі вони мають різні способи вербалізації – словесні, словесно-образні (метафоричні, архетипові), фразеологічні, текстові.

Отже, у журналах «Радянська жінка»/«Жінка» засвідчуємо низку концептуальних моделей стереотипізації образу жінки з так званими «часовими» й «позачасовими» (архетиповими) параметрами. Форма вербалізації тої чи тої концептуальної моделі може бути різною, на це вказуватимемо принагідно. Парадигму основних гендерних стереотипів репрезентує така загальна типологія: ціннісні, поведінкові, діяльнісні, предметні.

Гендерний стереотип як носій національно-культурних традицій, цінностей. Прикладом такої моделі може послужити цитата: *Головне призначення хасидки – одружитися й народити дітей, а здобути освіту, знайти гарну роботу, дбати про успішну кар'єру, – це другорядне. А ще в дівчат у дні святкування Ту бе-Ав є традиція? Вони одягають весільні сукні, танцюють у них і радіють. Так просять собі чоловіка* (Ж, № 10, 2014). Отже, система культурних традицій представлена через номінування характерних обрядодій і формулювання ключових ціннісних орієнтирів.

Гендерний стереотип як носій суспільно-групових цінностей – це, як правило, низка клішованих висловлень ідеологічного спрямування, що найбільше було виражене в публікаціях до середини 80-х рр. ХХ ст. (*Дівчата ж казали – то нагорода всій бригаді. Чи не найбільша радість, яку подарувала нам п'ятірочка, це радість колективної праці, злиття в єдиному пориві тисяч зусиль заради однієї великої мети* (РЖ, № 12, 1975). Така модель стереотипізації образу жінки пов'язана також із живим прикладковим структур на позначення соціального статусу особи (*Героїня мого нарису – молода вродлива жінка, народна артистка УРСР Зінаїда Миколаївна Дехтярьова, дочка одеського робітника* (РЖ, № 7, 1989). Поза ідеологічними канонами в повсякденній мовній свідомості живе стійка асоціація, що свекруха та невістка – вороги, віддалені істоти. Зворотнє потрактування таких стосунків містить позитивну конотацію: *Із радістю довідалася, що конкурс «Свекруха +невістка = любов» триває* (Ж, № 9, 2007).

Гендерний стереотип як носій соціально-особистісних цінностей. В аналізованому мовному матеріалі така концептуальна модель цінностей «родина – робота» виражена в характерних побутових та офіційно-ділових кліше: *В особистому житті щоденну радість приносять діти, онуки. Мені цього року присвоєно звання заслуженого працівника сільського господарства. Це почесний додаток до моїх нагород – орден Трудового Червоного Прапора та ордена «Знак Пошани»* (РЖ, № 12, 1975).

Одним із структурних різновидів цього гендерного стереотипу є вторинна номінація. Ось приклади такого уживання: *Адже 70 відсотків тваринників саме вони, ті, кого ми так гречно назвали «прекрасною статтю» і з ким поводимося зовсім не гречно* (Ж, №11, 1999); *Та мої маленькі господині привчені до домашньої роботи, допомагають мамі, і чоловік, теж робітник, допомога мені в усьому* (РЖ, № 12, 1975) тощо.

Засобом вираження гендерного стереотипу – поведінкового ідеалу може бути певна вторинна номінація з арсеналу «жіночої лексики». Такою є, наприклад, назва *принцеса*. Пор. висловлен-

ня: *Яка дівчина не мріє прокинутися вранці в прекрасному замку, в ролі чарівної принцеси? Для юної Софії мрія стала дійсністю, і невдовзі маленька дівчинка з тихої провінції стала справжньою принцесою* (Ж, № 10, 2014). Звичайно, у контексті часових параметрів стереотипізації жіночої поведінки такий концепт є набуток новітньої доби – кінець 90-х років минулого століття і наші дні. Мовний матеріал жіночої періодики унаочнює часову градацію таких гендерних стереотипів: прагнення до краси, зовнішньої охайності та чистоти прийшло на зміну усталеним за попередні десятиліття публіцистичним кліше «самовідданість», «чесність», «товариськість», «родинність» (*Звичайно, організація праці, товариські взаємини у колективі, злагода в сім'ї – все багато важить. Але людська самовідданість, чесність в роботі... Від них – теж наші успіхи* (РЖ, № 12, 1975). Щоправда, журналісти видання не відсторонюються від популяризації високих позитивних ідеалів, пов'язаних із заохоченням енергійності, діяльності, відповідальності, пор. цитату із інтерв'ю: *Тетяно Вікторівно, на завершення не можу не запитати: звідки Ви черпаете натхнення та енергію? Видно, що Ви не просто працюєте, а живете потребою змін, спонукаєте до цього усіх, хто поруч... – Дякую за добрі слова. Гадаю, всім читачам «Жінки» добре відомо, звідки у нас, жінок, енергія та натхнення. Від любові та родини. Від бажання бачити плоди праці. А чому? Тому що небайдужість і любов, відповідальність за майбутнє – це те, що рухає нами й змушує шукати тих, хто потребує підтримки, бо всі ми маємо право жити у мирі й свободі* (Ж, № 7, 2007).

Ще один різновид поведінкового гендерного стереотипу – фразеологічні висловлення на зразок: *Жінки мусять робити те, що мусять, а чоловіки хочуть робити те, що хочуть. Чоловіка важко змусити робити те, чого він не хоче. А жінка, навіть коли не має бажання щось робити, швидше себе змусить і зробить непогано. Тут спрацьовує той самий момент стабільності й консерватизму* (Ж, № 11, 1999); *Марина й зараз не втрачає оптимізму: «Все одно, незважаючи на суцільні дефіцити і дорожнечу, буду про маму говорити устами свого чоловіка: «Не буває поганих тещ, є погані зяті»* (Ж, № 5, 1992) і под.

Як жіночий стереотип кваліфікуємо образ сну, до якого апелює жінка-спортсменка, оповідаючи про переживання перед змаганнями. Адже відомо, що саме жінки особливо схильні прислухатися до власних снів та наділяти їх особливими властивостями, пор.: – *Юлю, тобі нічого не снилося напередодні фінального турніру?.. – Снилось, але раніше, – відразу після кваліфікації. Наснилось, що я не лише нічого не виграла, а навіть не пройшла до головного фіналу і не змагалася за медалі. Й так мені стало кривдно!* (Ж, № 10, 2014).

Як вже не раз вказувалося вище, в утриманні тої чи іншої моделі концептуальних цінностей велику роль відіграють оцінні засоби – епітети. Вони утворюють характерну аксіологічну парадигму, систему гендерних епітетних стереотипів, за ними в кожний конкретний відрізок часу на вісі історії суспільства і мови зберігається конкретне змістове наповнення. Епітети – засоби стереотипізації ідеалів зовнішності, інтелекту, способу поведінки: *Я слухала цю енергійну, розумну жінку, а в мозок закрадалася думка. Який же парадокс. Героїня мого нарису – молода вродлива жінка, народна артистка УРСР Зінаїда Миколаївна Дехтярьова, дочка одеського робітника* (РЖ, № 7, 1989), *Вони [жінки. – М. М.] незамінні на своїх робочих місцях, сумлінні, відповідальні* (Ж, № 9, 2007).

Крім епітетів, велике навантаження на стереотипізацію позитивних рис жінок припадає на абстрактні іменники на зразок: *Однією з характерних рис Надії Костянтинівни була надзвичайна скромність, душевність, чуйність* (РЖ, № 2, 1969); *Саме завдяки бабусі я маю такі досягнення, як граціозність, розкутість, жіночність. Донині вдячна їй за те, що тримаюся і поводжуся цілком природно, – підсумовує Марина* (Ж, № 5, 1992).

Такі гендерні аксіологічні стереотипи закріплені в журнальній періодиці і як наскрізні засоби репрезентації позитивно конотованого ореолу культурних особистостей, напр., про *Оксану Петрусенко – практичність, безпосередність, емоційність, загадкова* (Ж, № 10, 1996); про *Олену Телігу – діяльна, енергійна, цілеспрямована* (Ж, № 5, 1995); про доктора фізико-математичних наук *Тамару Стрижак – замріяна, працелюбна* (Ж, № 5, 1995).

В окресленні, утриманні в мовній свідомості читачів видання архетипових цінностей важливу роль відіграють прикладкові моделі гендерних стереотипів на зразок *жінка-матір, жінка-трудолюбивця, жінка-вчитель, жінка-лікар*, а також низка аксіологічних епітетів, клішованих позитивно конотованих зворотів: *– Якою Ви бачите роль жінки-матері, жінки-вчительки у нашому суспільстві? – Я б її бачила мудрою-мудрою, терплячою, розумною і ніжною, щоб кожна дитина, незважаючи на те, чи вона сирота, чи вона має батьків, від дотику материнської руки (нехай вона зазубила, вироблена) відчула таке тепло, від якого висохли б сльози, розтанули б холод і біль. Такою бачу матір. Думаю, що оцей образ нашої гордої матері-виховательки багато може зробити і зможе стільки посіяти добра, яке дасть нам добрий врожай!* (Ж, № 9, 2007); *Наталю Петрівно, кожна жінка – домашній лікар. Жінка – це сімейна злагода, тепло, якого вистачає на всіх членів родини. Вона і домашній лікар, бо найпершу медичну допомогу, як кажуть, не дай Бог чого, сім'я одержує з рук жінки* (Ж, № 5, 1992) і под.

Такі означальні стереотипи ще кваліфікують як гендерні ролі, які розподіляють за кількома параметрами: «1) жінка та соціум («жінка – це талановита особистість» (Ж, № 1, 2010); «жінка – це сеньйора» (Ж, № 3, 2010); «жінка – це митець» (Ж, № 4, 2010); 2) жінка і чоловік («жінка – це цілеспрямована вродливця» (Ж, № 1, 2010); «жінка – це кохана людина» (Ж, № 4, 2010); «жінка – це насамперед особистість, а не об'єкт для задоволення статевого потягу» (Ж, № 5, 2010); «жінка – це слабкість чоловіка» (Ж, № 5, 2010); 3) жінка і духовність («жінка – це муза» (Ж, № 2, 2010); «жінка – це жива справжня богиня» (Ж, № 5, 2010); «жінка – це коштовність» (Ж, № 5, 2010); «жінка – це ангел» (Ж, № 6, 2010); «жінка – це найкоштовніший скарб» (Ж, № 10, 2010); 4) жінка та сім'я («жінка – це годувальниця» (Ж, № 1, 2010); «жінка – це берегиня козацького роду» (Ж, № 4, 2010); «жінка – це мати» (Ж, № 4, 2010); 5) жінка і краса («жінка, то краса, а краса – то сума любові й самоповаги» (Ж, № 8, 2010) [19: 107].

Як вже зазначалося вище, історіографи жіночих журналів першої третини ХХ століття, частково – до початку 60-х рр. минулого століття вже провели значну роботу щодо виявлення основних номінацій осіб жіночої статі за професією, соціальним станом, які характерні для публікацій [16]. Героїнями таких матеріалів були, наприклад: Марія Лисенко, Герой Соціалістичної Праці, голова колгоспу «Соціалістична перемога» Київської області (РЖ, № 4, 1950); Наталя Кохан, бригадир складальниць піддонів мартенівського цеху № 3 заводу ім. Петровського (РЖ, № 2, 1951); Марія Чуртапова, старша кранівниця Одесь-

кого порту (РЖ, № 11, 1952); Мотря Чеченко, голова колгоспу ім. Тельмана Сумської області (РЖ, № 9, 1953) та ін. [21: 90]. Ці ж гендерні стереотипні кваліфікації жінок за способом і сферою діяльності характерні й для публікацій 60-х років: *Ольга Радевич, ударниця комуністичної праці, кращий токарь Хмельницького заводу «Трактородеталь» і Зінаїда Демчук, передова доярка колгоспу імені Островського Городецького району зустрілись на сесії Верховної Ради України. Вони обидві – члени парламенту республіки, люди, яких звеличила і прославила самовіддана праця* (РЖ, № 9, 1969).

Жіноча журнальна публіцистика зберігає й гендерні предметні стереотипи – концепти повсякденно-побутової культури. Один із таких – *хліб*, з яким у героїні нарису асоціюється образ бабусі: *З пам'яті мого дитинства виринає усмінене обличчя бабусі: це хвилинка чи дві – вийматиме з печі Хліб! Радитимемо і ми, що паляниці вдалися – з рум'яними гребінцями! [...] Справа та була для наших бабусь звичною. Бралися до неї, як правило, у п'ятницю – той день одвіку вважався «жіночим», коли найважливіша робота господині неодмінно вдасться. А ми з нетерпінням чекали, коли ж то вже, нарешті, бабуся скаже: «Атож, з хлібом і пісня милиша, і хата тепліша» – після тих слів уже можна було винагороджувати себе за довге чекання...» (Ж, № 8, 1992).*

Отже, українськомовний жіночий журнал «Радянська жінка»/«Жінка» впродовж своєї історії утримує закріплені в мові архетипові, ціннісні, поведінкові стереотипи, що відбивають сталі і часово змінні в образі жінки.

Література:

- Булаховський Л. Вибрані праці: в 5 т. К.: Наук. думка, 1975. Т. 1: Загальне мовознавство. С. 293–296.
- Ставицька Л. «Чоловік (мужчина)» у концептосфері української фразеології. Мовознавство. 2006. № 2–3. С. 118–129.
- Тараненко О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух. Мовознавство. 2005. № 1. С. 3–5.
- Халіман О. Гендерно забарвлені синтаксичні фразеологізми «хтось (ім. чол. роду) у спідниці», «хтось (ім. жін. роду) у штанях». Космеда Т., Карпенко Н., Осіпова Т., Саліонович Л., Халіман О. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика: кол. моногр. Х.: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди; Дрогобич: Коло, 2014. С. 138–145.
- Нелюба А. Інноваційні зрушення й тенденції в українському жіночому словотворенні. Лінгвістика: зб. наук. праць. Луганськ, 2011. Вип. 23. С. 137–146.
- Архангельська А. «Чоловік» у слов'янських мовах. Рівне, 2007. 448 с.
- Бріткікова К. Узуальне та окаяніальне в інноваціях сучасної української мови: тенденції оновлення лексико-словотвірної категорії особи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – «Українська мова». Х., 2007. 19 с.
- Холод О. Мовленнєві картини світу чоловіків і жінок: збірн. наук. праць: у 10-ти т. Кривий Ріг, 2008. Т. 1: Психолінгвістичні статті. С. 115–379.
- Семиколенова О., Шиліна А. Гендерний аспект сучасної мовної політики (міжнародний досвід і українська перспектива). Мовознавство. 2006. № 4. С. 32–40.
- Сукаленко Т. Метафоричне вираження концепту ЖІНКА в українській мові. К.: Вид. Дім Дмитра Бураго, 2010. 240 с.
- Карпенко Н. Лінгвокреативна діяльність П. Загребельного: концепт ЖІНКА в дискурсивній практиці письменника кризь призми його гендерної свідомості. Космеда Т., Карпенко Н., Осіпова Т., Саліонович Л., Халіман О. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика: кол. моногр. Х.: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди; Дрогобич: Коло, 2014. С. 287–382.

12. Ставицька Л. Гендерні виміри невербальної комунікації у художньому тексті. Культура народів Причорномор'я: науч. журнал. 2004. Т. 1. С. 146–148.
13. Космеда Т. Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри. Львів: ПАІС, 2006. 328 с.
14. Саліонович Л. Дискурс Івана Франка у вимірах гендерної лінгвістики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – «Українська мова». Х., 2012. 20 с.
15. Осіпова Т. Гендерно марковані комунікативні стратегії й тактики у вербальній і невербальній комунікації Космеда Т., Карпенко Н., Осіпова Т., Саліонович Л., Халіман О. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика: кол. моногр. Х.: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди; Дрогобич: Коло, 2014. С. 174–226.
16. Пода О. Гендерні студії в журналістикознавстві (до постановки проблеми). Журналістика: наук. збірник / за ред. Н. Сидоренко. К.: Ін-т журналістики Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2008. С. 132–149; Пода О. Жіноча сторінка в газеті як канал гендерної комунікації влади. Держава і регіони. Серія: Соціальні комунікації. 2010. № 2. С. 150–154.
17. Скорик М. Методологічні проблеми гендерних досліджень мас-медіа. Журналістика: науковий збірник / за ред. Н. Сидоренко. К.: Ін-т журналістики Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2008. С. 149–161.
18. Сушкова М. Розвиток преси для жінок у Східній Україні (I половина XX століття). Вісник СумДУ. 2006. Вип. 3(87). С. 24–28.
19. Чорнодон М. Визначення гендерних концептів «жінка» та «чоловік» на сторінках сучасної періодики в Україні. Держава та регіони. Сер. «Соц. комунікації». 2012. Вип. 3. С. 106–110.
20. Бургин М., Кузнецов В. Аксиологические аспекты научных теорий. К.: Наук. думка, 1991. 184 с.
21. Пода О. Героїня часу в журналі «Радянська жінка» 50-х рр. XX ст.: гендерні елементи в тематичному полі біографії. Держава та регіони. Серія: «Гуманітарні науки». 2008. № 4. С. 88–95.

Використані джерела:

Жінка / [гол. ред. Л. Ю. Мазур]. – К.: Преса України, 1992, 1995, 1996, 1999, 2007, 2010, 2014.
 Радянська жінка / [гол. ред. у різні роки Н. А. Приходько, Г. А. Литвинова]. – К.: Радянська Україна, 1950, 1951, 1952, 1953, 1969, 1975, 1989.

Список скорочень:

Ж – Жінка
 РЖ – Радянська жінка

Мамич М. В. Гендерные стереотипы в журнальной периодике для женщин (на материале издания «Советская женщина» / «Женщина»)

Аннотация. В статье проанализированы гендерные стереотипы, зафиксированные в журнале «Советская женщина»/«Женщина». Определена их типология по лексико-семантическим, структурным, выразительным параметрам. Дифференцированы ценностные, поведенческие, деятельностные, предметные гендерные стереотипы. Сконцентрировано внимание на динамических аспектах изменений в социокультурной коннотации зафиксированных стереотипов, их соотношение с составляющими ценностной картины мира женщин. Отмечено, что формами выражения гендерного стереотипа могут быть как отдельные лексемы, так и клише, бытовые и официально-деловые фразеологизмы.

Ключевые слова: женский журнал, гендерный стереотип, языковое сознание.

Mamych M. Gender stereotypes in periodicals magazines for women (based on publication “Soviet woman”/ “Woman”)

Summary. The article deals with gender stereotypes found in the magazine «Soviet woman»/»Woman». Their typology by lexical-semantic, structural, expressive parameters was determined. The value of gender stereotypes, behavioral gender stereotypes, active gender stereotypes and objective gender stereotypes was differentiated. Attention was concentrated on dynamic aspects of changes in the socio-cultural connotations of found stereotypes, their correlation with the components of the women's value world view. It was noted that gender stereotypes can be expressed by separate lexemes as well as clichés and both formal and informal phrasemes.

Key words: women's magazine, gender stereotypes, language awareness.

Марчишина А. А.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У КВІР-ТЕОРІЇ: ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПОНЯТТЯ

Анотація. У статті розглянуто історію становлення терміну «квір» на позначення гендерної ідентичності, розкрито зміст поняття і простежено методологію його дослідження. Підсумовано, що гендерна квір-ідентичність – комплексний феномен, що має трансдисциплінарну природу, репрезентує дискурсивні практики постмодернізму, залежить від лінгвокультурологічної традиції вербалізації актуалізованої гендерної самототожності.

Ключові слова: гендер, ідентичність, квір, стать, сексуальність, лінгвокультура.

Постановка проблеми. Шляхи виникнення й вкорінення нового термінопоняття «гендерна ідентичність» (далі – ПІ) прослідковуються в історії соціогуманітарного знання ХХ ст., передусім у філософії, соціології, психології, психоаналітиці й пізніше – у фізіології. Проте досвід наук біомедичного циклу засвідчує обмеження їхнього інструментарію у прагненні встановити зв'язок фізичного статусу людини із соціальними й духовними аспектами її існування, з її філо- й онтогенетичною історією. Сучасні людинознавчі студії висвітлюють не тільки адаптацію індивіда до глобальних трансформаційних процесів та рекультивативні новітніх ціннісних домінант, а й зміну гендерної культури, руйнування стереотипних механізмів гендерної соціалізації та формування гендерної ідентичності в умовах постмодерністського світогляду. Постмодерністське світобачення руйнує патріархальні настанови «нормативної» ідентичності, пропонуючи розуміння гендеру не як суспільної матеріалізації біологічної статі, а як стереотипізованої умовності, в якій кореляція стать/гендер зазнає змін залежно від трансформацій суспільної моралі, культурного розвитку, переорієнтації цінностей.

Мета статті – окреслити етапи становлення терміну «квір» у соціогуманітаристиці, особливості тлумачення гендерної ідентичності з позицій квір-теорії та її змістове наповнення в постмодерністській лінгвогендерології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «квір» (queer) почав використовуватися з середини ХІХ ст. на позначення жінкоподібних чоловіків чи гомосексуальних практик. Це вважалося відхиленням від моральних, медичних та соціальних норм і сигналізувало про образливу ідентифікацію та маргіналізувало особистість у суспільному середовищі – це була ознака «звинувачення, патологізації та образи» [4, с. 226]. Крім того, це поняття фіксувало викривлення гетеронормативних стереотипів, про що свідчить денотативне значення самої лексеми: “*strange, odd; slightly ill; homosexual*” (adj.); “(informal, offensive) *a homosexual man*” (noun) [12]. На цій початковій стадії «квір» поєднував ненормативні сексуальності з такими іншими категоріями ідентичності, як расова й класова приналежність, апелюючи до його позитивного визнання суспільними практиками. Перша публічна колективна реакція, спрямована на нейтралізацію стигматизованого сприйняття гомосексуаль-

ності, відбулася в 1969 р., коли група гомосексуалів вчинила бійку проти репресивних заходів поліції в барі Стоунвол у Нью-Йорку. Акція набула широкого резонансу й засвідчила не тільки поодинокі існування, як вважалося раніше, а організовану спільноту людей, хто не приховував своєї гомосексуальної ідентичності.

Теоретизація проблематики «квір» відбулась у 2-й пол. ХХ ст. Виникнення квір-теорії пов'язують із певними суспільно-політичними подіями, зокрема з поширенням епідемії СНІДу в 1980–1990-х рр., коли медичний дискурс презентував цей смертельний вірус і бив на сполох, а політики використовували ситуацію на власний розсуд, підтримуючи чи засуджуючи різноманітні загалом і сексуально орієнтовані зокрема субкультури. Так, Т. Сікора вважає, що «вірологічна образність» притаманна працям Ж. Дерріда, в яких ілюструється деконструкція усталених прийомів імунології, і цей процес екстраполюється на філософсько-соціологічні виміри. На думку дослідника, «термін «квір» з'явився як позначення нової ідентичності, сформованої на одностатевому сексуальному бажанні, на протизвагу гомосексуальності, статус якої в капіталістичному середовищі прирівнювався до статусу фальшивих грошей» [11, с. 192].

Виникнення й утвердження квір-теорії поставили під сумнів монолітність таких категорій, як гендер, стать і сексуальність, і висловили скепсис стосовно нормалізованих ідентичностей, охопивши нестійкі, переважно гомосексуальні, ідентичності і/чи соціально відхилені статеві практики [5, с. 12]. На відміну від терміна «гей», конотація якого імплікує політику асиміляції й толерування в соціумі, культурі тощо, «квір» швидше означає опір асиміляції, невизначеність і нестабільність будь-яких формацій ідентичності. Квір – це виклик будь-якої ознаки усталеної ідентичності, гомосексуальної чи гетеросексуальної. З часом квір-теорія вийшла з царини патологізації й глибоко проникла в наукові дослідження, культуру та мистецтво, історію, антропологію, психологію, політичні науки. У суспільному сприйнятті зростало розуміння «квір» як узагальненого поняття для індивідів із нетрадиційною сексуальною орієнтацією і поширювалось як на чоловіків, так і на жінок. У науковому дискурсі термін почав використовуватися з кінця 1980-х р., коли Т. де Лауреті застосувала його у статті «Квір-теорія: лесбійська і гомосексуальна сексуальності: Вступ» [9]. Вона була однією з перших, хто дослідив і надав ґрунтовну оцінку поняттю «квір», вважаючи його зухвалою, такою, що порушує усталені принципи, *постмодерністською* артикуляцією *статевої ідентичності* [9].

Поступово відбувається позитивна ресигніфікація розуміння «квір». У 1990 р. на гей-параді в Нью-Йорку була розповсюджена листівка із заголовком “Queers Read This” («Квіри читають це»), що мало на меті спростувати поширену пейоративну конотацію терміну «квір». Сьогодні триває кристалізація

чоловічої та жіночої сексуальностей не як протилежностей, а як самоцінних сутностей. Відбувається «деколонізація статевої ідентичності» переважно шляхом створення провокативного «контр-дискурсу» [14], який покликаний переглянути гегемонію гетеронормативних цінностей, зруйнувати гендерну дихотомію та пов'язані з нею суспільні умовності й дати поштовх формуванню нової статевої ідентичності. Внаслідок заперечення природного фемінного чи маскулінного референта поняття «квір» зазнає ресемантизації: замість архаїзованої пейоративної семантики постає мультиплікація значень, пов'язаних з уявленнями про стать і гендер: «квір-теорія проклала свій шлях і стала ареною боротьби за право на існування тих ненормативних ідентичностей, що руйнують бінарний простір гетеросексуальності й гомосексуальності, піддаючи сумніву функціональні межі таких категорій, як гендер, стать, сексуальність, раса чи клас» [9, с. 5]. Такий нетрадиційний вияв індивідуалізму, статево-гендерної нерегламентованості сигналізує про «іншість», відмінність окремої особистості від стереотипності, тому «квір» стає синонімом до «інший». Якщо на початку становлення цього терміна квір-ідентичності найчастіше визначалися за ознакою “*same-sex genital relations*” (одностатевими генітальними стосунками) [10, с. 2] і репрезентували стосунки, які існували давно, лише під іншими назвами: ‘homosexual’ (гомосексуальний), ‘Uranian’ (ураніан), ‘invert’ (інверт), ‘gay’ (гей), ‘lesbian’ (лесбійський), їхньою метою, на думку Л. Моран, було утвердження ідентичності, що є фундаментальною для відчуття себе, природною та вродженою (identity that is fundamental to the sense of self, natural and inborn) [10, с. 3], і яку не приймають ті, хто вважає, що такі ідентичності суперечать законам природи.

Виклад основного матеріалу. Поява терміну «квір», з одного боку, взагалі не всі ідентичності, що походять з одностатевих стосунків, а з іншого – прагне побороти гомофобні настрої в суспільстві, «декриміналізувати» їх, відвівши в ранг соціальної меншості, яка має рівні права з більшістю. В такий спосіб відбувається не тільки легітимізація гей- та лесбійських спільнот – зароджується нова філософія ідентичності: «відокремлення гендеру від статі продукує нові позиції ідентичності, що піддають сумніву самі поняття ‘gay’ і ‘lesbian’» [5, с. 14]. Семантика «квір» поширилася на такі різновиди ідентичностей, як бісексуали, транссексуали, трансгендери, агендери, бігендери тощо. Деякі дослідники [16] відносять «квір» до постійного процесу заперечення стійкості значень, ідентичностей чи статевої практики, а також як ефективний теоретичний інструмент у боротьбі проти гомофобії та сексуальної маргіналізації; «квір» вважається такою ефемерною цариною, де «немає фіксованих культурних чи ідеологічних конструктів ідентичності» [5, с. 16]. У квір-теорії впроваджується перформативна теорія Дж. Батлера, відповідно до якої гендер проявляється через «тілесні жести, рухи та різноманітні стилі» [4, с. 140] й імплікує перформативність П, заперечуючи природженість фемінного чи маскулінного референта. Постулат Ж. Лакана про «буття як насолоду тіла» (Jacques Lacan, Seminar XX) дозволяє вважати тіло «вмістилищем можливостей переосмислення» (body as the site of possibilities of resignification [15]). Звідси – гіпотеза про «неввірно сприйняте тіло» (misrecognized body) [8], оскільки «ніщо в людині – навіть тіло – не є достатньо постійним» [2, с. 77]. Постає постмодерністського децентрованого суб'єкта репрезентує квір-ідентичність, яка не може віднайти опори, фіксації своєї П у власному тілі.

Постструктуралістський/постмодерністський світогляд ставить на один соціально-психологічний рівень «гендерно невизначених» (*ambiguously gendered* – [8]) поряд з гендерною/статевою дуальністю і дозволяє «вільно рухатись між гендерами» (*move freely between genders*) [7]. Послідовники квір-світогляду допускають міжгендерну ідентичність – *interbeing* [17], яку один із персонажів фільму Стівена Фрірза «Моя чудова пральня» (Stephen Frears “My Beautiful Laundrette”) називає “*in-betweeness*”, а Дж. Евгенідес виносить дефініцію такої ідентичності в назву свого роману “*Middlesex*”. Такі підходи мають під собою певне науково-теоретичне підґрунтя: випадки інтерсексуальності (*intersex*), коли стать не може бути потрактована однозначно (статеві хромосоми, репродуктивна система, а також поєднання цих рівнів організації статі, що не відповідають еталонному зразку біологічного чоловіка/жінки), за підрахунками американських дослідників можуть становити до двох відсотків новонароджених [3]. Термін *intersex* є сучасним евфемізмом для *hermaphrodite* – здавна відомим медицині явищем, що зазвичай розцінювалося як «помилка природи», а в теперішній інтерпретації – помилка культури, оскільки саме культура встановила правила, які не враховують природне розмаїття статей [1, с. 27]; це *зібридна ідентичність*, яка пропонує альтернативне, відмінне від стереотипного поєднання статі/гендеру, яка дотепер змушена була адаптуватися до опресивних соціальних норм. Сучасні дослідники квір-ідентичності (відмінної від приписаної культурою на основі структури статевих органів) вважають, що культурна конструйованість статі не заперечує біологічну стать, але по-різному інтерпретує біологію: розмежування за принципом дихотомії властиве природі не як чіткий поділ, а як континуум [1].

Отже, квір-ідентичність – це родове поняття, парасольковий термін, що вживається на позначення ідентичності не тільки сексуалізованої, а й сформованої на підставі таких категорій, як раса, етнічність, вік, гендер, стать, соціальний статус. Онтологія квір – фрагментарна й багатогранна, яка має на меті інституціоналізувати ідентичність, кваліфікувати її за психічними та соматичними параметрами та розмістити у сфері соціальної регуляції з позитивним визнанням. Зрушення світоглядних позицій у бік нормалізації гомосексуального статусу здійснюється через дискурсивні операції з концептом автентичності й утверджує індивідуальну (особистісну) ідентичність як реалізацію моральних цінностей особистої свободи, самості (самототожності) західного суспільства (moral guidelines of modern Western selfhood [18]). Лібералізація обмежувальних та почасти штучно нав'язаних диференціацій іноді має своїм наслідком посилення позицій андрогінії чи навіть асексуальності. На сьогодні не існує цілковитої термінологічної визначеності слова «квір», що в постмодерністській парадигмі дозволяє розширювати межі його тлумачення й застосування. Постмодерністська квір-ідентичність спростовує соціальні стереотипи й постійно перебуває у процесі змін. Як зазначила Л. Фіол-Матта, поняття «квір» є максимально «еластичним» і критично орієнтованим [6, с. XXIX]. Це дозволяє використовувати його в тих випадках, коли ідентичність суб'єкта не вписується в домінуючу модель ідентифікації – гендерної, статевої, расової, національної, тілесної. Саме постмодерністський дискурс синонімізує семантику термінів «квір» та «інший».

Поширення гендерних та квір-дискурсів у 2-й пол. ХХ ст. в поєднанні із положеннями постмодерністського світобачення зумовили появу нового терміну в англо-американській

лінгвістиці – ‘**postmodern+sexual**’ – «такий, що опирається будь-яким визначенням, заснованим на гендерній ідентичності чи сексуальній орієнтації (of or relating to a person who does not wish his or her sexuality to be put into a conventional category [19])». Термін ‘**PoMoSexual**’ (помосексуальний/помостатевий) був запроваджений К. Квін і Л. Шімел, укладачами антології нарисів “*PoMoSexuals: Challenging Assumptions About Gender and Sexuality*” [13], який онтологічно мав зображувати «еротичну реальність поза обмеженнями гендеру, сепаратизму та есенціалістського розуміння сексуальної орієнтації» («erotic reality beyond the boundaries of gender, separatism, and essentialist notions of sexual orientation» – напис на обкладинці). Цей термін заперечує схематичний розподіл гендерних ролей і гендерну полярність, а її розглядають як соціальний і культурний конструкт. ‘**PoMoSexual**’ ідентичність – це наслідок дискурсивних практик постмодернізму, що втілює деконструкцію традиційних моделей самовизначення й фіксує конструктивістську природу її.

Висновки. Квір-теорія втілює розуміння гендерної ідентичності як комплексного феномену, що належить до опцій особистісного вибору. Поширення постмодерністського світогляду в методологію дослідження ідентичності свідчить про лібералізацію усталених канонів самоусвідомлення, розмивання норм суспільної моралі й уведення табуованих у допостмодерний період ідентифікацій у сучасні соціальні дискурсивні практики. Перспективним убачаємо класифікацію квір-ідентичностей та дослідження їх трансдисциплінарної й лінгвокультурологічної природи.

Література:

- Гендер для медій / за ред. М. Маєрчик. К., 2014. 220 с.
- Фуко М. Ницше, генеалогія, історія. Філософія епохи постмодерна: сб. переводов и рефератов. Мн.: Красикопринт, 1996. С. 74–79.
- Blackless M. How Sexually Dimorphic Are We? Review and Synthesis. *American Journal of Human Biology*. 2000. № 12. P. 151–166.
- Butler J. *Bodies that matter, on the discursive limits of “sex”*. New York & London: Routledge, 1993. 288 p.
- Escudero-Alias M. *Long Live the King: A Genealogy of Performative Genders*. Cambridge Scholars Publishing, 2009. 225 p.
- Fiol-Matta L. *A Queer Mother for the Nation*. University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 2002. 220 p.
- Fisiak T. Hag Horror Heroines: Kitsch/Camp Goddesses, Tyrannical Females, Queer Icons. *Redefining Kitsch and Camp in Literature and Culture* / edit. J. Stepień. Cambridge: Cambridge Scholarly Publishing, 2014. P. 41–50.
- Foster L. The Tomboy Guise – Misrecognition and Ambiguity – Cinematic Depictions of the Young Non Binary Body. 6th Annual BSSN Conference ‘Global Crisis : Local Identities and Sexuality’. URL: <http://www.cmis.bton.ac.uk/research/bssn/conf2012/Book%20of%20abstracts.pdf> (дата звернення: 15.05.2017).
- Lauretis T. *Queer Theory: Lesbians and Gay Sexualities: An Introduction*. *Differences: A Journal of Feminist Cultural studies*: 3.2. Summer. 1991. P. 71–97.
- Moran L. *The Homosexual(ity) of Law*. L., N.Y.: Routledge, 1996. 256 с.
- Odmiany odmienia. *A Queer Mixture. Mniejszościowe orientacje seksualne w perspektywie gender. Gender perspectives on minority sexual identities* / T. Basiuk et al. Katowice: Śląsk, 2002. 218 p.
- Oxford English Dictionary. URL: <https://en.oxforddictionaries.com> (дата звернення: 10.02.2017).
- Queen C., Schimel L. *PoMoSexuals: Challenging Assumptions About Gender and Sexuality*. Cleis Press, 1997. 199 p.
- Sabiniaz N. *Intertextual Relations between Siegfried Sassoon’s and Wilfred Owen’s Poems and Pat Barker’s Novel “Regeneration”*. *Re-Imagining the First World War: New Perspectives in Anglophone Literature and Culture* / edit. A. Brabach-Kallas, N. Strehlau. Cambridge Scholars Publishing, 2015. P. 140–151.
- Santos B.S. Do pós-moderno ao pós-colonial: E para além de um e outro. Conferência de abertura do VIII Congresso Luso-Afro-Brasileiro de Ciências Sociais. 2004. URL: http://www.ces.uc.pt/misc/Do_pos-moderno_ao_pos-colonial.pdf (дата звернення: 18.11.2016).
- Sedgwick E.K. *Epistemology of the Closet*. – University of California Press, 1990. 258 p.
- Stepień J. Introduction. *Redefining Kitsch and Camp in Literature and Culture* / edit. by J. Stepień. Cambridge Scholarly Publishing, 2014. P. 1–5.
- Taylor Ch., Gutmann A. *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. Princeton, New Jersey: Princeton Press, 1994. 192 p.
- The Free Dictionary. URL: <http://www.thefreedictionary.com> (дата звернення: 10.02.2017).

Марчишина А. А. Гендерная идентичность в квір-теории: история и методология понятия

Аннотация. В статье рассмотрена история становления термина «квір» для обозначения гендерной идентичности, раскрыто содержание понятия и прослежена методология его исследования. Гендерная квір-идентичность квалифицируется как комплексный феномен, имеющий трансдисциплинарную природу, представляющий дискурсивные практики постмодернизма, зависящий от лингвокультурологической традиции вербализации актуализированного гендерного самотождества.

Ключевые слова: гендер, идентичность, квір, пол, сексуальность, лингвокультура.

Marchyshyna A. Gender Identity in Queer Theory: History and Methodology of the Concept

Summary. The paper considers history of the term “queer” as defining gender identity, contents of the concept as well as methodology of its research. Gender identity is concluded to be a complex phenomenon possessing transdisciplinary nature, representing discourse practices of postmodernism, depending lingual and cultural tradition to verbalize actualized gender self identification.

Key words: gender, identity, queer, sex, sexuality, linguoculture.

Марчук Л. М.,
 доктор філологічних наук,
 завідувач, професор кафедри української мови
 Кам'янець-Подільського національного університету
 імені Івана Огієнка

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ СТЕРЕОТИПИ КОЛЬОРУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ КОЛІРНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ)

Анотація. Статтю присвячено лінгвофеноменологічному аналізу зовнішності людини, колірним характеристикам людини як біологічного об'єкта, які одночасно служать й оцінними характеристиками. Завдяки дослідженню поняття кольору лексичний клас кольороназв поданий як цілісне утворення.

Ключові слова: лінгвокультурні стереотипи, колірний простір, еталонна колірна модель, епітети-кольоративи, параметризація.

Постановка проблеми. Поняття лінгвокультурних стереотипів тісно пов'язане з дослідженнями ментальності та певними соціальними аспектами, оскільки перцепція кольору опирається на тимчасові (змінні) екстралінгвістичні чинники, але вияви її на матеріалі певної мови є досить стабільними, узуальними та специфічними. Аналіз поля кольору через поняття лексичного складу у феноменологічних зламах дозволить відчувати нюанси категорії кольору як антропоцентричної субстанції й реалізувати дослідження в лінгводидактичних процесах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Колірні характеристики зовнішності людини були предметом дослідження в таких аспектах: С. Ігнат'єва розглядала особливості кольорової картини світу в українському щоденниковому дискурсі [2], Л. Пулатова аналізувала зовнішність людини в національних фраземних мовних картинах світу на матеріалі української та німецької мов (зокрема червоний колір) [3], Г. Дядченко студіювала епітети-кольоративи, що стосуються портретної характеристики людини, в українській поезії кінця ХХ – початку ХХІ століття [4], З. Шевчук описала колірні лексеми як основні соматема на позначення візуального сприйняття жінки на матеріалі української постмодерної прози [5, с. 102–120].

Метою статті є опис особливостей колірних найменувань зовнішності людини в лінгвокультурологічному та психосемантичному аспектах, а також можливість побудови градаційної й оцінної шкал щодо репрезентованих лексем.

Виклад основного матеріалу. О. Селіванова подає таке тлумачення терміну стереотип: «стереотип (від гр. stereos – твердий, typos – відбиток) – детермінована культурою, упорядкована й фіксована структура свідомості, фрагмент картини світу, що уособлює результат пізнання дійсності певним угрупованням і є схематизованою стандартною ознакою, матрицею предмета, події, явища. Стереотипи є засобами економії зусиль людини у сприйнятті складних об'єктів і захищають її цінності, позиції та права. Термін з атрибуту «соціальний» уведений американським соціологом У. Ліппманном (1922 р.) під час аналізу впливу знань про предмет на його оцінку та сприйняття й використаний не лише в лінгвістиці, а й у соціології, психо-

логії, етнографії, когнітології, культурології тощо» [1, с. 579]. Колірні характеристики належать, на нашу думку, до етнічних стереотипів, оскільки «...виконують функції стабілізації й ідентифікації угруповання як єдиного етносу, акумуляції й систематизації його соціокультурного й історичного досвіду, трансляції знань носіїв певної мови від покоління до покоління, захисту групових інтересів, своєрідності національної культури в умовах міжетнічних контактів тощо. Дослідники виділяють такі ознаки етнічних стереотипів: образність, спрощеність, схематичність, цілісність, оцінність, символічність, суб'єктивність, категоричність, ілюзорність. Серед етнічних стереотипів етнолінгвісти виокремлюють автостереотипи й гетеростереотипи: перші узагальнюють уявлення про представників власної етнічної групи та їхню оцінку, другі оцінюють представників інших етносів, що не завжди відображає реальні риси чужих етнічних груп» [1, с. 579].

Колірний простір XYZ – це еталонна колірна модель, задана в строгому математичному сенсі організацією СІЕ (International Commission on Illumination – Міжнародна комісія з освітлення) в 1931 р. Градація відбувається через кодування кольору, накладання одного на інший. Наприклад, червоний, зелений і синій є базовими для змішування кольорів, у поліграфії ж основою для цього є блакитний, пурпуровий, жовтий і чорний кольори.

Таким чином, спробуємо розглянути колірні характеристики людини як біологічного об'єкта, якими її наділяє наша свідомість. Людина може в кольорі сприймати лише одну деталь зовнішності й узагальнено оцінювати та наділяти цим кольором усю людську фігуру або й характер. Наприклад: «Сергію Миколайовичу, а у мене невеличка радість», – **ясне**, *децю дитяче обличчя Олесь засвітилося так, неначе справді трапилося щось присмне»* [6, с. 32]. Прикметник **ясний** у колірній гамі трактуємо за СУМом: «4. Не темного кольору; світлий» [7, с. 655]. Цей колір автор уживає, оскільки передає позитивну оцінку характеристику героя: «*Олесь засміявся. Я й справді зрадів, побачивши його – одну з небагатьох світлих особистостей нашого бізнес-світу»* [6, с. 30] (колір обличчя = ставлення до особистості). Або: «*Петро стежить за моїм поглядом, якусь мить вдивляється в світле Аделіне обличчя, і я бачу, як крізь нього прокочує хвиля почуттів – він і сам починає сяяти, йому забиває дух»* [8, с. 22].

Колір шкіри тіла може бути темним, смуглявим, світлим, білим, оцінюватися щодо наявності чи відсутності пігментації, а отже, може бути засмаглим, золотистим тощо. За допомогою таких відтінків кольорів автор створює контрастні образи: «*Це було смішно: ми з Аделею – як небо і земля. Аделя – бліда і напівпрозора, з хмарою русьвого волосся, тонкого, як пух, делі-*

катна, мов сніжна бабка зі збитих вершків, замріяна, ранима і тонкосльоза... Я, Стефанія Чорненко – жилага, **смаглява** і бистра, міцна, як хлоп, зовсім негарна. Гарне в мене тільки волосся: лискуче, міцне і пряме, у тіні темне, як кора дерева, на сонці спалахує мідними іскрами» [8, с. 28].

Колір обличчя є ціннісно-змінною величиною, яка залежить від таких чинників, як стан здоров'я, душевний спокій/хвилювання, час доби, пора року тощо. Саме обличчя, завдяки змінним характеристикам, найбільше може наділитися цілою гамою кольорів. Таким чином, кольорні характеристики шкіри часто мають процесуальний характер. Засобами передачі таких характеристик є предикати стану, виражені прикметниками, дієсловами, прислівниками, дієприслівниками. Напр.: «*Клара Литинська розчервонілася, як рак, кисти рук затисла у вольовий кулак*» [9, с. 67].

Колір обличчя може бути блідим, темним, засмаглим тощо: «*Їхні дискусії могли тривати годинами, і Литинський притримував чергові аргументи лише тоді, коли помічав сльози на її блідох щоках*» [9, с. 65].

До яскравих кольорів, які беруть участь у передачі кольору обличчя, відносимо рум'яний, розчервонілий, із рум'янцем. Напр.: «*Мама ще більше розчервонілася, вигукнула щось незбірливе і розлючена вибігла з квартири*» [9, с. 163]. У нашому прикладі дієслово *розчервонілася* вказує на лють героїні, найвищий вияв експресії. Або: «*– Я зробив, як ти велів, друже, – відповів задуманий і розчервонілий Литинський, – я уявив її голою*» [9, с. 53]. Дієприкметник *розчервонілий* передає хвилювання головного героя після першого публічного виступу (голою герой уявив собі публіку). До цього ж ряду синонімів відносимо й дієприкметник *розпашілий*: «*Збудження лоскоче нерви: у пань розпашілі щоки, панове навпаки, стримані і зосереджені*» [8, с. 16] (*розпашілі* – це щоки з рум'янцем). Почервоніння може бути й наслідком сором'язливості: «*Іванка, знову густо почервонівши, шепотіла їй на вухо: «Я помітила ваші панчохи, пані Аделю! Страх люблю панчохи і різну пишину одіж, маю таку слабкість», – і вона прикрила обличчя долонями*» [8, с. 87]; «*І справді, коли я заносила до салону горнятка чи печиво, він червонів ще більше, починав совгатись на стільці й голосно чмихати носом*» [8, с. 95]. Рум'янець на щоках може бути штучним і передавати дещо знижену оцінку людини: «*Обличчя жінки густо намальоване: рум'яні щоки, отруйно-пурпурові губи, вугільні брови*» [8, с. 21].

Крім того, почервоніння обличчя може вказувати й на вплив різних зовнішніх чинників на людину (морозу, спеки, вітру, температури тіла, фізичних навантажень) або може бути її природним кольором: «*Йосиф Рідний, улюблений учень її батька, рятувальник людності у найближчому майбутті, довготелесий бузько з вухом замість носа, незграбний і пурпуроволиций...*» [8, с. 184].

Крім червоного, у кольорній гамі присутній і зелений колір обличчя, який вказує або на погане самопочуття, або на сильні почуття: «*Позеленів князь від люті*» [12, с. 16]. Блідість може передавати переляк людини та хворобливість: «*Йосиф був так само блідий і нажаханий*» [8, с. 182]; «*Тоді блідою щокою Литинського скотилася одна велика сльоза*» [9, с. 137]. Блідий колір також асоціюється з воском: «*Стефі не завадить додати трохи рум'янцю, бо зовсім воскова стала на лицях...*» [8, с. 161] (*воскова* у значенні бліда).

Значення якісних прикметників визначено поза контекстом і ситуацією, тобто воно перебуває в незалежному стані.

Наприклад, прикметник-кольороназва **червоний** (томат, обличчя, яблуко) у кожному окремому словосполученні буде мати градаційну специфіку, але ознака «червоний» у будь-якому разі й без контексту буде означати конкретний параметр кольору, проте в різних його виявах (більш червоний, менш червоний). Але в жодному разі «**червоний**» не втрачає значення «одного з основних кольорів спектру, що йде перед оранжевим, кольору крові та його близьких відтінків» [10, с. 1374].

Ознаки прикметників *червоний, зелений, синій* тощо незмінні, тобто колір залишається однаковим, проте може змінюватися його насиченість. Таким чином у тексті може з'явитися градація. Кольорова градація визначається як кількість «кроків» між найяскравішим і найтемнішим рівнем зображення в проекції. Рівень градації здійснює дуже сильний вплив на реалістичність картини, що передається іншими словами; чим більше «ступенів» градації кольоровості, тим більшим є діапазон переданих кольорів [11].

Кольорова градація виявляється й у тому, що колір може переходити з одного стану в інший: *обличчя з білого (блідого) може стати червоним (буряковим) = почервоніти* (у разі чистої кольорової ознаки), а може змінювати питому вагу ознаки, якщо це змішані або складені ознаки. Отже, колір є психологічним феноменом, джерелом емоційних переживань. Одночасно колір може мати комунікативне завдання – передання градаційної функції. Щодо градаційних ознак, які передаються лексемами-кольороназвами, то варто кваліфікувати їхню функціонування через призму лінгвокультурних феноменів. Кольороназви тісно пов'язані із соціальною й етнічною традицією. Можливість «наділення» кольором об'єкта, кольорова картина світу існують у межах певної мовної спільноти й можуть бути зрозумілі лише в процесах категорійного членування, прийнятого в певному соціумі.

Кольороназва антропоцентрична й аксіологічна за своєю природою, оскільки це завжди оцінка об'єкта з погляду кольору, який надзвичайно багатий відтінками.

У зазначених прикладах спостерігаємо ще одну особливість: нерідко кольоропозначення людини й обличчя еквівалентні, оскільки відбувається метонімічне перенесення. Напр.: «*Санітарка, у хрумкому білосніжному халаті й чепці, мов витесана зі снігової брили, зосереджено складає стерильні інструменти до лискучої хромованої скриньки. Вони лягають на дно із чистим крижаним брязкотом*» [8, с. 25]. За допомогою прикметників *білосніжний, сніговий, крижаний* автором створений цілісний образ жінки, тіло якої також має білий (блідий) колір.

Очі в людини – це головний елемент, у них живе думка та віддзеркалена душа. Спробуємо простежити особливості кольористики очей в українській мові. Світлі очі мають ледь помітну різницю та відповідають лексемам *сірі, голубі, сині*. Проте в українській мові, сині та голубі кольори можуть перебувати в антонімічних відношеннях. Напр., згадаймо В. Сосюру:

«*Сині очі в моєї дружини,
А у тебе були голубі*».

Сірий колір може ставати *сивим* – *білішим*, аніж *сірий*, або *темніти* до *синього* або ж *чорного*. Узагалі українській мові властиве порівняння з певними символами культури, як-от «*Чорні очка, чорні очка, як терен*» (Нап. пісня). Проте світлі очі досить часто поєднані в українському мовному просторі з гарною людиною та можуть визначатися лише прикметни-

ком ясний. Пор.: «А Дмитрик – майже дитина. Добрий такий і тихий. Мовчить та дивиться. А очі має великі. Ясні» [13, с. 101]. Проте й темний колір може нести позитивну інформацію про людину: «Він не відповів посмішкою, але в темних, глибоко посаджених очах я розгледіла новий вираз: зацікавленість і м'якість» [8, с. 41].

Голубі (за кольором) очі в українській мові передають колір, що дуже милий, як і люди, які мають такий колір очей. Напр.: «Для Ірки він був ідеалом, який то наближався до неї, то віддалявся... Він був голубооком красенем, проте зовнішність хлопця мало тривожила Ірину – навіть якби він був потворним горбанем, вона однаково «запала» б на нього» [14, с. 40].

Надзвичайно цікавий колір очей у персонажів творів Є. Гуцала: «Ти стежив за матір'ю – як ступає по підлозі, як осміхається, як тримає круглу свою, вже посічену сивиною голову, як брови інколи здригаються, як дивляться жолудеві очі» [15, с. 11]. Колір зіставлений із віком жінки та спокійним прекрасним обличчям, він також порівнюється з кольором світло-коричневим, кольором жолудя. Цікавим є той факт, що колір зіставлений із культуремою-символом, властивим українському народу, – дубом і його плодами – жолудями. Такі світло-карі очі передають «тивний» колір очей у польській мові [riwne oszy] – із погляду носія української мови їх можна визначити як світло-карі з жовтим відтінком. Додавання різних відтінків до основних кольорів очей – одна з характерних ознак сучасної української прози: «...чому рогівки його очей якимось м'яко темніють, чому їхній колір стає чорно-синім, як колір закарпатських сушених сливок...» [8, с. 56].

Якщо проаналізувати художні тексти, то для представників українського етносу більше властивий карий колір очей, для поляків естетичним ідеалом, на думку В. Кульпіної, є зелений колір очей [16, с. 122].

Зміна кольору очей може вказувати на стан людини: «Очі Аделіні – зворушливо підпухлі від сліз, рожеві» [8, с. 41]; «Навіть навпаки: він скидався на самого дідька з наелектризованим від збудження сивим волоссям, налитими кров'ю очима» [8, с. 156]. Лексемами, які передають це значення, є прикметники та дієприкметники, оскільки вони належать до семантичних груп, як і дієслова або віддієслівні лексеми, що можуть передавати градаційне значення. Вони звично мотивовані якісними прикметниками: *посивіти* – «стати сивим», *схуднути* – «стати худим» тощо.

Так, *почервонілі* або *червоні очі* можуть указувати на: а) температуру в людини; б) запальний процес; в) безсоння; г) слези (фізичний стан людини й результат душевних психорежимів).

Зовсім інший стан – стан гніву – переданий синтаксичним зворотом *очі, наліті кров'ю*, а слово *кров* асоціюється з червоним кольором. Щодо градаційної шкали, то ці образи можна подати як збільшення ознаки від нуля: *нормальні очі* будь-якого кольору в звичайному здоровому стані < *почервонілі очі* < *червоні очі* < *очі, наліті кров'ю*.

Висновки. Зазначимо, що не всі з можливих кольорів беруть участь у кольоропозначенні зовнішності людини. Окремі колірні лексеми спеціалізовані; так, *розчервонілий* може бути вжитий тільки щодо зовнішності людини. До колірної парадигми зовнішності людини входять не лише терміни-прикметники, а й дієприкметники, дієслова, ускладнені мовні конструкції. Робимо висновок, що колірні лексеми мають специфічні виміри в кожній окремій мові, релевантні щодо комунікативної зна-

чуності, віддзеркалюють градаційний і оцінний аспект в антропоцентричній та етноцентричній парадигмах.

Література:

1. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
2. Ігнат'єва С. Особливості кольорової картини світу в українському щоденниковому дискурсі (аксіологічний аспект). URL: file:///C:/Users/User_2/Downloads/psling_2012_9_29.pdf.
3. Пулатова Л. Характеристика зовнішності людини в національних фраземних картинах світу українського та німецького народів. URL: file:///C:/Users/User_2/Downloads/Npkpnu_fil_2013_34_75%20(1).pdf.
4. Дядченко Г. Епігети-кольоративи в українській поезії кінця XX – початку XXI століття (портретна характеристика). URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/110468/17Dyadchenko.pdf?sequence=1.
5. Шевчук З. Вербалізація мовного портрета жінки (на матеріалі української жіночої прози: дис. канд. філол. наук, спец. 10.02.01 – українська мова. Луцьк, 2017. 262 с.
6. Брати Капранови. Щоденник моєї секретарки. К.: Зелений пес, 2011. 400 с.
7. Словник української мови в 11 т. К.: Наукова думка, 1970–1980.
8. Андрухович С. Фелікс Австрія. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 279 с.
9. Мальячук Т. Забуття. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 250 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Бусел. К.; Ірпін: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
11. Автандилов Г. Краткая шкала цветов. М., 1962. 23 с.
12. Іваничук Р. І земля, і зело, і пісня: короткі повісті. Львів: Срібне слово, 2006. 160 с.
13. Матіос М. Майже ніколи не навпаки. Львів: Піраміда, 2007. 170 с.
14. Гримич М. Фріда. К.: ПП Дуліби, 2006. 192 с.
15. Гуцало Є. Полювання з гончим псом. К.: Рад. письменник, 1980. 288 с.
16. Кульпіна В. Лінгвістика цвета: Термины цвета в польском и русском языках. М.: Московский Лицей, 2001. 470 с.

Марчук Л. М. Лінгвокультурні стереотипи цвета в українському мові (на матеріалі кольорових характеристик зовнішності людини)

Анотація. Стаття присвячена лінгвофеноменологічному аналізу зовнішності людини, кольоровими характеристиками людини як біологічного об'єкта, які одночасно служать і оцінними характеристиками. Благодаря дослідженню поняття цвета лексический класс цветообозначений представлен как целостное образование.

Ключевые слова: лінгвокультурні стереотипи, кольорове простір, еталонна кольорова модель, епітети-кольоративи, параметризація.

Marchuk L. Linguistic-cultural stereotypes of color in the Ukrainian language (on the material of color characteristics of the appearance of a person)

Summary. The article is devoted to the lingofenomenological analysis of the appearance of a person, the color characteristics of a person as a biological object, which at the same time serve as evaluative characteristics. Due to the study of the concept of color, the lexical class of color meanings is represented as a holistic formation.

Key words: linguocultural stereotypes, color space, reference color model, epithets-colorations, parametrization.

Мацько Л. І.,
 академік НАПН України, доктор філологічних наук,
 професор, завідувач кафедри стилістики української мови
 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ПРОБЛЕМИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ЛЕКСИКИ З ПОГЛЯДУ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Анотація. Взаємопроникнення та перехрещення книжно-писемних і усно-розмовних джерел української мови було і є основою її розвитку в попередніх історичних періодах формування поезики художнього стилю, виникнення емотивно-експресивних колоритів художнього мовлення. Позначилось воно й на мові офіційно-ділового стилю, зокрема відбулося й у сучасному народнорозмовному та правочинному, правознавчому мовленні.

Ключові слова: лінгвостилістика, мовно-естетичний знак української культури, історія української літературної мови, права писані.

Постановка проблеми. Мова – форма вираження буття, носій інформації, національної культури, підсумованого досвіду, наукових оцінок взаємовпливу, взаємозв'язку мови і культури з філософських, історичних, правничих та лінгвістичних позицій. Зв'язки української мови з культурою в широкому її розумінні є основою формування і тяглості українського лінгвоетногенезу, культуроетногенезу, націогенезу і державотворення.

Лінгвокультурологічні дослідження спрямовуються на створення цілісної картини культурного впливу на мову і мовлення з огляду на глибинні семантичні рівні культурної репрезентації протягом віків, на логіко-лінгвістичний опис основних концептів і використання його в теорії й методиці викладання української мови і літератури. О.О. Селіванова вважає, що інтеграційна проблематика лінгвістики й культурології виходить за межі етнолінгвістики, адже предметом культурології є не лише етнічні культури, а й цивілізаційна, глобальна культура. Культури різних епох у діахронному висвітленні, професійних, конфесійних та інших етнічних угруповань надають багатий матеріал для естетичного сприйняття і наукового осмислення. Тому лінгвокультурологія має реальну тенденцію до формування окремої маргінальної мовознавчої дисципліни на межі етнолінгвістики та соціолінгвістики [3, с. 260].

Мета статті – проаналізувати проблеми диференціації лексики з позиції лінгвокультурології та професійного спілкування.

Виклад основного матеріалу. Глибина вертикального етнокультурного мовного контексту засвідчує його походження й історичну тяглість етносу, а обшири горизонтального етнокультурного мовного контексту вказують на реальний стан розвитку національної мови та культури в конкретний період, на зміни у концептуальних системах, на реакцію на них суспільства. Як інтерпретатори сенсів концепти постійно перебувають «у роботі», у динаміці, у змінах окремих сем і відтінків, уточнюються і модифікуються, поки стають загальноприйнятим еталоном.

Лінгвокультурологічна інтерпретація мовних одиниць художнього тексту використовується з метою процедурного представлення системи значень, наявних у семантиці лінгвокультури.

Польовий аналіз використовується для осмислення системи різнорівневих мовних одиниць, об'єднаних елементами значень, які концептуально і функційно інтегруються у лінгвокультурологічне концептополе. Польовий аналіз моделює з рецептивних і когнітивних образів концептополе як фрагмент етномовної картини світу, що складається з основних і периферійних ознак (соціокультурних, енциклопедичних, аксіологічних, сакральних, правничих, юридичних).

Лінгвокультурологічне поле тексту розуміється як певна текстова тематична сукупність лінгвокультури, що містять у собі знаки, значення, поняття про класи предметів і ознак культури та виконують не лише інформативно-тематичну, а й суспільно-апелятивну та соціально-діяльницьку функції.

Мовна свідомість є обов'язковою умовою появи і розвитку інших форм свідомості. Вона виконує низку функцій: онтологічно-відображальну, якою започатковуються ментальні ідеоструктури мовної картини світу; аксіологічно-ціннісну, що визначає ставлення мовця, характер відношень і стосунків; темпорально-стильову (в певний час виникають відповідні стильові форми); етично-естетичну функцію як відповідь на запит соціальних груп суспільства; інтерпретаційну функцію як тлумачення нових значень, слів, виразів, мовних явищ. Отже, мовну свідомість можна визначити як низку (сукупність) онтологічно, соціально і культурно зумовлених позицій (постулатів, законів, правил), що відображають колективні ціннісні орієнтації. Етнолінгвокультурна свідомість формується у просторі когнітивної, лінгвальної і культурної сфер. Операційними одиницями когнітивного простору є ментальні утворення, що беруть участь у здійсненні операцій категоризації дійсності.

Основним методом дослідження мовообразів тексту є лінгвостилістичний аналіз лінгвокультурологічних полів, якому передують семантико-контекстуальний, позиційно-компонентний, аксіологічний підвиди й етапи аналізу. Важливою вимогою лінгвокультурологічного аналізу є дотримання відповідності інтерпретації мовного образу суті теми, ідеї, системи суб'єкта (чи об'єкта) як культурологічної цінності. У результаті проведення аналізу виокремлюються мовні одиниці, що синкретично позначають реалему (предметне значення), ідеологему (поняття) і культурну функцію. Такі мовні одиниці називають лінгвокультурами.

Концепти – це комплекси культурно зумовлених знань про предмети, явища, речі і їх змістово-виражальні функції у певній культурі. Виділяють загальнокультурні концепти (*життя, вічність, мудрість, любов, смерть, дружба, добро, щастя, радість, свобода, наука, робота, прогрес*) і етнокультурні, сформовані окремим етносом, національні концепти – лінгвокультури (*хата, криниця, хустка, намисто, вишиванка, соловейко, вітряк; батьки: батько, мати, діди, прадіди тощо*).

Лінгвокультурологічний аналіз передбачає такі етапи й аспекти аналітичної діяльності: описово-інформаційний, на якому визначаються мовні одиниці та культурні явища, процеси, дії, дотичні до конкретних мовних одиниць; аксіологічний, що акцентує увагу на цивілізаційних цінностях духовної і матеріальної культури, які відображаються у мовній культурі; духовний, що презентує культуру як духовне явище і спонукає мовних особистостей до мово- і культуротворчості. Символьний аспект показує роль мовних одиниць у творенні і функціонуванні етнокультурних і загальнокультурних концептів – символів. Функційний аспект показує конкретні функції мовних одиниць у суспільстві: апелятивну, комунікативну, регулятивну, інтегративну, нормативну, соціативну. Герменевтичний підхід спонукає до розгляду культури і мов як загальнолюдського надбання, закодованого у текстах багатьох народів. Нормативний підхід регламентує ідеї, концепції, програми, норми, правила, способи життя і діяльності та їх настанови і заборони. Діяльнісний аспект спонукає до постійної творчості, осмислення і переосмислення результатів мовотворчості і лінгвокультуротворчості.

Концепти як одиниці ментальної, розумової, інтелектуальної сутності свідчать про впізнаваність людини в розумінні й оцінці світу та себе в ньому. Концепт – це ніби згусток часток знань, культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини. І, з іншого боку, – це те, за допомогою чого людина – рядова, звичайна людина, не творець культурних цінностей – сама входить у культуру, а в деяких випадках і впливає на неї [5, с. 43]. Ми керуємося тим, що мовна репрезентація етносвідомості і культури народу не обмежується лексико-семантичними, фразеологічними, словотвірною-граматичними засобами, а й залучає інші текстові структури, що задіяні у комунікативно-прагматичній діяльності носіїв мови. Ідеться про комунікативні компетенції, правила і норми поведінки, дискурсивні стратегії, що не описуються, а вгадуються і чуттєво сприймаються.

Основою культурологічної конотації є система образів, закріплених в усному народному мовленні, у фразеології, що пов'язана з матеріальною, соціальною чи ментально-духовною культурою мовної спільноти. Наприклад, в українській мові є фольклорний образ барвінок рвати, що означає «іти на побачення». Для українського мовця опорне слово «барвінок» створює національний (етнічний) фон за допомогою конотатом (барвіночок, барвінковий, барвінкава) у вертикальному (через віки) культурному контексті. Барвінок – ритуальна весільна рослина, символ першого кохання та шлюбу. Він оспіваний у піснях як символ дівочої краси, чистоти, цноти, щасливого кохання. Його вічнозелене міцне листя витримує влітку спеку, а взимку мороз, тому його вважають символом життєстійкості, краси, молодості, невмирущості. Для цієї лексеми в українській мові характерною є інтерпретація поетичної функції мовного засобу з погляду позитивної естетики художньої мови і створення індивідуальних мовних картин цього етнічного і національного світу. Постійні епітети «зеленький», «хрещатий», пісенне звертання «барвіночку, козаченьку», вічнозелене буяння барвінку уособлюють ідею безсмертя, тривалості життя, свіжості почуттів, стійкості та вірності у коханні. До речі, у сучасній російській мові також відома ця рослина (тобто барвінок), але вона не має такої конотації, як в українській мові. Вона називається «могильник», садять її на кладовищах і не поетизують так, як українці (Іванко, як барвінок, в'ється; барвінковий край, барвінкові очі тощо). Зіставно-кон-

трастивна методика лінгвокультурологічного аналізу показує, що на когнітивному (пізнавальному) рівні у слові «могильник» сформувалася інша ідея – поховання, могили, смерті. Аналогічно можна порівняти лінгвокультурему «чорнобривці» в українській мові і «бархатцы» (лінгвокультурему російської мови).

Концепти є соціопсихічними утвореннями узагальнених понять в колективній свідомості етносу і виявляються різнобічно у багатьох видах і формах мовного матеріалу у процесах багатоаспектного і всебічного функціонування національної літературної мови. Важають, що талановиті письменники – творці культурних цінностей з часом самі стають виразниками і носіями ідей національної культури, наприклад, такі, як Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Панас Мирний, Іван Нечуй-Левицький, Олесь Гончар, Михайло Стельмах і наступні (та й попередні) діячі української культури. Їхня поетична і прозова творчість також є потужним розгалуженим концептополем української художньої, мовотворчої культури.

Основні константи концептів світогляду і ментальності українського етносу представлені у ранніх історико-культурних пам'ятках Київської Русі і ширше та ґрунтовніше виражені у фундаментальній праці «Статути великого князівства Литовського у 3-х томах», виданій під науковим керівництвом і редакцією проректорів С.Ківалова, П.Музиченка, А. Панькова [4]. Перший том за назвою «Статут Великого князівства Литовського 1529 року» містить «Реєстр і текст статуту давньоруською мовою» (13 розділів з примітками, с. 39–90). Далі перераховані «права писаные, даны панству Великому князству Литовському, Руському, Жомойтскому и иных через наяснейшого пана Жикгилонта, з божее милости Короля Польского, Великого князя Литовского, Руского, Прусского, Жомойтского, Мазовецкого и иных». Таких писаних прав подано 13 розділів з примітками [4, с. 90–190]. «Реєстр статуту українською мовою» містить тринадцять розділів писаних прав, у яких є чимало досконалих формулювань морально-етичних лінгвокультурем. Наприклад, у першому розділі «Про персону господарську» сформульовано право: «Господар зобов'язується нікого не карати за заочним обмовленням, навіть якщо справа стосувалася б образи гідності його величності. Друге писане правило каже: «Про зраду господарської величності, яка виражена в тому, якби хто-небудь утік би до ворожої землі». Отже, чітко сформульовані лінгвокультуреми – поняття землі своєї рідної і ворожої; поняття справедливості: «Ніхто ні за кого не повинен нести покарання, але кожен за самого себе» [4, с. 195]. «Якщо хто зганьбив би гідність іншого, то справу в суді має бути розглянуто у четвертий судовий строк» [4, с. 196]. «Ніхто без відома гетьмана не повинен поїхати з війни» [4, с. 196]. «Господар зобов'язується державу його милості Велике князівство і панів радних ні в чому не принижувати» [4, с. 197]. «Жид, татарин, християн у неволі тримати не повинні. Людина вільна ні за який злочин у неволю не повинна взята бути» [4, с. 203].

Права писані, надані державі Великому князівству Литовському, Руському, Жемайтському та іншим світлішим паном Сигізмундом. З божої ласки короля польського, великого князя Литовського, Руського, Прусського, Жемайтського набули більшої конкретизації, підсилення й увиразнення. У третьому розділі «Про вольності шляхти і про розширення Великого князівства Литовського сказано: «Господар зобов'язується державу його милості Велике князівство і панів радних ні в чому не принижувати»; «Чужинцям не можуть бути жалувані держання і звання» [4, с. 223]; «Господар дозволяє всім віль-

но виїжджати із землі господарської для навчання лицарської справи в усякі землі, окрім земель неприязельських» [4, с. 224]. Цілий 5-й розділ присвячено писаним правилам опікунства: «Аби судили правом писаним, а якби суддя судив інакше, має бути покараний» [4, с. 195].

Як інтерпретатори смислів правочинні концепти постійно перебувають у динаміці і розвитку, уточнюються, переосмислюються, збагачуються, модифікуються. Глибина вертикального етнокультурного мовного контексту засвідчує його етнічне походження й історичну тяглість етносу. Ознаки людей, дій, явищ, предметів проникають у свідомість мовців, вербалізуються у мовні знаки, тобто закріплюються як назви і стають елементами духовного життя, а в мовленні одержують додаткові, паралельні переносні значення, можуть ставати фразеологізмами або входити в них. Є концепти – лексеми з експлікованим у семемі (значенні) націо-культурним компонентом, які називаються національними лінгвокультуремами. Вони володіють яскраво вираженою національною символікою: *скупана у любістку, дорога терном поросла*. «Все, що створено народом, впливає на індивіда через мову» (В. Гумбольдт).

Висновки. Поняття концепту в лінгвістичній літературі тлумачать широко. Енциклопедія української мови дає такі значення: 1) ментальний прообраз, нерозчленоване уявлення про об'єкт; 2) ідея поняття; 3) саме поняття. Концепт (від лат. *conceptus* – думка, поняття) – це ментальна сутність, оперативна змістова одиниця інформації, структури свідомості, картини світу в цілому [6, с. 2]. У латинській мові античного періоду слово «концепт» мало значення «знання, поняття, зерно». Останнє означало, що в ньому народжується нове знання, концепт може поширюватися й поглиблюватися, обростати новими значеннями. Мовознавці вважають, що концепт має подвійну сутність: психіко-мисленнєву, ментальну частку (образ, що містить наукове знання і предметне уявлення мовця) та мовну частку (називання цього образу, висловлення, вираження). В. Івашенко виділила такі системотворчі компоненти концепту: власне когнітивний (знаннєво-пізнавальний); емотивний (емоційний); конотивний (поведінковий); а також такі контекстуально-фонові компоненти: ідіо/соціокомпоненти; компоненти (знаки, ознаки) епохи; факторні (факультативні, конкретні факти) [1, с. 18–24]. Концепти інтегруються в лінгвокультурологічне поле тексту, що надає можливість виходити за межі чисто мовного уявлення про зміст, синтезувати й виразнювати глибинні значення думок, що формують і відображають національну картину світу.

Література:

1. Івашенко В. Компоненти змістової структури концепту як одиниці етнокультури. Українська мова. 2004. № 4. С. 18–24.
2. Музиченко В.П. Звичай як джерело права в українських землях у XIV – XVI століттях. Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 1998. № 1. С. 10–16.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: «Довкілля – К.», 2008. 771 с.
4. Статути великого князівства Литовського Т. 1. Одеса «Юридична література», 2002. 461 с.
5. Степанов Ю.С. Константи: Словарь русской культуры. 3-е изд. испр. и доп. М.: Академ. Проект. 2004. 992 с.
6. Українська мова. Енциклопедія. А-Я / за ред. В.М. Русанівського. К.: Вид. «Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана», 2007. 285 с.

Мацько Л. И. Проблемы дифференциации лексики с точки зрения лингвокультурологии и профессионального общения

Аннотация. Взаимопроникновение и перекрещивание книжно-письменных и устно-разговорных источников украинского языка было и является основой его развития в предыдущих исторических периодах формирования поэтики художественного стиля, возникновения эмотивно-экспрессивных колоритов художественного вещания. Отразилось оно и на языке официально-делового стиля, в частности состоялось и в современном народноразговорном и правомочном, правоведческом вещании.

Ключевые слова: лингвостилистика, языково-эстетический знак украинской культуры, история украинского литературного языка, права писаные.

Mats'ko L. Problems of differentiation of vocabulary from the point of view of linguoculturology and professional communication

Summary. Interpenetration and intersection of the written and written and verbal-speaking sources of the Ukrainian language was the basis of its development in the previous historical periods of the formation of poetics of artistic style, the emergence of emotionally expressive colors of artistic speech. It also affected the language of the official-business style, in particular, it happened on the modern people's conversation and law-making, law-making speech.

Key words: linguistic style, language aesthetic mark of Ukrainian culture, history of Ukrainian literary language, rights written.

Молоткіна Ю. О.,
аспірант кафедри документознавства
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

НОВІТНІ ІНШОМОВНІ ЛЕКСЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕМАТИКИ В МОВІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ

Анотація. У статті проаналізовано новітню іншомовну лексику в мові провідних українських інтернет-видань. Виявлено, що запозичення вживаються не лише в якості іншомовних вкраплень, а й набувають певного стилістичного навантаження та можуть підлягати лексичній диференціації. Аналіз новітніх лексичних запозичень засвідчив, що на сучасному етапі найбільшу частку серед іншомовних лексем, зафіксованих в українських мережових засобах масової інформації, становлять запозичення із соціально-економічної лексики англійської мови.

Ключові слова: сучасна українська мова, публіцистичний стиль, українські інтернет-видання, іншомовні лексеми, соціально-економічна лексика.

Постановка проблеми. Функціонування слів іншомовного походження є актуальним напрямом дослідження сучасних українських мовознавчих студій. Запозичення лексем є природним явищем для всіх мов, але протягом останніх двох десятиліть спостерігається інтенсифікація процесів проникнення чужомовних слів в українську мову. Через низку екстралінгвальних чинників більшу частину новітньої запозиченої лексики складають англіцизми. Лексеми англомовного походження почали з'являтися в українському лексиконі ще в XIX ст., але тоді процес їхнього запозичення ще не відзначався особливою інтенсивністю. Проникнення англіцизмів посилювалося наприкінці XX ст. – на початку XXI ст., а саме – після розпаду СРСР та проголошення Україною своєї незалежності. Це було пов'язано з процесом розширення та зміцнення економічних, політичних, міжнародних культурних контактів, із швидким розвитком науки та техніки та появою великої кількості нових реалій в усіх сферах життя суспільства.

Мовознавці по-різному оцінюють процес запозичення англіцизмів. Одні вважають це збагаченням лексичного складу української мови [1]. Інші, навпаки, мають досить пуритичні погляди й звинувачують авторів та журналістів у надмірному і часто недоречному захопленні «модними» іншомовними словами [2]. Проте кількість іншомовних лексем з кожним днем зростає й перед дослідниками постають нові проблеми щодо їх уживання.

Однією з таких проблем є лексична диференціація новітніх запозичень, оскільки кількість слів іншомовного походження є безпрецедентно великою, й на сьогоднішній день запозичуються не тільки окремі лексеми, а й цілі пласти іншомовної лексики. Крім того, слід зазначити, що чужомовні слова вживаються не лише як певні вкраплення, «їх творчо обробляють та пристосовують до чужого для них середовища, яке виявилось цілком сильним, щоб підпорядкувати собі чуже» [3, с. 55]. Лексеми іншомовного походження не просто пристосовуються до мовних норм мови-реципієнта, вони набувають певного стилістичного забарвлення та вживаються в різних функціональних стилях сучасної україн-

ської мови. Засоби масової інформації відіграють важливу роль у поширенні новітніх запозичень, оскільки саме через них «активно доносять до споживачів інформацію нові лексеми» [3, с. 55]. Також велику роль у популяризації іншомовних слів відіграють інтернет-комунікації, саме тому ця наукова розвідка присвячена дослідженню чужомовних лексем в мові онлайн-газет, оскільки сьогодні наявними є процеси технологізації суспільства, й інтернет-газети стають набагато поширенішими, ніж їхні друковані аналоги. Це зумовлює актуальність цього наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, присвячені вивченню особливостей адаптації та функціонування слів англомовного походження, належать в українській лінгвістиці до числа пріоритетних і посідають вагоме місце.

Велика кількість мовознавців досліджували причини проникнення іншомовних запозичень в українську мову. Цьому питанню присвячено чимало праць сучасних дослідників, а саме: Л.М. Архипенко [4, с. 55–62], Н.В. Гудима [5], В.П. Сімонок [6, с. 226] та ін.

Функціонування іншомовної лексики в різних терміносистемах досліджували: Л.Д. Малевич (у водному господарстві) [7], М.І. Навальна (в сучасних мас-медіа) [3, с. 55–64], С.А. Федорець (у рекламі) [8] та ін.

Аспекти змін семантичної структури запозичених слів та особливості їхньої семантичної адаптації розглядали Н.В. Гудима [9], Т.Б. Лукінова [10], В.П. Сімонок [11] та ін.

Проблему стилю та мовної структури новинних текстів досліджували Т. ван Дейк [12], Т. Дроняєва [13], Л. Дускаєва [14], Г.Я. Солганік [15] тощо.

Проте, незважаючи на чималу кількість праць, присвячених проблематиці запозичень та структурі текстів засобів масової інформації, функціонування слів англомовного походження в сучасних мас-медіа та їх лексична диференціація, на нашу думку, є недостатньо дослідженими.

Мета статті – проаналізувати шари запозиченої лексики в дискурсі сучасних українських онлайн-газет.

Виклад основного матеріалу. У мові газет зі стилістичної точки зору вживається найбільш неоднорідна лексика. Тут зустрічається лексика з усіх функціональних стилів української мови, що зумовлено різноманітністю тем та жанрів: соціально-політична лексика та фразеологія, суспільно-політичні терміни, різноманітні неологізми, модні слова, лозунги, слова іншомовного походження, емоційно-забарвлена лексика [16, с. 39]. До цього часу вживання лексичних запозичень досліджувалося в контексті їх використання як засобів виразності для того, щоб привернути увагу читачів та утримати їх інтерес (наприклад, у рекламних оголошеннях) [16, с. 39]. Проте величезна кількість запозичень у текстах сучасних українських мас-медіа обумовлює їх лексичну диференціацію, оскільки до

української мови сьогодні проникають цілі шари іншомовної лексики, й тематика запозичень є надзвичайно різноманітною.

Ядром лексики засобів масової інформації є суспільно-політична лексика. Зміна влади, ідеології та політичного устрою в державі спричинює виникнення новітніх найменувань суспільно-політичного характеру, що постійно проникають у мас-медіа [17, с. 96]. Ураховуючи активізацію міжнародних відносин України з іншими державами та панівне становище англійської мови на світовій арені, цілком природним є те, що в українську мову запозичується суспільно-політична лексика англійської мови.

Досить поширеним у ЗМІ є запозичення *лобі* (англ. *lobby* – коридор). Це політичний термін, який позначає «скоординовану практику обстоювання інтересів чи чинення тиску на законодавців і чиновників неурядовими організаціями, фінансово-промисловими групами чи етнічними спільнотами на користь того або іншого рішення». Вважається, що цей термін походить від практики відвідувати депутатів у Центральному Вестибюлі Британського Парламенту (англ. *Central Lobby*) [18]. На ґрунті української мови це запозичення звузило свою семантичну структуру, оскільки в мові-джерелі воно також використовується для найменування кімнати в Британському Парламенті, де проводять зустрічі урядовці та для позначення приміщення при вході в готель або будь-якої іншої великої будівлі [19]. В українській мові це слово вживається здебільшого як політичний термін. Напр.: «*Лобі Юлії Тимошенко – йдеться про просування у США «боротьби із пропагандою Росії та Китаю», «фінансової підтримки та «енергетичної незалежності» України коштами із офшору»* («Українська правда», 27.10.2016 р.).

Часте вживання запозичення *лобі* в мові інтернет-газет призвело до утворення від нього похідних афіксальним способом: *лобіст*, *лобіювати*, *лобістський* тощо. Напр.: «*Аби з'ясувати, хто в Україні та з якою метою сьогодні користується послугами американських лобістів»* («Українська правда», 27.10.2016 р.); «*Лобіюють законопроект відразу шість організацій, зокрема University of Northern Iowa, University of California, College of William & Mary, American Jewish Committee, Joint Baltic American National Committee і вже згадана вище британська Aveiro CP»* («Українська правда», 27.10.2016 р.); «*Офіс Aveiro CP у Північній Ірландії знаходиться за адресою масової реєстрації – у такій нехитрий спосіб приховано справжнє ім'я замовника та джерело фінансування лобістських послуг»* («Українська правда», 27.10.2016 р.).

Іншим запозиченням зі сфери політики, зафіксованим у мові українських ЗМІ, є англіцизм *панамгейт* (англ. *Panama Gate* – панамські ворота). Це неофіційна назва офшорного скандалу, який спровокував витік конфіденційних документів панамської юридичної компанії *Mossack Fonseca*, в якому фігурували впливові світові політики, бізнесмени та відомі люди – від українського президента Петра Порошенка і друзів російського лідера Володимира Путіна до футболіста Ліонеля Мессі і сина колишнього генсека ООН Кофі Аннана [18; 20; 21]. Напр.: «*Втім, без сумніву можна стверджувати, що «панамгейт» вплинув на ефективність кампанії проти виходу»* («Європейська правда», 24.06.2016 р.); «*Проблема в тому, що величезні махінації з офшорами стають відомими широкому колу громадян хіба що під час чергового «панамгейту», а дрібні масові порушення на кшталт неоформленого у магазині працівника можна спостерігати щодня»* («Економічна правда», 3.11.2017 р.).

Протягом останніх років в українських мас-медіа активно вживається лексема *піар* [22, с. 67]. Англійська аббревіатура *PR* («*public relations*») перекладається як «зв'язки з громадськістю» й використовується для найменування «особливого виду діяльності, спрямованого на формування громадської думки з широкого спектра питань». Слово *піар* здебільшого застосовується стосовно політичних акцій та виборчих кампаній, у меншій мірі – стосовно бізнесової, рекламної та благодійної діяльності [3, с. 58–59]. Як зазначає Т.М. Полякова, «найперша поява лексеми *піар* у мові засобів масової інформації належить саме до політичної сфери діяльності, що підтверджується і частотністю аналізованої інновації в суспільно-політичних дискурсах» [22, с. 72]. Часте вживання цього англіцизму призвело до появи значної кількості лексем, утворених внаслідок поєднання основи *піар* з самостійним словом за допомогою інтерфікса (Навальна, 2011: 59). Напр.: «*Петро Порошенко відкрив новий політичний сезон потужним піар-туром країною»* («Українська правда», 12.09.2017 р.); «*Чому саме тут є місце українського президента? – запитувався Порошенко на відкритті школи у Наварії на Львівщині. Він, напевно, вже знав, що у соцмережах обурюються його піар-гастролям»* («Українська правда», 12.09.2017 р.); «*Адже на прикладі цього піар-турне чиновники по всій країні можуть стимулювати подібні піар-акції зі значними коригуваннями кошторисів проєктів»* («Українська правда», 12.09.2017 р.).

Відносно нещодавно в українську мову була запозичена лексема зі сфери суспільних відносин *камінг-аут* (англ. *coming out* – вихід). *Камінг-аут* називають процес визнання особою своєї належності до якоїсь сексуальної або гендерної меншини [18]. Ця лексема також звузила своє значення в порівнянні зі своїм прототипом у мові-джерелі. В англійській мові фразове дієслово *come out* має безліч значень, серед яких: 1) ходити з кимось до будь-якого громадського місця; 2) поява на ринку нової книжки, фільму, продукції тощо; 3) з'явитися; 4) оголошувати певну інформацію; 5) виводити плями чи бруд [19]. Напр.: «*Кевін Спейсі розповів, чи є життя після звинувачень і камінг-ауту»* («Знај.ua», 19.03.2018). Однак це запозичення також набуло нового значення на ґрунті української мови й часто вживається у ЗМІ як синонім поняття «викриття», здебільшого саме в політичній тематиці. Напр.: «*Профспілки звинувачують Олланда у визнанні світоглядного банкрутства. Він робить свій ліберальний камінг-аут, вважає Жан-Клод Маї із профспілки Force Ouvrière»* («Українська правда», 16.01.2014 р.); «*Відомий кремлівський пропагандист Володимир Соловйов вирішив зробити гучний «камінг-аут», нарешті показавши світові своє справжнє обличчя»* («Знај.ua», 27.03.2018 р.).

Чималу групу серед іншомовних лексем складає економічна іншомовна лексика. Це обумовлено тим, що одними з перших запозичень з англійської мови були саме слова з економічної сфери. На початку 90-х років ХХ ст. «процес запозичення відбувається на фоні розширених українсько-зарубіжних відносин у різних галузях економіки, фінансів, торгівлі, банківської справи, ринкової економіки. В українську мову потрапляє велика кількість економічних, фінансових, комерційних, торгових термінів з англійської мови: *андеррайтинг, лізинг, бартер, дилер, дистриб'ютор, мерчандайзер, промоушен, холдинг* тощо» [4, с. 41–42]. Тому природним є те, що мова сучасних українських ЗМІ насичена економічною лексикою англійського походження, й у зв'язку з глобалізаційними процесами українська мова продовжує запозичувати економічну лексику англійської мови.

Поширеним сьогодні в ЗМІ є запозичення *офшор* (англ. *offshore* – за межами берега) та його похідні, утворені афіксальним способом (напр. *офшорний*). *Офшор* – це територія або країна, що має привабливо низькі або нульові ставки на всі чи деякі види прибутків іноземних компаній [18]. Запозичення *офшор* звузило свою семантику і вживається в українській мові переважно в економічному значенні. Напр.: «*Арешит на ці активи накладено у 2014 році, зміна власників деяких офшорів відбулася після цього*» («Українська правда», 18.01.2018 р.); «*68 українців (55 чоловіків та 13 жінок) фігурують у міжнародному розслідуванні щодо офшорів Paradise Papers*» («Українська правда», 6.12.2018 р.); «*Самопоміч* вимагає створити у парламенті тимчасові слідчі комісії (ТСК) із розслідування діяльності президента Петра Порошенка в контексті *офшорного скандалу*» («Українська правда», 4.06.2016 р.).

Відносно новим в економічній тематиці є запозичення *стартап* (англ. *start up* – починати). *Стартапом* називають нещодавно створену компанію, що володіє обмеженим набором ресурсів та будує свій бізнес на основі інновацій або інноваційних технологій [18]. Цей англіцизм не змінив своєї семантичної структури, оскільки в мові-джерелі він також позначає малий бізнес, який щойно започаткувався [19]. Напр.: «*На шляху до «єдинорогу»: як Кирил Бігай побудував стартап з потенціалом у мільярд доларів*» («Українська правда», 2.10.2016 р.); «*Ідея для стартапу: які страхові продукти потрібні цифровому світу*» («Економічна правда», 23.03.2018 р.). У вжиток увійшло й похідне від *стартап* запозичення – *стартапер* (той, хто займається *стартапами*). Напр.: «*Кабміну довелося на рівні країни взяти на себе роль ініціатора, стимулюючи створення кооперативів високими рівнем покриття стартаперів*» («Економічна правда», 12.03.2018 р.); «*Один з найважливіших факторів, що сприяє технологічному прориву маленької Естонії, – розвинута інфраструктура для стартаперів*» («Економічна правда», 26.06.2017 р.).

Широковживаним в економічній тематиці також є англіцизм *ф'ючерс* (англ. *future* – майбутнє). Це стандартний документ, який засвідчує зобов'язання придбати цінні папери, товари або кошти у визначений час та на визначених умовах у майбутньому [18]. Це запозичення має свої похідні, утворені афіксальним способом (напр., прикметник *ф'ючерсний*), що свідчить про його глибокий ступінь освоєння в системі української мови. Напр.: «*Ціна листопадових ф'ючерсів на нафту марки WTI зросла на 0,95% – до 50,77 долара за барель*» («Українська правда», 26.10.2016 р.); «*Станом на 07.57 вартість травневих ф'ючерсів на північноморську нафтову суміш марки Brent опускалася на 0,89% – до 41,22 долара за барель*» («Українська правда», 23.03.2016 р.); «*В Україні запрацювали перші торги ф'ючерсами на поставку зерна*» («Економічна правда», 2.08.2017 р.); «*Нацбанк України погодив ПАТ «Українська біржа» зразкові форми ф'ючерсних контрактів на курс долар США – українська гривня, а також на ціну однієї тройської унції афінованого золота*» («Економічна правда», 29.12.2014 р.); «*3 ІІ червня 2013 року на Московській біржі можна буде купити ф'ючерсний контракт на валютну пару гривня-долар за 15% від вартості валюти*» («Економічна правда», 30.05.2013 р.).

Висновки. Аналіз іншомовних лексем, зафіксованих у сучасних українських інтернет-газетах, засвідчив, що велику частку серед новітніх запозичень складають англіцизми, які прийшли із суспільно-політичної та економічної лексики англійської мови. Це пов'язано, насамперед, із глобалізаційними

процесами у світовій економіці та активізацією міжнародної суспільної та політичної діяльності України. Англомовні лексеми зі сфери економічної лексики були одними з перших запозичень, які почали освоюватися всіма рівнями мовної системи української мови, тому природним є те, що їхня частка в різних функціональних стилях є досить великою. Іншомовні лексеми в публіцистичному стилі сучасної української мови потребують подальшого наукового дослідження, оскільки їх кількість невідомо зростає, й лексеми надходять не лише із суспільно-політичної та економічної тематики, а й з інших тематичних груп англійської мови. Отже, проблема лексичної диференціації є актуальним питанням у сучасній україністиці.

Література:

1. Панасюк І.М. Англіцизми навколо нас: аномалія чи норма? URL: http://irynapanasiuk.blogspot.com/2015/10/blog-post_25.html
2. Дьолог О.С. Новітні англіцизми – збагачення чи засмічення української мови? URL: <http://movoznavstvo.com.ua>
3. Навальна М.І. Динаміка українського лексикону української періодики початку ХХІ ст.: монографія; Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови. К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2011. 328 с.
4. Архипенко Л.М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2005. 314 с.
5. Гудима Н.В. Вплив мовних та позамовних чинників на збагачення словникового складу сучасної української літературної мови. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=25529>
6. Сімонок В.П. Семантико-функціональний аналіз іншомовної лексики в сучасній українській мовній картині світу. Х.: Основа, 2000. 332 с.
7. Малевич Л.Д. Мовна і позамова детермінованість процесів термінологічного запозичення. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: «Філологічна». 2010. Вип. 14. С. 411–415.
8. Федорець С.А. Англійські запозичення в мові сучасної української реклами: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2005. 18 с.
9. Гудима Н.В. Семантична адаптація запозичених лексем у сучасній українській літературній мові. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2013. Вип. 32 (1). С. 27–31.
10. Лукінова Т.Б. Українська лексика: семантичні зміни в запозичених словах. Мовознавство. 2013. № 2–3. С. 18–38.
11. Сімонок В.П. Розширення семантичної структури запозичених слів. Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. 2016. Т. 2. № 5. С. 96–99.
12. Дейк ван Т.А. Анализ новостей как дискурса. Язык. Познание. Коммуникация. М.: Прогресс, 1989.
13. Дроняева Т.С. Информационный подстиль. Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования: учебное пособие. М.: МГУ, 2003. С. 273–298.
14. Дускаева Л. Мовна структура новинних текстів мережевих видань. Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика». 2013. Вип. 37. С. 390–396.
15. Солганик Г.Я. Стилистика текста: учебное пособие. М.: Флинта, Наука, 1997.
16. Грицай І.С. Мовні особливості сучасних засобів масової інформації. URL: http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/image/konf%209/konf%209_5_9.pdf
17. Богатырева Н.А., Ноздрин Л.А. Стилистика современного немецкого языка – Stilistik der deutschen Gegenwartssprache: учеб. пособие для студ. лингв. вузов и фак. М.: Издательский центр «Академия», 2005. 336 с.

18. Словотвір. URL: <http://slovotvir.org.ua/>
19. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>
20. Панамагейт: засновників компанії Mossack Fonseca затримали. URL: <http://www.bbc.com/ukrainian/news-38933625>
21. Панамагейт. Усі факти та викриття офшорного скандалу в інтерактивній хронології. URL: <https://tsn.ua/svit/panamageyt-usi-fakti-ta-vikritya-ofshornogo-skandalu-v-interaktivniy-hronologiyi-628574.html>
22. Полякова Т.М. Лексичне запозичення піар у російському публіцистичному стилі (на матеріалі російськомовних ЗМІ останнього десятиліття XX – початку XXI ст.). Мовознавство. 2002. № 4–5. С. 66–72.

Молоткіна Ю. О. Новые лексемы иноязычного происхождения социально-экономической тематики в современных украинских интернет-издательствах

Анотація. Стаття посвящена аналізу новітньої іноязычної лексики в речі ведучих українських інтернет-видавань. Доказано, що заїмствовання іспользуются не тільки в качестве іностранних вкрапленій, но и приобретають определенную стилістическую нагрузку и могут подлежать лексической дифференциации. Ана-

лиз новітніх лексических заїмствований показав, що на сьогоднішній день найбільшу частку серед іностранних лексем, зафіксованих в українських мережних засадах масової інформації, складають заїмствовання із соціально-економічної лексики англійського языка.

Ключевые слова: свременный украинский язык, публицистический стиль, украинские интернет-издания, иноязычные лексемы, социально-экономическая лексика.

Molotkina Y. New borrowed lexemes of social-economic thematic in the contemporary Ukrainian online newspapers

Summary. The article is devoted to the analysis of the newest borrowed lexemes in the discourse of the leading Ukrainian online newspapers. It is proved that lexical borrowings are used not only as foreign language elements, but they also acquire a certain stylistic load and can fall into lexical differentiation. The analysis of the latest lexical borrowings has shown that today, the greater part of borrowed lexemes taken from the Ukrainian online mass media is borrowed from the socio-economic lexicon of the English language.

Key words: contemporary Ukrainian language, journalistic style, Ukrainian online mass media, borrowed lexemes, socio-economic vocabulary.

М'язкота І. В.,

викладач кафедри української та іноземних мов
Львівського державного університету фізичної культури

ПАРОНІМІЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

Анотація. У статті розглянуто особливості вияву паронімії в термінології української фольклористики. Виявлено різні види паронімів, визначено шляхи їх творення та проаналізовано способи розрізнення значень зазначених термінологічних одиниць.

Ключові слова: українська мова, термінологія української фольклористики, паронімія, термін-паронім, паронімічна пара, паронімічний ряд.

Постановка проблеми. Терміносистема, як і будь-яка мовна система, базується на відношеннях між її елементами. Найменш дослідженим аспектом синхронного вивчення термінів на рівні лексико-семантичної парадигматики є паронімія. До 60-х років ХХ століття траплялися лише окремі наукові праці, що торкалися питань лексичної паронімії, але останнім часом у лінгвістиці почали приділяти увагу спеціальному дослідженню цього явища.

Потреба досліджень паронімії пояснюється тим, що мовці часто ототожнюють значення паронімічних лексем, не можуть зробити правильний вибір потрібного пароніма зі словесного ряду, оскільки не розрізняють їх.

На матеріалі термінологіки української фольклористики явище паронімії ще не було предметом спеціального наукового дослідження. Отже, така проблема є актуальною і потребує вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На нові підходи до розв'язання питання паронімічних відношень натрапляємо в працях Л.О. Введенської, Д.Г. Гринчишина, М.П. Колесникова, А.П. Критенка, Е.В. Кузнєцової, О.А. Сербенської та ін. У сучасному мовознавстві пароніми були об'єктом уваги В.С. Ващенко [1], О.В. Вишнякової [2]. Явище паронімії вчені прагнуть осмислити в системі лексики, показати пароніми у зв'язках з іншими частинами мови, виявити властиві паронімам ознаки.

Метою дослідження є аналіз специфіки явища паронімії в термінології української фольклористики.

Об'єкт дослідження – термінологія української фольклористики.

Предмет дослідження – пароніми у складі її термінології. Досягнення окресленої мети передбачає виконання таких завдань:

- 1) виокремити паронімічні пари в термінології української фольклористики та здійснити їх семантичний аналіз;
- 2) дослідити пароніми термінологіки української фольклористики з погляду походження;
- 3) з'ясувати шляхи творення термінів-паронімів у фольклористиці;
- 4) визначити способи розрізнення значень паронімічних терміноодиниць.

Методи дослідження: відповідно до мети й завдань роботи характеристика матеріалу здійснюється на основі описового та порівняльного методу з використанням прийомів класифікації, систематизації та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. У лінгвістичній літературі немає одностайності щодо трактування поняття паронімії. Словник паронімів української мови вказує, що це «слова, які дуже близькі за своїм звучанням, але різні за значенням і написанням» [3, с. 3]. Деякі науковці трактують це явище у вужчому розумінні, наголошуючи, що паронімами є лише семантично зв'язані спільнокореневі слова [4, с. 231], інші ж подають їх як слова, близькі за звучанням незалежно від морфемного складу та відсутності чи наявності спільних сем [5, с. 106]. Для паронімії в термінології й загальноживаній лексиці характерними є спільні риси.

Аналізуючи лексико-семантичні особливості української музичної термінології, С. Булик-Верхола виділяє зовнішньосистемну паронімію та внутрішньосистемну. Зовнішньосистемна паронімія виникає, коли одне найменування паронімічної групи належить до терміносистеми, а друге є загальноживаним словом або терміном іншої галузі [6, с. 61].

Найпоширенішою в досліджуваній термінології є внутрішньосистемна паронімія, що створює труднощі вживання термінів: *лірницькі пісні* (пісенні твори з репертуару лірників – переважно набожні пісні – канти і псалми з «Псалтиря» [7, с. 225]) – *ліричні пісні* (чисельно найбільша група родинно-побутових пісень, в яких оспівуються почуття й переживання закоханих [7, с. 228]), *примовки* (короткі висловлювання, що вживаються дітьми на певних етапах гри чи повсякденного спілкування [8, с. 611]) – *скоромовки* (паремійний жанр дитячого фольклору, в основі якого – короткі віршички чи вислови з теплою грою важковимовних слів, які треба швидко і виразно проговорити [7, с. 353]).

Пароніми фольклористики поділяємо на:

1) автохтонні паронімічні назви (*дума* (жанр (вид) суто українського речитативного народного героїчного ліро-епосу, який виконували мандрівні, переважно незрячі, співці-музиканти – кобзарі, бандуристи в Центральній та Лівобережній Україні [7, с. 88]) – *думка* (жанр (вид) невеликої медитативно-елегійної (журливої) поезії, іноді баладного змісту, який був поширений у творчості українських письменників-романтиків першої половини ХІХ ст., і який вони використовували на означення народних пісень такого ж змісту в тогочасних фольклорних збірниках [7, с. 91]), *закличка* (жанр дитячого фольклору, пов'язаний з вірою давньої людини в магічну дію слова [7, с. 139]) – *заплачка* (усталений початок співаного фольклорного твору – думи, биліни, рідше – історичної пісні [7, с. 152]);

2) паронімічні назви іншомовного походження (*фольклор* (запропонована у 1846 р. англійським археологом У. Томсом назва для давньої народної традиційної культури [7, с. 396]) – *фейклор* (несправжній фольклор, підробка [7, с. 390]), *міфологема* (мотив чи образ міфологічної системи, який має певне власне значеннєве поле, власну семантику, або з яким пов'язаний ряд міфологічних уявлень [7, с. 252]) – *міфологія* – термін вживається у двох значеннях: 1) сукупність міфів, нагромад-

жених певною архаїчною за своїм походженням культурною традицією, тим чи іншим народом, сума виражених в оповіданнях і образах первісних уявлень про навколишній світ; 2) назва галузі знання, науки про міфи і міфологічну свідомість різних народів, яка сягає своїми початками стародавньої Греції і особливого розвитку набула наприкінці XVIII – першій половині XIX ст., зокрема в працях учених т. зв. «міфологічної школи» [7, с. 252]).

Аналізуючи паронімічні одиниці в загальноживаній і термінологічній лексиці, мовознавці, зокрема О.В. Вишнякова, вказують, що такі одиниці утворюють паронімічні пари, однак дослідження паронімії на матеріалі термінології української фольклористики доводить, що пароніми, як і синоніми можуть утворювати паронімічні ряди, які складаються з двох і більше членів: *билина* (епічна речитативна пісня про богатирські пригоди [7, с. 29]) – *билиця* (усне народне оповідання про те, що нібито відбулося насправді [7, с. 30]) – *небилиця* (невелике усне оповідання розважального змісту, комізм якого будується на дотепно скомпонованих алогізмах та каламбурі [7, с. 276]), *фольклористика* (наука про різні види фольклору [7, с. 401]) – *фольклоризація* (термін, що усталився в українській фольклористиці щодо народних переробок творів літературного походження і поширення їх за законами усного побутування [7, с. 398]) – *фольклоризм* (термін, що позначає багатозначне поняття двох рівнів вияву: генетичного та функціонального [7, с. 399]), *фабльо* (невелике гумористично-сатиричне оповідання з одноподійним сюжетом про комічну ситуацію, випадок, подію [7, с. 389]) – *фабула* (виклад, переказ змісту подій в епічному, ліро-епічному, драматичному творах у хронологічній послідовності, чим відрізняється від самого зображення тих же подій в художньому творі, тобто є схематичним переказом сюжету, а не самим сюжетом, в якому буває зміщення часової послідовності подій, різні екскурси (в минуле, в майбутнє, у віддалені від основного змісту ситуації тощо) [7, с. 389]) – *фабулят* (термін на узагальнене означення невеликих усних оповідок переважно від третьої особи про реальні події, випадки у буденному житті, побуті тощо [7, с. 390]). Але, на відміну від синонімічних одиниць, компоненти кожного лексичного ряду паронімів співвідносяться між собою як паралельні одиниці, які відрізняються як за формою, так і за змістом. Тобто визначальною особливістю паронімічного ряду є те, що «належні до його складу одиниці вступають у відповідне відношення насамперед на основі структурної подібності, яка, однак, не призводить до повного або часткового збігу лексичних значень» [9, с. 156].

Досліджуючи явище паронімії, В.С. Ващенко [1, с. 35] доходить висновку, що пароніми мають різні шляхи утворення. Спираючись на його класифікацію, в термінологічній української фольклористики виділяємо такі шляхи творення паронімів:

а) спільний корінь: *пареміографія* (галузь фольклористики, яка займається збиранням паремій, укладанням у збірники та їх виданням [7, с. 288]) – *пареміологія* (галузь фольклористикремії, яка досліджує паремії [7, с. 288]), *фетиши* (річ, пов'язана з надприродними силами – богами, духами, за допомогою яких людина могла з ними спілкуватися і отримувати допомогу [7, с. 393]) – *фетишизм* (віра в надприродні властивості фетишів [7, с. 393]);

б) відсутність в одному зі слів одного-двох звуків, наявних в іншому слові: *варіант* (термін, який означає змінність, рухливість тексту фольклорного твору в процесі усного побутування

при збереженні його основного змісту [7, с. 41]) – *інваріант* (узагальнення істотних варіантних ознак у відверненні від варіантної конкретики [10, с. 100]), *байка* (старовинна назва народної казки, яка в цьому значенні збереглася в народній мові західних регіонів України і вживається тепер іноді паралельно з назвою «казка»; походить від давньоукраїнського «баяти» – забавно оповідати [7, с. 23]) – *байкар* (у давнину «баюн», оповідач байок, тобто казок – з цим значенням це слово в народній мові й досі збереглося поряд з літературною назвою «казкар» [7, с. 24]);

в) зміна одного звука на інший: *билина* (епічна речитативна пісня про богатирські пригоди [7, с. 29]) – *билиця* (усне народне оповідання про те, що нібито відбулося насправді [7, с. 30]).

Крім вищезгаданих, фіксуємо також такі паронімічні пари: *казка* – *приказка*, *типізація* – *типологія*, *варіативність* – *варіація*, *анекдот* – *анекдотист*, *обрядовий* – *позаобрядовий*.

Висновки. Отже, проаналізовані термінолексеми засвідчують, що термінології фольклористики властиве явище паронімії з тими самими принциповими ознаками, які притаманні загальноживаній лексиці, а саме: а) часткова структурна подібність, б) семантична відмінність, в) належність до одного лексико-семантичного класу слів (частин мови).

Більшість термінолексем фольклористики іншомовного походження. Як засвідчує аналізований матеріал, паронімами можуть бути терміни, що різняться: а) окремими звуками (*билина* – *билиця*), б) кількома звуками одночасно (*анімізм* – *анімалізм* – *аніматизм*), в) префіксами (*палеофольклор* – *псевдофольклор* – *постфольклор*, *закляття* – *прокляття*). Найбільша кількість паронімів у термінології української фольклористики твориться за допомогою суфіксального способу. Спорадично трапляються різнокореневі пароніми: *контамінація* – *конкатенація*, *жнивварські пісні* – *жовнівські пісні*.

Специфіка термінної паронімії зумовлена своєрідністю терміна як мовного знака. Чітке розмежування значень термінів-паронімів, а також фіксація їх у словниках допоможе уникнути мовних помилок під час спілкування та сприятиме точному розумінню суті процесів і явищ.

Перспективи дослідження полягають у подальшому вивченні лексико-семантичного аспекту термінологіки української фольклористики.

Література:

1. Ващенко В.С. Українська лексикологія: семантико-стилістична типологія слів: посібн. для студентів-філологів. Дніпропетровськ: ДДУ, 1979. 124 с.
2. Вишнякова О.В. Паронимия как языковое явление. Вопросы языкознания. 1981. № 2. С. 53–62.
3. Д.Г. Гринчишин, О.А. Сербенська. Словник паронімів української мови. Київ: Рад. шк., 1986. 222 с.
4. Шмелев Д.Н. Современный русский язык. Лексика. М., 1977.
5. Ощипко І.Й. Практична стилістика сучасної української літературної мови. Лексика. Л., 1968.
6. Булик-Верхола С. Паронімія в українській музичній термінології. Вісник нац. університету «Львівська політехніка. Серія «Проблеми української термінології». 2011. № 709. С. 61–63.
7. Українська фольклористика: словник-довідник / уклад.-ред. М. Чорнопиский. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 448 с.
8. Лановик М., Лановик З. Українська усна словесність. Львів, 2000.
9. А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Площ та ін. Сучасна українська літературна мова: підручник; за ред. А.П. Грищенка. 3-тє вид., допов. К., Вища шк., 2002. 439 с.
10. Путилов Б.Н. Инвариант. Восточнославянский фольклор. Словарь научной и народной терминологии. Минск, 1993.

11. Українська народна творчість у поняттях міжнародної термінології / Є. Антонович та ін. Колективне дослідження за матеріалами Других Гончарівських читань. К. Веселка, 1993. 207 с.
12. Лановик М., Лановик З. Вивчення української усної народної творчості у вищій школі. Вища школа. Львів, 2001. № 6. С. 38–45.
13. Гінда О. Понятійне поле теоретичної фольклористики (до постановки проблеми). Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна». 2003. Випуск 31. С. 495–500.
14. Гінда О. Фольклористика і фольклор: до актуалізації проблеми. Держава і Регіони. Науково-практичний журнал ПКУ. 2011. № 4. С. 10–17.

Мягкота И. В. Паронимия в терминологии украинской фольклористики

Аннотация. В статье рассмотрены особенности проявления паронимии в терминологии украинской фолькло-

ристики. Выявлены разные виды паронимов, обозначены пути их создания и проанализированы способы различия обозначенных терминологических единиц.

Ключевые слова: украинский язык, терминология украинской фольклористики, паронимия, термин-пароним, паронимическая пара, паронимический ряд.

Miakhkota I. The paronymy in Ukrainian folklore terminology

Summary. The article deals with the manifestation peculiarities of Paronymy in the Ukrainian folklore terminology. Different types of paronyms were discovered, ways of their creation were determined, and methods of distinguishing the values of these terminological units were analyzed.

Key words: ukrainian language, ukrainian folklore terminology, paronymy, paronym term, paronymic set, paronymic row.

Навальна М. І.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри документознавства
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТВОРЕННЯ ЛЕКСЕМ У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ (НА ПРИКЛАДІ ЧУЖОМОВНИХ СЛОВОТВІРНИХ МОДЕЛЕЙ)

Анотація. У статті проаналізовано лексеми з чужомовними формантами, які активно функціонують у мові сучасної української періодики, визначено основні тенденції їх творення, з'ясовано соціальну вмотивованість цих лексичних одиниць. Фактичний лексичний матеріал засвідчив, що засоби словотвору забезпечують у мові друкованих мас-медіа виразну емоційну оцінку, переважно негативну.

Ключові слова: мова засобів масової інформації, чужомовні форманти, стилістична роль, негативна оцінка, позамовні чинники.

Постановка проблеми. У словниковому складі мови української періодики початку XXI ст. спостерігаємо інтенсивне формування, активне функціонування та закріплення у вжитку значного корпусу різноманітних слів із чужомовними формантами. Це зумовлено передусім позамовними чинниками, зокрема активізацією суспільно-політичних процесів, міжнародних зв'язків, входженням української держави до світових організацій тощо. Тематичні групи лексем із запозиченими формантами різнопланові. Вони об'єднують назви осіб, дій, процесів, ознак, а також номінації предметів, матеріалів тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про широке вживання в мові преси нових слів із чужомовними формантами зауважують дослідники К.Г. Городенська [2; 3; 4], Ж.В. Колоїз [5], І.М. Кочан [7, с. 277], І.Я. Мислива-Бунько [8], В.П. Олексенко [9], О.А. Стишов [10] та ін. Однак тематичні групи таких слів постійно поповнюються новими одиницями, потребують додаткових лінгвістичних досліджень.

Мета статті – проаналізувати лексеми із чужомовними формантами, які активно функціонують у мові сучасної української періодики, визначити основні тенденції їх творення, з'ясувати соціальну вмотивованість цих лексичних одиниць.

Виклад основного матеріалу. У мові української періодики активно творяться слова за допомогою запозичених формантів (іншомовних префіксів **анти-**, **де-**, префіксів **псевдо-**, **квазі-**, **мікро-**, **макро-**, усиченої основи **кібер-**, **євро-**), позначаючи суспільно-політичні, економічні, культурні й інші процеси й події, що відбуваються в нашій країні.

Часто іменники продукують через приєднання компонента **анти-**. На думку Г.М. Віняр, префікс **анти-** є найактивнішим дериваційним засобом у групі префіксів зі значенням протилежності, протидії, заперечення. Іменникові новотвори з **анти-** реалізують такі словотвірні значення: 1) протидія, ворожість тому, що названо мотивуючим словом; 2) протилежність, антипод того, що називає мотивуюче слово [1, с. 11–12].

Спостерігаємо часте використання новотворів із префіксом **анти-** в тематиці суспільно-політичних номінацій, напр.:

антиєвропеець, антилауреат, антиметрополія, антиприклад, антирейтинг, антиреформа, антисемітизм, антистиль, антиукраїнець, пор.: «Сьогодні політична Європа дедалі більше розколюється між європейцями й **антиєвропейцями**» («Дзеркало тижня», 26.05.2016); «Наголошую на тому, що ми не хочемо нікого образити чи принизити, ми зичимо всім **антилауреатам** тільки добра» («День», 21.12.2016); «Донбас не довіряє метрополії. Його стратегія – **антиметрополія**» («День», 15.01.2015); «Створення Верховного суду з нуля – імовірно, найбільш революційне положення нового закону. Найбільш показовий **антиприклад** – реформа місцевих прокуратур» («Дзеркало тижня», 6–12.08.2016); «Черговий **антирекорд**: курс долара спав до 16 гривень» («Вісник Переяславщини», 28.12.2015); «Такий **антистиль**, продемонстрований співробітниками АП, різко дисонував з високим духом конкурсу» («День», 26.05.2015); «Отож, Яценюк зі своїм багажем **антирейтингу** чудово підходить на роль, як він сам себе назвав ще два роки тому, «камікадзе» («День», 5.02.2016); «**Антиреформа**. Як генпрокурор Шокін зацементував прокуратуру і що з цим робити» («День», 22.02.2016); «Тому дуже важливо, щоб за це було покарання, і держава звертала увагу не тільки на реальні прояви **антисемітизму**, але й на безвідповідальне використання цих термінів» («Дзеркало тижня», 10.11.2014); «В ЄС аж 5 країн – **антиукраїнці**» («Вільна Україна», 10.04.2015).

Лексеми з компонентом **анти-** часто надають текстам пейоративних ознак. Ці слова автори залучають задля того, щоб передати негативні процеси, що відбуваються в різних сферах життя суспільства та міжнародної спільноти загалом. За допомогою слів із префіксом **анти-** автори висловлюють ознаки зневаги, осуду тощо. В останні роки з аналізованим префіксом почастишало використання прикметників *російський* і *український*: *антинародний, антирекламний, антирекордний, антиросійський, антиукраїнський*, напр.: «З одного боку, Рада – проукраїнська, з іншого – **антинародна**» («Народна воля», 29.01.2015); «Попри активну **антирекламну** компанію, розгорнуту проти Лорак, її пісні далі є в ротатії більшості українських радіостанцій» («Україна молода», 28.11.2014); «**Антиросійський графіті**» («Сільські вісті», 30.12.2015); «СБУ розслідує **антиукраїнську** діяльність Ківалова» («Голос України», 18.04.2015); «У Нідерландах витратять чималу суму на **антиукраїнський** туалетний папір» («День», 17.02.2016); «Михайло Ратушний вважає, що сплюндрування пам'ятника є результатом **антиукраїнської** істерії, піднятої ухваленням польським Сеймом сумнозвісного рішення з приводу подій на Волині протягом Другої світової війни» («Україна молода», 11.10.2016).

Простежуємо тривалість тенденції до використання запозиченого префіксу **а-**, який указує на заперечення чогось, протиставлення. У мові сучасної періодики фіксуємо часте вживання прикметника *асоціальний*, напр.: «Виявили за гаражами в районі вулиці Північної ціле містечко **асоціальних** осіб, збудоване на звалищі» («Вільна Україна», 5.03.2015); «Українські біженці в Москві ризикують «опинитися на межі **асоціальних** верств» – російський омбудсмен» («Дзеркало тижня», 20.04.2015); «Там є реально масова торгівля наркотиками, якими займаються ці **асоціальні** елементи, які там проживають» («Високий Замок», 01.09.2016).

У мові публіцистики активізувалися відіменні утворення з префіксом **де-**, що мають словотвірне значення «знищення, усунення, ліквідація чого-небудь», переважно реалій, характерних для недавнього минулого, а також негативних процесів і явищ сучасності, напр.: *дегероїзація*, *дезінтеграція*, *дезінформація*, *дестабілізація* та ін. Напр.: «Донецький суд шукає можливості «**дегероїзації**» українського лідера» [про Степана Бандеру] («Україна молода», 03.04.2016); «Путін не відмовився від планів щодо **дезінтеграції** України – розвідка» («Україна молода», 22.02.2016); «Водночас невідомі розповсюджують у Сватовому **дезінформацію**, щоб посіяти ще більшу паніку серед людей» («Україна молода», 04.11.2015); «Меркель звинуватила Росію в **дестабілізації** Східної Європи» («День», 08.12.2014); «Яценюк: У Путіна є кілька планів **дестабілізації** ситуації» («Голос України», 19.04.2015).

Помітна останнім часом активізація слів, утворених за допомогою префікса **контр-**, який надає словам загального значення «протидія», пор.: «Для інформаційно уражених регіонів України потрібна інформаційна реабілітація – тривалий процес із комплексом «нежорстокої» **контрпропаганди** відновлювального характеру» («Народна воля», 11.02.2016); «17 липня 2015 р. в розмові з прем'єр-міністром Нідерландів Марком Ротте Путін назвав таку пропозицію передчасною і **контрпродуктивною**» («Україна молода», 05.10.2016).

Крім префіксодів, які надають слову негативного оцінного значення, у мові друкованих ЗМІ фіксуємо запозичені компоненти з нейтральним значенням. Широко проникають у тексти газетної періодики слова з компонентом **мікро-**. Відбувається розширення лексичного наповнення гнізда із зазначеною основою. К.Г. Городенська зауважує, що препозитивні елементи **мікро-** й **макро-** заміщують у структурі дериватів предикат зі значенням кількості, уподібнюючись семантично до іменних префіксів, що виконують функцію префіксів. Дослідниця називає їх префіксодами [2, с. 41]. Слова з **мікро-** виконують різну стилістичну роль у тексті: найчастіше вони мають нейтральне значення та книжний характер, рідше бувають експресивними.

Часто групу іменників із компонентом **мікро-** поповнюють лексеми економічної тематики: *мікробізнес*, *мікрокредитування*, *мікрокредит*, *мікронапис*, напр.: «Спроцєна система на сьогодні допомагає функціонувати й виживати нашому **мікробізнесу**» («Дзеркало тижня», 6–12.08.2016); «По-третє, потрібно передбачити **мікрокредитування** для селян» («Дзеркало тижня», 2.09.2016); «Чи політяться кардинально умови кредитування населення та бізнесу, для яких **мікрокредитування** банками на взаємовигідних для обох сторін умовах вкрай важливе» («Україна молода», 13.01.2017); «Один наданий підприємцеві **мікрокредит** дає змогу йому утворити одне робоче місце» («День», 10.12.2015); «Монета також має **мікронаписи** та спеціальні зарубки на кромках» («Дзеркало тижня», 2.11.2016).

Лексеми з компонентом **мікро-** стосуються приладів, устаткувань (*мікродрон*, *мікрорешітка*), одягу (*мікробікіні*), територіальних одиниць (*мікроімперія*), напр.: «Ми послали операторську групу з **мікродронами** у Прип'ять, Чорнобиль, щоб зняти верхні плани Прип'яті» («День», 9.12.2016); «Ця властивість кісток була передана штучному матеріалу, який брав участь у побудові 3D «**мікрорешітки**», сформованої з пористих трубок» («Дзеркало тижня», 13.10.2015); «На світліні Волочкова позує у рожевому **мікробікіні**» («Газета по-українськи», 21.07.2015); «У другій половині століття частина комуністичних режимів у Європі та Азії теж швиденько відійшли від початкових догм і так само перетворилися на **мікроімперії**» («Україна молода», 7.05.2015).

Новотвори з компонентом **мікро-** в публіцистичному тексті виконують інформативну роль, адже характеризують об'єкт, предмет чи подію за розмірами, і номінативну роль, тому що називають той чи інший об'єкт, предмет або подію.

У мові сучасної преси вживають новотвори з частиною **макро-**, що разом із компонентом **мікро-** утворює антонімічну пару, напр.: *макрокатегорія*, *макронебезпека*, *макроподія*, *макропрогноз*, пор.: «...чесність – це така складна **макрокатегорія**, яка є носієм багатьох інших цінностей» («День», 22.12.2015); «Нинішнє поширене, але від цього не менш хибне, сприйняття ситуації як «затишишя» криє в собі **макронебезпеку**» («Час», 7.06.2016); «Із **макроподій** скажу про Конгрес культури в межах європейської ініціативи Східного партнерства» («День», 24.09.2015); «За словами міністра фінансів Олександра Данилюка, блокада вплине на **макропрогноз**» («Україна молода», 22.03.2017).

Лексичні утворення з основою **макро-** підсилюють значення, указуючи на величину сказаного та підкреслюючи масштаби явищ чи предметів. Ці слова наділені нейтральним значенням і функціонують переважно в текстах офіційного характеру.

Активно українські журналісти використовують лексеми з усіченим сегментом **кібер-**. Поділяємо думку Є.А. Карпіловської й І.Я. Мисливої-Бунько, що **кібер-** має широке значення: «те, що пов'язане з комп'ютерами, інформаційними технологіями, Інтернетом» [6, с. 72; 8, с. 81]. Найчастіше слова з інтернаціональним компонентом **кібер-** уживають у текстах суспільно-політичних і міжнародних тематик: *кіберактивність*, *кіберальянс*, *кіберармія*, *кібератака*, *кібербезпека*, *кібервійна*, *кібервоєв*, *кіберзагроза*, *кіберзахист*, *кіберзлочинці*, *кібернад*, *кібернишпорка*, *кіберполіція*, *кіберрозвідка*, *кібершипуєнство*, напр.: «...можна сказати, з дуже великою натяжкою, що це якась **кіберармія**, але насправді мозковий центр лише там, в 18-у центрі ФСБ, який є головним координаційним центром для подібної **кіберактивності**» («Час», 3.02.2017); «...анонс про гігабайти даних із поштових скринь кремлівських клерків, які мають у своєму розпорядженні активісти українського **кіберальянсу**, не є перебільшенням» («День», 12.11.2016); «Олександр Турчинов заявив, що за потужними **кібератаками**, які відбувались останнім часом, стоять **кіберзлочинці** з РФ» («Український тиждень», 14.12.2016); «Російсько-українська **кібервійна** – складова протистояння між Росією та Україною з часів розпаду СРСР, яке в 2014 році переросло у відкрите збройне протистояння – російсько-українську війну» («Час», 12.09.2017); «Мають розроблятися інші документи стратегічного планування у сфері забезпечення нацбезпеки, у тому числі <...> Стратегія **кібербезпеки**» («День», 12.11.2016); «Це стосується, до речі, і новітніх **кіберзагроз**,

які в часи Чорнобиля для нас ще просто не існували» («День», 29.04.2016); «Ще до американських виборів накопичувалися свідчення того, що російські **кібервояки** націлилися на Європу» («Дзеркало тижня», 10.01.2017); «Між підрозділом НАТО з реагування на комп'ютерні інциденти й Групою реагування на комп'ютерні надзвичайні ситуації Європейського союзу були укладені технічні домовленості з **кіберзахисту**» («Україна молода», 12.02.2016); «Ці дані ґрунтуються на тому, який був обсяг і важливість цілей **кібернападів**» («Дзеркало тижня», 5.01.2017); «А ГРУ, як кажуть американські **кібершипорки**, керувала групою *Fancy Bear*» («День», 3.02.2017); «Департамент **кіберполіції** Національної поліції України повідомив про виявлення у соціальних мережах небезпечних груп» («Дзеркало тижня», 12.02.2017); «У середу в Москві було заарештовано за звинуваченням у зраді одного з чільних посадовців відділу московської **кіберрозвідки**» («Україна молода», 3.02.2017); «...фактично один із претендентів на пост президента закликає іншу державу-суперника до **кібершпиунства** за політиком своєї країни» («День», 29.06.2016).

У мові друкованих засобів масової інформації немає єдиного підходу до написання слів із компонентом **кібер-**, адже їх подають через дефіс, разом або окремо. Уважасмо, що всі слова з **кібер-** слід писати разом, оскільки між частинами є підрядний зв'язок (скорочення від кібернетичний + слово).

Останнім часом у публіцистичних текстах активізоване творення слів із компонентом **євро-**. І.В. Мислива-Бунько називає його актуалізованим інтернаціональним словом-осною [8, с. 34]. Г.М. Віняр уживає термін «аброморфема» (усічена частина прикметника, приєднана до повного головного слова) [1, с. 110]; О.А. Стишов – інтернаціональне усічене слово-означення [10, с. 208]. Отже, **євро-** – це аброморфема, або аброутворення грецького походження, що співвідноситься з прикметником *європейський*. Інтернаціоналізації цього запозичення сприяли політичні й соціально-економічні процеси, що відбулися в Європі на рубежі століть і тривають донині.

Слова з компонентом **євро-** засвідчують тяглість тенденцій упродовж ХХІ ст. (*єврооблігація, єврооптиміст, європелети, євроринок, євроскептик, євро скептицизм*), напр.: «У цьому випадку під *bail-in* потрапили **єврооблігації**, випущені «Приватом» («Дзеркало тижня», 28.01.2017); «Поділ на правих і лівих, навіть **єврооптимістів і євроскептиків**, у сучасній Європі відходить на другий план» («Дзеркало тижня», 18.03.2017); «Вивозять не сировину, а готові вироби із сосни – **європелети**» («Україна молода», 14.03.2017); «Наша країна зможе отримати додатковий доступ до **євроринку**» («Демократична Україна», 16.12.2016); «Тож не дивно, що всі основні публікації О. Дугіна присвячені проблематиці російсько-турецького співробітництва через призму ідей *євразійства* (зростання **євроскептицизму**)» («Дзеркало тижня», 12.08.2016).

На основі аналізу мовного матеріалу фіксуємо вживання синонімічних префіксоїдів **квазі-**, **псевдо-**. Вичленувавшись з іншомовних слів, вони стали словотвірними формантами та семантично зблизилися під час вираження значення несправжності й удаваності. Г.М. Віняр зауважує: «Доказом префіксального статусу морфеми грецького походження **псевдо-** і латинської за походженням морфеми **квазі-** є їхня позиційна й функціональна характеристика: вони виступають тільки в препозиції, не мають корелятивів у вигляді окремих слів, тобто функціонують у мові тільки в складі слова» [1, с. 16].

Для генетично різнотипних запозичених формантів **псевдо-** та **квазі-** спільною рисою є значення фальшивості й несправжності. Мовознавці ці префіксоїди кваліфікують як абсолютні синоніми, адже у виборі форманта семантика твірних основ не відіграє важливої ролі, тому ці компоненти не мають розрізнявальної функції [10, с. 9].

У мову українських ЗМІ активно проникають іменники, що мають в основі префіксоїд **квазі-**: *квазівибори, квазідержава, квазідопомога, квазікарбованець, квазікерівник, квазіпроцедура, квазірелігія, квазіреспубліка, квазіуніверситет*, напр.: «Занепокоєння планами курдів створити власну **квазідержаву** також висловлює Туреччина...» («Україна молода», 18.03.2016); «Президент України назвав такі конвої **квазідопомогою**» («Сільські вісті», 17.03.2015); «Причина: організація і проведення **квазівиборів** на Донбасі 2 листопада, що стало «грубим порушенням Мінського протоколу від 5 вересня і поставило під загрозу зриву весь мирний процес» («Україна молода», 05.11.2014); «Лєвова частка жителів західних областей у буремні 1990-ті, коли зарплатню видавали <...> мільйонами **квазікарбованців**, виживала завдяки переміщенню товарів через кордон» («Урядовий кур'єр», 12.10.2016); «...хоча юридично Кремль вважає «Новоросію» частиною України, ключові рішення її **квазікерівників** залежать від російських чиновників» («Україна молода», 13.05.15); «Вони шокують своїми **квазіпроцедурами**» (як це характеризує Карасьов), але чи існує в нинішній ситуації інший вихід» («Україна молода», 20.05.2016); «За багато років тоталітарна держава була виснажена гонкою озброєнь за поширення за будь-яку ціну комуністичної утопії (**квазірелігії**) на всій земній кулі» («День», 16.08.2016); «Офіційні джерела **квазіреспубліки** писали про невелику кількість смертей» («Час», 27.02.2016); «І гарна нагода відмежуватися від **квазіуніверситету**, що залишився у стінах донецьких корпусів на окупованих територіях» («День», 11.06.2016).

Префіксоїд **квазі-** задіяний і в продукуванні прикметників: *квазігромадянський, квазірелігійний, квазіекологічний*, напр.: «Водночас в умовах низького рівня життя виникає ризик трансформації цієї активної поведінки в **квазігромадянську діяльність**» («Час», 8.10.2016); «Кандидат історичних наук із Кіровограда Юрій Митрофаненко проаналізував, як сучасний російський кінематограф формує **квазірелігійний** погляд на Другу світову війну» («День», 29.06.2016); «Обсяг таких втрат для економіки в разі введення цих **квазіекологічних** податків на упаковку становитиме близько 7 мільярдів гривень» («Урядовий кур'єр», 18.02.2017).

Лексеми з префіксоїдом **квазі-**, набуваючи поширення в словотворенні загальноновживаної лексики, указують переважно на негативне ставлення автора до об'єкта презирства. Слова із цим запозиченим компонентом засвідчують фальшивість і уявність конкретного предмета, явища, події тощо.

У мові ЗМІ активізовано іменники з префіксоїдом **псевдо-**. О.А. Стишов пропонує поділити їх на три словотвірні типи: 1) назви осіб за характеристикою їхніх несправжніх ознак, функцій, за удаваною поведінкою; 2) номінації несправжніх явищ, процесів, дій; 3) назви на позначення несправжності ідеологій та інституцій [10, с. 173]. Н.Ф. Клименко серед новотворів із формантом **псевдо-** виокремлює назви осіб, назви ознак, назви течій у мистецтві, абстрактні поняття, дії, стани, ознаки особи [6, с. 169]. Фіксуємо назви осіб за характеристикою їхніх несправжніх ознак, функцій, за удаваною поведінкою (*псевдоафганець, псевдодруг, псевдоеліта, псевдоінтелігенція*); назви

на означення несправжності ідеологій та інституцій (*псевдореспубліка, псевдоорган, псевдоміністерство*), напр.: «Українці переконаються, що крім віртуального вибору, який їм нав'язують Шустер чи інші медіа-проекти *псевдоделіти*, є інший» («Голос України», 19.05.2016); «На жаль, у свідомості мас еліта – це олігархи або якісь напوماджені творчі натури, *псевдоінтелігенція*» («День», 19.05.2016); «Окупація Донбасу стала можлива завдяки співпраці ФСБ та ГРУ з місцевими правоохоронними органами – міліцією, *псевдоафганцями*, десантурою, мерами-сепаратистами» («День», 30.11.2016); «Росія – важкий, але необхідний партнер, – втовмачує, де тільки може, *псевдодруг* України, близький до Саркозі політик П'єр Леллюш» («Газета по-українськи», 3.10.2016); «Тільки уявіть, сьогодні в Донецьку функціонує 24 *псевдоміністерства* й відомства, включаючи так зване міністерство закордонних справ» («День», 26.10.2016); «Жодні інші документи так званих «ЛНР/ДНР» чи окупаційних *псевдоорганів* влади в Криму не визнаються світовою спільнотою» («Демократична Україна», 24.06.2016); «Корпусну систему *псевдореспублік* остаточно замінили єдиним оперативним командуванням» («Демократична Україна», 29.07.2016).

Новотвори з префіксоїдами *квазі-* та *псевдо-* утворюють синонімічні пари. Наприклад, іменники *псевдовибори* та *квазівибори* номінують «недійсні вибори», які проходили на території самопроголошених ЛДНР, напр.: «...*варто перенести псевдовибори* в захоплених бойовиками та окупантами районах на невизначений період» («Україна молода», 18.03.2016); «А на цьому тижні одразу після проведення своїх *квазівиборів*, окрім артобстрілів, почали практикувати ще й запеклі штурми позицій сил АТО» («Україна молода», 7.11.2014).

За допомогою суфіксоїдів грецького походження *-фобія* або *-фоб* творять нові лексеми. У публікаціях, у яких описано відносини України з Російською Федерацією, фіксуємо слова *галичинофобія, гомофобський, ксенофобський, русотуристовфобія, русотуристодентофобія, русофобія, русофоб, українофобський, юдофобія*, напр.: «*Галичинофобія й українофобія* стали наріжним каменем в ідеологічній роботі» («Літературна газета», 10.12.2016); «Першою можливою версією знищення кінотеатру стала думка про *гомофобську* акцію, адже часом для підпаду було обрано демонстрацію фільму, який зачіпає тему ЛГБТ-спільноти» («Україна молода», 31.10.2014); «Чому в Угорщині ростуть *ксенофобські* та *екстремістські настрої?*» («Високий Замок», 05.11.2015); «*Русофобія* – страх перед будь-чим російським. *Русотуристовфобія* – страх зустріти російських туристів за кордоном... Бути в середовищі російських туристів – означає викликати й до себе конкретне ставлення. Але з цього народжується ще один страх, якого не уникнути нам, вихідцям із тюрми народів. Він називається *русотуристодентофобія*» («Україна молода», 11.02.2016); «Кремль як головний *русофоб*» («День», 03.07.2015); «Такі дії ще раз свідчать про *українофобський* характер інспірованих РФ подій на Донбасі» («Україна молода», 12.11.2014); «Безкарність заохочує злочинців до нових, ще більш зухвалих проявів *українофобії*» («Україна молода», 11.10.2016); «...на думку відомого російського *українофоба*, пропутінського політолога і публіциста Єгора Холмогорова, який зараз знаходиться на окупованому Російською Федерацією Кримському півострові, там необхідно ввести повну заборону на символіку української держави» («День», 4.05.2015); «Через депутата *юдофобія* стала ще смердючішою» («День», 05.02.2015). Такі новотвори

переважно позначають негативні емоційні стани, наприклад, неприязнь до російських туристів.

Слова із суфіксоїдом *-філь* зі словотвірним значенням «великий любитель, пристрасний прихильник» у деяких текстах набувають негативної оцінки, оскільки описують любов до чогось, що засуджується суспільством, напр.: *русофільський*. Пор.: «*Русофільський дискурс митрополита Володимира з найближчого оточення владики, протоієрей Георгій Коваленко сьогодні бажають подати як «український патріотизм»*» («Україна молода», 13.09.2016).

В орбіту негативно забарвлених одиниць залучено деякі лексеми із суфіксом *-ад(а)*, що первісно не мав оцінного значення. Традиційно його використовували для позначення періоду тривання чогось. У лексемі *коаліціада*, що активно вживалась у мові газетної періодики після виборів у 2014 р., цей суфікс підкреслює тривалий, спеціально затягнутий процес формування нової коаліції: «*Коаліціада в новому парламенті обіцяє бути затяжною*» («Високий Замок», 27.10.2014). У слові *виборіада* цей суфікс позначає затягування виборів на окупованих територіях Донбасу, очевидно, із метою їх фальсифікації: «*Усі складові Донбаської «виборіади» на обличчя*» («День», 05.10.2016). Так, для позначення тривалого, інколи штучного, затягування процесу вибору спікера Верховної Ради та прем'єр-міністра, а також формування коаліції в пресі використовують лексеми типу *прем'єріада, спікеріада, коаліціада*, напр.: «*В Україні траплялися різні «прем'єріади», але настільки абсурдної ситуації ще, здається, не було ніколи*» («Україна молода», 19.02.2016); «*Принаймні до вже звичних «коаліціада» та «прем'єріада» додався такий неологізм, як «недоміністропад»*» («Демократична Україна», 5.02.2016); «*Виснажлива «снікеріада» тривала майже два місяці і таки завершилася обранням...*» («Україна молода», 1.03.2016).

Серед іменників із суфіксом *-іст* зростає кількість оказіональних відоміних дериватів зі словотвірним значенням «особа, яка виступає прибічником, послідовником когось, належить до певних рухів, об'єднань і т. ін.», утворених здебільшого від власних назв, зокрема прізвищ та імен, напр.: «*Путініст*» Орбан обговорив з Порошенком необхідність збереження санкцій проти Росії» («Дзеркало тижня», 17.03.2016).

В останні роки поширеним оказіоналізмом є *рашист*, утворений суфіксальним способом. Його твірна основа походить від англійського слова *Russia* (Росія) із додаванням суфікса *-іст*, звідси слово *рашист* – «учасник чи прихильник політичної ідеології Російської Федерації, що ґрунтується на принципах вищого призначення російської цивілізації та підтримує концепцію «русского мира», пор.: «*Блукаючий інтернетом плакат із червоноармійцем, що обіцяє: «Перемогли фашистів – переможемо й рашистів» – це прикольно, але повертає нас до тієї ж таки радянсько-російської парадигми*» («Високий Замок», 13.05.2016); «*Крім того, почавши акцію, її учасники чогось забули про полонених. Та й про тих людей, які з певних причин залишилися на тимчасово окупованій території й чекають визволення від рашистів*» («Урядовий кур'єр», 1.03.2017). Оказіоналізм *рашист* в українських публіцистичних текстах є засобом вираження негативного емоційного стану мовця, що репрезентує відразу та зневагу до ворогів, про яких ідеться в тексті.

Особливості використання слів із префіксоїдами *псевдо-, квазі-, мікро-* і префіксом *анти-* полягають у тому, що журналісти пишуть їх окремо, інколи через дефіс чи разом, хоча укра-

їнський правопис регламентує, що всі складноскорочені слова й похідні від них, а також складноскорочені слова з частинами **квазі-, макро-, мікро-, псевдо-, супер-, теле-** та ін. пишуться разом [11, с. 30].

Висновки. Аналіз газетних текстів засвідчує, що емоційну оцінку забезпечує та посилює вживання засобів словотвору, зокрема активне використання іншомовних формантів. Через низку позамовних чинників у мові друкованих мас-медіа спостерігаємо активне функціонування таких слів із негативною оцінкою. Зібраний фактичний матеріал спростовує попередні здогадки про те, що зі згаданими елементами творилися переважно книжні лексеми. Функціонально-стильова динаміка лексики продовжує залишатися основною тенденцією розвитку мови в ХХІ ст.

Література:

1. Віняр Г.М. Творення нових іменників багатоосновними способами (на матеріалі газети «Україна молода»). Філологічні студії: науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: зб. наук. праць. Вип. 3 / ред. Ж.В. Колоїз (відп. ред.), П.І. Білоусенко, В.П. Олексенко та ін. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. С. 14–20.
2. Городенська К.Г. Префікси і префіксоїди в українській мові. Мовознавство. 1986. № 1. С. 37–41.
3. Городенська К.Г. Українське слово у вимірах сьогодення. К.: КММ, 2014. 124 с.
4. Городенська К.Г. Чи потрібні ці незвичні написання слів? Українська мова. 2010. № 3. С. 115.
5. Колоїз Ж.В. Українська okazіональна деривація. Київ: Акцент, 2007. 310 с.
6. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2008. 336 с.
7. Кочан І.М. Слова з компонентом кібер- у сучасній українській мові. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2016. Вип. 63. С. 277–285.
8. Мислива-Бунько І.Я. Аббревіатури з початковими грецькими основами в сучасній українській літературній мові (на матеріалі газет).

Мова і культура: наук. журнал. Київ: Видав. дім Дмитра Бурого, 2014. Вип. 17. Т. III (171). С. 32–37.

9. Олексенко В.П. Інноваційна лексика української мови з препозитивним компонентом-грецизмом: функційно-семантичний аспект. Вісник Донецького національного університету. Сер. Б: Гуманітарні науки. 2014. Вип. 1–2. С. 183–193.
10. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації): монографія. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2003. 388 с.
11. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Інститут української мови. Київ: Наук. думка, 2002. 240 с.

Навальная М. И. Современные тенденции образования лексики в языке украинской периодики (на примере иноязычных словообразовательных моделей)

Аннотация. В статье проанализированы лексемы с иноязычными формантами, которые активно функционируют в языке современной украинской периодики, определены основные тенденции их создания, выяснены социальные мотивации этих лексических единиц. Фактический лексический материал показал, что способы словообразования обеспечивают в языке печатных масс-медиа выразительную эмоциональную оценку, преимущественно негативную.

Ключевые слова: язык средств массовой информации, иноязычные форманты, стилистическая роль, отрицательная оценка, внеязыковые факторы.

Navalna M. Modern trends of creation of lexical items in language of Ukrainian periodicals (based on the example of foreign-language word-building patterns)

Summary. The article analyzes lexical items with foreign-language formants, which actively function in the language of modern Ukrainian periodicals; it is identified the main tendencies of their creation and learned their social motivation. Actual lexical material has shown that the means of word-building provide a clear emotional assessment, mainly negative, in the language of mass media.

Key words: language of mass media, foreign-language formants, stylistic role, negative assessment, extralinguistic factors.

Назаренко О. М.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Одеська юридична академія»КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ
ПРОМОВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Анотація. Статтю присвячено аналізу тексту промов Президента України в комунікативно-прагматичному аспекті. Проаналізовано типи адресантів та визначено структурні та семантичні маркери мовленнєвого впливу на адресата, що є одним зі способів репрезентації внутрішньотекстової категорії діалогічності.

Ключові слова: комунікативно-прагматичний аспект, промова Президента України, адресант, адресат.

Постановка проблеми. Комунікативно-прагматичний підхід до аналізу тексту уможливує вивчення як його внутрішньотекстових особливостей, так і прагматичних настанов мовців, їхньої комунікативної взаємодії, зв'язків з іншими текстами в масово-інформаційній та культурно-літературній сферах, мовленнєвого впливу на адресата, що в цілому становить підґрунтя категорії діалогічності як сутнісної ознаки тексту та визначає актуальність проблематики дослідження.

Метою статті є аналіз тексту промови Президента України в комунікативно-прагматичному аспекті. Мета визначає завдання дослідження: розглянути політичний текст як компонент комунікативного акту та визначити його одиниці й категорії; визначити типи адресантів і виокремити структурні та семантичні особливості мовленнєвого впливу на адресата. *Предметом* дослідження є засоби реалізації категорії діалогічності в українському політичному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перехід від аналізу окремих речень як конститuentів тексту до цілісного текстового утворення було пов'язане з виокремленням комунікативно-прагматичної парадигми [1, с. 19]. В українському мовознавстві цей етап представлений працями В. Кухаренко, Л. Лосевої, І. Колегаєвої, в яких аналіз здійснено на матеріалі російської та германських мов.

Діалогічну орієнтацію тексту підкреслюють більшість сучасних дослідників, наприклад А. Мойсієнко зазначає: «Сприймаючи текст як специфічну мовну реальність, варто розглянути його як не менш специфічний процес, що протікає між свідомістю того, хто творить, і свідомістю того, хто сприймає» [2, с. 22]. Зважаючи на таке тлумачення тексту, можна розглядати його як діалог між свідомостями комунікантів: текст виступає посередником між суб'єктами комунікації, між їхніми картинами світу, світосприйняттям і світоуявленням.

Відповідно до аспектів дослідження тексту в лінгвістиці сформувалися основні методологічні напрями текстолінгвістики, які О. Селіванова, враховуючи традиційні та новітні лінгвістичні методології, визначає в такий спосіб: структурно-граматичний, текстової семантики, комунікативно-прагматичний, семіотичний, лінгвокультурологічний та етнолінгвістичний, когнітивний, прикладний [3, с. 485–490].

Комунікативно-прагматичний напрям пов'язаний з розробкою проблеми комунікативного моделювання тексту, вивченням категорій мовця та реципієнта, актуалізацією комуніка-

тивних аспектів у вивченні тексту, з початком аналізу дискурсу в співвідношенні з текстом і започаткуванням дискурсології як окремої лінгвістичної галузі. Цей напрям зумовив появу прагматики тексту, представниками якої є Т.А. ван Дейк, А. Баранов, І. Колегаєва, О. Воробйова, Є. Сидоров, О. Селіванова, Г. Почепцов, О. Каменська, Т. Радзівська та ін.

Виклад основного матеріалу. Розвиток лінгвістичної прагматики активізував лінгвістичні дослідження мовця та реципієнта – в сукупності з текстом як результатом комунікації.

У комунікативному акті беруть участь два комуніканти – це адресант та адресат. Суб'єкти мовлення та сприйняття становлять основні компоненти комунікативної взаємодії, що пов'язані з прагматичним аспектом вивчення вербальної комунікації та тексту. Прагмалінгвістичне дослідження тексту насамперед орієнтовано, з одного боку, «на виявлення особливостей авторської присутності» [4, с. 30], а з іншого – на реципієнта.

Адресант є автором або мовцем тексту, який продукує мовлення, ініціює спілкування і регулює його тематику й прагматичне наповнення, інтенційність комунікативної взаємодії задається саме адресантом.

Чинник адресанта безпосередньо пов'язаний із суб'єктивною модальністю, що «нашаровується на основну модальну кваліфікацію» та «створює додаткову модальну інтерпретацію висловлень» [5, с. 338]. Суб'єктивна модальність «може реалізуватися за допомогою різних лексичних (вставних слів, модальних часток, вигуків) і нелексичних (інтонації, порядку слів або особливих синтаксичних конструкцій) засобів». [6, с. 120]. Ф. Бацевич тлумачить суб'єктивну модальність як «факультативний семантико-прагматичний чинник комунікативної ситуації й спілкування загалом, який реалізується як низка різноманітних відношень адресанта (мовця, автора) до повідомлюваного», джерелом якого є «оцінка, її суб'єктом є мовець, об'єктом – різні аспекти відношення змісту комунікативних одиниць до дійсності, засобами – мовні одиниці, категорії <...>» [7, с. 191].

Експлікація позиції адресанта в політичних промовах часто супроводжується посиленням внутрішньої діалогічності тексту. Внутрішньотекстову діалогічність яскраво виражено як цитування та посилання на думку адресата мовлення, що увиразнює імпліцитну діалогічність, яка виявляється через перехресні посилання та цитування різних джерел, напр.: «*Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу...*». «*Однині воєдино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України – Західно-Українська Народна Республіка <...> і Наддніпрянська Велика Україна. Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка*». Слова, якими я розпочав свій виступ, виглядають як суцільний текст. Другий абзац органічно впливає з першого, а третій – логічний висновок з перших двох. А насправді

це – витяги з різних документів. І між ними помістився цілий рік драматичних подій, які змінили Україну, змінили Європу і змінили весь світ. **Це – фрази з Четвертого Універсалу Центральної Ради та з Акта Злуки. Акт урочисто виголосили 22 січня 1919 року на Софійському майдані.** А Універсал ухвалили роком раніше (Промова з нагоди Дня Соборності України та 100-річчя проголошення незалежності УНР 22.01.2018 р.). У цьому тексті завдяки кільком посиланням на джерела інформації та цитуванню документів повною мірою маніфестована категорія діалогічності. Автор зазначає всі джерела інформації, їхні комунікативні позиції та передає як непряме мовлення, використовуючи цитування. На нашу думку, такий тип діалогічної взаємодії може бути реалізований з маніпулятивною метою, оскільки передбачає вибіркоче подання інформації, отриманої в результаті комунікативної взаємодії.

Більш частотним типом узагальненого адресата є об'єднання автора з адресатом, останній може бути по-різному маніфестований у тексті, передусім за допомогою виключно граматичних засобів, напр.: *Не лише діти, а кожен з нас, незалежно від віку, вірить у диво. <...> Особливо в цю ніч, коли настає Новий рік і переповнює наші серця радістю, вірою, надією.*

Ми подолали шок від руйнування частини індустріального потенціалу, спричиненого військовою агресією. Ми адаптували наше господарство до нових умов. Нам вдалося відновити економічне зростання. <...> Ми зміцнили нашу обороноздатність. <...> Як єдиний народ, ми раділи перемозі Джамали на Євробаченні, величезному успіху українських паралімпійців <...> (Новорічне привітання Президента України 31.12.2016 р.). Узагальнення автора та адресата відбувається не як штучне поєднання автора та реального або потенційного реципієнта, а як позиціонування автора як такого ж суб'єкта, як і всі реципієнти. Автор не протиставляє себе адресатам, а підкреслює тотожність комунікативних позицій учасників комунікативного акту.

У цьому разі займенник «ми» вказує на отожднення автора з потенційними читачами та окреслює коло суб'єктів, що узагальнено в тексті, напр.: *Єдине, дорогі друзі, що засмучує – це надвисока ціна, це той кривавий рахунок, який нам, українцям, виставив Кремль за наше природне право самим будувати своє життя <...> Бо ми з вами, український народ і вся Україна, вступаємо в іншу історичну епоху* (Промова з нагоди запровадження безвізового режиму з ЄС 10.06.2017 р.);

Ми, українці, «живий вогник у сім'ї європейських народів і діяльні співробітники європейської цивілізаційної праці». Так казав Іван Франко (Інавгураційна промова Президента України 07.06.2014 р.). Мовець об'єднує себе з народом як українців, український народ і вся Україна, він не відокремлює себе від реципієнтів, а навпаки – виступає від імені узагальненого адресанта. Автор одночасно виступає в активній комунікативній позиції, апелюючи до адресатів, і разом з тим висловлюється як колективний адресант, тобто він певною мірою поєднує функції адресанта та адресата.

У промовах П. Порошенка чинник адресанта передусім актуалізується через авторську позицію, що може бути виражена експліцитно, напр.: *Напередодні Дня Соборності Верховна Рада ухвалила важливий Закон <...>. Мою президентську стратегію, мої пропозиції щодо реінтеграції окупованих територій України. Я дуже дякую за це Верховній Раді, Вам, пане Голово. І для мене дуже важливо було, що закон набрав майже конституційну більшість голосів* (Промова з нагоди

Дня Соборності України та 100-річчя проголошення незалежності УНР 22.01.2018 р.);

Для мене як для Президента єдність країни та нації є такою ж цінністю, як для всіх моїх співвітчизників (Промова з нагоди Дня Соборності 22.01.2015 р.). Мовну особистість політика тут реалізовано через актуалізацію комунікативної та соціальної ролі Президента України. З увиразненням прагматичного аспекту використано відповідні форми займенників (*мою, мої, я, мене*) та дієслівні форми, що є одним зі способів репрезентації внутрішньотекстової діалогічності.

Орієнтація на масового адресата в президентських промовах набуває специфічної форми: автор часто звертається або апелює не до реципієнтів взагалі, а конкретно до реципієнтів відповідної групи, напр.: **Славні українські воїни! Вся країна дякує вам за те, що даруєте нам цю мирну святкову ніч** (Новорічне привітання Президента України 31.12.2016 р.);

Шлю щирі святкові поздоровлення нашим міжнародним партнерам. (...) **Ще раз вітаю сотні тисяч українців, які вже скористалися безвізом. І мільйони, яким він ще стане в нагоді** (Новорічне привітання Президента України 31.12.2017 р.). Масовий адресат є цільовою групою громадськості, до якої звертається конкретний політик від власного імені.

Комунікативною метою мовця є об'єднання, згрупування всіх реципієнтів в одну спільноту, навколо певної ідеї, тобто консолідація. Для увиразнення її ефекту мовець вдається до семантичних засобів вираження об'єднання. Так, П. Порошенко став першим президентом, який привітав народ трьома мовами: українською, російською і кримськотатарською напр.: *Гаслом минулого року стали слова «Єдина країна» – «Единая страна» – «Бір девлет».* *Важкі випробування зміцнили нас. Як народ ми стали нероздільно, ще міцніше згуртувалися в політичну українську націю. (...) Ян'и йлилиз хайирли олсун, азіз ватандашлар! С Новым годом, дорогие соотечественники! З Новим роком, дорогі співвітчизники!* (Новорічне привітання Президента України 31.12.2014 р.). Комунікативно-прагматичний вплив на масового адресата підкреслюється використанням саме мов трьох народів України.

Промови Президента України Петра Порошенка часто рясніють цитатами з творів української та зарубіжної літератури, що репрезентовано текстовою категорією інтертекстуальності та підкреслено прагматичним впливом на аудиторію реципієнтів. Мовець демонструє освіченість, власний інтелектуальний рівень, цитуючи видатних письменників, в тому числі й зарубіжних, напр.: *Хай збудеться пророцтво Шевченка: «І на оновленій землі врага не буде супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі!»* (Новорічне привітання Президента України 31.12.2014 р.);

Я бажаю, щоб в здоров'ю, в мирі, з братньою любов'ю, відтепер ішов нам час. Щирій праці Бог допоможе! Дай вам Боже все, що гоже! Ці слова Івана Франка не залишають сумніву, що все у нас буде добре! (Новорічне привітання Президента України 31.12.2015 р.);

Але я це зроблю і я хотів би згадати слова українського класика Василя Симоненка: «Народ мій є! Народ мій завжди буде! Ніхто не перекареслить мій народ!» (Виступ на прес-конференції «Стратегія-2020» 25.09.2014 р.);

Як сто тридцять років тому написала Леся Українка: «<...> Вже й кутя і узвар на столі <...> Кожному хочеться сказати щось радісне, кожний почуває себе щасливим і повним надії <...> Як любо, урочисто-спокійно лунає те спільне:

«Святий вечір!..» – традиція, яка в ньому так душевно змальована, – живе й понині. (Різдвяне привітання Президента України 06.01.2014 р.);

«Синій, як море, як день – золотий – з неба і сонця наш прапор ясний», – писав великий український поет **Олександр Олесь**. Це фарби нашого прапора не лише мирні, але й сильні. (Виступ на церемонії урочистого підняття Державного Прапора України 23.08.2014 р.);

Ну що на це скажеш? «Нехай собі як знають, божеволіють, конають, – а нам своє робить!» І хоча **це рядок вже радянського Павла Тичини**, він цілком годиться як наша відповідь росіянам. (Промова до Дня Незалежності 24.08.2017 р.). Обов'язковими елементами цитування є паспортизація – вказівка на автора або першоджерело тексту. Мовець не розраховує, що адресат знає джерело цитування, тим самим демонструючи власну інтелектуальну перевагу. При цьому справжня обізнаність президента в текстах відомих класиків – під сумнівом, оскільки всі промови є підготовленими й без елементів спонтанності. Вони написані фахівцями з потужної прес-служби, які прагнуть посилити імідж політика як інтелектуала.

Отже, комунікативно-прагматичний підхід визначає ракурс сучасних наукових розвідок тексту, уможливує врахування екстралінгвальних чинників під час аналізу тексту, дає змогу виявити впливовий потенціал суб'єктів мовлення та реакцію адресатів. Слід зазначити, що в промовах Президента України використано широкий спектр стилістичних (лексичних та синтаксичних) та семантичних засобів впливу на аудиторію реципієнтів. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в аналізі мовленнєвих жанрів політичних текстів в українській політичній комунікації.

Література:

1. Алефиренко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке: учебное пособие. М. : Флинта : Наука, 2005. 416 с.
2. Мойсієнко А.К. Текст як аперцепційна система. Мовознавство. 1996. № 5. С. 20–25.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
4. Седов К.Ф. Дискурс и личность: Эволюция коммуникативной компетенции. М.: Лабиринт, 2004. 320 с.
5. Вихованець І.Р. Модальність. Українська мова: Енциклопедія. К.: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2000. С. 338–339.
6. Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису: монографія. Вид. 3-тє, випр. і доп. Донецьк: ДонНУ, 2008. 294 с.
7. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики: монографія. Львів: ПАІС, 2010. 336 с.

Назаренко О. Н. Коммуникативно-прагматический аспект речи Президента Украины

Аннотация. Стаття посвящена аналізу тексту виступлений Президента України в комунікативно-прагматическом аспекте. Проанализированы типы адресантов и определены структурные и семантические маркеры речевого воздействия на адресата, что является одним из способов репрезентации внутритекстовой категории диалогичности.

Ключевые слова: комунікативно-прагматический аспект, речь Президента Украины, адресант, адресат.

Nazarenko O. Communicative-pragmatic aspect of the speeches of the President of Ukraine

Summary. The article is devoted to the analysis of the text of the speeches of the President of Ukraine in the communicative and pragmatic aspect. The types of addressees are analyzed and the structural and semantic markers of speech influence on the addressee are defined, which is one of the ways of representing the interstellar category of dialogism.

Key words: communicative-pragmatic aspect, speech of the President of Ukraine, addressee, addressee.

Овсієнко А. С.,

аспірант кафедри документознавства
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

МЕТАФОРА В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ: ТЛУМАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Анотація. У статті проаналізовано найвідоміші визначення та класифікації метафори у філософії, риторичі та мовознавстві. Звернено увагу на естетику слова, розглянуто метафору як засіб, що надає художній мові виразності та емоційно-експресивного забарвлення. Окремо розглянуто класифікації метафор в сучасному мовознавстві.

Зроблено висновки, що метафора є об'єктом вивчення філософії, логіки, психології, психоаналізу, герменевтики, літературознавства, літературної критики, теорії мистецтва, семіотики, риторичі, лінгвістичної філософії, різних шкіл лінгвістики. Дотепер питання тлумачень та класифікацій метафори є дискусійним. Стаття не висчерпує всіх тенденцій означеної теми, може бути продовжена в проблематиці функціонування метафори в різних стилях мови, зокрема в публіцистичному.

Ключові слова: троп, метафора, виразність, мислення, класифікація, українське мовознавство.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується інтересом до функціонування метафор у різноманітних галузях вживання. У центрі уваги – дослідження метафори в різних її виявах, зокрема й визначення, огляди та класифікації метафор.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи теорії метафори було закладено ще в давнину (Арістотель, Квінтіліан, Цицерон). Також дослідження феномена метафори належать відомим мислителям (Ж. Руссо, Еге Кассіер та ін.). У лінгвістиці вивчення явища метафори набуває як ніколи актуальності (Н.Д. Арутюнова, В.Г. Гак, Ю.Н. Караулов, О.С. Кубрякова, В.В. Петров, Г.Н. Складарська, В.М. Телия, В.К. Харченко, О.П. Чудинов тощо).

Мета статті – розглянути найвідоміші визначення та класифікації метафори в риторичі та мовознавстві.

Виклад основного матеріалу. У мовному спілкуванні людей важливу роль відіграють слова, що вживаються в переносному значенні. Серед них найбільша роль належить метафорі. На перший план виходять концептуальні особливості метафори, в межах яких склалося кілька підходів до її вивчення. З одного боку, метафора є дослідженням стилістики й риторичі, з другого боку – сприймається як філософське поняття, бо пов'язане з мисленням.

Ще найвидатніший оратор Давнього Риму Цицерон відзначав: «Нема тропів більш блискучого, що надає мові найбільшій кількості яскравих образів, ніж метафора» [29].

Вчення про метафору бере свій початок з «Поетики» старогрецького філософа Арістотеля. Метафора – вид тропів, побудованих на основі вживання слів та виразів у переносному значенні. Арістотель розумів метафору насамперед як необхідний компонент стилю, що є, однак, зовнішнім щодо думки. З комунікативного погляду Арістотель трактував метафору не-

однозначно, зокрема, він вважав її позитивним або негативним мовним явищем, залежно від того, наскільки легко її може зрозуміти адресат тексту. Аналізуючи арістотелівську концепцію метафори, К.К. Жоль пише, що, на думку Арістотеля, «якщо метафора як феномен стилю є головоломною, загадкою чи варваризмом, вона ускладнює розуміння тексту. Якщо ж метафора легко перетворюється в розгорнуте порівняння, в якому фігурують загальноприйняті речі, то не створюється перешкод для легкого сприйняття тексту» [14, с. 22].

Дослідник метафори Т.Є. Кіс вважає, що вона є також основною формою мислення первісної людини [19, с. 2], а отже, в ній знайшли відбиток культурні, соціальні, етнічні та інші особливості народу. Саме метафора несе в собі ознаки еволюції менталітету. Зокрема, О. Брізе зазначає, що «існує тісний зв'язок між історією метафори та історією менталітету. Метафори слід розглядати як індикатори менталітетів, які формують, реалізують і, так би мовити, дають менталітетам мову» [19, с. 14].

Як відомо, формою мислення первісної людини був міф, однак дослідники вважають, що міфологічне мислення безпосередньо є пов'язаним із метафорою. Першим із цього приводу висловився італійський ритор XVIII ст. Дж. Віко, який вважав, що метафора була найнеобхіднішим і найуживанішим тропом і за своєю природою становила маленький міф [19, с. 52]. У подальшому його погляди було підтримано більшістю дослідників метафори.

Продуктивною є думка, що впливає з досліджень Дж. Віко, який вважав метафори не штучними утвореннями, а природним способом виразити інше світосприйняття, відміне від нашого. Аналізуючи метафоричне слововживання, він зауважував, що «кожна метафора є маленьким міфом» [7, с. 146].

Як слушно зазначає Л.В. Чернець, метафоричність є характерною властивістю первісного мислення, коли людина ще не відокремлювала себе від природи, переносила на неї власні дії й переживання. Так виникали метафори мови, на які є багатим наш словник. Автор зазначає, що людина оперує багатьма з них уже несвідомо, не відчуючи їхньої колись свіжої образності. Цей факт вчена ілюструє на прикладі «сонце сідає». Подібні вирази закріпились у мові, але ми не уявляємо собі самого роздільного акту, який, без сумніву, живе у свідомості давньої людини. Лише з руйнацією міфологічного мислення усвідомлюється їх метафоричність [37].

Е. Кассіер досліджує проблему первинності міфологічної й метафоричної природи мови та вважає, що міфологічне й мовне мислення переплетені. Учений указує на те, що і міф, і мова, як безпосередній виразник мислення, беруть початок у метафоричному мисленні. Спираючись на ідеї Гердера, викладені в його праці про походження мови, який наголошував на первісно міфологічному характеру всіх словесних та мовних понять і вважав, що в основі будь-якого міфу лежить «базова

метафора» [16, с. 33–43], Е. Кассіер розробив теорію базової метафори. Він, зокрема, зазначає: «Було б неможливо засвоїти зовнішній світ, пізнати й зрозуміти його, досягнути та назвати його реалії без цієї базової метафори, тієї універсальної міфології, цього вдмухування нашого власного духу в хаос предметів і створювати його за нашим образом і подобою» [16, с. 35].

Т.Є. Кіс розглядає базові метафори як згорнуті формули цілісних ритуальних магічних дійств, міфологічних уявлень, а також тотемістичного світосприйняття, в якому людина отожднювала себе з навколишньою дійсністю [19, с. 53].

О.А. Радченко стверджує, що метафора – це не тільки феномен мови, а й один з основних засобів мислення [20, с. 143]. Дослідники вважають, що метафора є «одним з основних способів обробки інформації та набуття знань» [4, с. 108], а також «мовноспецифічного варіювання процесів концептуалізації» [28, с. 86]. В.Н. Телія зазначає, що в метафорі простежується зародження думки та її реалізація мовою [35, с. 184]. Висловлюється також точка зору, що саме метафора допомагає досягнути основи мислення й процеси формування як етноспецифічної картини світу, так і універсального образу світу [28, с. 85].

«Необхідним знаряддям мислення, формою наукової думки» вважає метафору Хосе Ортега-і-Гассет [26, с. 68]. Він відводить транспонованим висловам роль «знаряддя думки», яке допомагає «досягнути найвіддаленіших ділянок нашого концептуального поля <...>» [26, с. 9]. Метафора «продовжує руку» інтелекту; її роль у логіці може бути уподібнена до вудочки чи гвинтівки» [26, с. 72]. Хосе Ортега-і-Гассет дещо гіперболізує роль транспонованих висловів: виходячи з того, що метафора містить небезпеку неадекватного отожднення і з того, що «від наших уявлень про свідомість залежить наша концепція світу, а від неї залежить наша мораль, наша політика, наше мистецтво», він стверджує, «що вся величезна будівля Всесвіту, переповнена життям, лежить на крихітному і повітряному тільці метафори» [26, с. 77].

Вчені вважають, що саме з того моменту, коли людина почала мислити метафорично, почався розвиток як і мови, так і культури в цілому.

У широкому розумінні метафорою називають будь-яке вживання слів у переносному значенні. Метафори є не тільки образними тропами поетичної мови, а й джерелом виникнення нових значень. У метафорі відображається здатність людини вловлювати схожість і подібність між різними індивідами, класами об'єктів, а потім за цією схожістю переносити назви справжнього носія чи функції на характеризувану особу або предмет. У такий спосіб метафора ніби руйнує одні логічні межі назви, щоб над ними звести інші. Вона немовби заперечує належність об'єкта до того класу предметів, у який він насправді входить, і переносить його в інший клас, до якого він на раціональній основі не може бути віднесений, але автор бере на себе сміливість віднести його туди, тому що помітив якись, часом йому тільки одному відомі, спільні риси або переніс певну рису з іншого об'єкта на аналізований [27].

У традиційних теоріях (теорія порівняння, семантичний підхід) метафору сприймали лише як незвичне використання слова, як скорочене порівняння, або досліджували її семантичну сторону, але не звертали уваги на причини виникнення метафори, її сутність, природу, механізми її породження, її роль у процесі мислення й пізнання. Одна з причин такого ставлення до цього явища полягає, на думку А.А. Річардса, в тому, що дослідники відчували «страх перед нетрями, в які може завести метафора» [32, с. 44–67].

Подальший розвиток теорії метафори спостерігається в тісному зв'язку з розвитком когнітивної лінгвістики, який досягає розквіту в 1980–1990-х рр. У цей час когнітивна лінгвістика посідає центральне місце серед напрямів дослідження всієї мовної системи.

Когнітивна лінгвістика розглядає мову як когнітивну здібність людини, тобто як систему знаків, що є засобом формування й вираження думки, зберігання та організації знання в людській свідомості, обміну інформацією [5, с. 36]. У зв'язку із цим особливого значення набуває питання метафори в когнітивній лінгвістиці, де простежується її безпосередній зв'язок з мисленням і свідомістю.

Антропоцентричний принцип когнітивного напрямку лінгвістики відіграє важливу роль і у вченні про метафору. Висловлюється думка, що найбільш характерним параметром метафори є саме антропоцентричність [22, с. 4]. Вона виражається в тому, що вибір тієї чи іншої основи для метафори пов'язується зі здатністю людини вимірювати все нове за образом та подібністю до себе або за об'єктами, з якими людина має справу в практичній дійсності [22, с. 182]. Вважається, що вибір необхідних семантичних ознак із численності даних у прямозначному виразі для здійснення метафоричної взаємодії двох сфер знання та їх осмислення адресатом можливий лише за умови, якщо концепт, який метафорично виражено, вже є зародженим у свідомості в будь-якій формі [24, с. 198], тобто метафора розуміється як засіб мислення про світ, який використовує знання і досвід, здобуті раніше.

Літературний енциклопедичний словник подає таке трактування: «Метафора – вид тропа, перенесення властивостей одного предмета (явища чи аспекту буття) на інший за принципом їх подібності або за контрастом. На відміну від порівняння, де присутні обидва члени зіставлення, метафора – це приховане порівняння, в якому слова «як», «ніби», «нібито» опущені, але маються на увазі» [21, с. 218]. Словник-довідник лінгвістичних термінів трактує метафору як «вживання слова в переносному значенні на основі подібності в якомусь відношенні двох предметів чи явищ» [17, с. 128]. У науковій літературі як синонімічні на позначення цього мовного явища вживаються також терміни «нестандарний вислів», «мовна девіація», «семантична транспозиція», «семантичне перенесення» [15, с. 252].

Н.Д. Арутюнова пише, що метафора є об'єктом вивчення філософії, логіки, психології, психоаналізу, герменевтики, літературознавства, літературної критики, теорії мистецтва, семіотики, риторики, лінгвістичної філософії, різних шкіл лінгвістики [2, с. 269]. Як зауважує дослідниця, «останніми роками центр тяжіння у вивченні метафор перемістився з філології (риторики, літературної критики), в якій переважали аналіз та оцінка поетичної метафори, у сферу вивчення практичного мовлення і в ті сфери, які звернені до мислення, пізнання і свідомості, до концептуальних систем і, нарешті, до моделювання штучного інтелекту. У метафорі стали бачити ключ до розуміння основ мислення і процесів створення не лише національно-специфічного бачення світу, але і його універсального образу» [2, с. 5].

Роль метафори в різних контекстах і відповідно, її участь у створенні різних картин світу аналізує Т. Добжинська, покликаючись на праці Ч. Перельмана, Ц. Тодорова, В.М. Жирмунського, Ж. Коена; вона, зокрема, вивчає метафору в казці [41]. Формально метафора і фікція казки перехрещуються, однак ці поняття не тотожні. Ж. Коен вважав, що метафора в ство-

ренні фантастичної картини світу можна розуміти як нонсенс, як вислів у переносному значенні, а також як вислів у прямому значенні, в якому йде мова про певну незвичну ситуацію, мотивовану належністю до казкової фікції або вербалізацією справжньої ситуації відповідно до нових наукових відкриттів, про що пише Т. Добжинська [41, с. 181]. Метафора, вжита в казці, сприймається не як переносне, а як пряме значення, що стосується інших, казкових обставин. Цього не можна сказати про метафору в поезії, в сприйнятті якої реципієнтом переважає розуміння метафори як переносного значення слова, хоча певні обставини, а саме імплікація фантастичного контексту, можуть настановити на актуалізацію казкового значення метафори.

На думку французького філософа П. Рікера, метафора, яка походить від напруження між екзистенційною та відносною функцією дієслова «бути», створює ту сферу дискурсу, в якій особливі його форми по-різному заохочують нас послуговатися цією фігурою як «неунікним динамізмом значення». «Поставити питання про референційну значимість поетичної мови значить спробувати показати, як символічні системи реорганізують світ у термінах дії та дії в термінах світу» [31, с. 428]. З цього погляду П. Рікер пропонує вважати метафору «моделлю зміни нашого способу дивитися на речі, способу сприйняття світу» [31, с. 428].

На думку А.В. Рижкова, перша метафорична діяльність людини розпочалась ще в стародавні часи, тому що вона намагалась показати себе з кращої сторони, аніж її створила природа. Наприклад, після полювання чоловіки одягали на себе шкуру вбитої тварини – цим вони хотіли підкреслити, що є сильними, як звірі, жінка прикрашала голову вінком із квітів, що означало свіжість весни [33, с. 105]. Дослідники метафори звертають увагу передусім на естетику слова, розглядають метафору як засіб, що надає художній мові виразності, краси й чарівності.

Метафора як мовне явище має свою історію розвитку і свої особливості, що залежать від уживання метафори в різних функціональних стилях мови. При цьому кожна відмінність функціонального навантаження метафори зумовлює й характер її словесної структури.

Метафора, в сукупності з іншими образними засобами, сприяє розрізненню як функціональних, так й індивідуальних стилів мови. Нерідко саме метафора робить стиль автора самобутнім, оригінальним. Кожний період розвитку літературної мови характеризується певними тенденціями творення метафори, використанням тих чи інших асоціативних зв'язків. Є специфіка й у виборі, продуктивності синтаксичних типів, морфологічної будови слів, що утворюють метафори [29].

У сучасній лінгвістиці вчені виділяють низку функцій метафор. А.П. Чудінов виокремлює такі функції: когнітивну, комунікативну, прагматичну, естетичну [38, с. 53]. В.К. Харченко розрізняє номінативну, інформативну, мнемонічну, евристичну, пояснювальну, стилетвірну, текстотвірну, жанроутворювальну, кодувальну, конспірувальну, емоційно-оцінну, етичну, аутосугестивну, ігрову та ритуальну [25].

Метафора – це один із найпродуктивніших інструментів збагачення мови, водночас це засіб концептуалізації дійсності й формування суспільних поглядів [25].

Трактування мови як динамічного процесу спонукає сприймати метафору «не як щось, раз і назавжди створене і включене в мовну систему у вигляді стійкого словосполучення, а як щось, що виникає щоразу в процесі мовної творчості» [10, с. 3] і є результатом індивідуального перехреснення номінацій із різних

сфер життя. Ця, на перший погляд, беззаперечна теза викликає, однак, певні застереження. Адже мова реалізується в безлічі різнотипних мовленнєвих актів, що є компонентами різних видів дискурсу, зокрема художнього, наукового та політичного. Метафора в кожному з них виконує різні функції, що впливають з особливостей стилю наукових, художніх та публіцистичних текстів, із тих комунікативних завдань, які ставить перед собою суб'єкт кожного з них; тому елемент індивідуальної метафоричної інтерпретації реалій в кожному з цих дискурсів виявляється різною мірою. Скажімо, в художньому тексті метафора є не прямою назвою позначуваного предмета, а лише образним перенесеним найменуванням, тому її неможливо зрозуміти без опори на відповідну пряму назву. Поетична метафора є вторинною назвою об'єкта і служить виявом індивідуального світобачення письменника. У мові науки найповніше виявляє себе номінативна функція метафори. «Терміни-метафори є своєрідним підтвердженням обов'язкового етапу пізнавального руху – етапу зіставлення нового зі старим» [23, с. 303].

Називаючи нові поняття, метафора стає одним зі способів організації пізнавальної діяльності, оскільки за її допомогою «експлікується відмінність у природі компонентів як теоретичних, так і емпіричних мов науки і рівночасно забезпечується об'єднання цих елементів в упорядковане ціле» [9, с. 126]. Без цього пізнавальна діяльність людського суспільства виявилась би неможливою, бо умовою прогресу науки є не лише розширення і поглиблення змісту знань, а й підвищення ступеня організованості різних елементів. Науковий текст, що зорієнтований на автоматичне сприйняття змісту, вимагає виокремлювати найбільш загальні риси предметів та явищ, ігноруючи випадкові, і це відрізняє його від художнього твору, в якому автор прагне продемонструвати свою індивідуальність [13].

Майже до початку 1980-х років метафору розглядали як прикрасу, інші лінгвісти стверджували, що вона – лише прийом для ораторського та поетичного мистецтва, який спантеличує розуміння людини [33, с. 105].

У літературознавчому аспекті метафора розуміється авторами як акт цілеспрямованого творчого мислення. На думку М.Н. Дудченка, в процесі створення метафоричної моделі «автор може передбачити можливі шляхи декодування метафори, поле можливої інтерпретації образу». Згідно з М. Гесперо, значення метафори є невичерпним, а її інтерпретація – нескінченною. С.Д. Кацнельсон вважає, що в людській пам'яті поняття зберігаються двояко, а саме – як власне змістовні поняття та як їхні формальні дублікати. Змістовні поняття – це вся сума знань людини про даний предмет, а формальні дублікати – зв'язані зі значенням слова [12, с. 8].

М.Н. Дудченко вказує, що створення метафори, а також її декодування та розуміння – процес узагальненого людського мислення [12, с. 9].

Із виходом роботи відомих лінгвістів Дж. Лакоффа та М. Джонсона «Метафори, якими ми живемо», в лінгвістиці заговорили про значення метафори в процесі нашої концептуалізації дійсності. У своїй книзі автори наголошують на тому, що метафора є частиною людського функціонування, завдяки їй будується розуміння нашого досвіду [33, с. 105]. На думку вчених, концептуальна метафора не відображає реальність, а сама її творить.

М. Джонсон у своїй книзі «Body in the Mind» вказує на те, що метафора – це навіть не фігура мовлення, а фігура мислення. Якщо нова метафора стає частиною поняттєвої системи,

то вона частково змінює цю систему. Це Джонсон та Лакофф продемонстрували на прикладі метафори «ЧАС – ГРОШІ». Автори вказують на те, що ми відносимося до часу, як до цінної речі, до обмеженого ресурсу і навіть як до грошей. Тим самим ми розуміємо, що час може бути потраченим, зекономленим чи розумно вкладеним [20].

До вітчизняних лінгвістів, які досліджували концептуальну метафору, належить А.П. Чудінов. Видатний лінгвіст вивчав політичну метафору в когнітивному аспекті. Аналізуючи засоби масової інформації, лінгвіст визначив джерела політичної метафори, запропонував методикку опису метафоричних моделей та їх функцій, а також назвав цілу низку проблем, пов'язаних із вивченням концептуальної метафори. На думку вченого, кожна метафора має свою сферу-донора. У залежності від тематики сфери, А.П. Чудінов поділив метафори за такими сферами: мілітарною, вегетативною, фізіологічною, кримінальною, спортивною, зоо- та фітоморфною та ін. [8].

І.В. Бондаренко вказує, що при концептуальній метафорі виникає аномалія, яка дозволяє осмислити явища одного виду в термінах явища іншого виду. «Різноманітність концептуальних метафор, які використовуються для характеристики одного й того ж явища, веде до питання граничності фізичних та культурних основ для співположення референтів з ціллю концептуалізації однієї області в термінах іншої – наголошує лінгвіст. Якщо ми вибираємо певну фізичну основу, то вона має узгоджуватися із загальним культурним фоном, так як концептуальні метафори відображають вплив ідеалізованих когнітивних моделей, які визначають причини вибору конкретної культурної основи [6, с. 20].

А.П. Чудінов вводить поняття метафоричного дзеркала, проте, на його думку, концептуальна метафора – це свого роду система пов'язаних між собою дзеркал, які складаються із трьох елементів. Перший елемент – це ментальний світ людини та суспільства. Як наголошували Лакофф та Джонсон, наше мислення, щоденний досвід передаються метафорами, а, отже, вивчаючи метафору, ми досліджуємо людське мислення. Друге дзеркало – це уявлення людини про поняттєву сферу-джерело метафоричної експансії. У даному випадку важливим є те, як людина мислить про сферу-джерело, як вона її бачить зі сторони. Третє дзеркало – концептуалізація та структуралізація поняттєвої сфери, виділення в ній найважливішого, людина дає їй емотивну оцінку. А.П. Чудінов ілюструє це на прикладі виділення концептів «Кримінал», «Війна» із політичного дискурсу – вони надають негативну оцінку політичній діяльності та окремим її суб'єктам [38, с. 57].

Як ми вже переконалися, метафоричний процес глумачать різні дослідники по-різному. І чим більше думок, тим більше класифікацій метафор нам пропонують. Ось наприклад, відповідно до класифікації, запропонованої Н.Д. Арутюнової, метафори розділяють на [2, с. 34]:

1. Номінативні, що полягають у заміні одного дескриптивного значення іншим і омонімії, що служать джерелом.

2. Образні метафори, що служать розвитковій фігуральних значень і синонімічних засобів мови.

3. Когнітивні метафори, що виникають у результаті зрушення в сполучуваності предикатних слів (перенесення значення) і які створюють полісемію.

4. Генералізуючі метафори (як кінцевий результат когнітивної метафори), що стирають у лексичному значенні слова

межі між логічними порядками і стимулюючим виникненням логічної полісемії.

Однак існують й інші погляди на класифікацію метафор. Наприклад, Дж. Лакофф і М. Джонсон виділяють два типи метафор, розглянутих щодо часу і простору: онтологічні, тобто метафори, що дозволяють бачити події, дії, емоції, ідеї тощо як якусь субстанцію, і орієнтовані, або орієнтаційні, тобто метафори, які не визначають один концепт у термінах іншого, але організують всю систему концептів у відношенні друг до друга [3, с. 19].

П. Ньюмарк, у свою чергу, виділяє п'ять типів метафор: мертві метафори, метафори-кліше, лексичні, інноваційні та креативні, так звані авторські метафори [42].

За класифікацією Р. Ван ден Брока, вживаною в перекладознавстві, виділяють лексичні метафори, образи яких стерлися, конвенційні, закріплені в літературному процесі та індивідуальні, авторські метафори [18].

З огляду на специфіку культури Н. Стіенстра розрізняє універсальні метафори, метафори, які притаманні декільком культурам та культуроспецифічні метафори. Вона пояснює це тим, що багато що з людського досвіду є універсальним або, щонайменше, притаманним багатьом культурам і, як наслідок, часто не самі концептуальні метафори залежать від культури, а більше мовна реалізація [43, с. 252].

В українському мовознавстві також є різні класифікації. Це може бути подібність:

1. За формою: *гірський хребет, голова капусти, кільце ковбаси*.

2. За розміщенням у просторі: *голова колони, хвіст комети, крило будинку*.

3. За кольором: *золоте листя, шоколадна шкіра, лисички (гриби)*.

4. За розміром, кількістю: *море радості, крапля співчуття, купа неприємностей*.

5. За міцністю: *залізне здоров'я, нерви, сталеві м'язи, дуб (про сильну людину)*.

6. За ступенем цінності: *золоті руки, цвіт нації, сіль анекдоту*.

7. За звучанням: *вітер віє, Дніпро стогне, буря реве*.

8. За функцією: *перо (ручки), супутник (Землі), дощ іде, час іде, час біжить*.

9. За враженням, що його сприяє предмет: *тепла зустріч, м'яка усмішка, крижаний погляд, солодкі слова*.

За стилістичним забарвленням розрізняють:

1. Сухі (стерті, мертві) метафори: *рік пройшов, ручка дверей, сонце сідає, вушко головки*. Ці метафори втратили образність і виконують чисто номінативну функцію. Вони є прямими назвами означуваних ними предметів, дій, якостей.

2. Образні загальномовні метафори: *час плине, летить, тепла зустріч, фініш року, орел, гадюка, баран* (характеристичні людини).

3. Образні індивідуально-авторські: *Вже гасли пальці, билася дорога* (М. Вінграновський). *Тополі по волі стоять, собі мов сторожа, розмовляють з полем* (Т. Шевченко) [40, с. 320].

Так звані стерті метафори – це які вже є не засобом створення образності, а джерелом виникнення нових лексичних значень, тобто одним із чинників розвитку багатозначності. Є метафори теж загальномовні, але такі, що не втратили своєї образності емоційності: *голубе, лебідонько, пташечко, соколе* [39, с. 248].

Висновки. Отже, поняття метафори цікавило дослідників ще з давнини. Метафора є об'єктом вивчення філософії, логіки, психології, психоаналізу, герменевтики, літературознавства, літературної критики, теорії мистецтва, семіотики, риторики, лінгвістичної філософії, різних шкіл лінгвістики. Дотепер питання тлумачень та класифікацій метафори є дискусійним. Стаття не вичерпує всіх тенденцій означеної теми, може бути продовжена в проблематиці функціонування метафори в різних стилях мови, зокрема в публіцистичному.

Література:

- Аристотель. Об искусстве поэзии. Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории. Минск: Литература, 1998. С. 1064–1112.
- Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс. Теория метафоры. М.: Прогресс, 1990. С. 22–40.
- Баранов А.Н. Предисловие редактора. Лакофф, Дж. Джонсон, М. Метафоры, которыми мы живем: пер. с англ.; под ред. и с предисл. А.Н. Баранова. М.: Едиториал УРСС, 2004. С. 7–21.
- Белозорова Ю.С. Когнітивно-дискурсивна концептуалізація часу в сучасній німецькій мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2004. 229 с.
- Болдырев Н.Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики. Вопросы когнитивной лингвистики. 2004. № 1 (001). С. 18–36.
- Бондаренко И.В. Что лежит в основе концептуальных метафор. Когнитивно-коммуникативные аспекты филологических и методических исследований. Калининград: Изд-во Калинин. гос. у-та, 2001. С. 19–21.
- Вико Дж. Основы новой науки об общей природе наций. Л.: Гослитиздат, 1940. 620 с.
- Грузберг Л. Концептуальная метафора. Научно-методический, культурно-просветительский ЖУРНАЛ «Филолог» Пермского государственного педагогического университета. 2004. № 5. URL: http://philolog.pspu.ru/module/magazine/do/mpub_5_101
- Гусев С.С. Упорядоченность научной теории и языковые метафоры. Метафора в языке и тексте. М.: Наука, 1988. С. 126.
- Гучинская Н.О. Семантическое преобразование языковых единиц в художественном тексте (проблема языковых и поэтических тропов). Семантика и прагматика единиц языка в тексте: Межвузовский сборник научных трудов. Ленинград, ЛТПИ им. А. И. Герцена, 1988. С. 3.
- Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода. Вопросы языкознания. 1994. № 4. С. 34–45.
- Дудченко М.Н. Поэтическая метафора и способы ее воссоздания в украинских стихотворных переводах (на материале украинских стихотворных переводов англоязычной поэзии): автореф. дисс. ... на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». К., 1974. 31 с.
- Дядюра Г.М. Функциональные параметры образности в науковому стилі (на матеріалі текстів природничих та технічних наук): автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук. К., 2001, Ін-т укр. мови НАН України.
- Жоль К.К. Мысль. Слово. Метафора: проблемы семантики в философском освещении. К.: Наук. Думка, 1984. 304 с.
- Капелюшний А.О. Стилистика й редагування: Практичний словник-довідник журналіста. Львів: ПАІС, 2002. 576 с.
- Кассирер Э. Сила метафоры. Теория метафоры. М.: Прогресс, 1990. С. 33–43.
- Кедрин-Рудницький І. Майбутність української преси. У межах зацікавлення. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто. 1986. С. 245–247.
- Княк Т.Р., Огуй О.Д., Науменко А.М. Теорія та практика перекладу (нім. мова): підручник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова книга, 2006. 592 с.
- Кіс Т.С. Формування метафоричної парадигми у процесі еволюції базової метафори. Мовознавство. 2000. № 4–5. С. 52–60.
- Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем. URL: http://www.metaphor.nyu.edu/lacoff_2.htm
- Литературный энциклопедический словарь / под ред. В.М. Коженикова, П.А. Николаева М.: Сов. энциклопедия, 1987. 752 с.
- Метафора в языке и тексте / отв. ред. В.Н. Телия. М.: Наука, 1988. 256 с.
- Непийвода Н.Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). К.: ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1997. 303 с.
- Никитин М.В. Основания когнитивной семантики. СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2003. 247 с.
- Одинецька Л.В. Роль метафори в засобах масової інформації. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/13506/1/Odynetska%20L..PDF>
- Ортега-н-Гассет Х. Две великие метафоры. Теория метафоры: Сб. Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. М.: Прогресс, 1990. С. 68–81.
- Підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; за ред. Л.І. Мацько. К.: Вища шк., 2003. 462 с.
- Приходько А.Н. Синтаксис естественного языка в фокусе когнитивно-дискурсивной парадигмы. Вісник ХНУ. 2003. № 609. С. 84–89.
- Пустовіт Л.О. Засоби вираження метафори. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine11-3.pdf> (Дата звернення: 17.03.2018).
- Радченко О.А. Понятие языковой картины мира в немецкой философии языка XX века. Вопросы языкознания. 2002. № 6. С. 140–161.
- Рикер П. Метафорический процесс как познание, воображение и ощущение. Теория метафоры: Сб. Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. М.: Прогресс, 1990. С. 416–425.
- Ричардс А.А. Философия риторики. Теория метафоры. М.: Прогресс, 1990. С. 44–67.
- Рыжков А. Специфика концептуальной метафоры в кинодискурсе. Когнитивные аспекты изучения языковых явлений в германском языке. Самара: Самар. у-т, 2000. С. 105–113.
- Сосюр Фердинан де. Курс загальної лінгвістики; пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. К.: Основи, 1998. С. 10–34.
- Телия В.Н. Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира. Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира. М.: Наука, 1988. С. 173–204.
- Тошович Б. Структура глагольной метафоры. Stylistyka slowianska. N/71. Opole, 1998. С. 228–255.
- Чернец Л.В. Ночевала тучка золотая (о метафоре). 2002. URL: http://gramota.ru/biblio/magazines/gramota/28_153
- Чудинов А.П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации. (Глава 1-2). Екатеринбург, 2003. 248 с.
- Шведова Н.Ю. Типы контекстов, конструирующих многоаспектное описание слов. Русский язык: Текст как целое и компоненты текста. М.: Наука, 1982. С. 142–154.
- Шевченко Л.Ю., Різун В.В., Лисенко Ю.В. та ін. Сучасна українська мова: довідник; за ред. О.Д. Пономаріва. 2-ге вид., випр. і доп. К: Либідь, 1996. 320 с.
- Dobrzyńska T. Metafora. Wrocław-Warszawa-Gdańsk-Łódź: Zakład narodowy im. Ossolińskich, W-wo PAN, 1984. 252 s.
- Newmark Peter Approaches to Translation. New-York: Prentice Hall, 1988.
- Stienstra Nelly YHWH is the Husband of His People. Analysis of a biblical metaphor with special reference to translation. Kampen: Kok Pharos, 1993. 252 p.

Овсиенко А. С. Метафора в современном языкознании: толкование и классификация

Аннотация. В статье анализируются наиболее распространенные определения и классификации метафоры в философии, риторике и языкознании. Обращено внимание на эстетику слова, рассматривается метафора как средство, которое предоставляет художественный язык выразительности и эмоционально-экспрессивной окраски. Отдельно рассмотрены классификации метафор в украинской языковой науке.

Сделаны выводы, что метафора является объектом изучения философии, логики, психологии, психоанализа, герменевтики, литературоведения, литературной критики, теории искусства, семиотики, риторики, лингвистической философии, различных школ лингвистики. До сих пор вопрос толкований и классификации метафоры является дискуссионным. Статья не исчерпывает всех тенденций указанной темы, может быть продолжена в проблематике функционирования метафоры в различных стилях речи, в частности в публицистическом стиле.

Ключевые слова: троп, метафора, выразительность, мышления, классификация, украинское языкознание.

Ovsiienko A. Metaphor in modern linguistic: definition and classification

Summary. The article analyzes the most well-known definitions and classifications of metaphor in philosophy, rhetoric and linguistics. The attention was paid on the aesthetics of the word, the metaphor was considered as a mean that provides the artistic language with expressiveness and emotionally expressive coloring. Separately the classification of metaphors in Ukrainian linguistics was reviewed.

There were made conclusions that the metaphor is the object of philosophy, logic, psychology, psychoanalysis, hermeneutics, literary studies, literary critics, the theory of art, semiotics, rhetoric, linguistic philosophy, different schools of linguistics. The question of interpretation and classifications of metaphor are debatable till now. The article does not exhaust all the trends of the specified topic, can be continued in the problems of the functioning of the metaphor in different language styles, in particular in the journalistic one.

Key words: trope, metaphor, expression, thinking, classification, Ukrainian linguistic.

Олексенко В. П.,

доктор філологічних наук, професор
Херсонського державного університету

ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В РЕКЛАМНОМУ ТЕКСТІ

Анотація. У статті здійснено аналіз структурної та семантичної організації односкладних речень у рекламному тексті; підтверджено, що текст реклами є основною одиницею рекламної комунікації; встановлено диференційні ознаки рекламної комунікації й описано особливості вживання односкладних речень, з'ясовано прагмалінгвістичні особливості рекламних текстів.

Ключові слова: рекламний текст, просте речення, мовна комунікація, односкладні речення.

Постановка проблеми. Невід'ємним складником соціального та культурного життя українців є сфера реклами, а її мова є різновидом мовленнєвої взаємодії між комунікантами, що максимально спрямована на досягнення комунікативних цілей. Реклама зорієнтована на мимовільне її сприйняття, тому підбір мовних засобів і влучна структура робить рекламний матеріал ефективнішим. Реклама – складне й багатогранне явище не тільки соціально-економічної, а й мовної дійсності. Якість мовного наповнення рекламних текстів істотно впливає на якість рекламування, а також на мовне середовище сучасного українця.

Рекламний текст – це особливий вид тексту, це носій і виразник інформації – як елемент суспільної комунікації, спрямований не тільки на інформування, але й на здійснення мовленнєвого впливу комунікатора на одержувача повідомлення. Основна функція реклами – здійснити вплив на споживача з метою досягнення бажаного комунікативного ефекту.

Рекламні тексти мають чітко визначену будову, зумовлену рекламознавчими правилами. Комунікативні обставини спричиняють особливі вимоги до рекламного тексту. Щоб рекламний текст був сприйнятливий, на думку О. Арешенкової, треба забезпечити такий ланцюжок: привернути увагу → викликати інтерес до змісту твору → збудити бажання → дати аргументи на користь товару → привести до рішення зробити покупку або скористатися послугами [1, с. 10].

Ступінь розроблення проблеми визначається широким колом досліджуваних тем, оскільки рекламований текст є складним і різновекторним мовно-культурним феноменом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для лінгвістів реклама становить значний інтерес, оскільки, незважаючи на різноманіття засобів, використаних у текстах реклами, поза сумнівом, провідна роль у них належить слову. Крім того, цей інтерес зумовлений і загальним спрямуванням лінгвістичних досліджень на розв'язання проблеми функціонування мови як інструмента переконання та спонування (Н. Арутюнова, А. Вежбицька, Г. Золотова, О. Падучева, Г. Почепцов та ін.)

Рекламний текст у сучасному мовному середовищі є одним із найбільш експресивних, впливових, емоційних. Аналіз засобів виразності на фонетичному (О. Ксензенко, І. Лисичкіна), лексичному (М. Кохтев, Д. Розенталь, І. Соколова, С. Федорєць), морфологічному (О. Зелінська, В. Зірка) і синтаксичному (Н. Коваленко, Ю. Корнєва, М. Кохтев, О. Медведєва) рівнях здійснено на матеріалі українських (О. Зелінська, С. Ковален-

ко), російських (Т. Лівшиць, О. Попова, Т. Гулак), англійських (М. Гусар), іспанських (В. Охріменко, Н. Волкогон), французьких (Ю. Корнєва) рекламних текстів. Синтаксичні особливості рекламного тексту були об'єктом дослідження вітчизняних і зарубіжних лінгвістів (П. Владимирський, Х. Кафтанджієв, Н. Коваленко, Ю. Корнєва, М. Кохтев, О. Медведєва, О. Олексюк, С. Тюфкій, О. Фефанов, В. Шевченко). Більшість мовознавців звертаються до опису різних видів синтаксичних утворень, використаних для створення дієвого рекламного тексту (О. Зелінська, Ю. Корнєва, Т. Лівшиць). Окремі дослідження присвячені розгляду синтаксичних особливостей структурних компонентів рекламного тексту: слогана (Н. Коваленко), рекламного знака (Н. Лиса). Популярним є дослідження експресивного синтаксису реклами (О. Виноградова, Н. Волкогон, М. Кохтев, Д. Розенталь).

На думку дослідників, виразним, по суті, є будь-який мовний знак, адже така його природа, інакше він не міг би виконувати свою функцію. Інтенсифікація виразності мовного знака відбувається лише в мовленні, під час реалізації комунікативно-інформативних можливостей мовної системи [11, с. 7–8]. На синтаксичному рівні С. Гузенко [3, с. 140] розрізняє інтенсифіковано виразні мовні засоби (стилістичні фігури: еліпсис, повтор, плеоназм, синтаксичний паралелізм тощо) і так звані «інтенсифікатори» виразності (порядок слів, використання певних синтаксичних конструкцій та ін.). Усі ці структури занесені в стихію рекламної комунікації й набувають особливої виразності, що сприяє реалізації прагматичної мети реклами – *поінформувати про товар чи послугу, вплинути на адресата мовлення – потенційного споживача* (курсив наш – В. О.).

Мета кожного рекламодавця – сформувати в адресата позитивне ставлення до товару, а головне – намір придбати цей товар. Саме тому професійний укладач рекламних текстів створює повідомлення, розраховані на свідомість і підсвідомість адресата. Реклама розрахована на максимальний вплив, оскільки являє собою пряму пропаганду певної продукції й послуг. Вона повинна викликати в споживача інтерес до відповідної продукції, бажання мати саме цей товар.

Сучасний рекламний текст – основна одиниця рекламної комунікації – складне мовне утворення, організоване вербальними й невербальними засобами (креолізований текст), що реалізує прагматично спрямований комунікативний акт. Виявляючи одночасно категорії інформативності та впливу, рекламний текст є унікальним із погляду функціонально-прагматичного використання синтаксичних засобів і змушує автора тексту вдатися до нестандартних мовних рішень, таким чином породжуючи нові синтаксичні явища, що потребують адекватного лінгвістичного аналізу [10, с. 1]. У зв'язку із цим аналіз вербального складника рекламного тексту, зокрема його синтаксичної організації, сприяє розв'язанню загальних теоретичних проблем синтаксису, лінгвістики тексту, стилістики, прагматики тощо. Дослідження мовного

простору рекламного тексту, у якому синтаксис відіграє провідну роль, дає матеріал для аналізу чинників впливу реклами, технології маніпулювання суспільною свідомістю через рекламу, процесів створення й ефективного функціонування рекламного повідомлення тощо, а також сприяє підвищенню якості процесу рекламування [там само].

У рекламних текстах компресія, редукція висловлювань як вияви мовної економії, стягнення складеної номінативної одиниці до одного графічного слова за умови збереження семантики вихідної сполуки передусім формують виразність синтаксичних структур. За умови максимальної мінімалізації таких синтаксичних структур виокремлюється найголовніша інформація. Синтаксис рекламних текстів має бути динамічним і максимально простим.

Мета статті – дослідити особливості творення й активного використання односкладних речень у сучасному рекламному повідомленні. Завданням пропонованої статті є такі: 1) визначити структурні, семантичні та функційні особливості досліджуваних синтаксичних одиниць; 2) з'ясувати роль екстралінгвальних чинників у формуванні односкладних конструкцій у мові реклами.

Виклад основного матеріалу. Помітних еволюційних змін рекламний текст зазнає у зв'язку зі збільшенням і кількісного, і якісного обсягу рекламних оголошень, що пов'язано з великою популярністю друкованого слова – активізацією медіадискурсу, в якому використовуються різноманітні вербальні й невербальні засоби. Досить поширеним у текстах рекламних слоганів є використання різних видів односкладних речень. Зміст висловленого в таких конструкціях переданий сконденсовано, лаконічно, чітко, виразно й зрозуміло. Їхньою прагматичною основою, на думку С. Гузенко, є вираження прохання, наказу, побажання й т. ін. [3, с. 141].

Найпростішими мовними засобами, за допомогою яких виражена воля людини, є односкладні **означено-особові** й **узагальнено-особові** речення. Ці комунікативні односкладні структури з головним членом – особовою формою дієслова, що визначає особу діяча, – мають своєрідний синтаксичний і стилістичний потенціал. Їх використовують у мові реклами за відсутності «потреби в логічному виділенні особи (осіб) у таких займенникових формах, як форми 1-ої або 2-ої особи однини чи множини» [4, с. 239]. Напр.: «**Захисти Батьківщину! Вступай до батальйону «Херсон»**» (пр. Ушакова); «**Сплати за тепло – підтримай енергетику України**» (м. Херсон, вул. Бериславське шосе); «**Здай стару сумку й гаманець та отримай нову зі знижкою 15%**» (м. Херсон, пл. Дубинди); «**Купуйте смартфон у магазинах «Київстар»**» (м. Херсон, вул. Миру); «**Придбай автоцивілку в Ощадбанку**» (м. Херсон, вул. Чорноморська); «**Допоможи захисникам Херсонщини**» (м. Херсон, вул. 200-річчя Херсона); «**Перетвори своє життя на казку**» (м. Херсон, вул. Перекопська); «**Купуйте квитки на поїзд у відділеннях Приватбанку**» (м. Херсон, пр. Ушакова); «**Турбуйтеся про безпечне та комфортне керування**» (м. Херсон, пр. Ушакова); «**Збирай чарівні подарунки**» (м. Берислав, вул. Урицького); «**Зробіть теплий подарунок**» (м. Херсон, вул. Залізнична); «**Спробуй нові смаки для пікніку**» (м. Херсон, пл. Свободи); «**Скористайся своєю можливістю – оформи субсидію**» (м. Херсон, вул. Перекопська); «**На «Сотфу.иа» замовляй – сьогодні в магазині забирай**» (м. Херсон, ТРЦ «Fabrica»); «**Відкрий вікно у справжнє життя**» (м. Херсон, вул. Перекопська); «**Викресли біль та спазм зі свого життя**» (Телеканал «НТН»; 08.01.2018); «**Купуй дешево**

ше в Алло» (м. Херсон, ТРЦ «Fabrica»); «**Називін. Скажіть нежитю на добраніч**» (Телеканал «Інтер», 16.01.2018); «**Не хвилюйтесь, про це вже потурбувались в банку «Аваль»**» (Телеканал «Скіфія», 03.12.2017); «**У «Вітатексі» не тільки виявляють, але й лікують такі хвороби, як неврит, виразка шлунку, коліт, радикуліт**» («Гривна», № 42 (1136), 2017).

Такі речення чітко переносять акцент із виконавця дії на дію, є стилістично індивідуальними, зумовленими комунікативною потребою економного вираження думки [5, с. 106]. Економно-стислі означено-особові речення, окрім відтворення позиції мовця, прямо й безпосередньо виражають «голос» автора оповіді, його оцінку ситуації, хід думок, захоплення, схвилюваність темою [9, с. 27], що також активізує мову, посилює вплив на читача. Високою продуктивністю й виразністю в рекламних текстах позначені односкладні **номінативні** речення, основною функцією яких є ствердження буття рекламованих товарів чи послуг, їх виділення, а також звичайне найменування. Залежно від значення та структури в рекламних текстах найчастіше представлені такі види номінативних речень.

1. **Буттєві** («**Акція!!! Супутникове ТБ: комплект – 1500 грн. Тюнери Т2. Кондиціонери**» («Гривна» № 39 (1133), 21–28.09.16, с. 15); «**Гараж: Краще місце для відпочинку всієї родини**» (м. Херсон, вул. Карбишева); «**Продаж квартир у ЖК «Комфорт-центр»**» (м. Херсон, вул. 200-річчя Херсона); «**Новорічні віконні пропозиції**» (м. Херсон, пл. Ганнібала); «**Укрсиббанк. Благодійний депозит «Берегиня». Відсоток чистої турботи**» (м. Херсон, вул. І. Кулика); «**Юридична фірма SUMMIT. Перемагаємо разом**» (м. Херсон, вул. Університетська); «**Адвокатський кабінет Олени Рябової**» (м. Херсон, пр. Ушакова); «**Наддніпряночка. Елітні сувеніри. Подарункові книги**» (м. Херсон, пр. Ушакова); «**Nicolas. Мережа меблевих магазинів**» (м. Херсон, пл. Цюрупи); «**Гарантія надійної охорони**» (м. Херсон, вул. Перекопська); «**Італійські кухні**» (м. Херсон, пр. Ушакова); «**Перша дитяча академія в Херсоні**» (м. Херсон, вул. Ярослава Мудрого); «**Якісний одяг для всієї родини**» (м. Нова Каховка, вул. Жовтнева); «**Справжній сир з вершковим смаком**» (м. Нова Каховка, вул. М. Букіна).

2. **Оцінні.** У цих реченнях поєднується номінація предмета та його емоційна оцінка. Таку оцінку передано імпліцитно за допомогою окличного речення, в якому сконденсоване емоційно-експресивне забарвлення, передане «захоплення» автора рекламованим товаром: «**Althaus: Металопластикові вікна та двері від виробника. Європейська якість за українською ціною!**» («Гривна» № 39 (1133), 21–28.09.16, с. 14); «**Стоматологічний кабінет «Меліор». Ваша чарівна усмішка. Весь спектр стоматологічних послуг!**» («Гривна», № 42 (1136), 12–19.10.16, с. 16); «**Щастя завжди поруч!**» (м. Херсон, вул. Університетська); «**Новорічні розіграші та подарунки!**» (м. Херсон, пр. Ушакова); «**Живий йогурт – і смачно, і корисно!**» (м. Херсон, вул. Аграрна); «**1 бритва Бік-3 – до місяця гарного гоління!**» (Канал «Н», 15.01.2017); «**Новорічна пора, святкова ціна!**» (м. Херсон, вул. Університетська); «**Super-Piper ШОУ! Оля Полякова!**» (м. Херсон, вул. Університетська); «**Клан справжніх позапляховиків!**» (м. Херсон, вул. Університетська); «**Новий рік для тебе!**» (м. Херсон, вул. Чорноморська).

Помірно поширені односкладні номінативні речення створюють ілюзію того, що споживачеві надана змога самому зробити вибір на користь товару, вибору послуги, спираючись тільки на подані факти. Напр.: «**Бюро чистоти «Мойдодир». Чистка килимів та м'яких меблів з вивозом**

та у вас удома. Працюємо цілий рік» («Гривна», № 39 (1153), 21–28.09.2016, с. 15). Номінативні речення порівняно з двоскладними є більш стислими, надають експресивного характеру вислову, передають окремі, не об'єднані між собою деталі [2, с. 12]. Лаконічність таких структур у рекламних текстах помітно впливає на стилістичну виразність, підвищує інформативну насиченість тексту загалом. «Крім того, – стверджує С. Гузенко, – у таких реченнях може бути сформований головний мотив купівлі товару» [3, с. 142]. А мотив завжди є поштовхом для здійснення дії через усвідомлення нової потреби. Напр.: «*Нотаріус. Ресстрація бізнесу та нерухомості. Спадщина. Заповіти*» («Гривна», № 39 (1133), 21–28.09.2016, с. 15); «*Корсар». Гарячі тури. Відпочинок на морі. Екскурсійні тури Європою. Екзотичні острови*» (Там само).

Автори рекламних текстів, дотримуючись принципу економії, із метою повідомити невідоме або те, про що неможливо здогадатися з контексту, часто послуговуються еліптичними реченнями. Напр.: «*Херсонська обласна кредитна спілка «Благо». Депозити. Кредити*» («Гривна», № 29 (1123), 13–20.07.2016, с. 19); «*АктаБанк. Гроші в будь-який час*» (Телеканал «BUSINESS», 28.02.2018); «*Гроші відразу – малі позики швидко і легко*» (Телеканал «BUSINESS», 19.12.2017); «*Fissman. Посуд доволіття. Fissman – домашні шедеври*» («Херсонська правда», URL: <http://pravda.ks.ua>). У таких конструкціях пропущений компонент вербалізують повною мірою з контексту, а його відсутність пов'язана з прагненням уникнути тавтології. Особливість еліптичності полягає в тому, що пропущений компонент можна вербалізувати лише в межах певної лексико-семантичної групи. Установлення елімінованого (термін А. Загнітка), тобто еліпсованого компонента-предиката можливе лише із синонімічною семантикою: *надаємо, пропонуємо*. У таких випадках ідеться про синтаксичну полісемічність конструкції: автор не обмежує опис власними чіткими характеристиками, а залишає це для фантазії читача [8, с. 230]. Еліпсовані конструкції емоційно насичені, експресивно забарвлені.

Важливим засобом інтенсифікації виразності синтаксичних конструкцій є порядок слів, що допомагає впорядкувати зміст, зробити відповідні акценти. Відомо, що найкраще запам'ятовуються ті частини конструкції, що знаходяться на початку чи наприкінці. У рекламному тексті таким елементом є назва рекламованого об'єкта у функції підмета (рідше додатка), що винесена на початок речення. Напр.: «*Автошкола «Скіф». Підготовка водіїв усіх категорій*» («Гривна», № 29 (1123), 13–20.07.2016, с. 18). «*Москитні сітки, жалюзі. Виготовлення та ремонт*» («Гривна», № 29 (1123), 13–20.07.2016, с. 18). Під час інверсії основний зміст повідомлення зберігається, але посилюється виразність окремих слів і висловлювання загалом.

Продуктивним у рекламному тексті є вживання спонукальних конструкцій, що створюють у реципієнта враження належності до певної єдності людей і тому здатні полегшити прийняття рішення, адже вони мають на меті спонукати адресата до певної дії, вираженої односкладними означено-особовими й узагальнено-особовими реченнями зі спонукальною модальністю, але функція впливу в текстах цього функційно-семантичного типу мінімальна. У таких рекламних текстах характерним є те, що на початку речення стоїть присудок, виражений дієсловом наказового способу, а також у ракурсі волюнтаривної модальності є обов'язковим компонентом семантики імператива. Напр.: «*Дзвони вдвічі дешевше*» (м. Херсон,

пр. Ушакова); «*Лови знижку. Свято наближається*» (м. Херсон, вул. Залагерсер); «*Подаруй сироті сім'ю*» (м. Херсон, вул. Миколаївське шосе); «*Гліцисет. Звільнись від багажу стресу!*» (Телеканал «К-1», 20.12.2017); «*Купуй українське!*» (м. Херсон, просп. Ушакова); «*Смакуйте корисний сир від «Веселої корівки*» (Телеканал «НОВИЙ», 17.12.2017); «*Відпочивайте разом з нами!*» (м. Херсон, вул. Миру); «*Живи на 100%!*» (Телеканал «ВТВ ПЛЮС», 22.12.2017). Саме ці слова є логічно наголошеними. Така синтаксична структура водночас із ритмічною організацією висловлення сприяє загальному увиразненню рекламних текстів, формуванню механізму дій адресата: «*Бережи нерви! Замовляй у нас вікна, двері, балкони*» («Гривна», № 29 (1123), 13–20.07.16, с. 19). У сильну початкову позицію може бути винесена пропозиція адресатові здійснити очікувану дію, пов'язану з використанням рекламованого товару («*Отримай свою знижку! Споживчі кредити готівкою для приватних клієнтів без застави до 100 000 грн*» («Гривна», № 41 (1135), 5–12.10.2016, с. 20)) або ж таку дію, яка повинна привести до результату, слабо пов'язаного з рекламованим товаром (реалізації мрії, покращення життя), наприклад, «*Пред'яви цей купон менеджеру банку в найближчому відділенні «Мегабанку*» (Там само).

Спонукальні конструкції здебільшого завершують текст і закликають до виконання пропонованої дії. Значення спонукальності, на думку Л. Кадомцевої, – це адресована співрозмовникові вимога такої дії чи поведінки, яка забезпечила б відповідність між основним змістом спонукального речення й дійсністю [6, с. 119]. Напр.: «*Застрахуй відпустку*» (м. Херсон, вул. К. Маркса); «*Рушай за покликком життя*» (м. Херсон, вул. Університетська); «*Мрії та дії*» (м. Херсон, вул. Суворова); «*Зроби свій вибір*» (м. Херсон, вул. Гоголя); «*Будь в тонусі*» (м. Херсон, вул. Комкова); «*Не здавайся в полон років*» (м. Херсон, вул. Патона); «*Спробуй свіжість на смак*» (м. Херсон, вул. Блюхера). Спонукальні конструкції слугують підвищенню емотивності тексту й частіше вживаються в емотивно забарвлених моделях, оскільки категорія спонукальності має особливу значущість для реклами.

У рекламних текстах можуть використовуватися питальні речення, які вживаються для створення ефекту діалогічності, зменшення дистанції між автором і читачем, що і є своєрідною формою експлікації виразності. Напр.: «*Потрібні гроші? Приходьте, надрукуємо*» (м. Херсон, вул. Суворова); «*Хочеш на ручки? Відвідай резиденцію Сантти*» (м. Херсон, вул. Суворова); «*Виходиш? Вимкни світло*» (м. Херсон, вул. Перекопська); «*Робиш покупки? Отримуєш подарунки*» (м. Херсон, пр. Ушакова); «*Захворіла дитина? Негайно викликайте лікаря!*» (м. Херсон, вул. Гоголя); «*Скажеш, нас об'єднує лише кава?*» (Телеканал «Скіфія», 06.01.2018); «*Хворе горло? Прийміть «Стопангін!»*» (Телеканал «ICTV», 22.02.2018); «*У Вас щойно закінчився картридж? Зателефонуйте...»* (м. Херсон, вул. Іллі Кулика); «*Хочете знати свою долю? Місте, щоб у Вашому домі настали мир та спокій? Празнете добробуту? Приходьте до пані Світлани за адресою...»* («Гривна», № 12 (1123) 03.03.2018).

Питальні речення сигналізують про інформаційні прогалини в знаннях мовця й реалізують інтонацію запити, суть якої полягає в прагненні мовця отримати чи уточнити певну інформацію [12, с. 147]. Напр.: «*А ви подбали про безпеку своїх працівників?*» («Ділове місто», 2008, 22.05). У запитаннях формується гіпотетична проблема адресата.

Конструкція з питальним компонентом засвідчує, що мовець не знає, хто виконує дію, куди вона спрямована, що слугує об'єктом, які його ознаки, тому це породжує інтонацію запитання, спрямовану на з'ясування необхідної інформації. Із нього починається текст реклами, а в основному тексті міститься відповідь-інформація про розв'язання проблеми адресата завдяки рекламованому товару.

Мовна форма вираження категорії питальності представляє якісну характеристику інформаційної недостатності в знаннях мовця – його прагнення з'ясувати чи уточнити інформацію, підтвердити чи заперечити якийсь факт дійсності. Зразки текстових структур найчастіше трапляються в заголовках. Вони виразні, експресивні, вносять розмовний струмінь до публіцистичного викладу. Напр.: «*Бажаєте придбати шини дешевше?*» («Контрасти», 2004, № 5, с. 53); «*Ви отримали компенсацію за оцядкнижкою?*» («Ділове місто», 2008, 22.05). Цікаво, що «вмонтовані питання співвіднесені з вмонтованими командами» [7, с. 204]. У зв'язку із цим С. Гузенко стверджує, що «в цих реченнях формується можлива потреба – мотив придбання товару, а специфіка сучасного рекламного дискурсу в умовах конкуренції полягає в тому, що адресатові нав'язується не тільки товар, а й потреба його споживання. До того ж конструкції «запитання – відповідь» наближають мову реклами до розмовного стилю, що увиразнює її, робить експресивною» [3, с. 144].

Висновки. Отже, рекламний текст характеризується завершеністю вербальної організації й становить собою складне композиційне утворення, мовленнєвий твір, головними функціями якого є інформування, мотивування, спонування до виконання пропонуваної дії. Вивчення синтаксичних особливостей реклами в структурному та семантичному аспектах дає змогу встановити взаємозв'язок формальних синтаксичних структур із тими синтаксичними значеннями, які вони передають, простежуючи комунікативно-прагматичну спрямованість рекламного тексту. Перспективи подальших досліджень убачаємо в з'ясуванні експресії та художньої образності рекламного тексту.

Література:

1. Арешенкова О. Мовностилістичні засоби увиразнення текстів медійної реклами. Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: Зб. наук. праць (за заг. ред. Ж. Колоїз). Вип. 6. 2011. С. 9–13.
2. Біятенко Л. Стилістичне використання номінативних речень. Українська мова в школі. 1962. № 6. С. 11–13.
3. Гузенко С. Інтенсифікація виразності синтаксичних конструкцій в українських і російських рекламних текстах. Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного уні-

верситету: Зб. наук. праць (за заг. ред. Ж. Колоїз). Вип. 6. 2011. С. 139–145.

4. Дудик П. Стилістика української мови: навч. посіб. для студентів вищих навч. закл. К.: Видавн. центр «Академія», 2005. 368 с.
5. Завальнюк І. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти: монографія. Вінниця: Нова книга, 2009. 400 с.
6. Кадомцева Л. Синтаксична модальність речення. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / за заг. ред. акад. І. Білодіда. К.: Наукова думка, 1972. С. 119–137.
7. Ковалевська Т. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: монографія. Одеса: Астропринт, 2008. 324 с.
8. Кондратенко Н. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу: монографія / за ред. К. Городенської. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 328 с.
9. Особливості мови і стилю засобів масової інформації: навч. посіб. для студ. фак. журн. ун-тів / А. Коваль та ін. К.: Вища шк., 1983. 151 с.
10. Тюфкієв Є. Синтаксис української реклами: структурна та семантична типологія: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 2012. 20 с.
11. Чабаненко В. Стилістика експресивних засобів української мови. Запоріжжя, 2002. 351 с.
12. Шабат-Савка С. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: монографія / С. Шабат-Савка. Чернівці: «Букрек», 2014. 412 с.

Олексенко В. П. Односоставные предложения в рекламных текстах

Аннотація. В статті здійснено аналіз структурної і семантичної організації односоставних пропозицій в рекламному тексті; утверджується, що текст реклами являється основною одиницею рекламної комунікації; установлені дифференціальні ознаки рекламної комунікації і описані особливості використання односоставних пропозицій, виявлені прагмалінгвістичні особливості рекламних текстів.

Ключевые слова: рекламный текст, простое предложение, массовая коммуникация, односложные предложения.

Oleksenko V. Single statement of advertising texts

Summary. The article analyzes the structural and semantic organization of the one-component sentences in the advertising text. It was argued that the text of the advertisement is the basic unit of advertising communication. Differential signs of advertising communication were established and features of the influence of monosyllable sentences were described, pragmalinguistic features of advertising texts were determined.

Key words: advertising text, simple sentence, mass communication, unanimous sentences.

*Поворознюк С. І.,**доцент кафедри методик та технологій дошкільної освіти
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*

МЕТАФОРИЧНА АКСІОЛОГІЧНА НОМІНАЦІЯ ІМЕННИКІВ У МОВІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ

Анотація. У статті розкрито сутність поняття «метафорична аксіологічна номінація». Охарактеризовано основні типи іменників, які є базовими для метафоричного аксіологічного найменування в мові сучасних українських інтернет-видань «Українська правда», «Тиждень.ua», «IPress.ua». Визначено особливості виникнення позитивного чи негативного аксіологічного значення, а також причини зміни полюсу оцінки в семантиці зафіксованих іменникових метафор-прагмем.

Ключові слова: аксіологічне значення, позитивна оцінка, негативна оцінка, іменникова метафора, прагмема.

Постановка проблеми. Публіцистика є одним із найбільш виразних індикаторів суспільних проблем, настроїв, зацікавлень, важливим інструментом пропаганди суспільно-політичних ідей і переконань, формування громадської думки в українському соціумі, що здійснюється як через друковані ЗМІ, так і шляхом поширення суспільно важливої інформації в медіапросторі. Сучасна публіцистична комунікація вимагає постійного оновлення не тільки інформаційного середовища, каналів і засобів передачі соціальної інформації, а й врахування нових мовних смаків і вподобань представників соціуму, що є носіями тієї чи іншої мови. Зміни в структурі української мови, зумовлені її використанням у віртуальному спілкуванні загалом, і в здійсненні суспільно-політичної комунікації через інтернет-видання зокрема, спричинили необхідність визначення найбільш продуктивних мовних одиниць у реалізації номінативної, прагматичної та впливової функцій мови як засобу інтернет-спілкування. Серед них й іменникові метафори, що набувають аксіологічного компонента значення або змінюють полюс оцінки в мові сучасних українських інтернет-видань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясуванню особливостей функціонування мовних засобів на матеріалі українських інтернет-видань на сьогодні присвячено ряд наукових розвідок. Основна увага в них зосереджена на розкритті таких аспектів: а) визначенні критеріїв ідентифікації інтернет-ресурсів, розмірів і структури медіасектору, сформованого українськими інтернет-виданнями, та особливостей розвитку інтернет-видань України (М. Чабаненко [1] та ін.); б) дослідженні процесу виникнення й утвердження інтернет-видань у медійному просторі України, а також проблемах легалізації і потреби законодавчого врегулювання їх діяльності (Г. Кашуба [2]); в) з'ясуванні особливостей формування нових ознак стильових різновидів української мови в мережі Інтернет (С. Чемеркін [3]); г) виявленні словотвірних і лексичних інновацій у мові сучасних інтернет-видань (І. Левчук [4], М. Навальна [5] та ін.); д) здійсненні аналізу структурного та контентного складників сайтів двомовних інтернет-видань України з врахуванням комунікативно-лінгвістичних трансформацій та відмінних рис будови творів інтернет-журналістики в умовах білінгвізму (С. Матвєєва [6]). Проте вивчення специфіки аксіологічного

смислотворення, що є продуктивним репрезентантом зміни ціннісного сприйняття світу мовцями, здійснено ще не було, що й зумовлює актуальність досліджуваної теми.

Мета статті – визначити основні типи іменників, які є базовими для метафоричного аксіологічного найменування в мові сучасних українських інтернет-видань, дослідити особливості їх вживання.

Виклад основного матеріалу. Мова публіцистики найпершою реагує на мовні інновації. Найбільш продуктивною в цьому аспекті є мова засобів масової інформації, що функціонують в мережі Інтернет. «Інтернет-ЗМІ найоперативніші, вони можуть містити великі обсяги медіаповідомлень, доносити інформацію практично до будь-якого куточка земної кулі, застосовувати всі існуючі на сьогодні формати подачі інформації. До переваг інтернет-ЗМІ також відносять: гіпертекстові зв'язки; інтерактивні форми роботи з аудиторією, що дозволяють підтримувати цілодобовий контакт з користувачами і пропонувати їм можливість співтворчості, індивідуалізацію споживання медіапродукту» [1, с. 11].

Дослідження особливостей виникнення позитивного чи негативного аксіологічного значення, а також причини зміни полюсу оцінки в семантиці іменникових метафор-прагмем здійснювалося на матеріалі українських інтернет-видань «Українська правда», «Тиждень.ua» та «IPress.ua» протягом січня–травня 2018 року.

Аксіологічне значення, що виникає в семантичній структурі при номінативному акті, зумовлюється аксіологічними мотивами мовленнєвого спілкування, в результаті якого виникає нове значення чи відтінок значення, яке і є аксіологічним означенням об'єкта номінації та вираженням емоційно-оцінного ставлення суб'єкта. Процес такої номінації в сучасній лінгвістиці позначається кількома термінами, зокрема як «прагматична номінація» [7, с. 54], оскільки аксіологічне значення, що виникає в семантиці при номінативному акті, належить до прагматичного аспекту слова, або як «аксіологічна вторинна номінація» [8, с. 10], яка мислиться як «дериваційний процес, що зумовлюється аксіологічними мотивами мовленнєвого спілкування, в результаті якого з'являється нове значення/співзначення, що функціонує для аксіологічного означення або співзначення об'єкта найменування та для вираження емоційно-оцінного ставлення через аксіологічне підсилення будь-якої ознаки, зведення її до статусу вершинної» [8, с. 12]. З огляду на вищезазначене, більш доречним є використання терміну «метафорична аксіологічна номінація».

Метафорична аксіологічна номінація базується на зіставленні двох істот, предметів чи явищ, причому основою такого зіставлення є певна властивість чи риса, спільна для обох порівнюваних величин, яка в сучасному мовознавстві позначається терміном *tertium comparationis* (третій член порівняння) [9, с. 10] і представлена подібністю за інтелектуальними здіб-

ностями, характером, особливостями поведінки, зовнішнім виглядом тощо. За такого найменування відбувається зміна знаку оцінки в семантиці лексем у межах аксіологічної шкали.

В аналізованому матеріалі виникнення метафоризованого аксіологічного значення спостерігається насамперед в іменниках – назвах людей за професією або родом діяльності, серед яких більшість іменникових метафор складають мовні одиниці, які в процесі переосмислення змінили знак оцінки «+» на протилежний і набули в контексті негативнооцінного значення, наприклад: *суфлер, трубадур, казкар*.

Іменникова лексема *суфлер*, що початково мала позитивнооцінене значення, позначаючи людину – працівника театру, який під час репетиції та вистави підказував акторам текст ролі [10, с. 863], в аналізованому контексті зазнала аксіологічної метафоризації, внаслідок якої набула негативного компонента значення, вживаючись для іменування людини, що диктує, встановлює свої, не завжди чесні, правила життя: *Але зазalom у голодні 1990-ті ми мали відносно самостійні (у сенсі російських впливів) ЗМІ. Кожному добре відомі імена першої генерації «I+I» – усі ці зірки журналістики зійшли саме за доби незалежності, вели мовлення українською, реалізували успішні проекти без «суфлерів» із Москви* («Тижень.іа», 27.04.2018 р.).

Негативнооціним у мові сучасних українських інтернет-видань є і лексема *трубадур* – поет, співець або той, хто прославляє, звеличує кого-, що-небудь [11, с. 289]; в аналізованому матеріалі цей іменник вживається для зневажливої оцінки пропагандистів історично неприйнятної та ворожої ідеології: *Якщо подивитися архіви ток-шоу, які йшли на українських телеканалах після Помаранчевої революції, то ми помітимо, що частими гостями цих програм були не тільки Борис Немцов, а й Владімір Жириновскій, Константін Затулін, «свободівець» Андрій Ілєнко в прямому ефірі з «трубадуром імперії» Нікітою Міхалковим* («Тижень.іа», 27.04.2018 р.).

Казкарем споконвіку називають людину, яка створює або розповідає казки [12, с. 71], але ця лексема може змінити притаманну їй позитивну оцінку на негативну, коли використовується для позначення людей, які розповідають неправдиві, а іноді й надзвичайно шкідливі історії: *Один мій сусід із мрійливістю досвідченого казкаря розповідав усім за кухлем пива, як поїде зварювальником до Керчі будувати міст та отримає величезний заробіток, із якого відремонтує свій старий дім, почне будувати кухню та придбає гарний одяг... Лише уявіть собі, як він мріяв! І, звісно ж, нікуди не поїхав* («Тижень.іа», 20.04.2018 р.).

В мові інтернет-видань зафіксовано й оцінні іменники – назви тварин, які включають в семантичну структуру компонент, що базується на метафоричному перенесенні, і мають сему характеристики як диференційну. Такі зоонімації дають можливість чітко і точно охарактеризувати об'єкт мовлення з позиції ставлення до нього самого мовця або соціуму в цілому, збагачують мову і надають їй різноманітних емоційно-експресивних відтінків [13, с. 103]. Зазначені зооморфізми найчастіше використовуються зі зниженою оцінкою. Наприклад, оцінні іменники на означення плазунів: *змія* – зло, лють, підступність: *Зараз батьки не знають, що я на війні. А оружина та доньки знають. Це діти придумали мені позивний. Кажуть: ти їдеш на війну боротися зі змїями, гадами», тому зватимешся Мангустом, як Ріккі-Тіккі-Таві з мультфільму* («Тижень.іа», 18.04.2018 р.).

Оцінні іменники на позначення астрономічних тіл, зафіксовані в аналізованому матеріалі, виражають позитивну оцінку, метафоризуючись за подібністю розміру, форми, кольору, швидкісних характеристик тощо. Наприклад, іменник *зірка* в прямому значенні вживається для найменування самосвітнього небесного тіла, що являє собою скупчення розжарених газів [14, с. 576], але метафоризуючись, використовується для позначення дуже відомої в певній галузі людини, найчастіше, в сфері культури переважно з оцінкою знаку «+»: *<...> українські користувачі помітили одну особливість: більше уваги приділяється не простим громадянам, а лідерам соцмережі, людям із великою кількістю друзів і підписників. Зазвичай це зірки шоу-бізнесу чи спорту, політики або громадські активісти* («Тижень.іа», 21.04.2018 р.); *Кожному добре відомі імена першої генерації «I+I» – усі ці зірки журналістики зійшли саме за доби незалежності <...>* («Тижень.іа», 27.04.2018 р.).

Однак для позначення небажаних персон ця мовна одиниця вживається в аналізованому контексті з негативним аксіологічним компонентом значення: *Той формат не диктували з Банкової, моду на російських у нашому медіапросторі абсолютно безперешкодно принесли «зірки», яких, на думку тодішніх телебосів, гостро бракувало українському ТБ* («Тижень.іа», 27.04.2018 р.).

Із інгерентно оціним негативною значенням у мові сучасних українських інтернет-видань вживаються й назви міфічних потворних істот, наприклад іменник *монстр*, який внаслідок метафоричного переосмислення використовується для номінації людини чи іншої суспільної реальності, «яка різко виділяється своїми негативними рисами» [12, с. 798]: *Пишний мав перетворити державного бюрократичного «монстра» на незалежний від політичних впливів сучасний банк. І Ощадбанк, без сумніву, змінився. Принаймні його зовнішній вигляд. Проте процеси, що відбуваються всередині банку, викликають чимало запитань* («Українська правда», 04.04.2018 р.).

Продуктивним джерелом метафоричної аксіологічної номінації є й іменники – назви побутових предметів, які в аналізованому контексті набувають інтенсивно негативного аксіологічного значення внаслідок їх вживання для позначення реальності українського суспільно-політичного життя: *інструмент* («Щоб цю територію не забрали, її треба було впорядковувати. І Громадський бюджет тут хорошиий інструмент. Голосування у нас відбувалося «в полях». Активісти ходили з листівками по району, агітували, пояснювали, чому потрібно голосувати. Ми розповідали, що таке Банк-ID, Цифровий підпис, Мобайл-ID. Було складно» («Тижень.іа», 23.04.2018 р.); *батіг* (*Батіг інтелектуальної власності: чому США забрали в Україні торгівельні пільги* («Українська правда», 07.05.2018 р.)).

Найчисленнішою групою оцінних іменникових метафор, зафіксованих в аналізованому контексті, є мовні одиниці, в основі яких лежать терміни з різних галузей наукового знання, що проєктуються на соціум і відображають оцінку ключових суспільних процесів: *градус* (*У кращому випадку варто сподіватися на зниження градусу ворожих до України заяв на декілька років. Але цілком ймовірно, що й такого результату не буде* («Українська правда», 05.01.2018 р.); *замороження* (*Оскільки жінки частіше працюють у низькооплачуваних секторах і на низькооплачуваних посадах, таке замороження «мінімалки» вдарило насамперед по їхніх зарплатах* («Українська правда», 07.03.2018 р.); *вакцина* (*На персональному сайті Москаль написав, що йому хочеться спеціально для*

Супрун» замовити **вакцину** від дрімучої некомпетентності, непрофесіоналізму і неадекватності, прищепити її, а потім відправити підводним човном реформувати медицину в Америці» («IPress.ua», 28.02.2018 р.).

Такі іменникові прагми змінюють залежно від суспільно-політичного контексту полюс оцінки з позитивного або нейтрального на негативний, завдяки чому відбувається підвищення ступеня експресивізації мовлення інтернет-видань.

Висновки. Отже, основними типами іменників, які зазнають метафоричного аксіологічного переосмислення за шкалою «добре»/«погано», «корисно»/«шкідливо», «справедливо»/«несправедливо», є назви людей за професією або родом діяльності, назви тварин, астрономічних тіл, міфічних потворних істот, побутових предметів, а також терміни з різних галузей наукового знання. Вживання таких одиниць сприяє підсиленню прагматичної оцінності мови сучасних українських інтернет-видань. Перспективи подальших досліджень полягають у з'ясуванні стилістичної ролі фразеологічних одиниць у репрезентації ціннісної системи сучасного українського суспільства на матеріалі мови інтернет-видань.

Література:

1. Чабаненко М.В. Інтернет-видання України: становлення та особливості розвитку: автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій: спец. 27.00.04 «Теорія та історія журналістики». Запоріжжя, 2010. 27 с.
2. Кашуба Г. Українські інтернет-видання: комунікативно-лінгвістичні та правові аспекти. Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика». 2004. Вип. 25. С. 474–480.
3. Чемеркін С. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньо-структурні процеси. К., 2009. 240 с.
4. Левчук І. Функційно-семантична специфіка префіксальних новостворів із компонентом анти- у мові інтернет-видань. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2014. № 12. С. 93–96.
5. Навальна М. Новітні лексичні процеси в мові інтернет-видання «Українська правда» на початку XXI ст. *Studia Ukrainica Poznaniensia. ZESZYTY III. Poznan*, 2015. S. 165–173.
6. Матвеева С.А. Двомовні інтернет-видання: контентний та структурний аспекти. Система і структура східнослов'янських мов. 2015. Випуск 9. С. 132–138.
7. Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І.К. Білодід (голова) та ін. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 3: 3. К., 1972. 744 с.
8. Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І.К. Білодід (голова) та ін. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 4: 1–М. К., 1973. 840 с.

9. Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І.К. Білодід (голова) та ін. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 9: С.–К., 1978. 916 с.
10. Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 10: Т–Ф. К., 1979. 658 с.
11. Тропина Н.И. Глагол как средство речевого воздействия (в публицистике на международные темы); под ред. Н.В. Вакурова. М.: Изд-во МГУ, 1989. 96 с.
12. Антонченко Т.М. Основні тенденції аксіологічних змін у семантичній структурі американізмів: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». К., 2000. 20 с.
13. Голод О.Є. Особливості семантики та функціонування пейоративної лексики в сучасній німецькій мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Львів, 2001. 18 с.
14. Равлюк С.І. Аксіологічна лексика і фразеологія художньо-публіцистичних виступів 90-х років ХХ століття: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2003. 209 с.

Поворозник С. І. Метафорическая аксиологическая номинация имён существительных в языке современных украинских интернет-изданий

Аннотация. В статье раскрыта сущность понятия «метафорическая аксиологическая номинация». Охарактеризованы основные типы имён существительных, которые являются базовыми для метафорического аксиологического наименования в языке современных украинских интернет-изданий «Українська правда», «Тыждень.ua», «IPress.ua». Определены особенности возникновения положительного или отрицательного аксиологического значения, а также причины изменения полюса оценки в семантике зафиксированных метафор-прагмем, выраженных именем существительным.

Ключевые слова: аксиологическое значение, положительная оценка, негативная оценка, метафора, выраженная существительным, прагмема.

Povorozniuk S. Metaphorical axiological nomination of nouns in the language of modern Ukrainian Internet-media

Summary. The article describes the essence of the concept «metaphorical axiological nomination». The main types of basic for the metaphorical axiological naming nouns have been described (on the material of modern Ukrainian Internet media language such as «Ukrainska Pravda», «Tyzhden.ua», «IPress.ua»). The features of the appearance of positive or negative axiological significance, as well as the reasons for the changing of the pole of estimation in the semantics of the recorded noun pragmatic metaphor have been determined.

Key words: axiological meaning, positive evaluation, negative evaluation, noun metaphors, pragmem.

Поповський А. М.,
професор кафедри українознавства та іноземних мов
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

УКРАЇНСЬКІ ПРІЗВИЩА, ПОВ'ЯЗАНІ З ЮРИСПРУДЕНЦІЄЮ

Анотація. У статті висвітлюються витоки української юридичної термінології, на основі якої в процесі суспільного розвитку формувалися лексико-семантичні функції мовних одиниць за певними ознаками та словотвірна організація прізвищних назв, їх етимологія.

Ключові слова: апелятив, етимологія, лексема, прізвища, семантика, словотвір, юридичні терміни.

Постановка проблеми. Українська юридична термінологія має глибокі корені, про які можемо говорити на підставі свідчень із «найстаріших зразків актового язика і юридичної термінології дохристиянської Русі Х століття» [1, с. 21]. Вона належить до найдавніших шарів лексичної системи й бере свій початок від часів княжої доби, де простежується в юридично-діловій літературі. У перших політичних трактатах наших пращурів («Слово про Закон і благодать» митрополита Іларіона, «Моленіє» Даниїла Заточника та в кількох дарчих грамотах, яким передували договори руських князів із греками) уже формулювалося уявлення про правові форми реалізації влади й організації правосуддя. «Руська Правда» (1054 р.) – одна із древніх пам'яток права українського народу, в якій найповніше представлений рівень юридичного мислення тогочасного суспільства. Вона була першим писаним судбником східних слов'ян (термін «правда» означає тут **закон**), який пізніше став зразком для подібних зведень законів у Литовському князівстві й інших країнах [2, с. 24].

Як відомо, українські прізвища виникли відносно недавно. Літописи та пам'ятки Київської Русі фіксують здебільшого імена *Олег, Святослав, Ігор, Добриня* тощо. Лише з ХІІІ ст. у писемних джерелах трапляються додані до імен назви, які можна розглядати як прізвища чи прізвища. Уперше фіксуються українські антропоніми тодішньої суспільної верхівки в грамотах ХІV–ХV ст.: князь *Іван Васильович Чорторійський, пан Волчко Рогатинський*.

Основна ж маса населення України – селяни – лишалися без зафіксованих прізвищ. За тодішнього суспільного ладу закріпаченому люду прізвища не були потрібні, їм вистачало імені та вуличної клички.

На думку Івана Франка, початок закріплення прізвищ як спадкових родових назв поклало в Україні духовенство. А вже наприкінці ХVІІІ – початку ХІХ ст. в умовах Російської й Австро-Угорської імперії за українськими селянами закріпилися постійні родові назви.

Мета статті – висвітлити витоки української юридичної термінології, на основі якої в процесі суспільного розвитку формувалися лексико-семантичні функції мовних одиниць за певними ознаками; словотвірну організацію прізвищних назв, їх етимологію.

Виклад основного матеріалу. Основним матеріалом для творення українських прізвищ були чотири джерела, а саме: а) імена – *Іванів, Іваненко, Іванченко*; б) назви місця проживання чи походження – *Подоляк, Волинюк, Німчук, Швед*; в) назви по-

стійного заняття (професії) – *Рибалка, Козак, Бортник, Маляр, Коваль, Ткаченко*; г) індивідуальні ознаки – *Рудий, Зайка, Головатий, Кривий*.

У процесі становлення судочинних органів та органів правопорядку формувалися прізвища осіб на основі тих загально-мовних назв, які уособлювали функціональні обов'язки певних ланок правоохоронної системи. Такі номінативні одиниці засвідчені не тільки в зразках **народної творчості** («*А винь рятує звызня (в'язня – А. П.) съ темныци*» (Малинка, 436)), у **діловій документації** («...то письмо пишу и вась прошу, батьку, атамане кошовий, и ты, пане судья войсковый поклонь оть меня принять, старшинам и войску сказать, что я всьмь вамь приятель вьрный и доброжелатель нелицемьрный» (ПК, 19)), але й у **художній літературі** («*Харитон: А я оце думаю кинутись до мирового*» (Кроп., ІІ, 1958, 46)).

«Справжнього її прізвища більшість односельців не знала.

Я теж знав її тільки по-вуличному – Судійха. Була колись замужем за суддею. На днях дочка Судійхи Ніна розповідає моїй дружині:

– *Ой, моя мама скаржиться: що ж воно буде, як прийде старість?*

– *А скільки років Судійці? – запитує дружину.*

– *Казала Ніна, за два тижні буде рівно дев'яносто.*» (Чернецький: 5)) і **наукових роботах** («...частина аналізованих іменуваних мотивована назвами адміністративних посад: **Войтикові, Возні, Возняки** (пор. *возняк* < *возний* – «судовий урядовець у Польщі, Литовському князівстві й на Україні до ХІХ ст.» (СУМ І, с. 725)), **Ратушні** (пор. *ратушний* «член міського чи сільського управління» (Гр. 4, 7)), **Солтисові** (пор. *солтис* – «у Зах. Україні до 1939 р. сільський староста (СУМ 9, с. 452)); **Зеківі** (с. Смолин Явор.), **Злодії** (с. Урж Дрг) [Наливайко, с. 594], **Прокурор** – житель с. Побіч Злч, який у юності хотів бути прокурором; **Сексота** – житель с. Ільник Трк; пор. з рос. «секретный сотрудник», «людина, яка любить підслухувати й розносити плітки» [Наливайко, с. 470, 487], **Фольта** < з угор. *falt* (перен.) – людина із заплямованою репутацією (Фаріон, с. 301). Іноді такі номінативні одиниці використовуються як **псевдоніми**: «*В. Масляк (псевдоніми – Вуйко Владзьо, Судислав) – прозаїк, поет, журналіст*» [Кульбабська, с. 18], **Правник** – Дністренський Станіслав, **Юрист** – Бачинський Лев [Дей, с. 313, 404], а також трапляються в довідниках (**Юриста** (ТД ДДУВС, с. 38) тощо).

Найбільш поширеними серед них в українській мові є прізвища, що утворилися суфіксальним способом на основі слова **суд**: **Судець** (СОЕ, с. 221; УРЕ, т. 11, с. 46), **Суддєв** (Нж, 26.08.1993 р., с. 1), **Суддя** (Глуховцева, 2, с. 239; Новікова с. 801; Суд., с. 16-18), **Судейко** (Горп., Корн., с. 224; Новікова с. 801), **Судейченко, Суденко** (Новікова, с. 801; СПМД, с. 406), **Судзиловський** (УРЕ, т. 11, с. 46), **Судик** (СПМД, с. 406), **Судилов** (СПЧ, с. 339), **Судиловський, Суділовський** (Новікова, с. 801; СПМД, с. 406; СПЧ, с. 339),

Судима (Скор., с. 106), Судій (Чучка, с. 538), Судієнко (УРЕ, т. 11, с. 47), Судин, Судін, Судьїн (Глуховцева, II, с. 239; Павл., с. 339, 347; СПЧ, с. 339; Новікова, с. 801; Укр. радіо, 17.03.2012 р.), Судковський (УРЕ, т. 11, с. 47), Суднач, Судник (Новікова, с. 801), Судников, Судникова (Глуховцева, 2, с. 239; СПМД, с. 406), Судникович, Судницін (Глуховцева, 2, с. 239; СПМД, с. 406), Судов (Новікова, с. 801), Судовенко (АА), Судома (СОЕ, с. 314; Укр. радіо, 1.05.1990 р.; Яцій, с. 314), Судовський (Новікова, с. 801), Судовщикова (УРЕ, т. 11, с. 53), Судимей, Судомей, Судомора (Глуховцева, 2, с. 768; Кравч., ПЛ, с. 152), Судус (АА), Сютка < Сут(д)ъ < Суд(ислав) [Фаріон, с. 292].

За допомогою основокладання утворилися такі прізвища: Кривосуд (Горп., ПСН, с. 64; Реєстр, с. 334), Правосуд (Глуховцева, 2, с. 150; Кравч., ПЛ, с. 151; Укр. радіо, 25.03.2007 р.; Укр. слово, 19–25.02.2014 р., с. 13), Правосудов, Правосудович (СПМД, с. 339; Укр. радіо, 22.10.2014 р.), Правосудовіч (ВСЛ, с. 239), Самосуд (АА; Горп. ПСУ, с. 64, 226, 267, 39; Кравч., ПЛ, с. 161, 191; Реєстр, с. 229), Судоспор (Падалка, с. 256), Самосудов, Самосудова (СПМД, с. 369; Горп. БПБ, с. 301), Самосудчик (Ромашук, с. 31), Судислав (ЕУ, т. 8: 3092), Судомир (Редько, СУП, с. 177; ДУП, с. 211), Судомора (УРЕ, т. 11, с. 53), Судоплатов (СПМД, с. 406), Судоспор (Падалка, с. 256), Ясудович (СПМД, с. 496).

На позначення осіб, пов'язаних із правоохоронною діяльністю, в українському антропоніміці з'явилися такі прізвища: Законов, Засідателев, Ключник (Глуховцева, I, с. 273, 277, 330), Комендант, Комендатенко, Комісаренко, Кордонський (Глуховцева, I, с. 343, 349), Праведник (ШП, 17.07.2013 р., с. 8), Правник (ВУМЛ, с. 21), Правдивий, Правдин, Правдюк, Свобода (Глуховцева, II, с. 149, 150, 195), Адвокат (АА); Шенбель < з пол. szambel[an] «підкоморний» < підкоморій (іст.) – у давнину – суддя, який займався межуванням володінь (СТСУМ, с. 543) [Фаріон, с. 314]; Коморний (Кравч., ПЛ, с. 155); Комораши < угор. – «службовець палати», «передовий дворянин» (Чучка, с. 279); Коморник < «адвокат, нотаріус» (Фаріон, с. 210), «помічник підкоморного» (ЕУ, т. 3, с. 1092); Мандатор («за панцизняних часів урядовець, що виконував роль судді» (СПЧ, с. 225)); Ходак, Ходаківський, Ходаковський, Ходакевич, Ходан, Ходенко, Ходаницький, Ходанич, Ходанович, Ходанков, Ходаренко, Ходацький < ходак «заступник, адвокат» (Гр., I, с. 407) [СПЧ, с. 371; Новікова, с. 887; Фаріон, с. 169].

Деякі прізвища одіозних суспільних постатей стали об'єктом розвінчання комуністичної ідеології в сучасній періодиці, наприклад: «Релігійне і патріотичне фарисейство процвітає з давніх-давен. Вражає те, що українців, які кров'ю записалися в книгу пам'яті, у нас багато, а тим часом тих, що паразитують на українському патріотизмі, куди більше. Не будемо говорити про більшовицьких агентів типу генерала Судоплатова чи Сташинського – вони явно переважали усіх патріотичною фразою. А таких вишколених імітаторів було безліч. Їх купують і навчають» (Сверст, с. 1).

Проте й це ще далеко не повний реєстр українських антропонімів, утворених на основі лише слова *суд*, яке має прозору семантику. Звичайно, цілісна система українських прізвищ, пов'язаних із юридичною діяльністю, досить розмаїта й своєрідна, якщо простежити її формування на різних етапах розвитку українського суспільства.

Походження й творення українських прізвищ, пов'язаних із правоохоронною діяльністю людини, має свою специфіку. Най-

більш уживані загальнономівні одиниці такого типу засвідчені не тільки в різножанрових писемних пам'ятках і документах судочинства, але й у народній творчості, художній літературі від Київської Русі й аж до наших днів.

Безсумнівно, що давні канцелярії, зокрема суди, не могли обійтися без *писарів* і *возних*, функціональні обов'язки яких були доступними для простого народу, а отже, сприяли поширенню прізвищ, утворених від цих назв: *Писар*, *Писаренко*, *Писаревський*, *Писарчук* (Редько, СУП, с. 39; Кравч., ПЛ, с. 167; ХХУ, с. 755–756). На основі слова **возний** («судовий урядовець у Польщі, Литовському князівстві й на Україні (до ХІХ ст.)» поступово сформувалися такі антропоніми, як «*Возняк*, *Возняк*, *Во'жняк*, *Во'жняк* < правдоподібно від *возний* – «судовий пристав» (Чучка, с. 121), *Возний*, *Возинкевич*, *Вознюк*, *Возняк* (Редько, ДУП, с. 87; СУП, с. 39; Кравч., ПЛ, с. 160; Фаріон, с. 159), *Возниченко*, *Возничевич*, *Вознянський* (АА, I). Як загальноновживані в народній мові, вони наявні також і в художніх творах: «[Наталка:] *Ви багатий, а я бідна, ви возний, а я простого роду; та й по всьому я Вам не під пару*» (Котляр., II, 1953, с. 7); «*Чи був ще в 1817–1818 роках возний – не знаю, у законах я не зміг знайти, коли цей титул скасовано*» (Мирний, V, 1955, с. 407) [СУМ, I, с. 725].

Досить продуктивним виявилось в живому народному мовленні слово **війт** («*Війт*, -та, м. I) – вь старой Украинѣ глава городского общества и председатель коллегии судей вь старому украинскомъ городскомъ судѣ» (Грін, I, 2 с. 36)), на основі якого в сучасному антропоніміці маємо такі похідні, як *Війт*, *Війтенко*, *Війтина*, *Війтинський*, *Війтишин*, *Війтович*, *Війтовський*, *Війтошинський*, *Войтик*, *Войтикович*, *Войтиковський*, *Войтеховський*, *Войто'вич*, *Войтович*, *Войтун*, *Войтаніч* – «дружина Войти або Войта» (Редько, с. 85–87; Чучка, с. 121), *Войтишин*, *Войтків*, *Войтус* (Фаріон, с. 160), *Войт*, *Войта*, *Войтанович*, *Войтєнко*, *Войтенко*, *Войтенок*, *Войтєнюк*, *Войтехович*, *Войтик*, *Войтишан*, *Войтишин*, *Войтків*, *Войтішкін*, *Войткевич*, *Войтко*, *Войтковський*, *Войтов*, *Войтович*, *Войтовський*, *Войтус*, *Войтух*, *Войтєчєнєко*, *Войтюк*, *Войтюков*, *Войтюшенко*, *Войцєх*, *Войцєх*, *Войцєховський*, *Войцєхович*, *Войцєховський*, *Войцик*, *Войциковський*, *Вуйт*, *Вуйтик* (Новікова, с. 164; АВ, 2012, № 3, с. 152; Горп. НІАСД, с. 199; Горп. ПСУ, с. 39; Кравч., ПЛ, с. 160, 168; Масюк, с. 285; Реєстр., с. 308, 317; Фаріон, с. 160, 161), *Пустовойт*, *Пустовойтов* (Глуховцева, II, с. 159; Падалка, с. 241; СПМД, с. 346; Редько, с. 186), *Пустовіт* < *Пустовійт*, *Пустовоитєнко*, *Пустовоитєнко*, (Реєстр., с. 308; СПМД, с. 346; ХХУ, с. 803–804); *Старовойт*, *Старовойтенко*, *Старовайттов*, *Старовайттов* (Глуховцева, II, с. 229, 230; Горп., Корн., с. 223; Новікова, с. 788; Падалка, с. 254; СПМД, с. 399; ШП, 11.01.2012 р., № 1–2, с. 7; Укр. слово, 4–17.01.2012 р., № 1–2, с. 11).

Антропонім *Присяжний* (**Присяжний**, а, е. заст. I. Який запрягнув кому-небудь. 2. Помічник сільського старости. 3. У суді – особа, що на певний час залучається в розгляді справ [СУМ, V, с. 56]) у творенні похідних значно поступається похідним від слів *суд* і *війт*. Тут маємо такі сталі номінації: *Присяжник*, *Присяжний*, *Присяжнів*, *Присяжнюк* (Глуховцева, II, с. 152; Горп., Корн., с. 216; Горп. НІАСД, с. 195; ЗД, 10–16.06.2008 р., с. 4; Кравч., ПЛ, с. 155; СПУ, с. 288–289; СПМД, с. 341, 344; ХХУ, с. 793–794), *Присяжна*, *Присяжний*, *Присяжнюк* (Падалка, с. 240).

На основі лексеми *ратуша* (**Ратуша**, -і, ж. (польс. ratusz < нім. Rathaus – рада + будинок). Орган міського самоврядування

в європейських країнах, а також будинок, де він розміщений (СТСУМ, с. 612); **Ратушний**, а, е. 1) Относящийся к ратушѣ. Членъ городского или сельскаго управления (Грин., IV, с. 7)) утворилися такі прізвища: *Ратуш*, *Ратуша*, *Ратушко*, *Ратушина*, *Ратушний*, *Ратушенко*, *Ратушняк* (Горп, БПБ, с. 298; Новикова, с. 698; СПЧ, 297; УРЕ, IX, с. 288; Фаріон, с. 271).

Рідше трапляються такі прізвища, як *Мировий* (у царській Росії – пов'язаний з органами, які розглядали дрібні кримінальні й цивільні справи, мировий суддя [СУМ, IV, с. 714]), *Мировський* (СПЧ, с. 237), *Мировецький*, *Мировецька* (Чабан., II, с. 280) і *Солтис* (солтис (іст.) – «сільський староста (у Західній Україні); запозичення з польської мови *sołtyś* – «сільський староста; представник селян у народній раді» [ЕСУМ, V, с. 350]): *Солтис*, *Солтисюк*, *Солтіс*, *Солтовський*, *Солтус* (Глуховцева, II, с. 225; Новикова, с. 781; Павл., с. 344), *Солтик*, *Солтусенко* (Горп. ПСУ, с. 228); *Солтикевич* (Фаріон, с. 286), *Староста*, *Старостенко*, *Старостин* (Глуховцева, II, с. 230).

Охоронні та громадсько-організаційні функції в українському суспільстві виконувалися відповідно до його потреб і успадковувалися прізвиськовими назвами їх виконавців. Основою для таких номенів стали «застарілі в сучасній українській мові лексеми: *Боровий* (*боровий* – «лісовий сторож» [Желехівський, I, с. 40]), *Бурмістр* (бурмістр, іст. 1. Те саме, що бургомістр. 2. За часів кріпацтва – призначений поміщиком староста над селянами (СТСУМ, с. 76) [Фаріон, с. 152]), *Ворітний* (*ворітний* – «той, хто стереже ворота»), *Гайовий* (*гайовий* – «лісовий сторож») [Грінч. I, с. 254, 266]), *Лановий* (*лановий* – «наглядач за польовими роботами у поміщика», «польовий сторож»; *Царинний* (*царинний* – «польовий сторож» [Желехівський, II, с. 1050]), *Побережний* (*побережник* – «лісовий сторож, лісник»), *Гуменний* (*гуменний*, заст. – «прикажчик, що організував роботу на гумні (току) поміщика») [Грінч. I, с. 340], *Мостовий* (*мостовий*, заст. – «той, хто збирав податок за проїзд через міст»), *Дворовий* (*дворовий*, заст. – «який обслуговував панський двір і жив при ньому») [Вирста, с. 186–187], *Повещенко* – «той, хто розносить судові повістки» (ТД ДДУВС, с. 13), *Осауленко* (РІЗ, с. 469) – «Осаула, ли, м. 1) Осаул. 2) Поміщичій разсылный, поміщичій приказчик. Левци. I. 31. *Звелів пан двом осаулам витягти жиди з хати*. Грин. II. 232» [Грінч., III, с. 64], *Жовнір* (Укр. радіо, 27.12.2009 р.), *Жовніренко* (РІЗ, с. 394), *Жовнерко* (ТД ДДУВС, с. 14), *Накапала* (накапати – «доносити, звинувачувати когось у чомусь» (Фаріон, с. 250)), *Повірений*, *Поверений*, *Поверенних* (СПМД, с. 327), *Пристав*, *Приставной* (СПМД, с. 341), *Рейтар* (рейтар – «кінний солдат», охоронець (Фаріон, с. 270)), *Рейтаровський* (СПМ, с. 353), *Севрук*, *Севрюк*, *Севрюков* (Глух., 2, с. 196; Новикова, с. 741; СПЧ, с. 315) – «наглядач, охоронець» (Закрев. СІ. с. 515; ЕСУМ, V, с. 202); *Сердюк*, *Сердюков*, *Сердюченко* (Глух., 2, с. 201; Горп. БПБ, с. 303; Горп., Корн., с. 214; Новикова, с. 748; СПЧ, с. 318) – «охоронець гетьмана» (ЕСУМ, V, с. 202); *Соцький*, *Соценко* (СПМД, с. 396) – «книжний поліцейський служитель на селі у дореволюційній Росії та в Україні, якого обирали на сільській сходці» [СТСУ, с. 665]; *Становий* (СПМД, с. 398) – «начальник поліцейської ділянки в сільській місцевості в дореволюційній Росії та в Україні» [СТСУМ, с. 673]; *Тивун*, *Тивонюк* (діал. тивон – «наглядач» (Фаріон: 293)), *Шандаренко* (СПМД, с. 934).

З-поміж прізвиськ, причетних до юриспруденції, слід виділити такі, що утворилися від назв установ, де тримають порушників суспільного спокою. В українській мові така установа в різні часи удостоїлася назв, синонімічний ряд яких досить розмаїтий: **В'язниця** (приміщення, де тримають в'язнів), **тюрма**, **тюряга** *розм., зневажл.*, **темниця** *заст., поет.*, **острог** *заст.*, **яма** *заст.*, **кримінал** *заст.*, **поруб** *заст.*, **куна** *заст.*, **затвор** *заст.*, **хурдига** *заст., розм.*, **коза** *заст., розм.*, **казенка** *діал.*, **цюпа** *діал.*, **фурдига** *діал. рідше*, **централ** *заст.*, **централка** *заст. розм.* (в дорев. Росії – центральна каторжна тюрма, перев. для політичних в'язнів); **арештантська**, **арешт** *заст.*, **буцегарня** *заст. розм.*, **темна** *заст.*, **холодна** *заст.*, **чорна** *заст.* (приміщення для тимчасового утримання арештованих, в'язнів) [ССУМ, I, с. 320; СУМ, X, с. 68]; **казня** *діал.* – «тюремна камера» та ін. Такі номінативи широко використовуються в художній та краєзнавчій літературі («*Пошипували, що я пристав до банди Шугая. Тепер я персона нон грата, мені шкірилася темниця, суд... Відсидів я і в румунській цюпі, скусив глевкої мамалиги*» (Дочинець, с. 97, 111). «*Якось Віктор Травенко ударив Микиту Гостренка. Мій батько вдарив за це Травенка, за що його посадили на дві неділі в «холодну»* (Рябцев, с. 189)); періодиці («*Проте за якийсь час міліціянти знову мене зловили, знову вивихнули мою руку, вдягли мені кайданки, пристебнули до металевого паркану: чекали викликаного «Беркуту»*» (Укр. слово, 2012, № 37, 12–18.2009 р., с. 3)). Відповідно до поданих вище апелятивів у сучасній українській мові маємо прізвиська *Буциченко* (Кравченко ПЛ, с. 168), *В'язень* (АА), *В'язінко* – «той, хто народився у в'язниці» (ТД ДДУВС, с. 31), *Вязинько* (СПМД, с. 86); *Тюрменко*, *Тюрменко*, *Тюряк*, *Тюряков* (Бористен, 1999, № 7, с. 15; СПМД, с. 428); *Темник*, *Темненко*, *Темниченко*; *Темничий*, *Темниченко* (Дн. обл. радіо, 14.04.2012 р.; Реєстр., с. 309; Укр. радіо, 28.08.2013 р.), – «сторож при темниці» (Грінч. IV, с. 254, (АВ, 2012, № 3, с. 132; СПМД, с. 415), *Острога*, *Острогов* (СПМД, с. 306), *Острозький* (ЕУ, V, с. 1901); *Зарубій* (Глуховцева, I, с. 277), *Поруб*, *Порубай*, *Порубасв* (АА; СПМД, с. 336); *Казнодій*, *Казнин* – «наглядач за тюремними камерами»; *Кун*, *Кунавич*, *Кунаєв*, *Кунах*, *Кунік* (СПМД, с. 224), *Кундицький*, *Куненко*, (АВ, 2012, № 3, с. 195, 157); *Цупа* < від апел. *цюпа* – «темний підвал, тюрма» (Гр IV, с. 439; СПЧ, с. 377), *Цупанич* < від апел. *Цупаня* – «дружина Цупи» + -ич (Чучка, с. 596), *Цюпа*, *Цюпак*, *Цюпило*, *Цюпо* (АВ, 2012, № 3, с. 223; СПМД, с. 455; РІЗ, с. 545), *Цюпало*, *Цюпич*, *Цюп'як* (СПЧ, с. 377), *Цюпасник* (АА) – «арештант, якого переправляють етапом» (СУМ, XI, с. 254); *Фурдига*, *Фурдуй*, *Фурдак* (СПМ6, с. 440) < від апел. *фурдига* «в'язниця»: «– Я з *фурдиги*. – *Мокра і розпатлана, страйніша за всі привиди, стояла [Ольга] в хаті і просилася*» (Кач. II, 1958, с. 73) [СУМ, X, с. 654]; *Холод*, *Холоденко*, *Холодзинський*, *Холодилов*, *Холодний*, *Холодов*, *Холоднюк*, *Холодняк* (Горп. ПСУ, с. 43; Кравч. ПЛ, с. 193; Новикова, с. 888–889; СПМД, с. 446; ХХУ, с. 1023–1024), *Холодай*, *Холодинський*, *Холодій*, *Холодницький* (Редько, ДУП, с. 230), *Холодей*, *Холодита* (Фаріон, с. 304).

Певний прошарок становлять прізвиськові назви, пов'язані з арештантським приладдям (*диба*, *кайдани*, *кайданки*, *ланцюги*, *замки*, *колодки*, *шпанга* < кайдани, якими в австрійському війську, караючи солдат, сковували ногу з рукою (Франко, I, с. 750) тощо), яке запобігає спротиву в'язня та його втечі з-під варти: *Кайдан* (Кравч., ПЛ, с. 161), *Кайдан-*

на (ВУМЛ, 2017, № 37, с. 28), *Кайданович* (Горп. ПСУ, с. 302); (пор. «кайдани – залізні ланцюги з кільцями, що їх заклепують або замикають на руках чи ногах арештованого, в'язня; те, що зв'язує людину, позбавляє її волі») [НТСУМ, Т. I, с. 343]; «**Дибн, бів, ж. мн.** 2) Колодки, дерев'яні бревна съ отверстіями внутри, куда вкладываются ноги арестантовъ. КС 1885. X. 231. *Забилі їх у дибн.* Рудч. Ск. I. 210. *Будем літо літувати в Станікові на риночку, в тяжких дйбах, в залізочку.* Ум. **Дибки, дйбиці, дйбці.** К. Досв. 107. *Ой дубові дйбки, залізні кайдани! По степах ви, по комишах наших розганяли.* К. 107. *Ой на ноги дйби, на руки дйбиці, – оце тобі, вражий сину, славні молодіці.* Лавр. 61 (Грін. I, с. 381) > «дйба – колода, яку накладали на ноги або на руки чи шию арештанта» [СТСУМ, с. 199] – *Дйба, Дйбач, Дйбич, Дйбів, Дйбенко, Дйбицький* (Новикова, с. 253; СПЧ, с. 120; Чучка, с. 194; Фаріон, с. 185) *Дйбченко* (ТД ДДУВС, с. 28); *Кайда, Кайданик, Кайданик, Кайданович, Кайдаш, Кайдашко, Кайданенко* (Глуховцева, I, с. 3004; Падалка: 114, с. 202; РІЗ, с. 404; СПМД, с. 171; ХХУ, с. 389), *Кайдас* («Мк. < Пол. П – ще *Kajdas*, яке походить від апел. *kajda* – «футляр, у якому косар носить точильний брусок» (Румут 366). [Чучка, с. 245]), *Кандала, Кандела, Свір, Свірніченко, Свіргун, Свірнічук* (АА) < (**Свірні**, нів, м. мн. *Кандали. А замкнули та Пилипка у желізі свірі.* Гол. I, 161 (Грін. IV, с. 108)), *Колода, Колодчак, Колодйчик, Колодйенко, Колодко, Колодченко* (Кравч., ПЛ, с. 158, 163, 170; СА ДДУВС, с. 2012; Фаріон, с. 210), *Заколотний, Колодка, Колодний, Колодко, Колодюк* (Глуховцева, I, с. 340), *Колодько* (Горп. ПСУ, с. 37).

Місця засланця та назви засуджених теж відіграли свою роль у творенні українських прізвиськ і прізвищ, наприклад: *Сибір, Сибірний* (АА; АВ, 2012, № 3, с. 20; Горп. ПСУ, с. 26), *Сибірин, Сибірна, Сибіркин, Сибірко, Сибірьов, Каратько, Каторжанов* (Глуховцева, II, с. 203), *Сибірцев* (Андрус., с. 501) < «**Сібірник, ка, м.** 1) Сосланный въ Сибирь. 2) Злодйй, разбойник; каторжний» (Грін. IV, с. 124), *Зек* (Горп. ПСУ, с. 40), *Тайожний* (СПМД, с. 411).

За тими, хто займався крадіжками чужого майна, бандитизмом, шахрайством, хуліганством, закріпилися в народному мовленні прізвиськові, а потім офіційні прізвища типу *Воров, Ворова, Воровченко, Ворко, Грабун, Грабіненко, Грабуненко* (АА; Білокон. УМК, с. 302; КДПП, с. 12; ТСМВ, с. 169; ДНГУ, 2012), *Бандиїв* < *Бандій* < *банда* (іт. *banda* – загін злочинців, які чинять грабежі, розбої, вбивства (СТСУМ, с. 47)), *Крадожан* (Горп. ПСУ, с. 313), *Мантйок, Мантяк* < *Mant-iuk* < *манта* – «дурисвіт, шахрай» (Фаріон, с. 236); *Падух* < *чес. апел. raduch* – «негідник, мерзотник» або від старопол. апел. *roduch* – «бандит», «гульгай», «ледащо», «нікчема» (Чучка, с. 424), *Різун, Воловод* < «волокрад», *Шиш, Шишків* < «злодій», *Шмек* < з пол., усічення від *szmek[er]*, – «прізвисько тютюнових стражників, які перехоплювали контрабанду», *Шпиг* < «шпигун» (Фаріон, с. 139, 160, 272, 315, 316), *Заколотюк* (Горп. ПСУ, с. 35), *Шахрай, Шахрайчук* (Глуховцева, II, с. 328; СПМД, с. 472), *Швінда* < з нім. *der Schwindel* – «шахрайство» (Фаріон, с. 313), *Шпантак, Шпанько* – «хуліган, неавторитетний злочинець» крим. «член тюремної спільноти» (Став., с. 380).

Зрідка трапляються прізвища, які віддзеркалюють виборчу систему різних громадських об'єднань: *Данило Виборовець* (Реєстр., с. 333), *Вибранець* < *вибранець* – «обранець» (Фаріон, с. 157); іншомовного походження – *Маср*

(СПЧ, с. 221), *Майер* < нім. *Mayer, Meyer* – «сільський староста; управитель панським маєтком; заможний селянин» [с. 460, Duden. Lexikon der Familiennamen. 2. Aufl. Mannheim u.a., 2008. 719 s., URL: <https://sites.google.com/site/uaname/popularnist-prizvis/misca-1---10000> (Дата звернення: 15.04.2013); *Рихтецький* (СПЧ, с. 301) < нім. *Richter* – «суддя»; *Шандар, Шандрюк, Шандрук, Шандро*, (СПЧ, с. 390) < [**шандар**] «жандарм»; ч. (розм.) *šandar* «тс.» (очевидно, запозичення з польської мови [ЕСУМ, VI, с. 376]).

Висновки. Як бачимо, ці антропоніми витворилися на загальнонародній мовній основі від слів, дотичних до правоохоронної діяльності людини. Проте не всі вони дали стійке підґрунтя для прізвиськових назв (*яма, кримінал, затвор, централ, арешт* та ін.) відповідно до етичних норм і звичаєвих традицій українського народу. Тепер важко виявити етимологію досить поширених від апелятивів *чорний, холодний* аналогічних прізвищ (які з них стосуються юриспруденції, а які мають іншу етимологію). Але попри все слід ретельно продовжувати пошуки таких номенів, виявляючи нові антроподиниці, породжені життєвими вимогами юридичної орієнтації.

Література:

1. Панько Т., Кочан І., Мацюк Г. Українське термінознавство: підручник. Львів: Світ, 1994. 287 с.
2. Токарська А., Кочан І. Культура фахового мовлення правника: навч. посібник. Львів: Світ, 2003. 312 с.

Умовні скорочення:

АА – Авторський архів.

АВ – Агестайний вісник Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. Київ, 2012.

Андрус. – Андрусак М. Брати грому. Коломия: «Вік», 2005.

Білокон. УМК – Білоконенко Л. Українськомовний міжособистісний конфлікт: монографія. К.: Інтерсервіс, 2015.

Вирста – Вирста Н. Становлення та розвиток антропонімії Покуття: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Тернопіль, 2012.

ВСЛ – *Время. События. Люди.* Посвящается 15-летию Фонда ученых (1997–2012 гг.) / Под общей ред. проф. В. Большакова. Днепропетровск, 2012.

ВУМЛ – Науково-методичний журнал «Вивчаємо українську мову та літературу». Видавнича група «Основа», Харків, 2014, № 31–32.

Глух. – Глуховцева К., Глуховцева І., Леснова В. Словник прізвищ жителів Луганщини: у 2 т. / за ред. проф. К. Глуховцевої. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011.

Горп. – Горпинич В. Прізвища Середньої Наддніпрянщини. Д.: 2004.

Горп. БПБ – Горпинич В. Болгарські прізвища в сучасному антропоніміконі Бердянщини. Д.: Нова ідеологія, 2010.

Горп., Корн., – Горпинич В., Корнієнко І. Антропонімія Дніпровського Припоріжжя і суміжних регіонів України: монографія / за ред. д. філол. н., проф. В. Горпинича. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 25. Дніпропетровськ-Миколаїв: Вид-во «Ліон», 2006.

Горп. НПАСД – Горпинич В. Нариси з пропріальної та апелятивної словотвірної дериватології. Монографія. Серія «Ономастика та апелятиви», вип. 37. Дніпропетровськ: Нова ідеологія, 2012.

Горп. ПСУ – Горпинич В. Прізвища степової України. Словник. Наукове видання. Дніпропетровськ, ДДУ, 2000. 408 с.

Грін. – Грінченко Б. Словарь української мови. К., 1907–1909. Т. 1–4. (Перевидано фотоспособом).

Дей – Дей О. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI – XX ст.). К.: Наукова думка, 1969.

ДНГУ – Дошка «Святої перемоги імена» Національного гірничого університету м. Дніпропетровська, 2012 р.

Дн. обл. радіо – Дніпропетровське обласне радіо.

Дочинець – Дочинець М. Вічник. Сповідь на перевалі духу. Мукачево: Карпатська вежа, 2011.

ЕУ – Енциклопедія українознавства: В 11 т. / Гол. ред. проф. В. Кубійович. Перевидання в Україні. Львів, 1993–2003.

Закрев. СІ – Словарь малороссийских идиомовъ. Составилъ Н. Закревский. – Москва, 1861.

ЗД – Газета «Здоров'я і довголіття».

КДПП – Комунікативний дискурс у полікультурному просторі. Програма Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції 6–7 жовтня 2017 р. Миколаїв, 2017.

Кравченко – Кравченко Л. Прізвища Лубенщини. К.: Факт, 2004.

Кроп. – Кропивницький М. Твори в 6-ти томах. К.: Держлітвидав, 1958–1960.

Кульбабська – Кульбабська О. Вторинна предекція: семантична та морфолого-синтаксична типологія: автореферат дис. ... на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук. Чернівці, 2011.

Малинка – Малинка А. Лирник Евдоким Мыкитович Мокровизь. *Кієвская Старина*, 1894, август.

Масюк – Масюк Ж. Літературна онімія у творах про долю холмчан (на матеріалі текстів Й.Г. Струцюка): дис. ... канд. філол. наук. Луцьк, 2014.

Наливайко – Наливайко М. Неофіційна антропонімія Львівщини: дис. ... канд. філол. наук. Тернопіль, 2011.

Нж – «Наше життя». Районна громадсько-політична газета смт Магдалинівка Дніпропетровської обл.

Новикова – Новикова Ю. Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвиськ Центральної та Східної Донеччини / Під ред. проф. Т. Ковалевської та проф. І. Намакштанської. Донецьк: «Вебер» (Донецька філія), 2007.

Павл. – Павликівська Н. Словник псевдонімів ОУН-УПА. Вінниця: О. Власюк, 2007. 440 с.

Падалка – Падалка Р. Динаміка прізвиськ Донецької Слов'янщини. Монографія / за редакцією доктора філологічних наук, професора В. Горпинича. *Ономастика і апеллятиви*, вип. 36. К.-Д.: АНВОУ, 2010.

ПК – Письмо Скаржинського кошовому Чепіґґ, 20 мая 1793 г. *Кієвская Старина*, 1897, отдѣль II, март.

РІЗ – Реабілітовані історією (Запорізька обл.): Науково-документальне видання. РЗІ Запоріжжя, «Дніпровський металург», 2004.

Редько – Редько Ю. Сучасні українські прізвиська. К.: «Наукова думка», 1966.

Реєстр – Реєстр Війська Запорозького 1649 року / Підготував до друку О. Тодійчук та ін. К.: Наукова думка, 1995.

Рябцев – Рябцев М. Пам'ятка нащадкам Новоселівсько-Копилівських осель. Дніпропетровськ, 2015. 243 с.

СА ДДУВС – Список абітурієнтів Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ 2012 року.

Сверст. – Сверстюк Є. Коли сіль землі ізвітріє. *Наша віра*, 2010, № 7, липень.

Скор. – Скорук І. Курсові та дипломні роботи з ономастики: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. 296 с.

СОЕ – Студії з ономастики та етимології, 2004 / відп. редактор О. Карпенко. Київ, 2004.

СПМД – Російсько-український словник прізвиськ мешканців м. Дніпропетровська / Авт.-упоряд. Т. Пристайко, І. Попова, І. Турута, М. Ковальчук; за загальн. ред. проф. Т. Пристайко. Дніпропетровськ: ДНУ, 2007.

СПЧ – Словник прізвиськ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини). Чернівці: «Букрек», 2002

ССУМ – Словник синонімів української мови: В 2 т. / А. Бурячок, Г. Гнатюк, С. Головащук та інші. К.: Наук. думка, 2001.

Став. – Ставицька Л. Український жаргон. Словник. Київ: Критик, 2005.

СТСУМ – Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. Дубічинського. Х.: ВД «Школа», 2007.

Суд. – Суддя А. Функціонування контекстуальних синонімів-прикметників у німецькомовному художньому дискурсі: когнітивний та прагматистичний аспекти: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Запоріжжя, 2014.

СУМ – Словник української мови: В 11 т. К.: Наук. думка, 1970–1980.

ТД ДДУВС – Телефонний довідник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2006.

ТСМВ – Трагічні сторінки моєї Вітчизни: Голод 1932–1933 років у Кобеляцькому районі на Полтавщині: спогади, списки померлих / записи провів В. Голяник. (Вид. 3-є, допов.). К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАР, 2008.

Укр. радіо – Українське радіо.

Укр. слово – Українське слово.

УРЕ – Українська радянська енциклопедія. Вид. 2-е. К.: Головна редакція УРЕ, 1978.

Фаріон – Фаріон І. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини напр. XVIII – поч. XIX століття. Львів: Літопис, 2001.

Франко – Франко І. Вибрані твори у трьох томах. К.: «Дніпро», 1973.

ХХУ – Хто є хто в Україні. К.: «К.І.С.», 2006.

Чабан. – Чабаненко В. Прізвиська Нижньої Наддніпрянщини (словник). Кн. 1, 2. Запоріжжя, 2005.

Чернецький – Чернецький І. Придєбєнці різних літ. *Літературна Україна*, 2009, 19 лютого.

Чучка – Чучка П. Прізвиська закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. Львів: Світ, 2005.

ШП – Газета «Шлях перемоги».

Яцій – Яцій В. Прізвиська Миколаївської сільської ради Радехівського району Львівської області. *Студії з ономастики та етимології*, 2004 / відп. редактор О. Карпенко. К., 2004.

Поповский А. М. Украинские фамилии, связанные с юриспруденцией

Аннотация. В статье рассматриваются истоки украинской юридической терминологии, на основании которой в процессе общественного развития формировались лексико-семантические функции языковых единиц по определенным признакам; словообразовательная организация фамильных названий, их этимология.

Ключевые слова: апеллятив, этимология, лексема, фамилия, семантика, словообразование, юридические термины.

Popovsky A. Ukrainian surnames which are associated with the jurisprudence

Summary. The article discusses the origins of the Ukrainian legal terminology. Lexical semantic functions of language units with specific characteristics and morphological organization of family names and their etymology were formed on the basis of social development process.

Key words: appellative, etymology, token, name, semantics, word formation, legal terms.

*Сильвановская И. П.,
старший преподаватель кафедры иностранных языков № 1
Национального университета «Одесская юридическая академия»*

РАБОТА НАД ТЕКСТАМИ ПО СПЕЦИАЛЬНОСТИ В ЮРИДИЧЕСКИХ ВУЗАХ

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме профессионально ориентированного обучения иностранных студентов юридических вузов на примере работы над научным текстом по специальности.

Ключевые слова: научный стиль речи, профессионально ориентированное обучение, коммуникативная компетентность, виды речевой деятельности.

Постановка проблемы. Основной глобальной целью обучения иностранных студентов является достижение заданного уровня их коммуникативной компетенции, что предполагает целенаправленное формирование ее основных компонентов – речевая, языковая, предметная компетенция.

Необходимо развивать умения для профессионально ориентированной коммуникации в учебно-научной сфере деятельности: чтение литературы по специальности, конспектирование и аннотирование текстов, слушание лекций, участие в работе семинарских и практических занятий, построение собственных монологических высказываний, а также адекватное диалогическое и политическое общение.

Подготовка иностранного специалиста заключается в формировании коммуникативных умений, стремления и способности будущего юриста работать в качестве подготовленной языковой личности, обладающей высокой компетенцией в области украинского/русского языков в профессионально значимых речевых событиях разного типа, в родных формах, стилях, типах профессионально ориентированной речемыслительной деятельности.

Проблема обучения научному стилю речи является важнейшей из проблем подготовки квалифицированных специалистов юридического профиля. Особой актуальностью и сложностью отличается работа над текстом по специальности – главной операционной единицей обучения языку специальности.

Цель статьи – исследование проблемы профессионально ориентированного обучения иностранных студентов юридических вузов на примере работы над научным текстом по специальности.

Изложение основного материала. Методика обучения студентов иностранному языку будущей специальности предполагает отбор текстов, отвечающих потребностям обучаемых. Они должны отвечать следующим критериям: новизна, актуальность, соответствие профессиональным интересам студента, возможности обогащения и расширения профессиональных знаний, наличие наиболее употребительных терминов и информации, типичной для профессионального общения в соответствующей сфере науки [4, с.15–16].

Текст в учебном процессе выполняет различные функции: текст как источник информации; текст как материал для обучения говорению и слушанию; текст как образец речевых моделей; текст как материал для анализа и ввода лексико-грамматического материала.

Источник информации. Письменный или устный текст. Обработка полученной информации. Вопросно-ответные пересказы. Расширение и сжатие текста. Сравнение содержания двух текстов. Участие в дискуссии, доклады и т.п.

Материал для обучения чтению и письму. Письменный текст. Тренируется умение быстро читать, «видеть» текст, находить нужную информацию, писать по образцу. Тренируется догадка, прогноз. Упражнения на догадку, прогноз. Составление планов. Прогноз по заголовкам. Озаглавливание текста и т.д.

Материал для обучения говорению и слушанию. Устный текст. Тренируется умение воспринимать текст на слух, воспроизводить текст, не глядя в письменный источник. Тренировка артикуляции, интонации. Упражнения на аудирование, говорение. Разыгрывание диалогов, полилогов, монологов.

Образец речевых моделей (устных и письменных). Речевые модели. Анализ. Объяснение их строения и употребления. Тренировка их употребления. Упражнения на имитацию, на отработку модели (дрилл), составление мини-текстов.

Материал для анализа и ввода лексико-грамматического материала. Языковые модели. Анализ. Объяснение их строения. Обобщение структур. Тренировка форм. Упражнения на понимание форм, на умение их образовывать и употреблять. Подстановочные упражнения [1, с. 42–45]

Тексты по специальности должны отвечать трём основным функциям: являться образцами определенного функционально-смыслового типа речи (способы изложения информации), представляя языковые средства, необходимые для построения данных типов текста; текст служит источником информации для профессионального общения на предложенную тему; текст является основой для взаимосвязанного обучения четырем видам речевой деятельности. Особое внимание необходимо уделять изучению способов обработки первичной информации и созданию на её основе вторичного текста, тем самым студенты включаются в процесс осмысления, анализа и оценки содержания текста для дальнейшего извлечения необходимой информации. [3, с. 5]

Правильный отбор текста – важнейший фактор развития коммуникации.

Из учебно-научных текстов (на «продвинутом» этапе) целесообразно использовать общенаучные и профильные, вбирающие наиболее частотный слой лексики и достаточное число терминов. Содержание текста в основном соответствует уровню общеобразовательной и языковой подготовки учащихся.

Текст предусматривает поиск и извлечение информации, ее интерпретацию, обобщение, уточнение.

Характер ориентации в речевом материале может меняться в зависимости от стиля речи. В связи с этим целесообразно выделение на каждом подэтапе обучения какой-либо одной сферы общения в качестве преобладающей для данного периода, что способствует быстрой автоматизации навыков и формированию речевых умений.

В процессе обучения языку, предъявляя тексты профилирующих дисциплин, в усвоении которых заинтересованы студенты, мы добиваемся интенсификации учебного процесса, ибо мотив играет ведущую роль в овладении не только специальными предметами, он одновременно является одним из психологических факторов успешного овладения языком. Мы получаем такую мотивацию при работе с текстом учебно-профессиональной сферы. В данном случае мы максимально сближаем речевую деятельность и активно-коммуникативный принцип в достижении единой цели – обучения языку.

Желательно, чтобы текстовый материал, содержащийся в учебниках, учебных пособиях, читаемых лекциях давался с некоторым тематическим опережением, т.е. предварял изучаемые дисциплины. При такой ориентации учебного процесса текст будет содержать новую информацию и вызывать интерес у студентов, а, следовательно, повышать мотивацию. Опыт работы показывает: в условиях первого подэтапа идентичность текстов, включаемых в содержание обучения по русскому языку, и текстовых материалов ведущих дисциплин (международное право, административное право, история государства и права Украины, судебные и правоохранительные органы Украины и т.д.) повышает профессиональную мотивацию и играет определенную роль в решении коммуникативных, познавательных и воспитательных задач [1, с. 127–129].

Практика показывает, что мотивация снижается не только в том случае, когда текст не содержит новой информации. Степень мотивации определяется комплексом условий, в число которых входит и отношение преподавателя-филолога к презентуемому текстовому материалу, и его осведомленность в специальных дисциплинах, и эффективность методов и приемов работы.

В процессе обучения необходимо развивать у студентов навыки и умения всех видов речевой деятельности, в каждом из которых определены границы и основные коммуникативные потребности в профессиональной сфере обучения.

При разработке занятий по РКИ необходимо строго соблюдать принцип последовательности в изложении основного материала текстов: по содержанию последующий текст логически связан с предыдущим, что позволяет, во-первых, снять трудности при усвоении терминологической и специальной лексики, во-вторых, активизировать и постепенно расширять лексический запас студентов, который станет базой профессионального общения. При отборе текстов учитывается объем, количество новых слов, композиция текста – место основной информации, способ изложения [5, с. 33].

Аудиторная работа над текстом состоит из трех этапов: пред-, при-, послетекстового. Предтекстовые задания подготавливают учащихся к преодолению трудностей грамматического, лексического и понятийного характера. Учащиеся знакомятся с терминологической лексикой (задания «Работаем над терминами»; «Многозадачность термина»); языковыми материалами, специфичными для данной языковой подсистемы («Синонимы в научной речи»). Здесь же даются упражнения на развитие языковой догадки, на формирование потенциального словаря учащегося. Лексико-грамматический материал группируется в соответствии с функционально-семантическим подходом («Характеристика понятия», «Классификация понятий», «Сравнительная характеристика объектов» и другие).

Обязательным моментом предтекстовой части занятия является работа по звукопроизношению для автоматизации пра-

вильного произношения звуков в словах-терминах, словосочетаниях и предложениях с этими терминами.

Предтекстовые задания способствуют развитию умений анализировать формально-смысловую устроенность и коммуникативную направленность прочитанных или прослушанных узкоспециальных текстов различных функционально-семантических типов.

Послетекстовые задания формируют и развивают у учащихся навыки репродуктивных и продуктивных видов речевой деятельности. Послетекстовые задания – это уже управляемая речевая деятельность на лексической базе аудиотекста. Особое внимание уделяется развитию навыков письменной речи («Составление планов», «Умение конспектировать», «Составление тезисов, аннотации текста» и другие).

Как в предтекстовых, так и в послетекстовых заданиях главное внимание обращается на активное усвоение лексики и грамматических структур, актуальных для данной темы: усвоение языковых единиц осуществляется в процессе использования их в речи – в реальных ситуациях общения учебно-научной сферы деятельности учащихся.

Предлагаем наиболее типичные задания к текстам по юриспруденции: слушайте, повторяйте; назовите глаголы, от которых образованы данные существительные; определите вид глаголов и назовите их видовую пару; образуйте от глаголов действительные причастия настоящего времени; назовите слова, однокоренные сложным прилагательным (нормативно-правовой акт – норма, право); ответьте на вопросы, используя конструкции «что называется чем», «что называют чем»; запишите новые юридические термины в тетрадь; прочитайте предложения, сократите их, отбрасывая избыточную информацию; ответьте на вопросы, используя слова, данные в скобках.

Притекстовые задания: прочитайте название и первое предложение текста, определите его возможное содержание; проверьте, правильно ли поняли первую часть текста, выбрав один из предложенных вариантов ответа к каждому заданию; прочитайте текст, выделите главную информацию каждого абзаца.

Послетекстовые задания: пользуясь информацией текста, закончите предложения, дайте определение терминам; составьте сложный план текста; используя план, кратко законспектируйте текст; подготовьте сообщение о ... (например, о системе подзаконных правовых актов в вашей стране). [3, с. 122–123].

Каждое занятие заканчивается рубрикой «Готовимся к зачёту».

Выводы. Таким образом, выполнение данных заданий поможет учащимся проверить степень своей подготовленности к различным формам контроля, уровень сформированности предметного и языкового компонентов своей коммуникативной компетентности.

Литература:

1. Акшина А.А., Каган О.Б. Учимся учить. Для преподавателей русского языка как иностранного. Москва: Русский язык, Курсы. 2004.
2. Вавулина А.В. Русский язык для юристов. Москва: Русский язык, Курсы, 2007.
3. Нагайцева Н.И., Снегурова Т.А. и др. Учебник по русскому языку для иностранцев. Харьков: Новое слово, 2002.
4. Кулибина И.В. О тексте как ресурсе обучения речевому общению на практических занятиях по РКИ. Сб. К.: 2009. Русский язык для иностранных студентов, Харьков: Константа, 2000.
5. Чистякова А.Б., Джурко Э.Н., Петренко И.П. Русский язык для иностранных студентов. Харьков: Константа, 2000.

Сільвановська І. П. Робота над текстами зі спеціальності в юридичних ВНЗ

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі професійно орієнтованого навчання іноземних студентів юридичних ВНЗ на прикладі роботи над науковим текстом за спеціальністю.

Ключові слова: науковий стиль мовлення, професійно орієнтоване навчання, комунікативна компетентність, види мовленнєвої діяльності.

Silvanovskaya I. Working on texts on specialty in legal studies

Summary. The article is devoted to the actual problem of professional-oriented training of foreign students of legal universities on the example of work on the scientific text in the specialty.

Key words: scientific style of speech, vocational training, communicative competence, kinds of speech activity.

Станіслав О. В.,
доктор філологічних наук,
доцент кафедри романських мов та інтерлінгвістики
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ПОСТМОДЕРНІЗМ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті сформульовано засадничі принципи постмодернізму, на яких формувалася культурна парадигма епохи загалом, окреслювалися тенденції розвитку науки, філософії, різних видів мистецтва, мови тощо. Установлено, що різноманітність форм, які використовував постмодернізм, ствердило його готовність до спілкування, діалогу, досягнення консенсусу з будь-якою культурою. Визначено, що з епохою постмодернізму прийшов час нових реальностей, нової свідомості, нового типу мислення, а також нової філософії, науки, культури та мови.

Ключові слова: принципи постмодернізму, плюралізм, постмодерністський текст, інтертекстуальність, нова світоглядна та загальнокультурна парадигми.

Постановка проблеми. Друга половина ХХ ст. розвивалася під знаком постмодернізму, яким узагальнено називають новітній напрям у філософії, науці, мистецтві, культурі тощо. У свідомість філософа, науковця, митця цього історичного зрізу немовби одночасно ввирвалось усе різноманіття ідей, концепцій, естетичних тенденцій, художніх форм, стилів, образів, специфіка яких полягала в тому, що вони могли вільно поєднуватися між собою, а також і з класичними, традиційними техніками відображення картини світу. Постмодернізм сформував нове бачення дійсності, нове мислення, нове світосприйняття та нову художню мову, остаточно ствердивши народження новітньої культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зародження постмодернізму логічно витікало з процесів періоду модернізму як реакція на кризу ідей, як своєрідне «руйнування», «нівелювання» моральних цінностей та першооснов людського буття: Бога (Ф. Ніцше), автора (Р. Барт), людини (гуманності). Із кінця 50-х рр. минулого століття постмодернізм почав розповсюджуватися в літературі, музиці, архітектурі, скульптурі, живописі, театрі, кіно. Питанням постмодернізму як філософській доктрині (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ж. Лакан, М. Фуко, Ф. Гаттарі та ін.), як світоглядно-мистецькому напрямку (Ж. Бодріяр, М. Маклюен, С. Зонтаг, І. Хассан, Р. Гамільтон, Л. Еловей), як літературному явищу (Ж. Дельоз, У. Еко, Ж. Лакан) тощо присвячено багато досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Представлена наукова розвідка розглядає постмодернізм як лінгвокультурологічний феномен, важливу культурну метапарадигму європейського суспільства кінця минулого століття.

Мета статті. Наше дослідження передбачає встановлення визначальних принципів постмодернізму, на яких формувалася культурна парадигма епохи, окреслювалися тенденції розвитку як науки, філософії, різних видів мистецтва, так і мови. На нашу думку, проведення наукового пошуку в цьому напрямку уможливило більш глибоке та цілісне розуміння взаємозв'язку та взаємозумовленості проблем мови, культури, мислення, світосприйняття тощо.

Виклад основного матеріалу. В європейському суспільстві другої половини минулого століття найбільшою цінністю стала інформація, а такі економічні та політичні вартості, як влада, гроші, виробництво, піддалися деконструкції. У результаті загальної інформатизації, комп'ютеризації, глобалізації, індустріалізації, бурхливого розвитку ЗМІ й т. ін. міжособистісні стосунки, моральні устої суспільства зазнали суттєвих змін, а тому зрозуміло, що постмодернізм як світоглядний, культурологічний феномен прагнув виробити новий погляд на сучасний світ, реконструювати європоцентристські соціальні, економічні, політичні, науково-технічні, духовні структури, знайти нові рішення актуальних проблем.

Постмодернізм формувалася на усвідомленні суцільного безладу, хаосу, несподіваності, перші ознаки яких з'явилися ще на самому початку ХХ ст. із розвитком фізики елементарних часток, квантової механіки та теорії відносності А. Ейнштейна. Ці теорії пояснили, зробили очевидними поняття нестабільності, непередбачуваності й були сформульовані в знаменитому принципі невизначеності Вернера Гейзенберга. Використання ідеї хаосу, мозаїчності, колажності стало насправді систематичним і послідовним як у науці, так і в мистецтві другої половини минулого сторіччя. На підтвердження цього назвемо дослідження аперіодичних систем, ефект метелика Едварда Лоренца, теорію катастроф математика Рене Тома (яка була спрямована проти поняття «стабільна система»), сучасні романи із символічними заголовками – «Мобіль» Мішеля Бютора (1962 р.), «Паперові колажі» Жоржа Перрота (1960–1978 рр.), «Принцип невизначеності» Мішеля Ріо (1993 р.), «Елементарні частки» Мішеля Уельбека (1998 р.) та інші, які надавали реальності новітніх вимірів, незвичних обрисів і змінювали саму структуру людського мислення. Якщо на початку ХХ ст. класичний тип мислення з приходом епохи модернізму змінився на неокласичний, то для фіксування ментальної специфіки нової епохи кінця століття, яка кардинально відрізнялася від попередньої, доречним буде термін «постнеокласичний» (інтерпретативний, інтертекстуальний, цитатний тощо).

Безумовно, велике значення для становлення та розвитку постмодернізму як цілісної світоглядної системи мали праці французьких постфрейдистів і деконструктивістів, в яких було представлено філософське осмислення цієї загальнокультурної парадигми. Продовжуючи лінію Ф. Ніцше та М. Хайдеггера, праці найвпливовіших філософів (Ж. Дерріда, М.-П. Фуко) розвінчували претензії західної цивілізації на монополію розуму, коли інші культури вимушені сповідувати її цінності. Постмодерністи вважали таку логіку неприйнятною, оскільки в її основі є не раціональність, а винятковий ірраціоналізм, непомірний егоїзм і деструктуралізм. Прогрес, істина, сутність буття, порядок, справедливе суспільство, уся західна логоцентристська традиція загалом, за визначенням Ж. Дерріда, вияви-

лися сукупністю міфів та ідеологем [1, с. 347]. Постмодерністська філософія унеможливила ведення дискурсу про істину, оскільки ствердила наявність багатьох істин, різних цінностей, що мають рівнозначний статус достовірності та значущості. На тлі таких поглядів розвинулася філософська доктрина множинності – плюралізм. У 1979 р. французький учений Ж. Ліотар у праці «Модерністський стан» обґрунтував філософські передумови виникнення постмодернізму [2, с. 290].

Наступним суттєвим зауваженням є те, що в постмодерністській світоглядній картині світ, людство, уявлення кожного про самого себе, культура, історія, особистість – це складні семіотичні системи, що «вибудовуються» на зразок тексту. Інакше кажучи, усе має текстуальну (знакову) природу. Як зазначав Ж. Дерріда, нічого не існує поза текстом [1, с. 156]. Головний об'єкт постмодернізму – Текст із великої літери, а ідейний засновник, лідер постмодернізму Ж. Дерріда – Володар Тексту.

Постмодернізм як художній напрям у різних видах мистецтва постулював, що сутність будь-якого тексту – не відображати дійсність, а самому творити її, і навіть не одну, а багато дійсностей, які не залежать одна від одної. Більше того, автор тексту (будь-якого художнього твору) творить не від себе, не від свого суб'єктивного відчуття, а від сукупності написаних раніше текстів (художніх творів). Тим самим постмодернізм зруйнував ключові опозиції класичного модернізму – опозицію між текстом і реальністю, між реальністю й авторським сприйняттям. Оскільки дійсність, реальність, авторська індивідуальність у традиційному їх розумінні не існують, то залишається лише текст, точніше, інтертекст або гіпертекст.

Постмодерністський текст (у широкому розумінні цього слова) – це рекомбінація, відтворення вже відомого, мозаїка чужого, введення запозичень з інших творів. Постмодерністська філософія відмовила автору і його творам мистецтва в оригінальності, самостійності, свободі. Інакше кажучи, живописна картина, скульптура, музичний твір, поезія, літературний роман, театр, кіно, філософська праця – це не що інше, як збірка цитат (явних або прихованих).

На позначення цього явища постструктуралісткою Ю. Крістевою був уведений у лінгвістичний ужиток термін «інтертекстуальність» [3, с. 250]. Як приклад інтертекстуальності можна назвати «філософію» Ж. Дерріда, яка являє собою ґрунтовний коментар до різних філософських текстів. Ілюстрацією інтертекстуальності в літературі стали кращі романи семіотика Умберто Еко, в яких він із вишуканістю, дотепністю й невичерпною ерудицією втілює цей принцип. У формі детективу його постмодерністський бестселер «Ім'я троянди» повсякчас спрямовує читача до текстів Аристотеля, Артура Конан Дойля, Хорхе Луїса Борхеса тощо, а уривок зізнання в коханні слугує класичним прикладом інтертекстуальності. У теорії постмодернізму література такого зразка окреслилась як «цитатна» або, у термінології Р. Барта, як «смерть автора» [4]. Цитатність як метод базувалася на одному з головних принципів постмодерністської естетики – переосмисленні, тобто намаганні надати нового змісту, сенсу відомим істинам, наповнити їх новітнім значенням відповідно до вимог і потреб часу.

В європейській музиці яскравим зразком інтертекстуального (цитатного) підходу стала «Симфонія» Лучано Беріо (1968 р.). Музична текстура твору включала цитати з кількох різних композицій минулого, наприклад, цитувалася в третій частині скерцо з до-мінорної симфонії Густава Малера. Крім того, за допомогою техніки колажу «Симфонія» поєднала

в новій формі інструментальні звучання, електронні шуми, звуки природи та людської мови.

Інтертекстуальність, колажність дають можливість творити безкінечно, оскільки немає обмежень як у плані роз'єднання цілого на довільні частини, так і в плані довільного з'єднання розірваної цілісності. Прикладом деконструкції форм і стилів, довільного трактування та спотворення як окремих елементів, так і всього твору в цілому може слугувати загальновідома скульптура С. Далі «Венера Мілоська із шухлядами», на якій богиня любові зображена з відкритими шухлядами, вбудованими в область лоба, грудей, живота. У живописі – картини П. Пікассо, які, на переконання самого художника, є не що інше, як «підсумок низки руйнувань».

Філософ і мистецтвознавець Б. Гройс із цього приводу зазначає, що художник наших днів – це не виробник, не творець, а апропріатор, який не виготовляє, а вибирає, комбінує, переносить і розміщує на новому місці. Культурна інновація, на його думку, відбувається сьогодні як використання й адаптація культурної традиції до нових життєвих обставин, новітніх технологій презентації й дистрибуції або до нових стереотипів сприйняття [5, с. 353–355].

Концепція культуролога, філософа Жака Бодрієра щодо стану та тенденцій розвитку сучасного мистецтва має більш песимістичний характер. Ж. Бодрієр указує, що мистецтво завжди втратило зв'язок із реальністю, перетворилося на незалежну від реальності структуру, перестало бути справжнім, оригінальним, автентичним. Воно копіює свої власні твори, створюючи копії копій, симулякри симулякрів, перевтілюючись у викривлену, спотворену форму істинного мистецтва. Філософ-постмодерніст розглядає занепад сучасного мистецтва як кінець його творчої сутності, його неспроможності створювати нове, неповторне, невідоме, у той час як мистецтво безкінечного самоповторення форм продовжує існувати [6].

Мистецтвознавець С. Кусков, характеризуючи постмодернізм, використовує образ палімпсеста. Як відомо, палімпсестом називають стародавній рукопис, коли на поверхню старих пластів письма наносять нові. Старі пласти змиваються, затираються, але не повністю, не остаточно, частково виступаючи на поверхню. Учений уподібнює постмодерністську інтертекстуальність, цитатність, які приречені на запозичення, копіювання, відтворення вже існуючого, таким новим написам на палімпсестах.

Отже, коротко підсумуємо: в епоху постмодернізму наука, філософські теорії, культура знаходилися в єдиному світоглядному полі; відбулася своєрідна переоцінка сфери мистецтва й усвідомлення вичерпності зображувально-виражальних засобів і художніх форм. Для постмодерністського художнього тексту (будь-якого мистецького твору) істотним стало не те, «про що» в ньому йдеться, не те, «як» автор відчуває, сприймає дійсність, а те, «у який спосіб» цей текст «конструюється», «цитується», «інтерпретується».

У фокусі такого світосприйняття та вищезазначених принципів постмодернізму (у науці, філософії, культурі) розвивалася європейська література другої половини ХХ ст. На формування естетики власне літератури доби постмодернізму значний вплив мали художники-дадаїсти початку ХХ ст., які прославляли випадковість, пародію, жарти, іронію, першими кинули виклик авторитету митця; художники-сюрреалісти, які експериментували з випадковістю, звеличували підсвідоме, автоматичне письмо, сновидіння тощо; інші діячі культури та мистецтва.

Американський дослідник Іхаб Хассан, який уперше в 1971 р. використав термін «постмодернізм» щодо літератури, виокремив такі специфічні ознаки літературного постмодернізму: фрагментарність, іронічність, деканонізація, деструкція, карнавалізація, гібридизація, невизначеність, зникнення авторського Я, вільне поєднання жанрів і стилів, відсутність самозаглибленості, принцип творчої співгри з читачем [7]. Сучасний німецький філософ А. Гелен характеризує постмодернізм як синкретичну плутанину всіх стилів і можливостей [8, с. 39–45], а український дослідник Ю. Ковалів називає його «стилем художнього мислення з притаманними йому рисами еkleктики, із тяжінням до стилізації, цитування, переінакшення, ремінісценції, алюзії» [9, с. 567–579].

Поділяючи висловлені вище думки авторитетних науковців, зазначимо, що постмодернізм відроджував одночасно й художню традицію минулого, реалізм, класику, які активно заперечувалися протягом ХХ ст. модернізмом. Постмодернізм засвідчив еволюцію форм художнього вираження, можливість численних модифікацій і шлях до нового стилю художнього письма. Утверджуючи нове світовідчуття, письменники-постмодерністи намагалися гармонізувати навколишній світ, у якому дійсність розпалася на шматки, розрізані фрагменти реальності, а особистість була виштовхнута на периферію суспільного існування й захоплена технізованою реальністю.

В основі культури постмодернізму лежать ідеї новітнього гуманізму. Шлях розвитку цього напрямку, культурної парадигми – це перехід від класичного антропологічного гуманізму до гуманізму універсального, який би включав у свою орбіту не лише все людство, але й усе живе загалом, природу, космос, усесвіт у цілому.

Висновки. Дослідження довело, що постмодернізм слугував універсальним експериментальним творчим майданчиком для всіх митців, відкриваючи великі можливості створення нових стилів і напрямів, уможливаючи оригінальне переосмислення класичних естетичних цінностей і формування нової художньої парадигми в мистецтві. Цей художній напрям довів свою життєздатність, об'єднавши минуле культури з її сучасним. Різноманіття форм, які використовував постмодернізм, ствердило його готовність до спілкування, діалогу, досягнення консенсусу з будь-якою культурою. Отже, з епохою постмодернізму прийшов час нових реальностей, нової свідомості, нового типу мислення, а також нової філософії, науки, культури та мови. Перспективи подальших пошуків убачаємо в аналізі принципів, засад постмодернізму як лінгвокультурологічної парадигми на матеріалі конкретних літературних творів цього художнього напрямку.

Література:

1. Дерріда Ж. Письмо та відмінність. Київ: Основи, 2004. 602 с.
2. Лиотар Ж. Состояние постмодерна. Институт экспериментальной социологии. Москва: Алетей, 1998. 490 с.
3. Kristeva J. Le langage, cet inconnu (Une initiation à la linguistique). Paris: Seuil, 1981. 327 p.
4. Barthes R. La mort de l'Auteur. Le Bruissement de la Langue, Essais Critiques IV. Paris: Seuil, 1984. P. 63–69.
5. Гройс Б. Утопия и обмен. Москва: Ad Marginem, 1993. С. 353–356.
6. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция / пер. с фр. О. Печенкина. Тула, 2013. 204 с.
7. Hassan I. The dismemberment of Orpheus: Toward a postmodernist literature. Urbana, 1971. P. 250.
8. Гелен А. Образ человека в свете современной антропологии / пер. с нем. А. Портнова. Личность. Культура. Общество. Москва, 2007. Вып. 3. С. 37–51.
9. Літературознавча енциклопедія: в 2 т. / під ред. Ю. Коваліва. Київ: Академія, 2007. Т. 2. 800 с.

Станіслав О. В. Постмодернізм як лінгвокультурологічний феномен європейського общества кінця ХХ століття

Анотація. В статті сформульовані основопологаючі принципи постмодернізму, на яких формувалася культурна парадигма епохи в цілому, намечалися тенденції розвитку науки, філософії, різних видів мистецтва, мови і т. д. Установлено, що різноманітність форм, які використовували постмодернізм, утвердило його готовність до об'єднання, діалогу, досягненню консенсусу з будь-якою культурою. Определено, що з епохою постмодернізму прийшло время нових реальностей, нового сознания, нового типа мышления, а также новой философии, науки, культуры и языка.

Ключевые слова: принципы постмодернизма, плюрализм, постмодернистский текст, интертекстуальность, новая мировоззренческая и общекультурная парадигма.

Stanislav O. Postmodernism as linguistic and culturological phenomenon of the European society of the end of the XXth century

Summary. The article explores the basic principles of postmodernism, which formed the cultural paradigm of the epoch in general, outlined trends in the development of science, philosophy, various forms of art, language, etc. It has been established that the variety of forms used by postmodernism has confirmed its readiness for communication, dialogue, and the achievement of consensus with any culture. It has been determined that the time of new realities, a new consciousness, a new type of thinking, as well as a new philosophy, science, culture and language has come with the postmodern age.

Key words: principles of postmodernism, pluralism, postmodern text, intertextuality, new outlook and general cultural paradigm.

Таран О. С.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»

ФУНКЦІЇ СЛЕНГІЗМІВ У МЕРЕЖЕВІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. Статтю присвячено аналізу функцій сленгізмів у мережевій комунікації крізь призму постмодерного культурного контексту. У ній описано особливості мережевої комунікації загалом та обраних для дослідження мережевих джерел зокрема. Сленгізми в інтернет-комунікації вживають у таких функціях, як лайлива лексика, евфемістична, стилістична, емоційно-експресивна, ігрова тощо.

Ключові слова: мережева комунікація, сленгізм, арго, функція, постмодернізм.

Постановка проблеми. Нові інформаційні технології формують новий стиль життя інформаційного суспільства (Л. Иванов, 2000 р.), зумовлюють особливий культурний простір, у якому суб'єкт залучається до нових видів діяльності (В. Фатурова, 2004 р.), що зазвичай позначається на мові. Серед науковців навіть висловлювалась думка про виникнення нової форми мови – мережевої (Л. Иванов, Г. Трофимова, Л. Компанцева). Г. Кнабе однією з найсуттєвіших характеристик культури ХХ ст. вважає взаємозв'язок умонастроїв постмодерну та появу Інтернету, постмодерна сутність якого полягає в спрощенні відповідальності автора за його повідомлення. Учений переконаний: «Інтернет – це перший механізм, у якому закладена принципова відмінність глобальної заміни спілкування та співтовариств із відповідально діалогічною структурою на спілкування й співтовариства, де така структура факультативна та довільно вибіркова» [1]. Це положення є вихідним у розвідці, на ньому будуватимемо аналіз функцій сленгізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвістичні дослідження мережевої комунікації виявляють декілька взаємопов'язаних аспектів:

- когнітивний (проблема категоризації людського досвіду в мережевій комунікації, відображення специфіки національної/транскультурної свідомості в концептуальному полі Інтернету тощо);

- дискурсивно-жанровий (визначення функціонально-стилістичної приналежності мови Інтернету загалом; аналіз як традиційних жанрів та їх модифікацій у нових умовах (наприклад, жанрів електронних засобів масової інформації), так і специфічних, власне віртуальних – флуд, флейм, спам тощо, їх зв'язок із технічно розробленим форматом спілкування);

- комунікативно-прагматичний (вивчення мовної поведінки, форм самоідентифікації, портрета комунікативної віртуальної особистості, питання так званого нетикету);

- лінгвокультурологічний [5];

- соціолінгвістичний (дослідження мови віртуальних співтовариств), з якого виокремився гендерний підхід;

- мовно-нормативний, причому найчастіше аналізують порушення орфографічної норми, як довірливі (через неграмотність), так і зумисні (новограф, «афтарська мова», «мова падонкаф»).

Мовним питанням Інтернету присвячені монографії А. Атабекової, Л. Компанцевої, О. Лутовиної, Д. Соколовського,

Г. Трофимової, D. Crystal, частково праця С. Frehner, дисертації Т. Алтухової, О. Галичкіної, А. Кутузова, Ф. Смирнова, статті О. Горошко, Г. Гусейнова, Л. Іванова та інших авторів.

Феномен мережевої комунікації полягає в інтерактивності й глобальності (D. Crystal, Л. Компанцева) міжособистісної електронної взаємодії, яка складається з технічного (механізми, розробники) та соціально-мовного (пересічні користувачі, у тому числі модератори) рівнів [2, с. 10]. У науковій літературі визначають такі основні її риси, як технічна опосередкованість, швидкість передачі інформації, дистанційна віддаленість комунікантів і пов'язана із цим фізична (тілесна) їх невиявленість, пантекстуалізм (термін М. Епштейна), гіпертекстуальність, відсутність невербальних компонентів спілкування (паралінгвальних, кінестетичних, візуального контакту) та труднощі (бідність) у репрезентації емоційного складника спілкування, переважно анонімність, імперсональність, невимушеність, синтез комунікації й автокомунікації, спонтанність висловлювань. За способом вираження мережева комунікація формально є письмовим мовленням, проте концептуально – розмовним, за кількістю учасників це діалог, полілог, за відношенням до реального часу – on-line (наприклад, ICQ, чати), off-line (електронна пошта), а також комбінований тип – on-off-line (висловлювання на форумах, коментарі в блогах, записи на стіні в соцмережах).

Об'єктом дослідження стала текстова мережева комунікація, оформлена засобами графічної системи природної української мови з незначним додаванням штучних знаків. Джерельною базою послуговували 25 мережевих різножанрових джерел типу on-off-line за останні 10 років: висловлювання на форумах і коментарі в блогах, на сайтах різної тематики (форуми міст, студентські, літературні, медійні, мотоциклетні, футбольні, політичні, сайти газет і радіо, обговорення на сайтах телешоу «Голос країни» та «Голос діти» тощо), а також українськомовні записи на стінах соцмереж «В Контакте» (до 2014 р.) і «Facebook». Усі обрані для дослідження комунікативні висловлювання в різних типах мережевих джерел об'єднує публічність, інтерактивність, мінімалізм форми, асинхронність, суб'єктивність, співвідносність з одним стимулом – заданою на форумі темою, статтею блогу, новинами на сайті, записом автора сторінки в соцмережі тощо, спонтанність, використання неформального вокабуляру, зокрема й одиниць загального сленгу, що стали предметом нашої уваги. Такий вибір предмета дослідження зумовлений вихідним положенням, адже сленг є неодмінним виразником постмодерну.

Тому **мета статті** – проаналізувати функції сленгізмів з огляду на постмодерний культурно-світоглядний контекст.

Виклад основного матеріалу. Основна функція сленгізмів у мережевій комунікації – експресивно-ігрова, що зумовлена ігровим характером як сленгу, так і самої комунікації, що вивчали Т. Алтухова, Л. Иванов, Л. Компанцева, А. Кутузов

та інші вчені. Теоретик постмодернізму Ж.-Ф. Ліотар зауважує, що «мовні ігри є необхідним для існування суспільства мінімумом зв'язку» [3, с. 46]. Найчастіше користувачі відвідують форуми, соцмережі та блоги з метою відволіктися, розважитися, висловити свої враження й емоції щодо певного стимулу, яким є тема/стаття, а це зумовлює емоційно-експресивну лексику та фразеологію, зокрема сленгову. Наприклад: *Мікс взагалі офігенний :) дивуюсь, як я його раніше не чув* (<http://vk.com/id30672854>, 11.05.2010); *Хлопаки працюють на всі 12. Респект і уважуха* (<https://www.facebook.com/AutoLegion/>, 03.12.2017); *Влад Ситник співає просто зашибенно!!!* (<http://goloskrainy.tv>, 29.08.2011); *Тварі вже достали – задрали!* (форум на сайті радіо «Ера-fm», <http://forum.radioera.com.ua>, 15.11.2012); *Усьо, капець. Хочу на море* (<https://www.facebook.com/groups/poradte>, 02.07.2016); *Прикольні оригами!* (<http://www.chytomo.com>, 07.01.2011); *Дякую ІФДМА і тим викладачам, які дручили нас 6 років* (коментарі на сайті «Освіта в Україні», <http://www.osvita.com.ua/ua/universities/191>, 05.02.2011).

Цікаву паралель із карнавалом у розумінні М. Бахтіна провели В. Нестеров та О. Нестерова: за відсутності тілесності людина отримує у віртуальному соціумі повну свободу у вивороненні бажаного образу – вона одягає карнавальну маску, тому в мережі спілкуються часто не реальні люди, а створені ними образи [4]. Л. Компанцева вважає: «Мовна активність учасників має яскраво виражений презентативний характер» [5, с. 14]. Отже, основною прагматичною установкою комунікантів є самовираження й самопрезентація, причому нерідко відтворюються ролі, не властиві їм або не реалізовані ними в реальному житті в умовах соціальної норми. На мовному рівні це виявляється в семантичній грі, використанні субстандартних одиниць, «аффтаської мови» тощо. Так, наприклад, образ розкутого, успішного, упевненого в собі комуніканта створюється за допомогою вживання арготичної за походженням лексики, що в загальному сленгу зазнала семантичного розширення: *Полковник, харе триндеть, виводь на барикади!* (блог А. Гриценка, <http://blogs.pravda.com.ua>, 16.01.2013); *ти тут на Милу не гони* (<http://goloskrainy.tv>, 22.08.2011); *Чувак, круто!* (<http://nbb.com.ua>, 08.04.2009); *Скільки можна найжджати на бургомистра середньовічного Києва?* (<https://www.facebook.com/pg/Kyiv.medieval>, 29.11.2017).

Анонімність зумовлює безвідповідальність за текст і його мовне оформлення, а це уможливує девіантну мовну поведінку (від провокації до ображення й приниження співрозмовників із використанням субстандартної лексики та фразеології, зокрема інвективної). Для інтернет-дискурсу найбільшою мірою, порівняно з іншими типами, характерне використання сленгізмів у функції лайливих слів, наприклад: *Люди добрі, я не за Тоню, чесно, аলেখто цей дебілоїд Покліниця?* (<http://goloskrainy.tv>, 23.08.2011). Особливо яскраво це виявляється на політичних форумах і в обговореннях блогів політиків, наприклад: *Ти баклан неотесаний, тобі цього не зрозуміти!!!* (блог Г. Герман, <http://blogs.pravda.com.ua>, 20.05.2011); *Не звертайте увагу на цього завидючого придурка!!! Він тупорила бичара!!!* (блог Г. Герман, <http://blogs.pravda.com.ua>, 20.05.2011); *Крім того, що ти тупий дятел, ти ще й безмізкий папуга?!* (блог І. Богословської, <http://blogs.pravda.com.ua>, 21.04.2011); *І за що такому тупаку, як ти, Ганна Герман гроші платять?!* (блог І. Богословської, <http://blogs.pravda.com.ua>, 21.04.2011).

Через відсутність невербальних компонентів спілкування посилюється навантаження на вербальні компоненти, адже

сленгізми як емоційно й експресивно конотовані одиниці якнайкраще цьому відповідають; безпосередній вияв емоцій передають вигуки – ними особливо позначена мережева комунікація на молодіжних форумах і сайтах, у соцмережах (поряд з експресивною пунктуацією та емотиконами). Це переважно вигуки англо-американського походження: *вввввау. дуже цікаво. дуже. сама суть* (<http://old.slonyk.com>, 22.09.2008); *А у мене літо восени, вау* (<https://www.facebook.com/groups/poradte>, 04.11.2017); *Унс, він виявився АТОшником* (форум на <https://www.volyn24.com/news>, 16.03.2018).

З усного розмовного мовлення інтернет-дискурс перейняв не тільки еліптичний синтаксис, а й наповнення речень беззмістовними мовленнєвими прокладками, які нерідко є евфемістичними (за правилами багатьох сайтів вживання нецензурної лексики заборонене). У функції таких евфемізмів виступають сленгізми, наприклад: *Що йопересете ту Руслану не влаштувало, що вона 2 слова з себе витиснула, ще й рукою махнула* (<http://goloskrainy.tv>, 22.08.2011); *Суботня тема, йомайо* (<https://forum.pravda.com.ua>, 07.04.2018); *Але я, блін, не така, і вже мабуть такою не стану, пізно вже...* (студентський форум, <http://www.univer-sity.com>, 15.02.2008); *скільки б воно не було схоже на дитячу поведінку, але це, блін, і є світова політика* (коментарі до блогів <http://gazeta.ua/blog>, 07.02.2012). Вживання цих беззмістовних елементів відповідає світовідчуттю постмодерного хаосу.

У власне стилістичній функції сленгізми вживають для підкреслення ставлення до описуваних об'єктів, суб'єктів, подій. Так, арготична за походженням лексика й фразеологія створює відповідний колорит, натякає на причетність до кримінального світу (переважно на політичних форумах, блогах), наприклад: *Коли завершиться комерціалізація всього і вся, базаризація і баригизація, так сказати, отоді ми будемо державою і народом* (блог Г. Герман, <http://blogs.pravda.com.ua>, 05.07.2011); *Бо кожна поступка «лохам» у кримінальному світі – слабкість, а це не по-пацанськи* (блог Ю. Луценка, <http://blogs.pravda.com.ua>, 27.02.2013); *Тимоха буде мотати третій строк за безплатну здачу України Росії!* (блог І. Богословської, <http://blogs.pravda.com.ua>, 21.04.2011); *Женіть його під три чорти!!! А разом із ним цих гонників!!!* (блог А. Гриценка, 27.03.2013); *Країна у боргах, а кримінали обзаводяться яхтами, конюшнями, золотими парашами і...* (коментарі до блогів <http://gazeta.ua/blog>, 20.02.2012). Також це створює ефект іронії чи сарказму, наприклад: *ви кинули насамперед свій лохторат* (<http://www.pravda.com.ua>, 03.07.2012); *От що значить «великий и могучий»! І фені ніякої не потрібно!* (<http://nbb.com.ua>, 24.12.2011).

Сленгізми також виконують стилетвірну функцію, адже є маркерами розмовного мовлення. С. Frehner вважає: «Використання неформального вокабуляру показує, що мовці не докладають зусиль до ретельного добору слів; в умовах обмежень реальним часом вони не мають часу на обмірковування відповідності лексичної одиниці в тексті» [6, с. 73]. Цим зумовлюється також мінімалізм форми постів (повідомлень) і вживання сленгізмів у зв'язку з їх розмитим значенням, наприклад: *«Солодко» фігячили, власне, Вова і мій товариш* (<http://vk.com/id30672854>, 12.08.2012); *Чи проводилась виборча компанія до ВР за чисті гроші, чи за крадені у лохів?* (блог В. Кличка, <http://blogs.pravda.com.ua>, 23.03.2013); *Все реально дуже круто! Хочу сюди ще раз завітати* (<https://m.facebook.com/lvivcss>, 05.05.2018).

Висновки. За нашим спостереженням, тема й формат блогів і форумів визначають соціальний характер комунікантів та, відповідно, тональність спілкування. Так, наприклад, коментарі на сайті «Голос діти» менш агресивні та значно менше насичені сленгізмами, ніж коментарі до шоу «Голос країни», що зумовлено відмінною аудиторією: уболівальниками першого шоу є переважно матері (вік комунікантів від 27 років), а другого – здебільшого підлітки з їхнім епатажним ставленням до дійсності. Словесною розкутістю, проте без ображення співкомунікантів, позначені чоловічі форуми за інтересами (мотоциклетний, футбольний тощо). Коментарі щодо вищих навчальних закладів на сайті «Освіта в Україні» насичені емоційно-оцінними сленгізмами, що зумовлено темою обговорення.

Загалом мережева комунікація відбиває постмодерні умонастрої, влучно описані М. Епштейном: гуманітарний розум приречений на вічне відставання від новітніх технічних можливостей – «є потужні засоби для передавання, проте передавати особливо й нічого». Із цього постають іронія та самоіронія [7], втілені в сленгізмах, наприклад: *Еге, то там же братик у податковій... все ясно, дашок такий собі* (коментарі до статей <http://gazeta.ua/articles/opinions-journal>, 16.12.2010); *В нас люди ініі. Як не алкаш, то крутелик, який не платить за комуналку* (<https://www.facebook.com/groups/poradte>, 15.01.2016).

Перспективу дослідження становить простеження вживання сленгової лексики й фразеології в динаміці, а також у контексті вивчення тональності за допомогою комп'ютерних лінгвопрограм, що дають змогу опрацювати великі масиви текстів.

Література:

1. Кнабе Г. Принцип индивидуальности, постмодерн и альтернативный ему образ философии. Русский журнал. 1999. URL: <http://old.russ.ru/edu/99-05-24/knabe.htm>.
2. Алтухова Т. Коммуникация в социальной компьютерной сети «В Контакте»: жанроведческий аспект: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01 «Русский язык». Кемерово, 2012. 25 с.

3. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / пер. с фр. Н. Шматко. СПб.: АЛЕТЕЙЯ, 1998. 160 с.
4. Нестеров В., Нестерова Е. Карнавальная составляющая как один из факторов коммуникативного феномена чатов. URL: <http://flogiston.ru/articles/netpsy/nesterov/print>.
5. Компанцева Л. Интернет-коммуникация: когнитивно-прагматичний та лінгвокультурологічний аспекти: автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.02 «Російська мова». К., 2007. 33 с.
6. Frehner C. Email – SMS – MMS: The Linguistic Creativity of Asynchronous Discourse in New Media Age. Bern: Peter Lang, 2008. 294 p.
7. Эпштейн М. О виртуальной словесности. Русский журнал. 1998. URL: <http://old.russ.ru/journal/netcult/98-06-10/epstyn.htm>.

Таран О. С. Функции сленгизмов в сетевой коммуникации

Аннотация. Статья посвящена анализу функций сленговой лексики в сетевой коммуникации сквозь призму культуры постмодернизма. В ней описаны особенности сетевой коммуникации в целом и источниковая база в частности. Сленгизмы в интернет-коммуникации используют в таких функциях, как инвективная, эвфемистическая, стилистическая, эмоционально-экспрессивная, игровая и другие.

Ключевые слова: сетевая коммуникация, сленгизм, арго, функция, постмодернизм.

Taran O. Functions of the slang words in the Internet-communication

Summary. The article is devoted to the analysis of slang words functions in the Internet-communication in the light of postmodern culture prism. The author determines main features of the Internet-communication, describes the source base in detail. The slang words in the Internet-communication can be used as swear-word, euphemism. Also they have stylistic function, expressive and playing function, etc.

Key words: Internet-communication, slang word, argot, function, postmodernism.

Шепель Ю. О.,
*доктор філологічних наук, професор,
 академік Академії наук вищої освіти України,
 професор кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців
 Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ ТА СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ ПОЕЗІЙ Е. А. ПО

Анотація. У статті визначається роль художнього перекладу поетичних творів як засобу міжкультурної комунікації. Досліджуються шляхи досягнення перекладацької адекватності на прикладах українських перекладів поетичних творів американського романіста Е.А. По.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, національна література, художній переклад, адекватність перекладу, концепція, мотив.

Постановка проблеми. Одним із найпомітніших феноменів нашого часу з упевненістю можна визнати зростаючу потребу в спілкуванні між народами й окремими людьми та реалізацію цієї потреби. З іншого боку, дедалі зростаючий безперервний технічний прогрес, динамічний розвиток культурної та духовної сфер життя людства посприяли активному розвитку перекладацької діяльності.

Взаємопроникнення культур, яке дедалі частіше спостерігається в сучасному світі, поєднане з поняттям світової глобалізації, унаслідок якої відбувається актуалізація таких понять, як міжнаціональна та міжкультурна комунікація. Саме ці поняття стали основою для багатьох лінгвістичних, соціологічних, культурологічних, психологічних і літературознавчих досліджень. У сучасному світі суспільно-політичні умови продукують проблему адекватної, толерантної міжкультурної комунікації, яка постає лише за умов повного порозуміння носіїв різних культур. Отже, сучасний світ, яким він постає перед нами сьогодні, дає можливість визначити вагомість перекладу в науковому, політичному й культурному житті кожної країни та всього світу.

Художній переклад є особливим способом міжкультурної комунікації, в основі якого лежить певна система вербальних форм, що несуть у собі смисл і значення, виражені засобами однієї мови (мови оригіналу) та перекодовані в іншу (мову перекладу) шляхом різноманітних трансформацій, що торкаються всіх рівнів контактуючих мовних систем.

Завдяки художньому перекладу ми маємо можливість читати твори світової класичної літератури рідною українською мовою. Кожний художній твір, кожний художній напрям, література кожної історичної доби зумовлює специфічні проблеми для перекладача. Вирішувати ці проблеми можна лише за умови засвоєння перекладачем здобутків теорії й практики перекладу [2, с. 56–61].

Розширення літературних горизонтів відбувається шляхом запозичення моделей, концепцій, мотивів, образів, форм і жанрів. Кожна національна література може запропонувати щось своє, специфічне, притаманне лише їй або властиве їй в особливому виявленні. Мірка такого внеску для кожної літератури, безперечно, різна, що визначається рівнем розвитку суспільства, культурою, мовою, віком нації, кількістю мовців, літературними традиціями тощо.

Художній переклад є духовним надбанням народу цільової культури, а також автономним твором, що функціонує в чужій культурі невід'ємно від оригінальної літератури. Переклад забезпечує спілкування між двома національними літературами, знайомить зі здобутками світової культури, єднає народи й епохи. Переклад є засобом міжкультурної комунікації, за допомогою якого відбувається інтегрування культур у єдину світову культуру, ознайомлення читачів із реаліями, притаманними іншій культурі, що сприяє розширенню їх кругозору та виховує повагу до цих культур.

Сучасні читачі пізнають світ інших народів завдяки перекладним творам. Так, до творчості Едгара Алана По звертали багато українських перекладачів. Варто зазначити, що саме Е.А. По став одним з американських авторів, які першими отримали перекладацьке визнання в Україні. Саме творчість цього митця мала неабиякий вплив на розвиток і стан літературної діяльності українських поетів та письменників, адже українські автори запозичили в нього теми, ідеї, образи, мотиви, структурні й композиційні моделі, метричні та стилістичні засоби, фонетичні прийоми тощо. Безперечно, це збагатило нашу літературу та сприяло її інтегруванню у світову. Тому можна з упевненістю сказати, що переклади віршової спадщини Е.А. По відображають еволюцію принципів українського художнього перекладу.

Актуальність теми дослідження. У наш час дедалі більшої актуальності набуває питання перекладу в контексті теорії й практики міжкультурної комунікації. Саме поряд із проблемою вивчення лінгвістичних аспектів міжкультурної комунікації, яка посідає важливе місце в сучасному мовознавстві та має розв'язок у численних працях вітчизняних і зарубіжних дослідників теорії міжкультурної комунікації, серед основних питань перекладу постають такі, як досягнення адекватності й еквівалентності. Цій темі присвятили чимало наукових праць Ю. Найда, В. Комісаров, А. Швейцер, Р. Зорівчак, В. Карабан, С. Флорін, А. Федоров, О. Чередниченко, В. Коптілов, І. Корунець та інші вчені.

Отже, актуальність теми зумовлена інтересом перекладознавців до історії входження перекладів художніх текстів і поезій до макрокультурного літературного контексту.

Мета статті полягає у визначенні особливостей перекладу художнього твору як засобу міжкультурної комунікації шляхом проведення аналізу перекладів поетичних творів Е.А. По в контексті міжкультурної комунікації, зокрема, у виявленні шляхів і засобів подолання лінгвокультурних бар'єрів під час перекладу віршових творів Е.А. По та у визначенні міри адекватності відтворення семантико-стилістичної структури оригіналу в українських перекладах його поезії. Об'єктом дослідження обрано поетичні твори Е.А. По як засіб міжкультурної кому-

нікації. Предметом дослідження є шляхи й засоби відтворення семантико-стилістичної структури оригіналу в українських перекладах поетичних творів Е.А. По та визначення на їх прикладі процесу міжкультурної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Невід'ємним складником аналізу методу перекладу є міжкультурні дослідження, у яких переклад розглядається не як чужий текст, а як автономний твір своєї літератури.

Характерною ознакою поезій є їх образно-емоційний вплив на читача, який досягається завдяки використанню стилістичних засобів, національно забарвленої лексики, символіки образів. Відтворюючи відповідні особливості оригіналу, перекладач має на меті досягнення певного комунікативного ефекту.

Контактуючи із чужою культурою, реципієнт дивиться на неї крізь призму своєї локальної культури, чим і пояснюється нерозуміння специфічних феноменів іншої культури. Саме міжкультурні відмінності – це одна з найважливіших причин невдачі в міжкультурній комунікації [1]. Там, де спостерігаються такі розбіжності, говорять про наявність безеквівалентних елементів, або лакун.

Національно маркована лексика (власні назви, слова-символи, реалії, екзотизми, варваризми, фонова лексика, конотативні слова) створює лінгвокультурні бар'єри під час перекладу. Саме з такою лексикою, а також із фразеологізмами, каламбурами, метафорами нелегко впоратись перекладачеві. Перекладність, як стверджує В. Радчук, є ключовим поняттям у теорії перекладу. Науковець зазначає: «Бо ж хто буде братися за переклад, коли наперед відомо, що нічого перекласти неможливо?» [5, с. 118–122]. Тому на основі теорії «культурного переміщення» С. Херві та І. Хігінса свого часу було проведено аналіз перекладів поезій Е.А. По. За результатами аналізу можна простежити, як культурно-прецедентні риси вихідного тексту зменшуються й нейтралізуються в цільовому тексті за такою схемою: екзотизм – калька – культурне запозичення – комунікативний переклад – культурне заміщення. Ця схема не лише описує можливі способи перекладу національно маркованої лексики, а й показує її в спектрі між екзотизмами («форенізацією») та культурним заміщенням («доместикацією»). Отже, перед перекладачем постає проблема: показати специфіку й екзотику вихідної культури або зберегти звичність і втратити колорит.

Розглянемо кожний елемент наведеної схеми.

Екзотизми – слова й вислови, які відображають поняття «чужої етнокультури» та не мають точних відповідників у мові, до якої вони потрапляють. Екзотизми вживаються для надання мові особливого національного колориту. З утратою етнічної ізольованості екзотизм стає іншомовним запозиченням. Рівень адаптації екзотизмів у цільовій мові дуже низький. Вони транскодуються перекладачем. Розрізняють чотири види транскодування [3]:

- транскрибування, або транскрипцію;
- транслітерування (*lord* – *лорд*);
- змішане транскодування (*Wall Street* – *Волл Стріт*);
- адаптивне транскодування (*ale* – *ель*) [4].

А. Онишко залишає екзотизм *ель* у поезії, надаючи їй колориту. Слово *пиво* нейтральне, воно включає різні види пива, а *ель* – це густе, міцне, світле англійське пиво, що виготовляється з ячменю.

Д. Павличко в перекладі поезії «До науки» знайомить українського читача з *тамариндом* – тропічним вічнозеленим де-

ревом. *The tamarind tree* він перекладає як *тамариндовий гай*. *Тамаринд* ще можна перекласти як *індійський фінік*.

Кальки – слова та словосполучення, їх окремі значення, звороти, запозичені з інших мов шляхом буквального перекладу [3].

Словосполучення *lion ambition* М. Тупайло переклав як *левина мрія* [4], зберігаючи образність метафори: *Lion ambition is chain'd down* – *Левину мрію закував*.

Слово *нездумний* в українській мові не існує, тому *думки нездумні* [4] є калькою словосполучення *unthought-like thoughts*, яку застосовує А. Онишко в перекладі поезії «До...», додаючи поетичності перекладу.

Культурні запозичення – іншомовні слова, цілком засвоєні мовою, що їх запозичила. Вони не сприймаються як чужорідний елемент і не потребують пояснень щодо форми й значення: *a bank note* – *банкнот*, *serenade* – *серенада*, *pilgrim* – *пілігрим* [4].

Слово *пілігрим* означає паломника, прочанина, мандрівного богомольця, який іде на поклоніння до святих місць. Це слово втратило свою етнічну ізольованість, проте в ньому все ж залишився відтінок іншої культури.

Слово *серенада* знайоме українському читачеві, хоч і не є ознакою української культури. Серенада – це не просто музичний твір, не просто пісня. У цьому слові відчувається особливий відтінок, який завжди вирішує зберегти будь-який перекладач. В Італії, Іспанії та деяких інших країнах за часів середньовіччя серенада була вечірньою піснею на честь коханої, яку виконували під її вікном у супроводі гітари або мандоліни.

Комунікативний переклад відбувається тоді, коли перекладач знаходить відповідники в цільовій мові. Ця заміна не дослівна, однак має такий же вплив на читача цільового тексту, як і на читача оригіналу. Так перекладаються ідіоми, прислів'я, сталі вирази, наприклад: *Soft may the worms about her creep!* – *Хай пухом їй земля лежить!* [4]; *childhood's hour* – *дитячі літа* [4]; *ill angels* – *демони* [4]; *deep-buried faith* – *загублена (втрачена) віра* [4].

Культурне заміщення відбувається тоді, коли перекладач заміщає слово вихідної культури словом цільової. Таке слово не є дослівним еквівалентом, проте має схожі культурні конотації, наприклад: *diadem* – *вінець*, *cottage* – *настух*, *chamber* – *хороми*, *miss* – *панна* [4].

Відповідно до «Cambridge Advance Learner's Dictionary» *diadema* – це маленька корона з коштовним камінням. Українське слово *вінець* має декілька відтінків, які є відображенням української культури. Воно може означати те ж, що «вінок (головний убір з листя, гілок і квітів)» або ж «коштовний головний убір – знак високої влади (царської, королівської тощо); корона». Застаріле значення цього слова – «прикраса із золота, коштовного каміння, яку носили на голові». Вінцем також називають корону, яку тримають над головами молодих під час обряду вінчання. М. Тупайло в перекладі поезії «Тамерлан» перекладає *diadem* як *вінець*, а М. Стріха у «Весільній баладі» перекладає слово *wreath* як *вінець*. Відповідно до «Cambridge Advance Learner's Dictionary» *wreath* – це вінок із квітів і листя [4].

Залишаючи багато екзотизмів у творі, перекладач «форенізує» текст, під час культурного заміщення перекладач «доместикає» його.

Переклад робиться для «свого» читача. Якщо перекладена національно маркована лексика залишилася поза межами його сприйняття або втратила колорит, це означає, що комунікатив-

на мета перекладу не досягнута. Оскільки перекладач є посередником між автором оригіналу та читачем перекладу, він повинен підібрати адекватні засоби для вираження такої лексики.

Отже, перекладаючи національно марковану лексику, перекладач має знати культуру соціуму, у якому вона функціонує, брати до уваги специфіку перекладу щодо його цілей і реципієнтів, а також семантичну й структурну складність цих одиниць. Адже основне завдання перекладача – вирішити, як передати значення та емотивні характеристики національно забарвленої лексики, щоб досягнути комунікативної мети перекладу.

Фоніку й строфіку Едгара По підхопили свого часу російські поети Срібного віку, зокрема К. Бальмонт та В. Брюсов. Від них вона перекинулася на Україну, де віднайшла втілення в ліриці Г. Чупринки.

Постать Е.А. По сприймалась українською культурою як досить важлива для самоусвідомлення своєї цілісності. В окремих випадках можна говорити про безпосередній вплив творчості Е.А. По на українських авторів не лише через естетичні ідеї, мотиви чи образи, а й через певні жанрові вподобання та сюжетні моделі. Навряд чи є випадковістю чимала тематичність та образність доміант збірки І. Франка «Зів'яле листя», яка перегукується з поезією Е.А. По, Ш. Бодлера, П. Верлена, С. Малларме, О. Уайлда та інших авторів. Однак набагато відчутніша спорідненість із творчими засадами Е.А. По спостерігається в поетів «Молодої Музи» – львівського літературного угруповання, яке було українським варіантом символізму та ставило за мету «служити красі». Поетична творчість Е.А. По вплинула також на генія української літератури С. Маланюка. Він прямо говорить про свою внутрішню спорідненість з американським поетом і висловлює думку про особливу місію митця, який завжди почував себе незатишно в реальному житті.

Поетична спадщина Е.А. По незначна за обсягом, проте впродовж тривалого часу приваблює до себе читачів. Тематика його поезій – інтерес до смерті, ідеалізація коханої людини, протистояння героя-одинака світу, самотність. Е.А. По часто поетизує кохання до вже померлої дівчини.

Звукосимволізм і складна композиційна побудова вимагають особливого підходу до тлумачення поезики Е.А. По. Перекладач, який використовує лише один перекладацький метод чи підхід, не зможе адекватно відтворити його поезії.

Українські перекладачі зацікавилися творчістю Е.А. По понад сто років тому. Піонером цієї справи був П. Грабовський. Засвоєння поетичного доробку американського класика почалося саме з поеми «Крук» – чи не найвідомішого його твору. У примітці до перекладу П. Грабовський цілком переконливо вмотивував свій вибір, зазначивши, що «Крук» вважається одним із найхудожніших творів Е.А. По, де реальна дійсність, однак, переплітається з «хоробливими марами». Мотив смерті лунає в багатьох віршах Е.А. По, таких як «Dreams», «The Raven», «To the Lake», «The Sleeper», «Ulalume», «The Bells», «Alone», «The Conqueror Worm», «Spirits of the Dead», «A Dream Within a Dream», «Eulalie», «Dream-land», «The City in the Sea» тощо. Прикметникові лексеми, які є потужним засобом інтенсифікації іменників, посідають важливе місце в поезіях Е.А. По, оскільки створюють емоційно-психологічний колорит. В оригінальних текстах поняття смерті розкривається за допомогою слів *death, ghost, shadow, spirit, worm, demon, ill angels, evil* тощо, а в українських перекладах – *смерть, духи, тінь, диявол, прима-ра, гадь, химера, хробак* тощо. Реальне життя американський митець частково ототожнює з таємничим сном.

Раннім перекладам поезій Е.А. По притаманне введення національно забарвленої лексики, що не можна тлумачити як індивідуальну характеристику окремих перекладачів. У них наявні еквілітарні й еквіметричні невідповідності, одомашнення на мовностилістичному рівні та дрібні змістові вади (наприклад, переклади П. Грабовського «Крук», «Ельдорадо», «Аннабель Лі», В. Щурата «Дзвони»). Деякі перекладачі додають від себе невмотивовані доміантні семантико-стилістичні елементи, часто замість втрачених авторських.

Неточності або помилки в перекладах можна поділити на семантичні, лексичні, граматичні та стилістичні. До семантичних вад належать слова, у яких відбито не той відтінок значення, що потрібний у тому чи іншому контексті або ж вимагається відповідним словом оригіналу. До лексичних вад можуть належати русизми й кальки, які інколи настільки асимільовані, що сприймаються читачем як синонімічні варіанти. До граматичних хиб належать слова та фрази, які не відповідають граматичним нормам української мови. До стилістичних вад належать невдалі вислови, синоніми.

Високим ступенем дотримання структурних і змістовно-концептуальних параметрів відзначаються переклади Г. Гордасевич, С. Гординського, Є. Крижевича, Л. Мосендза, Д. Павличка, М. Стріхи, М. Тупайла, які вивели український поетичний переклад на новий рівень.

Поезії передають почуття автора за допомогою створених образів, які закодовані в змісті твору та будуються на основі образного значення окремих слів, асоціаціях. Такий вплив досягається завдяки різноманітним стилістичним засобам – метафорам, епітетам, архаїзмам, синтаксичним і звуковим повторам. Тому завдання перекладача вбачається у відтворенні особливості форми й змісту поезій. Перенесення поезій з одного культурного середовища до іншого може здійснюватися по-різному залежно від мети, яку ставить перед собою перекладач. Навіть якщо перекладач не порушує художньої сутності твору, все ж можуть сплисти міжкультурні розбіжності, які будуть перешкоджати його розумінню.

Адекватність є першорядною вимогою до перекладу. Адекватність перекладу – це переклад, що сприймається носієм мови перекладу так само, як оригінал – носієм мови оригіналу. Семантико-стилістична адекватність визначається через оцінювання семантичної й стилістичної еквівалентності мовних одиниць, що формують тексти оригіналу та перекладу. Критерієм адекватності є рівноцінний комунікативний ефект.

Унікальність поезій зумовлює неможливість перенесення всіх їхніх параметрів до нової мовно-культурної системи. Тому перекладач повинен визначити доміанту, щоб зосередити увагу на головному, посилити емоційний та естетичний ефект. Поезіям Е.А. По притаманна складна композиційна побудова, звукосимволізм, милозвучність. Тлумачення його віршів потребує особливого підходу, тому розбіжності в перекладах можна пояснити прагненням зберегти ключові компоненти, адже для увиразнення певної деталі завжди доводиться жертвувати іншою.

Висновки. Багатьом перекладам поезій Е.А. По притаманні еквілітарні й еквіметричні невідповідності, одомашнення на мовностилістичному рівні, змістові та стилістичні вади. А. Федоров зазначає: «Переклади часто живуть значно менше, ніж оригінальні твори. Особливо це стосується перекладів прози. Причин тут декілька: розуміння, витлумачення оригіналу в старому перекладі виявляється із часом неповним, неправильним; може застаріти сама мова, якою зроблено переклад, тоді як ори-

гінал залишається живим і свіжим» [6, с. 29–44]. Отже, різниця в адекватності перекладів поезій Е.А. По зумовлена значною відлеглистю в часі, еволюцією перекладацьких принципів, зміною соціальних умов і потреб суспільства.

Результати дослідження можуть сприяти подальшому аналізу перекладів художніх творів, спрямованому на узагальнення картини їх функційності як засобів міжкультурної комунікації.

Література

1. Бацевич Ф. Теорія міжкультурної комунікації: сутність, презентативна одиниця, специфіка термінології. URL: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/peredmovva>.
2. Виноградов В. Лексические вопросы перевода художественной прозы. М.: Изд-во Московского ун-та, 1978. 173 с.
3. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. М.: Высшая школа, 1986. 416 с.
4. Онишко А. А. По. Ельдорадо. Поетичні твори. Тернопіль: Навчальна книга, 2004. 304 с.
5. Радчук В. Художественная адекватность перевода. Теорія і практика перекладу. К.: Вища школа, 1979. Вип. 2. С. 118–122.
6. Федоров А. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). М., 2002. 416 с.

Шепель Ю. А. Лингвокультурологические барьеры и специфика перевода на украинский язык поэзии Э. А. По

Аннотация. В статье определяется роль художественного перевода поэтических произведений как средства межкультурной коммуникации. Исследуются пути достижения переводческой адекватности на примерах украинских переводов поэтических произведений американского романиста Э.А. По.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, национальная литература, художественный перевод, адекватность перевода, концепция, мотив.

Shepel Yu. Linguistic and cultural barriers and specifics of the translation of the Ukrainian language of E. A. Poe's poetry

Summary. The article defines the role of the artistic translation of poetic works as a means of intercultural communication. The ways of achievement of translation adequacy on the examples of Ukrainian translations of the poetic works of the American novelist E.A. Pau are explored.

Key words: intercultural communication, national literature, artistic translation, adequacy of translation, concept, motive.

Шляхова Н. М.,*доктор філологічних наук, професор*

МОВА В АНТРОПОЛОГО-ГЕРМЕНЕВТИЧНОМУ ВИМІРІ

Анотація. У статті проаналізовано особливості мови в антрополого-герменевтичному вимірі. Досліджено думки відомих філософів щодо антропології, починаючи від Аристотеля до сучасності. Доведено, що феномен мови та розуміння виявляється універсальною моделлю буття й пізнання взагалі, що дозволяє точніше визначити смисл істини, про яку йдеться в розумінні.

Ключові слова: антропологія, феномен мови та розуміння, герменевтика, модель буття та пізнання, індивідуальне самовизнання людини.

Постановка проблеми. Вважається, що зараз людство вступає в перехідний період. На рубежі ХХ – ХХІ ст. переоцінка цінностей європейської культури в гуманітарній думці набула затяжного характеру й стала органічною складовою частиною сучасного стилю мислення. У 70–80 роки стався антропологічний переворот у філософії, звернення якої до людини виявилось тривкою тенденцією. Подолавши розрив на суб'єктивізм і гуманізм, філософська антропологія та герменевтика формують новий спосіб мислення.

Метою статті є аналіз особливостей мови в антрополого-герменевтичному вимірі.

Виклад основного матеріалу. Як вважає філософ А. Головка, вітчизняна філософська думка, яка починає посідати гідне місце в європейській гуманітарній традиції, стає на решті виразником самобутньої ментальності української людини. Широкий спектр проблем демографії, етнокультури, культурології, релігії, філософії, історії, права, геополітики, політології так чи інакше спонукає обґрунтовувати їх у світлі гуманістичних цінностей, репрезентованих філософською антропологією [1; 5].

Загальний зміст поняття «антропологія» сформувався ще за античних часів. Вважається, що саме генію Аристотеля судилося ввести цей термін, тлумачачи його в контексті чеснот, вад та інших людських якостей. Звідси виникає й зміст терміна, який буквально перекладається як «обговорення людей». Аристотелеві належить формальне визначення людини, яке ввійшло у світову культуру й плідно працює в ній і досі. Отже, людина визначається як істота, що створює родину й живе в суспільстві. «Поняття самодостатності ми застосовуємо не до однієї людини, яка веде самостійне життя, але до людини разом з усіма близькими й співгромадянами, оскільки людина за природою істота суспільна» [2, с. 25]. У сучасній літературі також трапляються інтерпретації аристотелівського визначення людини як істоти політичної. На думку Б. Головка, такий підхід має рацію, якщо зважати, що Аристотель має на увазі вільну людину, наділену всією повнотою майнових і громадянських прав давньогрецького міста – держави-полісу [1, с. 6].

На відміну від античного раціонально-мірного космізму слова-логоса, епоха середньовічного символізму виходить зі слова-духу. Панівною формою екзегези тексту Святого Письма стає христосцентризм із визначальним духовним виміром людини. Тіло розглядається як храм душі. Відкриття

царини духовного життя становило важливий етап в історії європейської культури.

У другій половині ХХ ст. у результаті поглиблення класичного еволюціонізму в історичній, функціональній і структурній антропології змінилося спрямування подальшої теоретичної еволюції. Поряд із тенденціями до синтезу з прагматизмом, психологізмом, структуралізмом, феноменологією та герменевтикою в культурній антропології намічається тенденція до поширення новітнього розуміння проблеми людини на суміжні сфери гуманітарного значення: соціологію, економічну антропологію, антропологічну географію, етнолінгвістику.

Багатоманітність методологічних підходів до проблеми людини у соціології людини у ХХІ ст. засвідчує об'єктивну необхідність її поглибленого дослідження. Суспільство робить активний запит на знання про місце людини в процесах, які змінюють світ, щоб подолати негативні тенденції й під час розроблення нової стратегії та сучасних технологічних рішень задати людиномірний масштаб соціальної діяльності.

Сучасна українська культурна антропологія схиляється до вивчення успадкованого досвіду української філософії, яка у своїх витоках сягає антропології та практичної філософії Г. Сковороди, кардіософії П. Юркевича, відомої праці О. Потєбні «Мысль и язык» (Х., 1913 р.); чотири томного видання філософських творів Дмитра Чижевського (К., 2005 р.), філософської антропології Б. Головка (К., 1997 р.). Що стосується мовного аспекту антропології, то не можна не згадати канадського вченого Едвара Сентре, автора всесвітньо відомої книги «Мова» (1921 р.).

Визначальною рисою концепції є розроблення лінгвістичної сторони культурної антропології. Розглядаючи в найзагальнішому вигляді співвідношення соціокультурних і мовних процесів, центр продовжує традицію ймовірнісного підходу до них, започатковану Францем Боасом: «Не можу я визнати й справжньої причинної залежності поміж культурою та мовою. Культуру можна визначити як те, що суспільство робить і думає. Мова ж є те, як думають» [3, с. 193]. Проте, на відміну від Боаса, Е. Сепір уже не сподівається знайти зв'язок між будовою мови й темпераментними варіаціями, які пов'язані з расами. Розглядаючи темперамент лише в його опосередкуванні культурою, він зрозумів, що виявити його в контексті людської поведінки – справа дуже важка, оскільки темперамент є «щось вищою мірою невловиме» [4, с. 192]. Відмежовуючись від розгляду психологічного аспекту, Сепір цілком у дусі американської філософії пристає до прагматичного тлумачення відношень свідомості та мови, зазначаючи, що «мова й шаблони нашої думки нерозривно між собою переплетені, вони в певному сенсі становлять одне й те саме, оскільки немає ніяких даних, щоб передбачити існування політичних расових відмінностей в устрої людського мислення, бо безконечна багатоманітність мовної форми як прояв безконечного розмаїття актуального процесу мислення не може бути показником цих расових відмінностей. Це лише із зовнішнього боку може зда-

тися парадоксом. Внутрішній зміст усіх мов один і той самий – інтуїтивне знання досвіду» [3, с. 193].

Визнаючи цивілізаційний характер мови, Сепір пропонує пояснювати різні явища людської цивілізації як результат дії навколишнього середовища. Ідеться про поширене на той час у культурній антропології дослідження адаптаційних механізмів культури. Залишаючи поза увагою крайні погляди на визначальну детермінацію культури навколишнім середовищем, він зміщує увагу з культури як недостатнього визначеного терміна на індивіда – реального суб'єкта й носія культурних цінностей і відносин. У статті «Мова й середовище» він свідомо не розглядає відношення між культурою й середовищем як такі, оскільки, «строго кажучи, середовище може безпосередньо діяти лише на індивіда, а тоді, коли ми маємо справу з тією чи іншою рисою суспільної культури, зумовленою винятково середовищем, ми починаємо інтерпретувати цю рису як результат впливів факторів середовища на окремих представників цього суспільства» [4, с. 270].

Переглядаючи застарілі догми, які заважають плідному дослідженню в антропології, Е. Сепір фіксує три вихідні чинники, які не підлягають подальшій редукції: мову, расу, культуру. Ці сфери, переплітаючись, створюють підґрунтя людської реальності: «У мови є своє оточення. Народ, який розмовляє цією мовою, належить до якоїсь раси (або до кількох рас), тобто до такої групи людства, яка своїми фізичними властивостями відрізняється від інших груп. Мова не існує й поза культурою, тобто поза спеціально успадкованою сукупністю практичних навичок та ідей, які характеризують наш спосіб життя. В антропологів повелося вивчати людину з боку раси, мови й культури» [4, с. 185].

В історію мовознавства й культурну антропологію Сепір увійшов як один з авторів гіпотези лінгвістичної відносності, відомої широкому науковому загалові як гіпотеза Сепіра-Уорфа. Едвард Сепір та його послідовник Бенджамен Уорф сформулювали гіпотезу щодо впливу мовних норм на мислення та поведінку етнокультурних спільнот. Відношення між мовними нормами та мисленням визначаються як провідна форма зв'язків між мовною культурою та мисленням.

У межах зазначеної гіпотези Сергій Васильєв виокремлював дві основні думки: «1) мова є суспільним продуктом і становить таку лінгвістичну систему, в якій ми виховуємося та мислимо з дитинства. Ось чому ми не можемо повністю усвідомити дійсність, не вдаючись до мови, причому мова є не тільки побічним засобом вирішення деяких окремих проблем спілкування та мислення, але й наш «світ» будується нами не свідомо на основі мовних норм. Ми бачимо, чуємо й сприймаємо, так чи інакше, ті чи інші явища залежно від мовних навичок і норм свого суспільства; 2) не існує двох настільки схожих мов, про які можна говорити, що вони відбивають одну й ту саму суспільну дійсність. Світи, в яких живуть різні суспільства, – це різні світи... Іншими словами, у кожній мові міститься своєрідний погляд на світ, і розбіжність між картинами світу тим більша, чим більше різняться між собою мови» [5, с. 16].

Проблема існування людини в екзистенціалізмі порушується в європейській філософії в 1927 р. у книгах «Буття та час» Мартіна Гайдеггера й «Метафоричний щоденник» Габрієля Марселя. Однак першим до терміна «екзистенція» звертається Карл Ясперс, запозичивши його в середньовічних схоластів.

Екзистенціалісти, починаючи від перших робіт К. Ясперса та М. Гайдеггера, звертаються до методів феноменологічного опису та герменевтичного тлумачення існування людини.

Пізнання в екзистенційній концепції Ясперса постає в більш адекватній формі особистісного виміру – самопізнання. З усіх екзистенційно мислячих філософів Ясперс найбільш послідовно відмовляється від обмеження самопізнання само-рефлекторно. У природі екзистенції закладено можливість прориву із зацікавленого кружляння філософської думки навколо «Его». Ця можливість реалізується людьми в повсякденному житті завдяки комунікації, яку Ясперс розуміє як буття через співіснування з іншими. Саме комунікація надає гуманістичного звучання ясперсівській концепції, адже розкриває зміст «прояснюючої екзистенції» через співвідношення однозначності особистісного існування в комунікації з іншими. Завдяки комунікації людину залучено до часового виміру світу людського життя. Час людського життя дає інше суттєве відношення між кінцевою природою екзистенції та соціокультурними цінностями. Життєвий шлях людини, її усвідомлення власного призначення у світі визначається через співвідношення між свободою й залежністю, яке постає перед людиною в кожній життєвій ситуації. За Ясперсом, у процесі комунікації проявляється екзистенційний зміст самосвідомості. Тільки завдяки комунікації особистість стає собою.

Безпосередньо до антропологічної проблематики в душі справжньої філософської антропології Ясперс звертається на схилі життя в полемічній розвідці «Людина й завдання самій собі» (1964 р.). У властивій йому манері філософ намічає низку питань – напрямів розроблення проблеми людини: «Звідки походимо ми, люди? Що є метою нашого життя? Як вимірюється сучасний смисл окремої людини, народу, людськості? Якими є наші можливості й межі? Хто ми, власне, такі? Що таке наші прагнення, які змінюються відповідно до ситуації?» [6, с. 92].

Розглядаючи екзистенційну концепцію людського буття, вкажемо на її характерні риси: комунікативність й історизм як тло вирішення антропологічної проблематики. Як зазначав сам Ясперс, «для мене існував лише один безпосередній вимір: або ніщо, або абсолютна історичність власної основи». Отже, він пристає до досвіду історичності, тоді як Мартін Гайдеггер створив екзистенційну онтологію буття людини, виходячи з «ніщо» [5, с. 94].

Філософія ХХ ст., особливо мислителі її гуманістичного напрямку, зазнали потужного впливу німецької екзистенційної філософії. Серед її представників найпомітнішою фігурою є Мартін Гайдеггер (1889–1974 рр.), який виступає як фундатор екзистенційної онтології. До проблеми буття людини він звертається під час формування концепції книги «Буття та час» (1927 р.).

Вважається, що новизна цього твору полягала в рішучому й аргументованому кроці до подолання філософії свідомості. Прагнучи до розуміння витоків проблеми людини, у філософії античності та середньовіччя мислитель спромігся вибудувати тематично розгорнуту візію антологічного статусу людського буття в історії філософської думки.

У подальшій творчій еволюції та на етапі так званого звернення до мови Гайдеггер відходить від методології трансцендентальної феноменології й цілком пристає до зовсім новітньої герменевтики, онтологічно витлумачуючи мову «як ціле буття». Його учень Г.-Г. Гадамер надав філософській герменевтиці методологічного значення провідної гуманітарної дисципліни.

Висновком з аналізу попередніх учень є визначення питання щодо з'ясування істинно сушого. До такого Гайдеггер зараховує самоусвідомлення людини серед сушого, антрополо-

гічність витлумачення істини суцього, визначення й визнання міри (критерію) істини суцього. Сама наївність цих інваріантів свідчить, що людина в усі часи залучена до онтологічного вирішення параметрів буття, вона сама є відмінністю.

Більше того, «філософська й світоглядна метафізика живиться енергією цієї відмінності, тримається в її силовому полі і вважає власним правом говорити та судити про сутність суцього [5, с. 307].

У пізній період творчості Гайдеггера турбує доля людини, проте він ухиляється від розгляду її в площині праксеології. Відповідь він шукає в слові, тлумачачи мову як «дім буття»: «мова під тиском новоєвропейської методики, суб'єктивності безупинно випадає зі своєї стихії. Мова вже не виказує нам своєї суті: того, що вона – дім буття. Мова, навпаки, піддається нашій волі й активності, тому слугує лише знаряддям нашого панування над серцем» [5, с. 316]. Отже, до екзистенційного вирішення проблем гуманізму він підходить не праксеологічно, а герменевтично. Людина, яка в ситуації духовної кризи Європи опинилася перед спокусою «публічності», на думку Гайдеггера, має відкритися вимогам буття, і тільки так слову знову буде подарована безцінність його єства, а людині – кров для існування в істині буття [5, с. 319]. Це герменевтичне ухиляння від актуальних проблем сьогодення не було підтримане новою повоевсною хвилею німецьких демократично налаштованих філософів.

У 70–80-х рр. XX ст. у філософії Західної Європи з'являється спектр історичних, політичних, економічних, антропологічних напрямів. Це явище у філософії після падіння впливу екзистенціалізму отримало назву «антропологічний переворот». У ті роки багато хто з екзистенціалістів переходив на позиції філософської антропології, яка, зберігаючи гуманістичну орієнтацію, основну увагу приділяє вже не стільки умовам і способам індивідуального самовизнання людини, скільки різним формам соціальної регуляції поведінки людини.

Герменевтика, яка довгий час була методологічною альтернативою феноменології, урешті-решт виробила власну історико-культурну візію людини, на яку пристали психоаналітики, історики культури, науки, медицини.

Сучасна «дійсна» картина людини містить досвід побудови її структуралістської моделі, яка здатна органічно асимілювати також плюралістичний колаж наукових даних про людину на противагу релятивним, гіпотетичним природничо-науковим уявленням про неї. Сьогодні програмним положенням антропологічного мислення вважається теза німецького філософа Протагора: «Людина – міра всіх речей».

Досвід екзистенційної філософії виявив два шляхи становлення філософської антропології. Перший – філософський шлях до осягнення внутрішнього змісту екзистенції. Поняття екзистенції стає інтродукцією до антропології нагальних питань людського існування, узятих в особистісному зрізі. На цьому рівні антропологія опиняється віч-на-віч із людиною, її практичними, етично-ціннісними запитаннями, буденними проблемами й пошуками правди життя. Другий шлях приводить філософію до проблем людини, які постали у світлі відомостей сучасного природознавства. Цей шлях іде від наукового факту й орієнтований на досягнення об'єктивної істини [7, с. 223].

Третя частина праці Г.-Г. Гадамера «Основи філософської герменевтики» має назву «Онтологічний поворот герменевтики на провідній нитці мови».

Навівши думку Ф. Шлейєрмахера про те, що єдина передумова герменевтики – це мова, Гадамер зауважує: «Ми кажемо,

що ми «ведемо бесіду», але чим більш справжня ця бесіда, тим менше «ведення» бесіди залежить від волі того чи того співбесідника. Так, справжня розмова завжди виявляється не тим, що ми хотіли «вести». Узагалі буде більш правильно казати, що нас утягли чи навчили, що ми вплуталися до розмови. У тому, як за одним словом падає друге, у тому, яких поворотів, якогось розвитку й завершення набуває бесіда, – у всьому цьому є, звісно, щось від «ведення», хоча в такому «веденні» співрозмовники виявляються швидше веденими, ніж тими, хто веде. Що з'ясується під час бесіди, того заздалегідь ніхто не скаже. Взаєморозуміння або поразка внаслідок розмови аналогічні подіям, що трапляються з ними. Лише коли розмову скінчено, ми можемо говорити, що розмова «вдалася» або ж що «доля не посприяла». Усе це означає, що в розмові своя власна воля й що мова, якщо ми говоримо, несе в собі свою власну істину, тобто відкриває й виводить до світла щось таке, що відтепер стане реальністю» [7, с. 355].

У підсумковому розділі «Універсальний аспект герменевтики» йшлося про те, що мова являє собою середовище, де постають у своїй первісній співприналежності «я» і світ. У всіх розглянутих випадках у мові бесіди, як і в мові поезії й у мові тлумачення, структура мови явила себе не як відображення незмінно даного, а як здобування-на-мову, що в ньому являє себе вся цілісність смислу. Саме це й наблизило нас до античної діалектики, оскільки і в ній знаходила своє вираження не методологічна актуальність суб'єкта, а дія самої справи, що виявляється через мислення. Така дія самої справи і є, власне, діалектичним рухом, що охоплює собою всіх, хто говорить. Ми відкрили його суб'єктивний рефлекс у процесі мовлення. Ми розуміємо тепер, що все це (для самої справи, здобування-на-мову смислом) указує на певну універсальну онтологічну структуру – на основоположну побудову всього того, на що взагалі може бути спрямоване розуміння. Буття, яке може бути зрозумілим, є мовою.

Герменевтичний феномен неначе віддзеркалює свою власну універсальність на буттєвій устрій зрозумілого, визначаючи його як мову в універсальному значенні, на своє власне до суцього в аспекті інтерпретації, тому ми говоримо не тільки про мову мистецтва, а й про мову природи, та й узагалі про певну мову, якою розмовляють речі. В естетичній галузі це для нас зрозуміло само собою. Навіть там, де поета вшановують як провидця, ніхто не вбачає дійсного пророкування в його віршах. Радше поет є провидцем тому, що він сам являє собою те, що є, було й буде, і таким чином сам засвідчує те, що він провіщає. Абсолютно слушно, що в цьому вислові є щось двозначне, як і у вислові оракула. Проте саме в цьому його герменевтична істина. Той, хто бачить тут естетичну необов'язковість, якій нібито бракує екзистенційної серйозності, той, цілком очевидно, не розуміє, яке фундаментальне значення для герменевтичного досвіду має людська кінцевість. Двозначність оракула – не слабкість його, а його сила.

Основне визначення естетичної насолоди як незацікавленої насолоди, за Кантом, має не тільки негативний смисл, що ми не використовуємо предмета смаку як щось корисне й не хочемо його як певне благо, а ще й позитивний, що «буття» нічого не може додати до естетичного змісту насолоди, до «чистої видимості», а й саме тому, що естетичне буття є представленням себе. Буття краси цікавить нас лише з морального погляду. Проте є питанням, чи справді з цієї конструкції випливає, що істину тут не треба шукати, оскільки тут нічого не пізнається.

В естетичній частині наших міркувань ми вже відзначали вузькість поняття, яким обмежується тут кантівська постановка питання, а саме питання про істину мистецтва приводить нас до герменевтики, де мистецтво для нас поєдналося з історією.

Відносно герменевтичного феномена, його невиправданим звуженням є такий підхід, за яким розуміння розглядається лише як обмежене зусилля певної філологічної свідомості, байдужої до «істини» своїх текстів. Але було ясно, що розуміння текстів не повинне заздалегідь вирішувати питання про їх істину з погляду якого-небудь значення, що височіє над текстом, і таким чином лише тішити себе під час розуміння текстів власними значеннями. Радше вся вартість герменевтичного досвіду, а також значення історії для людського пізнання взагалі, полягає в тому, що ми тут не просто наводимо лад серед уже нам відомого, але й серед того, що трапляється нам у переданні, дійсно говорить нам щось. Звичайно, розуміння тут не задовольняється саме технічною віртуозністю, яка дозволяє «зрозуміти» усе взагалі написане, усе, що загодно. Навпаки: це – дійсний досвід, тобто зустріч із тим, що заявляє про себе як про істину.

Те, що зустріч, унаслідок причин, які ми обговорювали вище, саме завершується в мовному здійсненні тлумачення, і тим самим феномен мови та розуміння виявляється універсальною моделлю буття й пізнання взагалі, – усе це дозволяє тепер точніше визначити смисл цієї істини, про яку йдеться в розумінні. Самі слова, що надають мовного вираження певній справі, постали перед нами як певне мовне звернення. Сказане цими словами – ось де лежить їхня істина, а зовсім не в безсиллі суб'єктивної партикулярності замкнutoї в собі думки. Нагадаймо: розуміння того, що говорить хто-небудь, – це не акти почуттєвого проникнення, яке передає душевне життя того, хто говорить. Звичайно, до всякого розуміння належить і те, що висловлене набуває власної визначеності завдяки оказіональним доповненням його смислу. Проте подібна визначеність ситуації й загального контексту, яка доповнює мову до тотальності смислу й уперше дозволяє висловленому дійсно бути висловленням, припадає зовсім не на того, хто говорить, а на саме висловлення.

Висновки. Отже, як доходить висновку Г.-Г. Гадамер, «розуміння – це гра зовсім не в тому розумінні, що той, хто розуміє, граючись зі зверненою до нього претензією, приховує від неї, утримує за собою свої власні погляди... Хто розуміє, той уже

завжди втягнутий до того звернення, в якому заявляє про себе осмислене. Тому цілком виправдано вживати стосовно герменевтичного феномена те ж поняття гри, що й для досвіду краси. Коли ми розуміємо певний текст, осмислене в ньому повертає нас на свій бік так само, як краса повертає нас до себе» [7, с. 452].

Література:

1. Головкин Б. Філософська антропологія: навч. посібник. К.: ІЗМН, 1997. 240 с.
2. Аристотель. Никомахова етика. Соч. в 4-х т. М., 1983. Т. 4. 830 с.
3. Сепир Э. Культура подлинная и мнимая. Избранные произведения по языкознанию и культурологии. М., 1993. С. 233–236.
4. Сепир Э. Язык и среда. Избранные произведения по языкознанию и культурологии. М., 1993. С. 270–284.
5. Хайдеггер М. Время и бытие. М.: Республика, 1993. 477 с.
6. Ясперс К. Смысл и назначение истории. М.: Политиздат, 1991. 527 с.
7. Гадамер Г.-Г. Истина и метод. К.: Юніверс, 2000. 467 с.

Шляхова Н. М. Язык в антрополого-герменевтическом измерении

Аннотация. В статье проанализированы особенности языка в антрополого-герменевтическом измерении. Исследованы мнения известных философов по антропологии, начиная от Аристотеля и до современности. Доказано, что феномен языка и понимания оказывается универсальной моделью бытия и познания вообще, что позволяет более точно определить смысл истины, о которой говорится в понимании.

Ключевые слова: антропология, феномен языка и понимания, герменевтика, модель бытия и познания, индивидуальное самопризнание человека.

Shlachovaya N. The language in the anthropological-hermeneutic dimension

Summary. The article analyzes the specifics of language in the anthropological-hermeneutic dimension. The opinions of famous philosophers at anthropology, from Aristotle to the present, has been studied. It is proved that the phenomenon of language and understanding turns out to be a universal model of being and cognition in general, that allows us to more precisely define the meaning of truth, which is spoken in the understanding.

Key words: anthropology, phenomenon of language and understanding, hermeneutics, model of being and knowledge, individual self-recognition of a person.

*Шульжук Н. В.,**доцент кафедри стилістики та культури української мови
Рівненського державного гуманітарного університету*

ПАРЦЕЛЯЦІЯ У СТРУКТУРІ ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ: КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті схарактеризовано комунікативно-прагматичні параметри парцельованих конструкцій у структурі українського діалогічного дискурсу. Відзначено, що парцеляція як явище експресивного синтаксису уможливило передачу комунікативно значущих смислів у процесі діалогічної комунікації, виявляє високий прагматичний та експресивний потенціал.

Ключові слова: комунікативно-прагматичний аспект, діалогічний дискурс, парцеляція, парцелят, адресат, адресат, реченнєва модель, висловлювання.

Постановка проблеми. Наукові парадигми сучасного мовознавства зосереджені на пошукові того, як людина послуговується мовою як знаряддям спілкування – мовленнєвої діяльності, спрямованої на обмін інформацією для досягнення комунікативної мети. Це призвело до формування й розвитку такого напрямку в науці про мову, як комунікативно-прагматичний, що розвинувся на базі структурно-системного уявлення про її рівневу організацію, проте виявляє можливості мови як засобу передачі комунікативно значущих смислів під час спілкування. Потрапляючи із лінійної системно-структурної площини в комунікативно-прагматичний простір, мовна одиниця виявляє нові ознаки. Саме тому сьогодні мовознавці зосереджують увагу на таких одиницях спілкування, як висловлювання та дискурс.

Висловлювання – мінімальна «клітинка» спілкування, яка, взаємодіючи з іншими висловлюваннями, утворює більшу одиницю – дискурс. Якщо речення – «схема, що відображає типізовані (абстраговані) риси множинності реалізацій в реченні-висловлюванні» [1, с. 27], то висловлювання породжує комунікативну ситуацію, компонентами якої є мовець і адресат, мотиви і цілі спілкування; інтенції адресата, його оцінки, емоції, ставлення до дійсності, до змісту повідомлення, до адресата. У висловлюванні мовець здійснює актуалізацію, коли виділяє важливу для адресата інформацію та ставить її в позицію реми.

Високий ступінь антропоцентричності, демократизм, запрограмованість на відповідний комунікативний ефект, високий прагматичний та експресивний потенціал, жвавість та непередбачуваність діалогічної комунікації привертає увагу до неї носіїв мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ізольовані висловлювання не завжди містять зміст, який виникає як «смысловий приріст на базі присупозицій та імплікацій у діалогічній взаємодії» [1, с. 16], що зумовило необхідність вивчення специфіки синтаксичної організації діалогу в працях Т. Винокур, О. Ваяхіної, П. Дудика, Н. Глаголева, Г. Інфантової, Н. Шведової, М. Михліної, І. Святогора, О. Шаройко, Г. Чумакова, І. Морозової, Н. Шульжук та ін. Комунікативні параметри діалогічного мовлення дослідили А. Балаян, К. Саломатов, Г. Сергєєва, Н. Теплицька, М. Шафіро, Т. Колокольцева, Н. Формановська тощо.

У мовознавчих дослідженнях представлена й специфіка окремих явищ діалогічного синтаксису. Так, еліптичні конструкції у складі діалогічних едностей досліджували І. Морозова, В. Шульгіна, незакінчені побудови – О. Ваяхіна, А. Цой, лінгвістичні основи явищ надлишковості та економії – Н. Глаголев, особливості синтаксичного зв'язку між діалогічними репліками – К. Гузєєва та Е. Трофімова, семантико-синтаксичні особливості діалогу – М. Гаврильєв, стилістичні параметри діалогу – Г. Чумаков та ін.

Оскільки діалогічне мовлення передбачає наявність як вербальних складників, так і невербальних, то вважаємо за доцільне послуговуватись терміном «діалогічний дискурс», який характеризується такими комунікативними властивостями, як: наявність мовця й адресата, комунікативних ролей; можливість взаємного накладання ходів; тематична єдність; перевага спонтанного мовлення; шаблонність мовленнєвої взаємодії; імпліцитність мовного вираження; переважно усний спосіб здійснення; значна роль невербальних засобів; національна специфіка [2, с. 12].

Іманентні особливості діалогічного дискурсу зумовлюють використання в ньому висловлювань, співвідносних як з типовими реченнєвими моделями, так і комунікативних одиниць, що в конкретних умовах мовленнєвої ситуації зазнали видозмін, перетворень, ускладнень, втілених у порядку слів, інтонації, редукції компонентів, семантичних нашаруваннях, зміщенні синтаксичної перспективи тощо. Асоціативний принцип організації діалогічного дискурсу зумовлює наявність у ньому приєднання, одним з підвидів якого окремі дослідники вважають парцеляцію. Очевидно тому деякі вчені, фактично висвітлюючи специфіку парцельованих структур, називають їх приєднувальними (В. Рінберг, М. Шафіро, Н. Шведова та ін.). Нам імпонує думка тих лінгвістів, які суперечність між логіко-граматичною структурою речення і його зовнішньо-інтонаційним вираженням розглядають як самостійне явище – парцеляцію (В. Белошاپкова, М. Кравченко, С. Марич, Н. Плющ, В. Покусаєнко). Окремі статті й дослідження не творять цілісного уявлення про парцеляцію як явище експресивного синтаксису, з чим і пов'язуємо актуальність нашої наукової розвідки.

Пріоритет у вивченні парцеляції належить таким дослідникам, як В. Виноградов [3], А. Загнітко [4], Н. Плющ [5], Ю. Ванников [6], К. Іванчикова [7], О. Сковородников [8], П. Дудик [9], Л. Кадомцева [10], Т. Шевченко [11; 12], М. Кравченко [13].

Мета статті – з'ясувати комунікативно-прагматичні параметри та функційно-стильове призначення парцельованих конструкцій у структурі діалогічного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Слідом за А. Загнітком, парцельованою конструкцією вважатимемо «частину простого або складного речення, утворену при його членуванні на декілька висловлень у зв'язку з певною комунікативною ідеєю і винесену за межу синтаксичної структури – речення» [14, с. 526].

При цьому винесення одного з елементів реченнєвої структури за її межі зумовлює створення окремого висловлювання, що посилює смислову значущість уміщеної в ньому інформації, актуалізує її, надає виразності, хоча між частинами зберігається формальна і смислова залежність.

Запропоновані у статті аспекти вивчення парцельованих конструкцій у діалогічному дискурсі узгоджуються з настановами функційної лінгвістичної парадигми, яка «не виключає ідеї системно-структурної організації мови, але на передній план висуває питання її функціонування й інтегрує власне функційний, антропоцентричний та прагматичний принципи розгляду явищ мови і мовлення» [15, с. 10]. Останній є важливим для розуміння дискурсної ролі та прагматичної орієнтації парцельованих конструкцій.

Передумовою виникнення інтонаційної розчленованості єдиної граматичної структури є суперечність між лінійною організацією речення та нелінійним характером мислення, наприклад: «Буває ночами не сплю та все розгадюю: що ж то було за шаманство? **Що за криваве затьмарення на всіх нас тоді найшло?**» (О. Гончар); «**Може, якраз Джмелік тут ні при чому. Хоча, звичайно, він наволоч**» (Г. Тютюнник). Як бачимо, пунктуаційно-інтонаційний поділ наведених конструкцій на дві частини (перша з них – базова структура, друга – парцелят) фіксує не стільки формальний розрив синтаксичних зв'язків у них, скільки є засобом емоційно-експресивного виділення їх частин. Наші спостереження засвідчили, що ступінь парцеляції різних членів речення або його предикативних частин залежить від їх емоційної насиченості, змістової вагомості, а також від ступеня граматичної самостійності.

У структурі простого речення-репліки в ролі парцелятів були зафіксовані як головні члени («**Ще якісь брудні слова. Регіт**» (В. Лис); «**Вони огидні, чужі. Противні**» (В. Лис); «**От і ти роззублена. І стривожена**» (В. Лис)), так і другорядні («**Взяли і пішли ходором навколо. Легко, вільно**» (У. Самчук); «**Сашко Терентьєв сказав. По старій дружбі**» (В. Лис); «**Говорили до пізньої ночі. Про землю, про дерманські новини, про рідню**» (У. Самчук)).

У діалогічному дискурсі поширеною виявилася й парцеляція в структурі складного речення як елементарного («**Стільки не ждуть. І ти не жди**» (В. Лис); «**Перебудь до вечора у Галі Басаврючки. А потім щось придумасмо**» (Г. Тютюнник); «**Так навіщо ж ми стягалися, недоїдали, несли отой гіркий карбованець? Щоб ви п'ятами кивали та німцєві город за городом отдавали?**» (С. Журахович); «**Тільки я відчувала цей тиск з усіх твоїх життєвих правил і всього правильного життя. Яке не стало моїм**» (В. Лис); «**Наші не повернуться, – похмуро сказала одна. – Так що нема чого берегтися**» (В. Міняйло); «**Де ото стільки вошей набралось на вашого чалого? Що ви й не впізнали його?**» (Є. Гуцало); «**Правильна мама. Усе розраховано**» (В. Лис); «**Шкури не здеру. Християнин же я**» (У. Самчук); «**Ти на батька не лютую. Він тебе вигодував**» (Г. Тютюнник)), так і багатокомпонентного («**Ліпше не чекай на щось більше. Бо хіба ж ви не бачите, як виглядає сьогодні «наш батько»**» (У. Самчук); «**Вистачить їм того, що захопили. Якщо не подавляться**» (С. Журахович); «**Чи й справді ви, Іване Павловичу, вірите, що на тій одрізаній сотці колгосп заживе багатства? Коли отак щиро... по-людському сказати?..**» (В. Міняйло)).

У межах складного речення найчастіше зазнають парцеляції частини, що за своєю структурою і змістом відповідають підрядним реченням причини та мети. Наприклад:

«**Кажи зараз! Бо тут тобі кінець**» (В. Барка); «**Ти завжди мався на силі. Бо вовкулака**» (С. Журахович); «**Вихователька казала, що вони не повинні запізнитися. Бо сьогодні день народження**

комсомолу» (В. Лис); «**То він хотів звідти дістати козацьку шаблю! І козацький пістоль! Аби оборонитися від них!**» (Є. Гуцало); «**Навіщо ж ти тоді нас викликав? – скитів Дорош. – Щоб плескати тобі в долоні?**» (Г. Тютюнник).

Додатково експресією позначені парцеляти, що є однорідними підрядними частинами і створюють ефект динамізму, емоційної напруги: «**А невістку підберіть собі самі. Щоб тиха була, не чорнорота. Щоб Вас шанувала, щоб Санька за нею не поневірялась**» (В. Міняйло); «**Яка ж то правда, що стоїть на неправді? Що кров'ю вмилась? Що смертю дихає?**» (Є. Гуцало); «**Хай би знали. Хто все життя мені зіпсував. Хто весняну мою душу спустошив**» (О. Гончар); «**Просто кажі. Щоб я чув твій голос. Щоб на рік вистачило**» (В. Лис).

Нерідко в діалогічному дискурсі представлені й частини незакінчених (обірваних) парцельованих предикативних одиниць, які є вдалим засобом передачі схвильованого мовлення, драматичних ситуацій, наприклад: «**Я прошу в тебе, донечко, пробачення... І в мамі...**» (В. Лис); «**Це ж Прокіп Дудка прощається з усіма, каже всім правду... Ту правду, що тайв так довго за душею...**» (Є. Гуцало); «**Таки видав Павло Голоха... Що партійна...**» (Є. Гуцало); «**Уже вилюковий. Якщо його вчасно виявити... Якщо...**» (В. Лис).

З метою концентрації уваги адресата мовлення на певному сегменті висловлювання мовець нерідко послуговується парцелятами, в яких повторюються окремі компоненти базової структури, стилістично розширюючи та поглиблюючи її зміст, наприклад: «**Виходить, щось таки вона значить у цьому житті. Щось таки значить**» (В. Лис); «**Тоді скажи мені, звідки ж береться браконьєр? Браконьєр різних рангів, у різних сферах, чи не стає він надто помітною постаттю часу?**» (О. Гончар); «**Вони щось мусять означати. Щось означають**» (В. Лис); «**А там і жнива... Перші жнива на новому місці**» (У. Самчук); «**Проте біля Києва і ми їм духу дали. Добре дали, що не одного земля свята ковтнула і вже не поверне**» (Г. Тютюнник); «**То місто таке. Дуже велике місто і гарне**» (У. Самчук).

Наведені приклади переконливо доводять, що парцельованість речення розширює його інформативність, інтенсифікує значення компонентів, надає виразності, а сам парцелят виконує функції акцентування, доповнення, уточнення й емоційного виокремлення вміщеної в ньому інформації.

Проте парцеляція має не лише текстотвірний потенціал і є засобом емотивної експресії в текстовій організації мовленнєвого масиву, членування репліки на декілька висловлень відбувається і у зв'язку з певною комунікативною ідеєю, прагматичною орієнтацією та національною специфікою діалогічного дискурсу. Так, прив'язаність українців до землі, родини, церкви є важливим складником їхнього менталітету, а процес догляду за власним полем є потужною силою духовного наповнення справжнього господаря, що й репрезентують репліки героїв роману «Волинь» У. Самчука: «**Земля – сон мільйонів поколінь, казкове привабливе ество, містична сила космосу, наснага слабих і дужих. Золото, краса, любов, молодість і вічний учитель мудрості! От що земля**»; «**Чи ж бо ми покинули наш край та й поволоклися б кудись, мов цигани, у світ за очі? І церкву, і рідню, і могили**»; «**Ні. На те він і батько. Лютий, могутній, без милосердя. Як розгіваний Бог**».

Висновки. Своєрідність форми вираження, змісту та прагматичної орієнтації парцельованих конструкцій не є виявом порушення правил синтаксичної парадигматики й синтагматики, це спосіб пристосування їх формально-синтаксичної та семантико-синтаксичної організації до комунікативних потреб діалогічної комунікації в умовах конкретної мовленнєвої ситуації з метою узгодження смислових позицій адресата та адресанта.

Перспективу подальших наукових пошуків у контексті порушеної проблеми пов'язуємо з вивченням парцеляції в структурі діалогічного дискурсу на матеріалі інших функційно-стильових різновидів української мови з метою виявлення комунікативно-прагматичних універсалій діалогічної комунікації.

Література:

1. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический аспект. М.: Рус. яз., 2002. 216 с.
2. Безугла Л.Р. Діалог: діалогічний текст та діалогічний дискурс. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. 2009. № 867. Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. Вип. 60. С. 7–14.
3. Виноградов В.В. К вопросу о дифференциации явлений парцелляции и динамического присоединения. Вопросы языкознания. 1981. № 3. С. 98–109.
4. Загнітко А.П. Комунікативно-естетичні перетворення українського речення в художньому стилі. Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. Донецьк: ДонДУ, 2000. Вип. 6. С. 142–148.
5. Плющ Н.П. Парцеляція як засіб експресивного синтаксису. Українська мова і література в школі. 1981. № 1. С. 68–71.
6. Ванников Ю.В. Синтаксис речи и синтаксические особенности русской речи. М.: Рус. яз, 1975. 296 с.
7. Иванчикова Е.А. Парцелляция, ее коммуникативно-экспрессивные и синтаксические функции. Русский язык и советское общество: Морфология и синтаксис современного русского литературного языка. М.: Наука, 1968. С. 277–301.
8. Сковородников А.П. Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка: опыт системного исследования. Томск: Томский ун-т, 1981. 255 с.
9. Дудик П.С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення. К.: Наук. думка, 1973. 288 с.
10. Кадомцева Л.О. Українська мова: Синтаксис простого речення. К.: Вища шк., 1986. 183 с.
11. Шевченко Т.В. Парцеляція в українському поетичному мовленні другої половини ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 2007. 20 с.
12. Шевченко Т.В. Парцеляція як засіб емотивної експресії в текстовій організації мовленнєвого масиву. Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. Донецьк: ДонНУ, 2005. Вип. 13. С. 364–367.
13. Кравченко М.В. Явище парцеляції в сучасній українській мові. Мовознавство. 1980. № 1. С. 26–29.
14. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис. Донецьк: Дон НУ, 2001. 663 с.
15. Колокольцева Т.Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи. Волгоград: Изд-во Волгоград. гос. ун-та, 2001. 260 с.
16. Конопленко Н.А. Текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Донецьк, 2007. 186 с.

Шульжук Н. В. Парцеляція в структурі діалогічного дискурсу: комунікативно-прагматичний аспект

Анотація. В статті охарактеризовані комунікативно-прагматичні параметри парцельованих конструкцій в структурі українського діалогічного дискурсу. Зазначено, що парцеляція як явище експресивного синтаксису дозволяє передавати комунікативно значимі смисли в процесі діалогічної комунікації, проявляє високий прагматичний і експресивний потенціал.

Ключові слова: комунікативно-прагматичний аспект, діалогічний дискурс, парцеляція, парцелянт, адресант, адресат, модель пропозиції, висказування.

Shulzhuk N. Parceling in a dialogue discourse structure: communicative and pragmatic aspect

Summary. It has been outlined communicative and pragmatic characteristics of parceled constructions in a structure of Ukrainian dialogue discourse. It is pointed out that parceling as a phenomenon of expressive syntax makes it possible to present meaningful senses in a communicative aspect during the process of dialogue communication, reveals high pragmatic and expressive possibilities.

Key words: communicative and pragmatic field, dialogue discourse, parceling, parceling unit, addresser, addressee, sentence model, utterance.

Ямчук П. М.,

кандидат філологічних наук, доктор філософських наук, професор
Уманського національного університету садівництва

ФІЛОСОФІЯ БУТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЦІННІСНО-СМИСЛОВОМУ КОНТЕКСТІ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ

Дехто вважає, що як були «неперспективні» села, то і існують і неперспективні культури. Помиляєтесь! І – не діждетесь!

Олесь Гончар

запис у «Щоденнику» від 6 грудня 1985 року [1, т. 3, с. 75]

Анотація. У статті досліджується феномен буття української мови як особливої ціннісно-сміслові семіосфери в несприятливих соціально-історичних умовах минулого століття. Також вивчається смислоутворююча роль української мови для знакових діячів світової науки й мистецтва, які, будучи українцями, свідомо творили український культурний універсум поза межами Батьківщини.

Ключові слова: філософія мови, буття, ціннісно-сміслова парадигма, Олесь Гончар, Архип Люлька, український світогляд.

Постановка проблеми. Українська мова, а якщо говорити точніше – сам феномен її буття у світовому трансцендентальному універсумі, є плідним полем для появи й зростання цілого шерегу науково-аналітичних праць із філософії (від соціальної – до релігійної та філософії державотворення й права), світової й вітчизняної історії, соціології, політології, культурології, етики, комплексу правових дисциплін. І – звісно – для українознавства, літературознавства й мовознавства. Цей незорний обшир ще й досі залишається *terra incognita* – землею незвіданою – для вчених вже нового III Тисячоліття. Але тим більшою є привабливість для молодих і досвідчених вчених ХХІ віку дослідження цієї «землі незвіданої», оскільки саме тут відкриваються великі можливості для реалізації науково-творчого пошуку, для неповторних власних новітніх відкриттів.

Мета статті – дослідження феномена буття української мови як особливої ціннісно-сміслові семіосфери в несприятливих соціально-історичних умовах минулого століття, вивчення смислоутворюючої ролі української мови для знакових діячів світової науки й мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Буття української мови в соціально-історичному контексті розвитку Русі-України від 988 року – від доби Хрещення нашої землі і народу, в ній суцього, знало епохи потужних перемог. Це були ті часи, коли в Київській Русі-Україні, в Київсько-Литовському князівстві українська мова визнавалася всіма як наріжний камінь української духовності. Вона була, відповідно до вимог доби, не лише суто духовною, а й іманентно державною, державотворчою мовою, оскільки саме нею творились закони, статuti і законодавчі акти тієї пори. Українською мовою в добу Пізнього Середньовіччя–Бароко було перекладено знакове вже для новітньої української державності «Пересопницьке Євангеліє» (1556–1561), поклавши руку на яке, присягають у вірності народу й державі новообрані президенти нашої країни ХХ–ХХІ століть. Українською мовою був здійснений переклад Острозької Біблії (1581 рік). Українською мовою (старожитньою чи новою літературною,

в даному разі неважливо, адже слід пам'ятати, що мова як будь-який живий організм, розвивається згідно зі своїми, притаманними їй, особливими законами, а отже – зазнає природних для розвитку живого суцього трансформацій) творили всі велети українського Духу: від святокиївських Нестора-Літописця, митрополита Іларіона, Володимира Мономаха та – проявлених в Русі-Україні в добу Пізнього Середньовіччя–Бароко – Івана Вишенського, святого Дмитра Туптала, гетьманів-державотворців Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, просвітителів і філософів – митрополита Петра Могили, Сильвестра Косова, Кирила Транквіліон Ставровецького, Феофана Прокоповича, Антонія Радивіловського, Григорія Сковороди до Тараса Шевченка в ХІХ столітті, до Олександра Довженка і Олесь Гончара, Василя Стуса, Євгена Сверстюка і Михайлини Коцюбинської у ХХ віці, до Ліни Костенко в ХХ–ХХІ століттях.

Але так само, як і будь-який живий організм, українська мова знала не лише триумфальні епохи злетів і перемог, а й прикрі часи страждань і принижень. І чим більшими були ці страждання і приниження, заподіяні агресивними кривдниками, тим більше життєдайної сили для їхнього подолання дарував Господь українській мові як осердю незламного українського духу. В іншому разі українська мова, яка не мала державного захисту, а навпаки – мала державну зневагу і приниження в різних імперіях, до складу яких входила Україна, неминуче зникла би з карти світу разом з усіма її носіями-українцями. А що така перспектива була цілком імовірною, свідчать геноцидні голодомори, репресії, війни проти всіх проявів української культурно-цивілізаційної неповторності.

Цієї страхітливої тенденції знищення унікального для світової цивілізації українського феномену не могли не помічати і не могли не боятися всі совісні митці-мислителі, які творили не в українській культурі, але були – душою, думкою, словом – причетними до неї. Вони розуміли і, головне, відчували, що зі зникненням української мови й культури їм і самим буде набагато важче жити і почуватися в духовно-інтелектуальній та й просто буттєвій безпеці. Знищення буття української мови та ясно пов'язаної з нею культури становитиме непоправну втрату для всього світу. Важливий епізод в указаному вище контексті наводить у щоденникових записах «Рік 1918. Київ» Д. Донцов: «11 липня був у гетьмана (П. Скоропадського – П.Я.). Довга розмова в палацовім парку. Представив мене своїй дружині, доньці і «тронфолгеру». *Вибачився*, що ще не вміють по-українськи» (курсив наш – П.Я.) [2, с. 62]. Осмислимо цю констатацію. На наш погляд, головна причина вибачень гетьмана за незнання його родину української мови криється не в посіданні П. Ско-

ропадським найвищою урядовою посадою в щойно створеній Українській державі (хоча знання або принаймні повага до державної мови державним службовцем найвищого рангу та його родиною є беззаперечною передумовою повноцінного здійснення ним державних й урядових повноважень), а в дещо іншому.

А саме – в ясному розумінні інтелігентної, з доброю освітою й вихованням людиною, так само очевидної істини, що українська мова як провідний репрезентант світогляду та буття народу з тисячолітньою культурою є невичерпним джерелом духовно-інтелектуального збагачення кожної особистості, мовлячи словом генія: «в Україні і не в Україні суціль». Відтак – незнання української мови, а отже – через брак цього знання, необізнаність родини гетьмана із самою філософією буття стародавнього народу, який вніс вагому лепту в світову та європейську культуру, і стало причиною вибачень вихованого в Петербурзі в зовсім недалекому минулому генерала російської імператорської армії Павла Скоропадського перед народженням на українському Півдні Мелітополі (сучасна Запорізька область) майбутнім ідеологом українського націоналізму росіянином Дмитром Донцовим.

Схоже, якщо не тотожне, розуміння філософії буття мови, а особливо мови, віками зневажуваної й переслідуваної, мови як репрезентанта духу та буття нації як унікальної частини загально цивілізаційного універсуму наводить видатний дитячий письменник, на добрих, доброзичливих творах якого виховувалось і виховуватиметься ще не одне покоління дітей у світі, і – що не менш важливо – вчений-літературознавець та вдумливий спостережник й аналітик сучасного йому життя. Це – одесит Корній Чуковський, мати якого – Євдокія Осипівна Корнійчукова була україночку, народженою в Ананьївському повіті (сучасний Ананьївський район Одещини), і мешкала в Одесі до свого відходу із земного буття. Ми поки що не маємо достеменних доказів, що саме під її впливом Корній Іванович досконало оволодів українською мовою (відомо ж, що в часи юнацтва К.І. Чуковського українська мова, так само як і ідиш, були широковживаними мовами Одеси, а найближчим другом К.І. Чуковського, що справив на його формування і зростання великий вплив, був прихильний до ідеї української державності й постанови Української держави як такої, відомий ідеолог ізраїльського державотворення – Володимир (Зеєв) Жаботинський), навіть у поважному віці спілкуючись нею з класиками української літератури в 1950–60-тих роках. Також добре відомо, що К.І. Чуковський став визнаним шевченкознавцем – автором численних праць, в тому числі й монографій про творчість Тараса Шевченка, ініціатором багатьох культурно-просвітницьких заходів, присвячених його осмисленню та популяризації феномену Кобзаря. Його діяльність у цій царині – неозоре поле для новітніх та майбутніх теоретично-компаративних, філософсько-українознавчих, одесикознавчих (даруйте неологізм) студій та досліджень.

В «Щоденнику», який письменник і літературознавець, а з 1962 року – ще й Почесний доктор Оксфордського університету вів близько 70 літ (від 1901 до 1969 року) в записові від 24 лютого 1927 року занотує прикметне спостереження з філософії та повсякчасного буття переслідуваних мов: «Прийшов нарком Білорусі Адамович. Дуже спокійний, розумний, сильний. Сейфулліна (близька до російсько-радянської влади письменниця – П.Я.) на нього накинулася. Що за мова білоруська. Вигадали мову наркоми. Зібралися, накупили французьких і німецьких граматик, витратили триста рублів і вигадали білоруську мову. Та дай ти мені три червінця, я тобі кращу мову

вигадаю. А простий народ вашої мови, так само як і в Україні, не знає. Він спокійно: Ну що ж, значить, мільйони людей помиляються, ви одна знаєте правду. Вона: Ну що це за мова! На Україні увійдеш до кімнати, на тебе гаркнуть по-звір'ячому: «Будь ласка, зачиняй двері» (перші два курсиви наші. Третій – К.І. Чуковського – П.Я.) [3, т. 2, С. 299].

Осмилимо процитоване. Першим, суто образно-візуальним чинником є змальований К.І. Чуковським із неприхованою симпатією «нарком Білорусі» Адамович. Він – «дуже спокійний, розумний, сильний». Наведена характеристика одразу налаштовує на позитивне сприйняття його світоглядної позиції. У відповідь на знущально-зневажливе зауваження Л. Сейфулліної щодо білоруської мови: «Що за мова білоруська. Вигадали мову наркоми <...> витратили триста рублів і вигадали білоруську мову. Та дай ти мені три червінця, я тобі кращу мову вигадую. А простий народ вашої мови, так само як і в Україні, не знає», – білоруський нарком Адамович не в галасливо-агресивний тон їй, а навпаки, врівноважено відповідає: «Ну що ж, значить, мільйони людей помиляються, ви одна знаєте правду». В цьому спокоєві – не лише усвідомлення власної правоти, а й викликана ним справедлива іронія над черговою шовіністичною спробою принизити цілі народи, які не тільки знають свою рідну мову, а й повсякчас нею спілкуються у власних родинах, з батьками і дітьми, навіть одним цим фактом утверджуючи в повсякденній практиці її трансцендентальність.

Отже, подібна зверхність ніколи не перемаже сам сенс буття приниженої в певних тимчасових соціально-історичних обставинах мови, якою від діда-прадіда говорять і творять – зосібна фольклор – десятки мільйонів людей. Навіть «за три червінця» нікому не дано створити альтернативу тому, що дав кожному окремому народові Сам Бог. Неясно, чому Л. Сейфулліна переконана, що цілком доброзичливе, українською мовою висловлене прохання зачинити за собою двері, ще й з етикетно-ввічливим словом «будь ласка» є <...> звир'ячим. Невипадково, іронічний і обережний К. Чуковський саме слова «будь ласка» виділив курсивом у своєму «Щоденнику». Але цікаво й те, що задовго до нинішніх дискусій Л. Сейфулліна цілком чітко артикулює: «в Україні». Загалом же таке зневажливе ставлення до української й білоруської мов, є, на жаль, в багатьох випадках, незмінним ще з 1927 року і по сьогодні. В XXI столітті подібне ставлення до мови як осердя духовно-інтелектуального буття нації, до неї як виразника національної аксіологічної ідентичності не лише є неприйнятним. Воно є незрозумілим.

Майже півстоліття по тому, в записові від 6 лютого 1986 року Олесь Гончар, осмислюючи буття української мови в тодішніх соціальних умовах, нотує в своєму «Щоденнику»: «Відкрився XXVII з'їзд Компартії України. Цілий день балаканини і жодного слова українською мовою (хоча в складі 65% українців). Тон задав Щербицький. Говорив як великий заготовач, про культуру майже нічого. Та й що він може про неї сказати? Як нищить мову протягом років і років! Після валуєвських указів чорніших часів для мови українського народу не було ж! І перший нищитель мови – він, Щербицький. З садистською послідовністю виганяє українську мову з усіх нарад, установ, вузів, із радіо; в школі за русифікацію встановили учителям надбавку в 15 крб., чи то пак 30 срібляників. Як я в ньому помилявся! Як уся наша інтелігенція співчувала йому, коли, потовчений Хрущовим, він у вишитій сорочечці скаржився нам, який він нещасний. Оце ж і відплатив – і письменникам, і всій нації, і матері рідній» [1, т. 3, с. 81].

Тетяна Іванівна Щербицька все своє життя розмовляла рідною українською мовою. В її напівтемній кімнатці, в задимленому побудованими в часи радянської індустріалізації 1920–30-х років заводами промислового Дніпродзержинську, завжди, рушником убраний, був портрет Тараса Шевченка. До можновладного сина в Київ, у комфортні побутові умови, попри неодноразові умовляння, вона так ніколи і не переїхала. Було, напевне, для неї щось більше, щось важливіше, ніж побутові зручності й вигоди. Зосібна – віра в Бога та спорідненість з тим феноменом українства, яка не від розуму, а від серця походить. Може тому й не переїхала, що син, за словом О.Т. Гончара: «перший нищитель мови <...> з садистською послідовністю виганяє українську мову з усіх нарад, установ, вузів, із радіо; в школі за русифікацію встановили учителям надбавку в 15 крб., чи то пак 30 срібляників».

Чи залишався він тоді ще для неї *сином* у справжньому сенсі цього поняття? «А хто матір забуває, того Бог карає», – мовив найбільший із наших філософів і поетів. Бога не обманюють. Хоча би внаслідок очевидної неможливості це зробити. Олесь Гончар – видатний мислитель-митець українського ХХ віку – безперечно правий, гнівно тавруючи тих, хто «нищить мову протягом років і років!». Але є ще один вагомий та незвіданий простір думок і досліджень для психологічно-українознавчих філософем. На могилах українців з родового походження, але водночас найлютіших нищителів української мови та культури, похованих на Байковому цвинтарі в часи, як здавалось тоді, вічної, брежневсько-сусловської русифікації – написи *українською* мовою. Чим іншим є таке бажання, як не ясним свідченням трансцендентальності філософії буття українства, виявлене у філософії буття української мови, тоді коли лише одна літера виявляє істинне ставлення особистості до самої себе? Як виявилось, навіть у свідомості тих, хто переслідував рідну мову та цював її захисників, іманентною була – і це знову неосяжний обшир для роздумів – саме українська, а не якась чужа домінанта мовно-національної ідентифікації.

Не «Алексей», а «Олексій» Вагченко, наприклад. Не «Іван» – а «Іван» Грушецький. І – як подальший символ – підпис В. Щербицького, відтворений митцем на могилі верховного русифікатора УРСР. Підпис із оцим – *українським* м'яким знаком. Ця – нехай одна *українська* літера допомагає остаточно з'ясувати й зрозуміти переламану й перемелену самоідентифікацію особистості В. Щербицького та таких, як він. Наголосимо: перед Богом про причетність до свого родоводу не брешуть. Хоча би внаслідок беззмислової абсурдності спроб обманути Його. Філософія української мови у трансцендентальному контексті виявляється й в неможливості піти у вічність під нерідним іменем, написаним нерідною мовою.

В епоху тривалої тоталітарної русифікації іманентні чинники причетності до трансцендентальних сутностей філософії українства, до української мови як такої за межами тодішньої УРСР здобувають першорядне значення. У щоденниковому записові від 28 березня 1988 року Олесь Гончар, мріючи про повноправне функціонування в УРСР української мови (вже одна ця мрія видавалася би абсурдом, якщо не враховувати тогочасного становища української мови й культури, українства як культурного феномену в *Українській*, за назвою, радянській республіці) вважає за необхідне закликати до порятунку української мови, культури, а власне – духовно-національної української ідентичності не лише «в Україні суших» її синів, а передусім тих українців,

хто прославив Україну, мешкаючи й творячи за її межами: «І.С. Козловського, Архипа Люльку, Павла Поповича і Канаду, США, Аргентину <...> Хто де опинився, а мовою дожить. Це чогось варто ж <...>». [1, т. 3, с. 185].

Митець-мислитель О.Т. Гончар ясно усвідомлює всесвітню роль феномену української мови як універсального сполучника між українцями й симпатиками України (зосібна такими, як перший російський Нобелівський лауреат з літератури, строгий й іронічний до багатьох – Іван Бунін) на всіх – близьких і віддалених від України – континентах Землі, оскільки на всіх цих континентах присутні менші чи більші за потужністю й чисельністю громади українців, які не лише не забули рідну мову й культуру, а й творять особливий україноцентричний ціннісно-смысловий універсум, постійно перебуваючи в аксіологічному діалозі з іншомовними культурами.

Прикладів цьому – безліч. Ось лише один, але вельми прикметний серед багатьох. Всесвітньовідомий український оперний співак, народжений в Мар'янівці на Київщині, що своє перше виховання як вокаліст отримав в українському православному церковному хорі при уславленому й нині й усю нашу тисячолітню християнську історію Михайлівському Золотоверхому соборі. Митець, який ніколи не забував про свої духовні українські джерела, навіть виконуючи провідні оперні партії в Большому театрі в Москві, навіть будучи обласкавленим Сталіним, який був неодноразовим слухачем і великим шанувальником його таланту та відповідно до своїх слухацьких уподобань неодноразово присуджував йому державні премії свого, сталінського імені. Цей митець ніколи не забував про свою, успадковану від традицій діда-прадіда, українську православну ідентичність. Народний артист СРСР, українець Іван Козловський, який на схилі літ не деінде, а саме в рідній Мар'янівці на Київщині, заснував знану нині на весь світ музичну школу для українських музикально обдарованих дітей.

Міг же заснувати в Москві, де прожив більшу частину життя. В Ленінграді. Будь-де. Всюди були би раді такій ініціативі всесвітньовідомого оперного співака. А заснував у Мар'янівці. В рідній йому за народженням і – головне – за Духом і мелодійною, справді співочою мовою – Україні. Зовсім не випадково, що І.С. Козловський і в 90-річному віці виконував в Москві українські середньовічно-барокові колядки і щедрівки. А в присутності Сталіна не боявся виконувати свої улюблені «Ой закувала сива зозуля», «Сонце низенько...». Відданість семіосфері української мови як унікального й повноосязного репрезентанта феномену української культури у світовому цивілізаційному контексті – ось що, на наш погляд, спонукало геніального співака до здобуття вершин світового визнання і слави. Припустимо, бодай на хвилину, що народжений Україною Іван Козловський зневажив би ці православні, материнською українською традицією й рідною мовою виражені й сформовані духовно-інтелектуальні джерела. Голос би у нього, звісно, лишився. А от чи підкорив би він, не одухотворений материнськими життєдайними джерелами й рідною українською мовою, увесь світ? Як на мене, цілком риторичне питання.

Олесь Гончар занотує в Москві 14 квітня 1985 року: «Великдень! Сонячний день <...> Ідемо в гості до Івана Семеновича Козловського, щоб привітати його в цей пресвітлий день. Довго не відпускав, просиділи весь вечір. Іван Семенович розповів, що навчався в бурсі київського Михайлівського монастиря (кольоровий план його висить на стіні) <...> про Мар'янівку говорив з любов'ю – Там і трава пахне інакше»

[1, т. 3, с. 52]. В цьому контексті слід вкотре привернути увагу до самої сутності незнищеності українського христоцентризму та ясно пов'язаних з цим універсумом світоглядно-мовних універсалій. Йдеться про те, що в глуху безбожницько-радянську пору (Перебудова лише зоріє) український, за офіційним статусом – радянський письменник, а насправді український православний митець йде привітати, теж за офіційним статусом, російського радянського, а насправді *українського* православного співака з Великоднем. Йде, усвідомлюючи, що Великдень – «пресвітлий день». Напевне, саме тому, що радіючи можливості наговоритися сакральною – з родинних молитов та православних хорових піснеспівів засвоєною – рідною мовою та подовше перебувати в особливій сім'ї рідних українських традицій І.С. Козловський у Москві: «довго не відпускав, просиділи весь вечір».

Невипадково ж при цій великодній зустрічі з автором опального тоді роману «Собор» І.С. Козловський щиро пригадує навчання в зруйнованому в 1930-х роках більшовиками-атеїстами Михайлівському Золотоверхому монастирі, «(кольоровий план його висить на стіні)» в московській квартирі співака, і Мар'янівку, де «і трава пахне інакше». Дух українських молитов, літургій, сакральних піснеспівів, а саме ними визначалась атмосфера навчання у стінах Михайлівського Золотоверхого і <...> запах трави, яка «пахне інакше», напевне, ніж на чужині – єднаються в свідомості українського пісенного генія в особливу сполучність.

Вже в часи української Незалежності, в епоху відродження православ'я Олександр Гончар став одним з ініціаторів відновлення й відбудови Михайлівського Золотоверхого Собору та монастиря. Саме цей Собор у 2013–2014 роках постав прилистом-порятунком-шпиталем і, на жаль, місцем відспівування Героїв Небесної Сотні. Цієї трагедії ні Іван Козловський, ні Олександр Гончар вже не побачили. Життя людей у Соборі-шпиталі рятували молитвами й ліками їхні духовні нащадки й спадкоємці.

Духовно-інтелектуальний зв'язок між обома творцями філософії української мови ХХ віку – співаком, що стверджував українське пісенне слово на всіх світових континентах, і знамим так само на всіх світових континентах митцем українського прозового слова, був безперервним. Він відчувався та тривав на особливому духовно-інтелектуальному рівні навіть тоді, коли безпосереднього буттєвого спілкування між ними не було. Олександр Гончар занотує 10 квітня 1990 року: «За тією лікарнею не зміг і привітати Івана Семеновича Козловського з 90-літтям. Ось чие життя варте наслідування! Жити б отак, як він: завжди у відданості прекрасному. У вірності друзям. У джентльменстві й вихованості поведінки, що так красить і виділяє людину інтелігентну. Дякую долі, що дала мені змогу близько знати його. Бачити як, виходячи з квартири, він так просто і звично, осіняє себе хрестом. Як жартує за столом у рідній Мар'янівці. Здається, всі на світі його люблять. Здається, нема в нього серед людей ворогів. Для мене він <...> лицар, що присвятив себе прекрасному <...> вони схожі між собою – оці трос: Сковорода, Тичина, Козловський. Як три брати у вічності. Що їх єднає? Найбільше <...> українська духовність. Внутрішня гармонійність. Устремління до ідеалу» [1, т. 3, с. 291–292].

Змальований О.Т. Гончарем образ І.С. Козловського – за великим і ясним рахунком – є образом українського європейця барокових часів. Невипадково ж мислителем вибудовується тріада, на чолі якої – постать великого барокового філософа, поета, музиканта Григорія Сковороди. Павла Тичину так само

можна вважати і лицарем духу, і творцем новітньої української поезії, яка розкрила величезні можливості української поетичної мови, де слово стало явищем музикальним ще від, не випадково так названих, «Сонячних кларнетів». Це образи вихованих у християнській традиції лицарів-джентльменів, які мають чіткий моральний кодекс: незрадливості щодо рідної мови, Батьківщини, друзів. «Що їх єднає? Найбільше <...> українська духовність», – наголошує академік НАН України О.Т. Гончар. А в естетичі: «Внутрішня гармонійність. Устремління до ідеалу», з яких походять любов і служіння прекрасному. Образ І.С. Козловського в рецепції Олександра Гончара є тотожним до образу питомо українського аристократа, який як і будь-який європейський християнин: «виходячи з квартири <...> просто і звично, осіняє себе хрестом», «жартує <...> за столом у рідній <...> Мар'янівці». Тільки-от українському аристократові було в той час і в тих умовах дуже не просто осінити себе хрестом знаменням, виходячи з квартири. Але не осінити себе, не осінити свою майбутню, за духом і походженням, українську пісню перед виходом з домівки у світ він теж не міг.

Всесвітньовідомий нині український вчений Архип Люлька, до авторитету якого заради порятунку української мови в часи агресивної русифікації також хотів звернутись за підтримкою Олександр Гончар, на той час вже давно мешкав у Москві. Плідно працював у ракетобудуванні, створював «ядерний щит СРСР», але рідну українську мову ніколи не забував. А тим більше – за жодних обставин ніколи не зневажав нею. Навпаки – повсякчас спілкувався українською мовою, попри всі несприятливі соціальні обставини. Спілкувався навіть у Росії. Українському вченому це пробачали в Політбюро ЦК КПСС ті, хто його ракетобудівний та авіабудівний хист вважали більшим, ніж його «дивацтво» – незрадливості любові до материнської мови й культури. Олександр Гончар фіксує в щоденниковому записові від 11 січня 1976 року: «В «Неделе» нарис про академіка Архипа Люлька. Згадалось: на ХХІV з'їзді партії (з'їзд відбувся 1971 року – П.Я.) він підійшов, відрекомендувався, його ім'я мені нічого не сказало (він був з академіків, щойно розсекречених). Став читати вірші Олександра, Вороного, інших поетів 20-х років. Щоперерви ми потім з ним гуляли. Давно живе в Москві, багато розповідав він про себе, про математика Кравчука (його вчитель)» [1, т. 2, с. 247].

І, суголосно з вищесказаним, наведемо ще одне, дещо раніше засвідчене, щоденникове спостереження О. Гончара із запису від 31 березня 1971 року: «Підходить сьогодні до мене на з'їзді сивий, спортивної статури, сухорлявий чоловік .

– Ви такий-то?

– Так.

– Давно хотів з вами познайомитись (говорить укр. мовою) Я – Архип Люлька.

Це той всесвітньовідомий конструктор авіадвигунів, що про нього лише недавно стали писати. Учень видатного українського математика Кравчука. Друг Загула. Їх забрав 37 рік <...> *Славний чоловік. Патріот.*

– Я читав усі ваші книги. Українською мовою. Й «Собор». Розповідає з глибокою пошаною про свого вчителя» (курсив наш – П.Я.) [1, т. 2, с. 84].

Прокоментуймо. На триумфальному для русифікаторів ХХІV з'їзді КПСС, на якому вони перемогли П. Шелеста та інших прихильників хоча би мінімальної автономії УРСР «щойно розсекречений» академік-ракетобудівник (сказати про те, що він є й ракетобудівником, а не тільки авіаконструктором,

він, ясна річ, не міг) Архип Люлька вважає за необхідне відрекомендуватися не Голові Спілки письменників України (ним Олесь Гончар від 1970 року вже не був), а опальному автору українського роману під опальною українською назвою «Собор», яка ясно асоціюється у свідомості з поняттям Соборності Української держави. Етимологія й аксіологія слова має першорядне значення: «Я читав усі ваші книги. Українською мовою. Й «Собор», – мовить вчений. Цим самим підкреслюючи власну причетність як до української духовної трансцендентальності, так і до семіопростору рідної мови, якою вона виражена.

Ім'я шойно розсекреченого академіка Люльки, хоча його постать була й лишається масштабно цікавою, автору «Собору», внаслідок окреслених вище причин, нічого не сказало. Проте ім'я автора «Собору» українському академіку, «що давно живе в Москві» і напам'ять читає поетів доби Розстріляного Відродження, другові одного з його творців – поета Дмитра Загула – промовляло багато. Зосібна, що це, як одразу зрозумів О.Т. Гончар, по мові й мовленню як духовно-інтелектуальним кодам нації ідентифікуючи ментальність та переконання співрозмовника: «Славний чоловік. Патріот».

Тому не дивно, а цілком закономірно, що український за світобаченням академік-ракетобудівник, нібито далекий від поезії «став читати вірші Олеся, Вороного, інших поетів 20-х років». Для сучасних читачів зазначимо. Це зараз поезія фундатора українського символізму Олександра Олеся, батька і сина Вороних (Миколи і Марка) та здобуток «поетів 20-х років» (творчість митців Розстріляного Відродження) входять до обов'язкової шкільної програми. У часи Щербицького, Маланчука, Сулова і Брежнєва навіть за зберігання в домашній книгозбірні, а не те що за публічне декламування їхніх творів, можна було отримати цілком реальний термін ув'язнення як за кримінальний злочин (антирадянська агітація й пропаганда). Але академік Люлька на це не зважав. Є важливою і така деталь: «Щопереври ми потім з ним гуляли. Давно живе в Москві». Спраглисть академіка-авіаконструктора Архипа Люльки, що перебував на той час у поважному віці, до творчого спілкування зі знаковим українським, іманентно християнським письменником – теж ознака буття філософії української мови в особливому трансцендентальному едальному семіопросторі.

Важливою для розуміння філософії буття в рідномовному семіотичному дискурсі є згадка академіка «про математика Кравчука», який був науковим наставником Архипа Люльки. О.Т. Гончар дещо пізніше зазначає: «Журнал «Дніпро» друкує роман Миколи Сороки про академіка Кравчука. Оце по-синівському! Це той Кравчук, що про нього мені в Москві багато розповідав уже тоді розсекречений академік Люлька. Він був учнем Кравчука і на все життя зберіг своє захоплення учителем. Власне, Кравчук виробив українську математичну термінологію і був автором першого українського підручника з математики.

– А знаєте, за що він потерпів? Люлька <...> всміхається. – За слово «дотична» <...> Тобто «касательная» <...> Саме йому належить цей термін. І не могли йому цього простити» [1, т. 3, с. 76].

Вдумайтесь. Всесвітньовідомий математик М.П. Кравчук був засуджений і загинув за українське слово. За розроблену ним рідномовну математичну термінологію. За відкритий ним український математичний термін. Його учень – Архип Люлька, знаючи про це, все одно свідомо залишався в семіосфері буття рідної мови, утверджуючи її цінність повсякденним

спілкуванням. Цим самим, як і його наставник, звільняючи українську мову зі штучно накинутаго їй ярма меншовартості, недолугості або якоїсь іноземної вигадки. Це лицарське, або «джентльменське», як висловився О. Гончар, мужнє передання любові до рідної мови від вчителя до учня в несприятливу епоху теж є характерною рисою її вічного буття.

Любов до мови неможлива без любові до творчості найбільшого національного поета. О.Т. Гончар занотує: «Багато відгуків про статтю в «Правде» («Бессмертие Кобзаря»). Академік Люлька передає з Москви через спільного знайомого – Піди і вклонись за неї автору до землі» [1, т. 3, с. 12].

Українські, світового масштабу конструктори авіадвигунів, творці новітніх стратегій відкриття неозорих обширів Всесвіту працювали разом із тими, хто на практиці підкорював космос. Космонавт-українець – уродженець Білоцерківщини – Павло Попович так само не соромився материнської мови. Мати П.Р. Поповича – третього космонавта світу – спілкувалася з сином рідною мовою. До нього також, як і до мешканців далеких і близьких країн з метою бити на всесвітній сполох заради порятунку буття української мови в Україні, прагнув звернутись Олесь Гончар. Як митець він відчував, що тільки ті, кому близьке українське духовно-інтелектуальне начало, здатні й прагнутимуть рятувати мову як його питоме осердя. Нагадаймо його думку про першого російського Нобелівського лауреата з літератури: «Буніну відкрився самий дух України, її творча неповторність у культурі світовій» [1, т. 3, с. 184]. Слід погодитись із тим, що і, наприклад, Платону Майбороді та Андрієві Малишку – творцям всесвітньовідомої «Пісні про рушник», як і геніальному творцеві «Червоної руги» Володимир Івасюку теж «відкрився самий дух України, її творча неповторність у культурі світовій». Такі відкриття людям непідвладні. Вони залежать лише від Волі Божої.

Так само вагомим аспектом всесвітньої значимості феномену українства є прагнення до всеосяжного культурного діалогу з іншими народами, яке веде свою генезу ще від Хрещення Русі-України, від засвідчених у літописах діянь Володимира Хрестителя, ґрунтовно проаналізованих російським філософом В. Соловйовим у праці «Володимир Святий та Християнська Держава» [4]. Це прагнення походило, звісно, не від дивовижного для нас – християн – бажання завойовувати й підкорювати чужі народи та загарбувати чужі землі, а від іманентного бажання глибинно пізнати культурні феномени інших народів та країн. Таке пізнання поширювалося не лише на Європу, а й на інші частини досяжного тоді українцям світу. Багато наших співвітчизників у добу Середньовіччя й Ренесансу–Бароко не лише навчалися й творили в Європі – ректор Болонського університету Юрій Дрогобич є хрестоматійним, проте далеко непоодиноким прикладом взаємодії України й Західної Європи – а й прагли налагодити інтелектуально-буттєвий діалог з Азією. Власне кажучи, – відкрити неповторну культуру завойованих й підкорених Російською імперією малих і великих азійських народів Європі. На наш погляд, у такому пізнанні Іншого сполучалися солідарність пригноблених народів (Шевченкова поема «Кавказ» це ясно засвідчує) із притаманним українцям органічним зацікавленням культурним феноменом Іншого як джерелом взаємозбагачення мов і культур.

Незаперечними є наступні факти. Коли українських провідників національного духу, починаючи з найбільшого нашого поета-мислителя – Тараса Шевченка, імперська влада ув'язнювала, депортувавши з Батьківщини, «в степи безкраї

за Уралом» чи до Якутії (П. Грабовський), чи на високогірний Алтай (І. Світличний), чи на Колиму (В. Стус), чи в Бурятію (Є. Сверстюк), всі вони прагнули масштабно пізнати духовно-інтелектуальне життя тих народів, серед яких жили. Дух та інтелект ув'язнити неможливо. Хрестоматійний, але й дотепер належним чином неосмислений факт. Тарас Шевченко першим з європейців не лише захопився культурою, звичаями, традиціями казахського народу, а й прагнув усіляко увічнити своїх друзів-казахів у поезії, прозі, усному слові та малярстві. Навіть один цей факт є доказом того, що українці прагли й прагнуть пізнавати в діалозі, а цим самим і захищати культури тих народів, які комусь видаються меншовартісними. Христонаслідувальне Шевченкове прагнення «на сторожі» коло кожного переслідуваного поставити Слово не тільки людей, а й переслідуваних культур і народів стосується.

Ще задовго до постмодерних філософських, релігієзнавчих, культурознавчих теорій П. Рікера, Е. Левінаса, К. Леві-Строса, К. Гірца, які цілком слушно наголошували в ХХ ст. на потребі збагачення європейської особистості й суспільства скарбами іншої, ще невідкритої культури, іншої цивілізаційної одиниці пізнанням Іншого як таким, геніальний Тарас Шевченко в казахському засланні із заборонаю «писати й малювати» цю потребу збагачення скарбами духовності казахського й киргизького народів не лише відчув, а й послідовно відкривав їх Україні й світові.

Висновки. Чому так чинив не лише він, а й згадані та не згадані нами вище репресовані, заслані далеко від України українці? Вони чинили так тому, що навіть місце довічного, як мріялось їхнім мучителям, заслання в «неісходимому Сибіру» або в «степах безкраїм за Уралом» – *місце приниження* – українські христосцентричні європейці іманентно сприймали як трагічне, але *місце відкриття* для себе і світу незнаних раніше цивілізаційних одиниць. Відкриття через ширий духовно-інтелектуальний, а відтак – культуротворчий інтерес до Іншого, до пізнання специфіки й особливостей його феномену. Це діало-

гічний інтерес, органічно притаманний філософії буття української мови як джерела й основного репрезентанта національної свідомості й культури в складних соціально-гуманітарних обставинах нещодавніх віків.

Література:

1. Гончар О.Т. Щоденники: у 3-х томах. К.: Веселка. 2002–2004.
2. Донцов Д.І. Рік 1918. Київ. К.: Темпора. 2002. 208 с.
3. Чуковский К.И. Дневники: в 3-х томах. М.: ПРОЗАиК. 2012.
4. Соловьев В.С. Владимир Святой и Христианское Государство. Россия и Вселенская Церковь. Мн.: Харвест. 1999. С. 208–228.

Ямчук П. Н. Философия бытия украинского языка в ценностно-смысловом контексте XX–XXI веков

Аннотация. В статье исследуется феномен бытия украинского языка как особенной ценностно-смысловой семиосферы в неблагоприятных социально-исторических обстоятельствах прошлого века. Также изучается смысло-творческая роль украинского языка для знаковых деятелей мировой науки и искусства, которые, будучи украинцами, осознанно создавали украинский культурный универсум за границами Родины.

Ключевые слова: философия языка, бытие, ценностно-смысловая парадигма, Олесь Гончар, Архип Люлька, украинское мировоззрение.

Yamchuk P. Philosophy of batty of Ukrainian language in the principal-mental context of the XX-XXI century

Summary. Abstract In the article the phenomenon of existence of the Ukrainian language as a special value semantic semiosphere in unfavorable socio-historical conditions of the last century is investigated. Also, the meaningful role of the Ukrainian language for the iconic figures of world science and art, which being Ukrainians consciously created the Ukrainian cultural universe outside the borders of the Motherland, was studied.

Key words: philosophy of language, being, value-semantic paradigm, Oles Honchar, Arkhip Lyulka, Ukrainian outlook.

Ярова Л. В.,

доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного та кримінального права
Національного університету «Одеська морська академія»

СУЧАСНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТЕРОРИЗМ»

Анотація. Статтю присвячено аналізу сучасного тлумачення та визначенню поняття «тероризм» як явища міжнародного масштабу, що виключає подвійний стандарт у підході до проблем тероризму та дає правову основу взаємодії країн у боротьбі з тероризмом. Необхідне подальше розроблення концепції нового українського антитерористичного законодавства з урахуванням необхідності його узгодження з міжнародним правом.

Ключові слова: тероризм, міжнародний масштаб, правова основа, антитерористичне законодавство, міжнародне право.

Постановка проблеми. Уся історія людства супроводжувалася проявами тероризму в тих або інших формах, тих чи інших ступенях активності й тяжкості наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тероризм (від франц. *terror* – *насильство*) давно одержав правове визнання в міжнародно-правових нормах, а його природа достатньо повно досліджена в науковій літературі (досить пригадати таких учених, як Т. Бояр-Сазонович, Л. Галенська, Л. Моджорян, І. Бліщенко, І. Карпець, Д. Коломбос та ін.). Незважаючи на те, що їхні роботи були написані ще в 70-х–90-х рр. і, на жаль, проблеми тероризму в них розглядалися під впливом політичних і ідеологічних умов того періоду, їх фундаментальне наукове значення незаперечне.

Значний внесок у подальше дослідження міжнародно-правових аспектів боротьби з тероризмом внесли В. Антіпенко, Ю. Ромашов, В. Ємельянов, Ю. Антонян, В. Крутов, Ю. Іванов, Г. Овчинський, В. Деміденко, Л. Багрій-Шахматов та інші вітчизняні й зарубіжні вчені. Проте до недавнього часу поняття «тероризм», «міжнародний тероризм» повною мірою не були розкриті й не мали свого юридичного закріплення в міжнародних і національних нормативних документах. Немає єдності поглядів на цю проблему й серед учених.

Ю. Антонян визначає міжнародний тероризм як «організацію й здійснення насильницьких актів будь-якого роду проти громадян і майна держави заради залякування населення» [1, с. 64]. Т. Бояр-Сазоновіч вважає, що тероризм характеризується «здійсненням, спробою або загрозою застосування певних дій, пов'язаних із будь-якими формами насильства як фізичного, так і психічного» [2, с. 139]. Л. Багрій-Шахматов розглядає тероризм як «комплексний політико-правовий феномен, що має репресивний характер або є опозиційним насильством» [3, с. 133]. В. Антіпенко стверджує, що тероризм є засобом насильства для впливу шляхом залякування [4, с. 171].

Незважаючи на різні думки щодо визначення поняття «тероризм», практично всі науковці визнають, що тероризму властиві такі ознаки, як насильство, нагнітання в суспільстві страху й паніки, примушення до виконання неправомірних вимог із боку органів державної влади.

Метою статті є спроба дати визначення поняття тероризму як явища міжнародного масштабу, що виключає подвійний стандарт у підході до проблем тероризму.

Виклад основного матеріалу. Тероризм обов'язково характеризується насильницькими діями з метою дестабілізації політичної обстановки. Події в Сполучених Штатах 11 вересня 2001 р., що потрясли весь світ жорстокістю й розмахом, стали поштовхом до активності світової спільноти в боротьбі з тероризмом.

Багато країн приєдналися до міжнародних актів із запобігання тероризму, зокрема й Україна, що прийняла Закони України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції по боротьбі з бомбовим тероризмом», «Про ратифікацію Європейської конвенції по боротьбі з тероризмом» та інші.

Міжнародні організації активізували роботу щодо розроблення заходів із запобігання тероризму. Наприклад, 2–13 грудня 2002 р. в Лондоні на Дипломатичній Конференції прийняті поправки до Міжнародної Конвенції СОЛАС-74, що стосуються розпізнавальних номерів судів, морської охорони судів, портових споруд і т. п. Необхідність усебічного вивчення тероризму як соціально-правового явища, аналізу причин його виникнення й посилення, вироблення ефективних засобів для використання всіх законних форм і методів його попередження очевидна. Це завдання виконують керівники держав, міжнародні організації, учені, практичні працівники правоохоронних органів і все прогресивне людство. Разом із цими позитивними прагненнями до приборкання терористів з'явилася негативна тенденція розмивання поняття «тероризм».

Деякі країни все ширше використовують демонстрований через ЗМІ терор для створення страху «теророфобії», яка виявляється інструментом політичних ігор. Вона активно використовується для впровадження в масову свідомість «образу ворога». Наприклад, образ «ісламського ворога» служить спонукою об'єднання Заходу для протистояння Південно-східній «терористичній загрози» [5, с. 114].

На думку директора Інституту США й Канади В. Кременюка, адміністрація колишнього президента Буша, «щоб зіграти на відчуттях шовіністів американців і на їх бажанні помститися за 11 вересня, придумала доктрину «осі зла» [6, с. 6]. Під надуманим приводом «порятунку миру від тероризму і ядерної загрози» американці привласнили собі право без санкцій ООН і Ради Безпеки вторгтися в суверенні держави. У зв'язку із цим доречно твердження В. Антіпенко про «послідовний демонтаж» держав, коли як силовий складник може бути використане нав'язування протестуючим державам терору і його ескалація [7, с. 156]. Абсолютно очевидно, що таке тлумачення тероризму неприпустиме, оскільки є порушенням норм міжнародного права, суперечить здоровому глузду й розумінню суті тероризму. Неприпустимо будь-який вид агресії виправдовувати боротьбою з терористами, спекулюючи поняттями «відродження демократії», «національно-визвольна боротьба» й ін.

Нормальним явищем є наукові дискусії з приводу тлумачення поняття «тероризм», не позбавлений сенсу й політичний шантаж із використанням цього правового терміна, але «плюралізм»

у законодавстві ускладнює вироблення криміналістичних методів розслідування, їх розкриття, процесуального оформлення й знижує ефективність самої боротьби з тероризмом.

Усвідомлюючи, яку загрозу особистості, суспільству та державі несе в собі сучасний тероризм, Україна як суб'єкт міжнародного права приєдналася до міжнародних конвенцій і протоколів по боротьбі з тероризмом. Виходячи з рішень Варшавської конференції 2001 р., Резолюції Ради Безпеки ООН від 28 вересня 2001 р. № 1373 по боротьбі з тероризмом, Україна бере участь у діяльності антитерористичних структур, розвиває співробітництво зі спецслужбами багатьох держав.

Водночас Україна постійно вживає заходів для вдосконалення національного антитерористичного права. Так, набув чинності новий Кримінальний кодекс України (далі – КК України), що передбачає кримінальну відповідальність за терористичний акт (стаття 258), розслідування якого віднесене до виняткової підслідності Служби безпеки України. Крім того, Службою Безпеки України розслідуються злочини терористичної спрямованості: «Посягання на життя державного чи громадського діяча (стаття 112), «Напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення» (стаття 261). У прийнятому Законі України «Про боротьбу з тероризмом» Служба безпеки України визначена головним виконавчим органом у загальнодержавній системі боротьби з тероризмом.

Ще 11 грудня 1998 р. Указом Президента України було створено Антитерористичний центр (далі – АТЦ) при Службі безпеки України, основним призначенням якого стала координація діяльності органів виконавчої влади з попередження та припинення терористичних актів. АТЦ розроблено Програму реалізації положень Варшавської конференції щодо спільної боротьби проти тероризму (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України) і спеціальну програму антитерористичних заходів, а також План заходів щодо протидії терористичним актам із застосуванням бактеріальних засобів.

Стаття 258 КК України визначає під терористичним актом застосування зброї, здійснення вибуху, підпалу чи інших дій, що створюють небезпеку для життя або здоров'я людини, спричинення значного майнового збитку або настання тяжких наслідків, якщо такі дії були здійснені в цілях порушення суспільної безпеки, залякування населення, провокації військового конфлікту, міжнародного ускладнення або в цілях впливу на ухвалення рішення або нездійснення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, посадовцями цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або залучення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також загрозу здійснення вказаних дій у тих самих цілях [8].

Таке визначення є невдалою спробою зібрати в єдиній статті Кодексу зміст усього міжнародного правового документа – Брюссельської міжнародної конвенції з питань уніфікації кримінального законодавства 1930 р., причому у вельми довільній формі.

Деякі українські вчені, розглядаючи питання в галузі правового регулювання кримінальної відповідальності за тероризм, зараховують до нього багато складів злочинів, що містяться в різних розділах КК України: за посягання на життя державного або громадського діяча, захоплення заручників, захоплення державної будівлі або споруди, незаконне заволодіння транспортним засобом, блокування транспортних комунікацій, захоплення транспортного підприємства й т. д. Такий довільний

підхід до тлумачення тероризму може призвести до штучного створення «терористів», коли особам, що скоїли насильницькі злочини (хуліганство, спричинення тілесних ушкоджень на побутовому ґрунті відносно, наприклад, депутата й т. д.), можуть бути інкриміновані нібито терористичні акти.

У Законі України «Про боротьбу з тероризмом» зі змінами на 2015 р. визначають такі новації, як «технологічний тероризм», де згадані «злочини терористичної спрямованості», де є «використання комп'ютерних і комунікаційних ліній, захоплення потенційно небезпечних об'єктів». Терористичною діяльністю пропонувалося вважати «пропаганду й розповсюдження ідеологічного тероризму», а також «заклики до насильства для досягнення мети тероризму», «створення умов для здійснення терористичного акту з використанням політичних, релігійних і інших організацій і рухів». Цей Закон значно розширив тлумачення терористичного акту по суті за рахунок інформаційної й ідеологічної діяльності, що визнається як терористична.

Правове визначення тероризму в національному законодавстві розкрито і юридично закріплене так: «Тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення й органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних або погроза вчинення злочинних дій із метою досягнення злочинних цілей», міститься також визначення міжнародного тероризму як здійснення насильства «у світовому чи регіональному масштабі». Це значний крок у справі підвищення ефективності правового вдосконалення норм боротьби з тероризмом, що вимагає серйозного правового аналізу й практичного втілення в діяльність правоохоронних органів України.

Висновки. Викладене дозволяє дійти таких висновків:

- тероризм визначається як політично мотивоване насильство в будь-яких формах проти мирного населення з метою змушення органів державної влади до ухвалення неправомірних рішень;

- терористичні акти не можуть мати виправдання незалежно від жодних обґрунтувань політичного, філософського, ідеологічного, расового, етнічного, релігійного чи іншого характеру, які можуть наводитися на їх виправдання;

- правову основу взаємодії країн у боротьбі з тероризмом складають міжнародні договори на універсальному й регіональному рівнях, двосторонні й багатобічні угоди про правову допомогу в кримінальних справах і екстрадиції;

- здійснення практичних заходів, спрямованих на приєднання України до чинних міжнародних угод у сфері боротьби з тероризмом, позитивно відображається на рівні національно-правової імплементації міжнародних норм у національне законодавство;

- необхідне подальше розроблення концепції нового українського антитерористичного законодавства з урахуванням необхідності його узгодження з міжнародним правом і проголошення стратегії інтеграції України в міжнародні структури по боротьбі з тероризмом; важливим засобом практичного характеру щодо попередження тероризму було б створення спеціальних органів, що відповідають за організацію боротьби з тероризмом, і оперативних підрозділів із припинення терористичних актів у різних країнах.

Література:

1. Антонян Ю. Тероризм и уголовно-правовые исследования по криминологии. М.: Щит-Меч, 1998. 641 с.
2. Бояр-Сазоновіч Т. Міжнародний тероризм: політико-правові аспекти. К.: Либідь, 1991. 240 с.
3. Багрій-Шахматов Л. Суспільна небезпека тероризму для морегосподарського комплексу і відповідальність за нього по новому КЕС України. Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. Спецвипуск. Одеса. 2002. С. 133–134.
4. Антіпенко В. Сучасний тероризм: стан і можливості його попередження. Дослідження, криминологія. Київ, 1998. 409 с.
5. Будіянський Н. Тероризм і глобальні політичні ігри. Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. Спецвипуск. Одеса. 2011. С. 113–117.
6. Кременюк В. Буш і Хусейн – вороги навек. Аргументи і факти в Україні. 2003. С. 6.
7. Антіпенко В. Боротьба із сучасним тероризмом. Міжнародно-правові підходи. Київ, 2002. 207 с.
8. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
9. Закон України про боротьбу з тероризмом. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.

Яровая Л. В. Современное толкование понятия «терроризм»

Аннотация. Статья посвящена анализу современного толкования и определению понятия «терроризм» как явления международного масштаба, исключает двойной стандарт в подходе к проблемам терроризма и дает правовую основу взаимодействия стран в борьбе с терроризмом. Необходима дальнейшая разработка украинской концепции нового антитеррористического законодательства с учетом необходимости его согласования с международным правом.

Ключевые слова: терроризм, международный масштаб, правовая основа, антитеррористическое законодательство, международное право.

Yarova L. Modern interpretation of the “terrorism” conception

Summary. The article has been devoted to the analysis of the modern interpretation of the terrorism like an act on an international scale that consists of two points of view for this problem. It gives the legal basis of the cooperation with different countries and the war with terror. It is necessary to further develop the new Ukrainian antiterrorist legislation, taking into account its harmonization with international law.

Key words: terrorism, international scale, legal basis, anti-terrorist legislation, international law.

Яценко Н. О.,
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу граматики та наукової термінології
Інституту української мови Національної академії наук України

ТЕРМІНИ «АКТ» ТА «АКЦІЯ» В ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню термінів «акт» та «акція», засвідчених у загальнономовних і юридичних джерелах. Розглянуто особливості функціонування термінів у мові сучасних засобів масової інформації. Обґрунтовано доцільність їх уживання в сучасному юридичному дискурсі.

Ключові слова: акт, акція, словник, синоніми, засоби масової інформації.

Постановка проблеми. Суспільно-політична лексика як галузь мовознавчих досліджень на пострадянському просторі набуває особливої актуальності в контексті активного розвитку політичної комунікації. На сучасному етапі лексика та фразеологія офіційно-ділового стилю перебувають у стані усталення й уніфікації. Значною мірою проблеми політичної комунікації висвітлено в працях українських лінгвістів, зокрема Л. Струганець, Д. Мазурик, О. Стишова, Н. Кондратенко, Л. Тищенко, А. Нелюби. З огляду на те, що сучасний український політичний дискурс (особливо юридичний) потребує ретельного лінгвістичного аналізу з визначенням основних тенденцій його розвитку й функціонування, визначаємо актуальність проведеного дослідження.

Метою статті є розгляд питання функціонування двох українських термінів – «акт» та «акція», у вживанні яких спостерігаються непослідовності, що потребує детального аналізу. Щоб вивчити історію зазначених лексем в українській діловій мові, ми залучили до дослідження не лише сучасні тлумачні та перекладні словники, а й лексикографічні праці, які видавалися впродовж ХХ ст., а також сучасні засоби масової інформації.

Виклад основного матеріалу. Лексикографічні джерела, що стали матеріалом для дослідження, було поділено на чотири групи:

- 1) словники, видані впродовж 1917–1919 рр.;
- 2) словники доби українізації;
- 3) словники періоду русифікації;
- 4) сучасні словники.

На думку укладачів «Етимологічного словника української мови», слово *акція* як запозичення з латинської мови існувало в староукраїнській мові з ХІІІ ст. в значенні «дія». Термін «акція» як «цінний папір» запозичено з голландської мови, де воно в цьому значенні утворилося від лат. *aktio, -onis* як юридичного терміна зі значенням «скарга, претензія скаржника, право на участь», що розвинулося з основного значення «дія» [1, с. 59]. У цей період зафіксовано також термін *акт* у значенні «документ»; множинна форма *акта, акты* в староукраїнській мові – це «книги для запису документів», що походить від лат. *aktum* – «розпорядження, протокол» [1, с. 57]. З ХІІІ ст. староукраїнське *актъ* відоме із семантикою «вчинок; театральна дія» [1, с. 57].

Якщо звертатися до більш ранніх словників, ніж досліджувані, а саме до «Словаря української мови» Б. Грінченка

та «Російсько-українського словаря» М. Уманця й А. Спілки, то маємо зазначити, що в першому з них лексема *акція* відсутня, слово *акт* подано із семантикою «дія» (у драматичному творі), «акт, документ» [2, с. 6]. У другому словнику лексемі *акція* перекладено як «спілка, товариство»; *акціонеръ* – як «спільник, товариш»; *акціонерная компанія*, наприклад: *Спілка двох годус; Коли-б більше набрати спільників, то може і пішло-б діло* [3, с. 4]. Є. Желеховський і С. Недільський у «Малоруско-німецькому словарі» подають слова *акт* та *акція* з основним значенням «дія, вчинок», розмежовуючи *акт* як документ, та *акцію* – як акцію, пай [4, с. 3].

З початком періоду визвольних змагань у 1917 р., коли було розширено сферу функціонування української мови, виникли передумови для офіційно-ділової термінології. Укладачі перших пореволюційних словників ділової мови та правничої термінології, прагнучи задовольнити практичну потребу працівників управ і канцелярій, активно вдаються до пошуку та творення українських відповідників до російських лексем. До досліджуваного нами терміна *актъ* «Короткий московсько-український словник судівництва та діловодства» (1918 р.) подає відповідники *акт, умова, бомага*, а також запропоновано до російських словосполук такі: *актовая бумага – актовий папір; актовая книга для записи актовъ протеста векселей – книга запису запротестованих векселів; актовая книга недвижимых именій – актова книга на нерухоме майно, книга річевих умов; актовая пошлина – актова оплата* [5, с. 7]. Автори «Московсько-українського правничого словничка» (Київ, 1919 р.) засвідчують терміни *акт кріпосний, актовий папір, актова книга, актові оплати, акти урядові, акти писані* [6, с. 3]. Якщо в «Короткому московсько-українському словнику судівництва та діловодства» термін *акція* відсутній, то в цьому знаходимо словосполучення *акція, пай* (рос. *акция*); *акціонер, акційний товариш, спільник; акційне товариство, акційна спілка* [6, с. 3]. Це можна пояснити тим, що, обстоюючи принцип історичного романтизму в галузі термінотворення, уряди Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР, а з ними й лексикографи періоду визвольних змагань схилилися до відновлення термінології козацької держави ХІІІ ст.

У наступне десятиліття завдяки процесам українізації тривав бурхливий розвиток національної офіційно-ділової термінології. Так, «Практичний російсько-український правничий словник» М. Свободіна (Київ, 1925 р.) подає *акт* з українськими відповідниками *акт, дія, умова, бомага*; рос. *акция* – як *акція*, а також *актовий папір, акційне товариство* [7, с. 1, 2]. На сторінці 18 цього ж видання натрапляємо на нотаріальні вислови *актова книга, актова оплата, актовий папір; акт кріпосний, акт домашній, службовий, протизаконний* [7, с. 18]. Термін *акт* як *акт, лист, умова* засвідчив «Російсько-український словник правничої мови»

А. Кримського (Київ, 1926 р.), як і низку термінологічних словосполучень, а саме: *випушаний акт, акт випушу; акт громадянського, цивільного стану; хатній, домовий акт; акт на застава; акт на запродаж; акт на позику; виборчий акт; міжнародний акт; нотаріальний акт; акт обвинувачення; акт дання вини (істор.); писаний акт; акт до примусового виконання; справжній (автентичний, корінний) акт, оригінал; акт протесту на вексель; дільчий, розподільчий акт; акти службові; акти стану; акт судового огляду; (лист) судовий; акт формальний; акт правний, юридичний; акт оказовий; актовий папір, гербовий папір; актова книга, спис(ок) актів; актова оплата, актове мито [8, с. 2]. У дослідженому словнику до лексеми *акція* наведено синонімічний ряд: *акція, вкладка, пай; документи, посвідчення на вкладку певної суми у спільний капітал*, а також засвідчено словосполучу *акція на пред'явника, на подавця* [8, с. 2].*

У період русифікації термінологічна робота в галузі офіційно-ділового мовлення була призупинена та відновилася лише наприкінці 50-х рр. минулого століття. За браком спеціальних лексикографічних праць ми звернулися до загальнономовних перекладних словників, що виходили в цей час. Проаналізовані словники цього періоду подають *акт* як *дію, документ*; як *літ. і театр. терміни акт* [9, с. 3; 10, с. 10]. У «Російсько-українському словнику» (1970 р.) зафіксовано фразеологізми *акти громадянського стану* [10, с. 10], *акції чиї падають (знижуються), акції чиї підвищуються* [10, с. 11]. Слушною видається думка Л. Струганець, яка в монографії наголошує: «У другій половині ХХ ст. відбулося злиття семантичних компонентів омонімів *акція* «цінний папір, який свідчить про те, що його власник вніс певний пай у капіталістичне підприємство та має участь у справах і прибутках цього підприємства» та *акція* «книжн. Дія, діяльність, спрямовані на досягнення якої-небудь мети» [12, с. 32]. Наслідок цього процесу демонструє семантична структура полісемічного слова *акція*, відображена в «Словнику іншомовних слів» за редакцією Л. Пустовіт (2000 р.): «1) цінний папір, що засвідчує участь його власника в статутному фонді акціонерного товариства, де право на одержання прибутків у вигляді дивідендів, а також на участь в управлінні акціонерним товариством та розподіл майна при його ліквідації; 2) дія, спрямована на досягнення якоїсь мети (політична акція, дипломатична акція)» [11, с. 204].

Словники тлумачать слово *акт* таким чином: 1) окремий прояв якої-небудь діяльності; дія, подія, вчинок; 2) закінчена частина театральної вистави, драматичного твору; дія; 3) писаний указ, грамота, постанова державного, суспільного значення. Акти громадянського стану – записи спеціальними державними органами фактів народження, смерті, розлучення тощо; 4) *заст.* Урочисті збори в шкільних закладах у зв'язку із закінченням навчального року [12, с. 29; 13, с. 9; 14, с. 35; 15, с. 19–20]. Словники тлумачать слово *акція* таким чином: *книжн.* Дія, діяльність, спрямовані на досягнення якої-небудь мети [12, с. 32; 13, с. 10; 14, с. 35; 15, с. 20–21].

У «Практичному словнику синонімів української мови» С. Караванського (Київ, 2000 р.) на сторінці 13 знаходимо пару слів *акт* та *акція*. Відповідно, значення слова *акт* витлумачено як «дія, подія, вчинок, акція, процес, процедура», а *акція* – як «дія; (військ.) операція» [16, с. 13].

Сучасні словники ділової мови, правничої термінології подають *акт* як «дія», «документ», наприклад: *аварійний*

акт, законодавчий акт тощо [17, с. 10]; *акт списання, акт страховий* тощо [18, с. 24]; *акт* як «документ»: *адміністративний акт, акт державної експертизи, правовий акт, термін дії акта, рекламаційний акт* тощо [19, с. 14]; *законодавчі акти, акти громадянського стану* [20, с. 8]. Лексема *акція*, маючи також історичну традицію, останнім часом «обросла» новими значеннями, конотаціями, увійшла в стійкі словосполучення, наприклад: *акціонер* [21, с. 3], *банківські акції, акції пред'явника, акції падають (знижуються), акції підвищуються (ідуть угору, ростуть), акціонерне товариство, акціонерний капітал* [17, с. 11], *акція підвищеного попиту, акція іменна привілейована* тощо [18, с. 26], *контрольний пакет акцій, дивіденди по акціях, викуп акцій, випуск акцій* [20, с. 16].

Згідно з матеріалами «Юридичної енциклопедії» Ю. Шемшученка лексема *акт* стала одним із компонентів у системі словосполук, зокрема: *акт* відновлення української держави (політ. документ), *акт* диверсійний (вияв диверсії), *акт* документів ревізії (письмовий документ, що складається за результатами проведеної ревізії), *акт* застосування права (документ, що приймається уповноваженим компетентним органом держави після розгляду юридичної справи), *акт* застосування права (документ, що приймається уповноваженим компетентним органом держави після розгляду юридичної справи), *акт* на списання (документ), *акт* перевірки, *акт* приймання-здачі (документ) [22, с. 76], *акт* проголошення незалежної України 1991 (документ), *акт* про нещасний випадок на виробництві (офіційний документ), *акт* соборності УНР і ЗУНР (урочиста подія), *акт* судової експертизи (процесуальний документ), *акт* судово-психіатричної експертизи (процесуальний документ) [22, с. 78], *акт* терористичний (убивство), *акт* хрещення Русі-України (офіційне оголошення християнства державною релігією) [22, с. 79], *акт* юридичний (волевиявлення держави), *акти* Верховної Ради України (правові форми реалізації компетенції законодавчого органу), *акти* гродські та земські (документи) [22, с. 80], «*Акты*, издаваемые Виленскою комиссиею для разбора и издания древних *актов*» (багатотомне видання документів), *акти* Конституційного Суду України (рішення і висновки найвищих конституційно-судових органів держави), «*Акты* Литовской метрики, Метрика Великого князівства Литовського (Литовська метрика) (архів державної канцелярії Великого князівства Литовського) [23, с. 619], «*Акты* Литовско-русского государства» (збірник документів) [22, с. 81], *акти* органів виконавчої влади (юридична форма рішень органів виконавчої влади) [22, с. 82], *акти* органів та посадових осіб місцевого самоврядування (нормативні та інші документи), *акти* про народне представництво (правові документи), *акти* слідчі (передбачені кримінально-процесуальним законодавством форми фіксації рішень), *акти* судові (види юридичних документів), *акти* тлумачення (інтерпретаційні *акти*) (юридичні документи, що приймаються органами держави у межах їхніх повноважень і містять нормативні приписи [22, с. 85], «*Акты* Южной и Западной России» – «*Акты*, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею» (багатотомне видання документів) [22, с. 86], *акти* духовної влади (закони, укази, постанови та інші рішення церковного керівництва), *Акты* Західної Росії (збірник документів із суспільно-політичної та державно-правової історії України...) [22, с. 81].

У «Словнику термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України» слово *акт* найуживаніше в таких словосполученнях: *акт* незаконного втручання (протиправні дії), *акт* незаконного втручання в діяльність авіації (протиправні дії, пов'язані з посяганням на нормальну й безпечну діяльність авіації, що призвели до нещасних випадків із людьми), *акт* незаконного втручання в діяльність цивільної авіації (протиправні дії, пов'язані з посяганням на нормальну й безпечну діяльність авіації та авіаційних об'єктів, унаслідок яких сталися нещасні випадки з людьми, майнові збитки...), *акти* громадянського стану – засвідчені державою факти народження, смерті, одруження, розірвання шлюбу, встановлення батьківства, переімення прізвища, імені по батькові. Вони є юридичними фактами [24, с. 12].

У вищезазначених джерелах лексема *акція* супроводжує найзагальніше визначення «цінний папір» [24, с. 14; 22, с. 91].

Як засвідчують аналізовані текстові матеріали засобів масової інформації, термін *акція* сьогодні вживається в таких значеннях:

– «дія»: *Пацифікація* – це каральна репресивна *акція*, яку проводив польський уряд від 16 вересня до кінця листопада 1930 року на території трьох галицьких воєводств – Львівського, Тернопільського та Станіславського [25]; *Претензії* висувалися досить дивні: мовляв, мирна *акція* заважатиме проїзду громадського транспорту та «швидкої» [26]; *Запланована* раніше мирна *акція* пам'яті відбудеться у заздалегідь встановлений час [27]; *Виступаючи* на мітингу на площі Республіки, лідер «Громадянського договору» закликав громадян розпочати сидячі *акції* протесту всередині державних установ, продовжувати *акції* громадянської непокорі [28];

– «цінний папір»: Головною її відмінністю є те, що державі належить контрольний пакет 50% + 1 *акція* компанії, а найбільшим приватним акціонером є група «Приват» (близько 42%), яка фактично контролює її роботу через менеджмент [27];

– «розпродаж»: Чарівне слово «розпродаж» або «*акція*» перед входом у будь-який магазин легко заманить перехожого всередину [26]; Чорна п'ятниця 2017 – це шанс наитовхнутися на великі знижки, вигідні *акції* й тотальні сейли [27].

Лексема *акт* сучасні суспільно-політичні тексти констатують здебільшого із семантикою «документ», наприклад: *Має бути пакет законів, які дадуть змогу людині за чіткою, прозорою процедурою у найкоротший термін отримати державний акт на землю* [25]; *Досі жодному Вселенському патріархові не стало мужності скасувати горезвісний акт більш як 300-річної давнини* [29]; *Отже, по суті підзаконний нормативний акт розширює зміст норми закону, що з точки зору верховенства права є рідчю неприпустимою* [30]; *Адже кодифікований акт міститиме уніфікований термінологічно-понятійний апарат, єдиний для законодавства, що регламентує діяльність у конкретній галузі* [31].

Висновки. Таким чином, у сучасній юридичній практиці та в медійних засобах як юридичний термін (*документ*) функціонує лексема *акт*, натомість *акція* вживається в значенні «дія» або як термін економіки.

Література:

1. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / редкол.: О. Мельничук (гол. ред.) та ін. К.: Наукова думка, 1982. Т. 1: А – Г. 632 с.
2. Словарь української мови Бориса Грінченка: в 4 т. Репринтне видання, друк. за вид. 1907 р. К.: Довіра, УНВЦ «Рідна мова», 1997. Т. 1: А – Ж. 494 с.
3. Словарь російсько-український: в 2 т. / збір. і впорядк. М. Уманець та А. Спілка. Львів: Друкарня НТШ, 1893. Т. 1. 320 с.
4. Желеховський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар: у 2 т. Львів, 1886.
5. Короткий московсько-український словник судівництва та діловодства. 2-ге вид., доп. Полтава: Полтавське українське правниче товариство, 1918. 126 с.
6. Леонтович В., Єфимов О. Московсько-український правничий словничок. К., 1919. 141 с.
7. Свободін М., Кохановський М. Практичний російсько-український правничий словник. К., 1925. 72 с.
8. Російсько-український словник правничої мови: понад 67 000 слів / гол. ред. А. Кримський. К., 1926. 322 с.
9. Російсько-український словник / гол. ред. М. Калинович. М., 1948. 880 с.
10. Російсько-український словник: у 3 т. К., 1970.
11. Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття. Тернопіль, 2002. 352 с.
12. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970. Т. 1. 799 с.
13. Російсько-український словник / І. Анніна та ін.; за ред. В. Жайворонка. К.: Абрис, 2003. 1424 с.
14. Сучасний словник іншомовних слів / уклад.: О. Скопненко, Т. Цимбалюк. К.: Довіра, 2006. 789 с.
15. Словник української мови / відп. ред. В. Жайворонка. К.: ВЦ «Просвіта», 2016. 1320 с.
16. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. К.: Українська книга, 2000. 480 с.
17. Коренга О. та ін. Російсько-український словник-довідник «Порадник ділової людини». К., 1995. 320 с.
18. Боярова Л., Корж О. Російсько-український словник сучасних банківських, фінансово-кредитних та комерційних термінів: близько 10 000 термінів. Х.: Основа, 1997. 256 с.
19. Новий російсько-український словник-довідник юридичної, банківської, фінансової, бухгалтерської та економічної сфери: близько 85 тисяч слів / уклад. С. Єрмоленко та ін. К.: Довіра, 1998. 783 с.
20. Тараненко О., Брицин В. Російсько-український словник для ділових людей. К., 1992. 214 с.
21. Драюк В., Журавльов С. Російсько-український словник-довідник юридичних термінів. К., 1993. 240 с.
22. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю. Шемшученка. К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 1. 672 с.
23. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю. Шемшученка. К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2002. Т. 4. 720 с.
24. Словник термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України / ред.-упор.: О. Богачова, К. Винокуров. К.: Оріяни, 1999. 502 с.
25. Газета «Дзеркало тижня», 2017.
26. Газета «Львівський експрес», 2017.
27. Газета «Україна молода», 2016.
28. Газета «Дзеркало тижня», 2018.
29. Газета «День», 2017.
30. Журнал «Віче», 2016.
31. Журнал «Віче», 2017.

Яценко Н. А. Термины «акт» и «акция» в юридической практике

Аннотация. Статья посвящена исследованию терминов «акт» и «акция», зафиксированных в общезыковых и юридических источниках. Рассмотрены особенности функционирования терминов в языке современных средств массовой информации. Обосновано целесообразность их употребления в современном юридическом дискурсе.

Ключевые слова: акт, акция, словарь, синонимы, средства массовой информации.

Yatsenko N. The “act” and “action” terms in the jural terminology

Summary. The article is devoted to the “act” and “action” terms, which are attested in the lexical and jural sources study. There functional peculiarities of these ones in the contemporary mass-media speech examined as well. Also the practicability of the “act” and “action” terms usage in the modern juridical practice are argued.

Key words: act, action, dictionary, synonymy, mass-media.

ЗМІСТ

МАТЕРІАЛИ ІІ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ЛЮДИНА І ПРАВО В МОВІ СУЧАСНИХ ЗМІ» (7-8 ЧЕРВНЯ 2018 РОКУ, КАФЕДРА ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ НУ «ОЮА»)

<i>Аникина І. В.</i> НАИМЕНОВАНИЯ ЛИЦ, ЗАНИМАЮЩИХСЯ СБОРОМ УРОЖАЯ, В ПАМЯТНИКАХ РУССКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ XVI – XVII ВЕКОВ.....	3
<i>Архипенко Л. М.</i> МОВНА ЕКСПРЕСІЯ В УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ (НА МАТЕРІАЛІ ЕКОНОМІЧНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ).....	7
<i>Бибик С. П.</i> ТЕРМІН «ПЕРЕСЕЛЕНЕЦЬ»: ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ І ДИСКУРСИВНИЙ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ.....	11
<i>Брайченко С. Л.</i> ЕКЗОТИЧНІ ЖІНОЧІ ОСОБОВІ ІМЕНА В КОЛІ СУЧАСНИХ АНТРОПОНІМІЧНИХ УПОДОБАНЬ МЕШКАНЦІВ ОДЕЩИНИ.....	15
<i>Василенко (Колесова) О. П., Сікорська В. Ю.</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ЖУРНАЛІСТИКА» ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ.....	18
<i>Гандзюк О. М.</i> СЕМАНТИКА ВІДНОСНИХ АТРИБУТИВНИХ СИНТАКСЕМ У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ДРОЗДА «ІРІЙ».....	22
<i>Данилюк Н. О.,</i> ПЕРИФРАСТИЧНІ НАЙМЕНУВАННЯ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ У МОВІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	25
<i>Завальська Л. В.</i> МАНІПУЛЯТИВНІ ТАКТИКИ В ІНТЕРАКТИВНОМУ СПІЛКУВАННІ ПОЛІТИКІВ (НА МАТЕРІАЛІ ТОК-ШОУ).....	29
<i>Занько О. В.</i> ТИПОВІ ПОМИЛКИ НОРМАТИВНОСТІ МОВЛЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	32
<i>Зирка В. В.</i> РЕКЛАМА – ВСПЫШКА ЭМОЦИЙ.....	35
<i>Льєнкова В. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ <i>ЩАСТЯ</i> (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ).....	38
<i>Калита О. М.</i> ІНТЕНСИФІКАТОРИ КОНЦЕПТІВ «ЗРАДА» І «ПЕРЕМОГА» В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ СЕГМЕНТІ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ FACEBOOK.....	43
<i>Кісельова А. А.</i> РОЗПОВСЮДЖЕНІ МОВНІ ПОМИЛКИ В ТЕКСТАХ СУДОВИХ РІШЕНЬ.....	46
<i>Клярська Г. Ю., Тарасенко О. Д.</i> ОСОБЛИВОСТІ МОВИ ІНТЕРНЕТ-СПІЛКУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНОМОВНИХ КОРИСТУВАЧІВ).....	49
<i>Кондратенко Н. В.</i> ПОЛІТИЧНЕ ІНТЕРВ'Ю ЯК ВЕРБАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ІМІДЖУ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИКА.....	53
<i>Кочан І. М.</i> ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЛІНГВІСТИКИ.....	57
<i>Леонтьєва О. О.</i> СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРЕДИКАТИВ ІЗ СЕМАНТИКОЮ ВКЛЮЧЕННЯ ДО КЛАСУ АБО ВИКЛЮЧЕННЯ З КЛАСУ ОБ'ЄКТІВ.....	62
<i>Лефтерова О. М.</i> АНТИЧНА ІСТОРИЧНА МОНОГРАФІЯ: ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ПІДХІД.....	65
<i>Лисенко О. М.</i> СУМІЖНІСТЬ ПОНЯТЬ У ДИСКУРСОЛОГІЇ.....	69

<i>Макарець Ю. С.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕВІАТИВНІСТЬ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ЗМІ (НА ПРИКЛАДІ ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ «УКРАЇНЬСКА ПРАВДА»)	72
<i>Мамич М. В.</i> ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В ЖУРНАЛЬНІЙ ПЕРІОДИЦІ ДЛЯ ЖІНОК (НА МАТЕРІАЛІ ВИДАННЯ «РАДЯНСЬКА ЖІНКА» / «ЖІНКА»)	77
<i>Марчишина А. А.</i> ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У КВІР-ТЕОРІЇ: ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПОНЯТТЯ	81
<i>Марчук Л. М.</i> ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ СТЕРЕОТИПИ КОЛЬОРУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ КОЛІРНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ)	84
<i>Мацько Л. І.</i> ПРОБЛЕМИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ЛЕКСИКИ З ПОГЛЯДУ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ	87
<i>Молоткіна Ю. О.</i> НОВІТНІ ІНШОМОВНІ ЛЕКСЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕМАТИКИ В МОВІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ	90
<i>М'яжгота І. В.</i> ПАРОНІМІЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ	94
<i>Навальна М. І.</i> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТВОРЕННЯ ЛЕКСЕМ У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ (НА ПРИКЛАДІ ЧУЖОМОВНИХ СЛОВОТВІРНИХ МОДЕЛЕЙ)	97
<i>Назаренко О. М.</i> КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОМОВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ	102
<i>Овсієнко А. С.</i> МЕТАФОРА В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ: ТЛУМАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ	105
<i>Олексенко В. П.</i> ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В РЕКЛАМНОМУ ТЕКСТІ	111
<i>Поворознюк С. І.</i> МЕТАФОРІЧНА АКСІОЛОГІЧНА НОМІНАЦІЯ ІМЕННИКІВ У МОВІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ	115
<i>Поповський А. М.</i> УКРАЇНСЬКІ ПРИЗВИЩА, ПОВ'ЯЗАНІ З ЮРИСПРУДЕНЦІЄЮ	118
<i>Сильвановская И. П.</i> РАБОТА НАД ТЕКСТАМИ ПО СПЕЦІАЛЬНОСТІ В ЮРИДИЧЕСКИХ ВУЗАХ	123
<i>Станіслав О. В.</i> ПОСТМОДЕРНІЗМ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ	126
<i>Таран О. С.</i> ФУНКЦІЇ СЛЕНГІЗМІВ У МЕРЕЖЕВІЙ КОМУНІКАЦІЇ	129
<i>Шепель Ю. О.</i> ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ ТА СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ ПОЕЗІЙ Е. А. ПО	132
<i>Шляхова Н. М.</i> МОВА В АНТРОПОЛОГО-ГЕРМЕНЕВТИЧНОМУ ВИМІРІ	136
<i>Шульжук Н. В.</i> ПАРЦЕЛЯЦІЯ У СТРУКТУРІ ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ: КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ	140
<i>Ямчук П. М.</i> ФІЛОСОФІЯ БУТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЦІННІСНО-СМИСЛОВОМУ КОНТЕКСТІ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ	143
<i>Ярова Л. В.</i> СУЧАСНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТЕРОРИЗМ»	149
<i>Яценко Н. О.</i> ТЕРМІНИ «АКТ» ТА «АКЦІЯ» В ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ	152

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 32 том 3, 2018

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.

Комп'ютерна верстка – Калабухова С.Ю.

Підписано до друку 30.04.2018 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 18,67, ум.-друк. арк. 18,37.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0518-43.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012 р.)

Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105. Тел. (0552) 39-95-80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua